

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха** (ОМУСА), размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎԻՏԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

II

*Հեղինակն իր սրտաբուխ երախարագիտությունն է հայտնում
ԼՂ Ազգային ժողովի նախագահ Աշոտ ՂՈՒՅԱՆԻՆ՝
սույն հատորյակի հրատարակությանն օժանդակելու համար,
այն ընդունելով որպես մարդկային բարոյականության
ու իդճի վսեմ արտահայտություն*

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՅԱՆ

Երպերի
Ժողովածուի
Երկուտ Հասորու

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ
ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

**ԲԱՆԱՍՏԵՂԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԷՍՍԵՆՆԵՐ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏ 2012

ՀՏԴ- 891.981-8 Հովհաննիսյան
ԳՄԴ- 84Հ
Հ 854

Խմբագիր՝ Հրանտ ԱԼԵԽԱՆՅԱՆ

Հովհաննիսյան Արմեն
Հ 854 Երկերի ժողովածու 2 հատորով: Բանաստեղծություններ, էսսեներ,
թարգմանություններ / Ա. Հովհաննիսյան. - Ստեփանակերտ:
«Դիզակ Պլյուս», 2012. Հ. 2.- 320 էջ:

Երկերի ժողովածուի երկրորդ հատորում ամփոփված են Արմեն Հովհաննիսյանի վաղ շրջանի բանաստեղծությունները, որոնք օրգանական շարունակությունն են առաջին հատորում տեղ գրած «Վաղ շրջան» շարքի:

Հատորում ընդգրկված են նաև հեղինակի գեղարվեստական թարգմանությունները և «Զարսի» էսսեների գիրքը:

Հատորը եզրափակվում է Արմեն Հովհաննիսյանի մասին տարբեր հեղինակների կողմից գրված հոդվածներով:

ՀՏԴ- 891.981-8 Հովհաննիսյան
ԳՄԴ- 84Հ

ISBN 978-99941-2-645-3

© Ա. Հովհաննիսյան, 2012

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՎԱՂ ՇՐՋԱՆ

ԵՐԳԸ

Երգը,
Որ թրթռում է իմ շուրթերի վրա,
Պատրաստ է կաթելու իմ ժպիտի հետ,
Դաշտերում հոսող լռության մեջ՝
Լցնելով օրերը երազներով...

Երգը,
Որ թրթռում է իմ շուրթերի վրա,
Լցված է օրերի շնչառությամբ,
Եվ արեւի նվազն է
Պայթող բողբոջների մեջ...

Երգը,
Որ թրթռում է իմ շուրթերի վրա,
Պարզկա ակունքների ցուքն է,
Հեռավոր աստղերի փայլով,
Երկունքի ու լույսի ճիչը
Տարածության մեջ,
Որտեղ ապրում են իմ խոհերը:

Օրն իրիկնանում,
Խամբում էր դանդաղ,
Խտանում էին
Մութ ու շամանդաղ:

Սավերներն իջնում
Հովիտ ու հանդով,
Քուն էին մտնում
Լեռներն անդորր:

Եվ իրիկնային
Շղարշում մարմանդ,
Մտորում էին
Արահետ ու հանդ:

Տուր ինձ բույրերդ արբշիռ,
Երանգների չխամբող,
Տուր ցուքերդ շիթ առ շիթ,
Կրակների չմարող:
Տուր ժպիտդ առինքնող,
Տուր ե...ցավդ հրակեզ,
Հետո առ ինձ գիրկը քո,
Ամբողջովին քոնն եմ ես:

Այգիներ թափուր ու մերկ,
Միգամած, անթափանց օր,
Բացատում քված հովիկ՝
Մտքերի մեջ իր մուրր...

Լորերի կարոտ ու կանչ,
Հուշերի երամ խրտնած,-
Ո՛ր զնաս այս ուշ աշնան
Կածանի փեշը բռնած...

Տուր արեւի մեն մի շող,
Մի աստղ քո երկնքից,
Տուր քո հերկից մի բուռ հող,-
Ալեկոծվեմ բերկրանքից:

Տուր ինձ աղբյուր մի մաքուր,
Տուր ինձ ոլոր մի կածան,
Եվ ինձ կզգամ իմ հոգում
Տերն աշխարհի ծայրից ծայր:

ՊԱՏԿԵՐ

Վրնջում է գամբիկի պես
Արեւը հովտում,
Ծվարել են թփերի մեջ
Լոր ու արտույտ:

Օրը լի է դաղձի բույրով
Եվ առվույտի,
Օրորում է հովն իր ձեռքով
Հասուն արտին:

Կաղնու շուքում հոգեպարար՝
Եզրին արտի,
Հանգչում է պոչն արեւահար
Արահետի:

ՀԱՅՐԵՆԻ ԴԱՇՏ

1.

Հայրենի դաշտ,
Դու մտախոհ, անեզրական
Դաշտ իմ անգին,
Լեցուն հոգսով առօրեական
Եվ արեւով լի ցնծագին,
Փռված կապույտ երկնի ներքո,
Կռունկների թեւերի տակ,
Ծղրիղների անուշ երգով,
Դաղձի բույրով նվիրական,
Դաշտ իմ անգին:
Ամպի բարակ ծվեցն ահա
Հարսանեկան քողի նման
Ծածկում է քո դեմքն անդորր,
Եվ մի խորունկ գաղտնիք պահած,
Մարի հովը գարնանաբույր
Շշնջում է սիրո խոսքեր
Կակաչներին քո խալավոր:
Քո հարթության վրա խոկուն
Երազներդ՝ վարսակաբույր,
Թրթռում են
Լուսնի շողի պես թափանցիկ...
Երազներդ,
Աստղիկների պաղ սարսուռներ՝
Երկնքի տակ հնամենի,
Դաշտ հայրենի:

2.

Հայրենի դաշտ,
 Անդավաճան հիշողությամբ
 Քո հուշերն ես պահում միշտ թարմ,
 Քո հուշերը`
 Լեցուն հասկի իմաստությամբ:
 Օրերում այս` խաղաղ ու հաշտ,
 Դու ժպտում ես երանությամբ`
 Աչքդ հառած քիլ անհունին:
 Ոչինչ, ոչինչ, ոչինչ հիմա
 Չի վրդովում անդորրը քո,
 Եվ քո լայնքով ու երկայնքով
 Ալիքվում է արտը բեհեզ
 Համապարփակ խաղաղությամբ:
 Բայց մի ուրիշ արտ եմ հիշում,
 Որ կծղում էր արեւի տակ
 Ու չէր խշշում:
 Եվ...հնչում էր սարալանջին
 Վրնջոցը անարձագանք,
 Անտիրական մի զամբիկի...
 Պաղ ստվերներ էին սահում
 Դեմքով ծերուկ սայլապանի
 Ու թախիծն էր ծորում նրա
 Հոգնած եզան լանջի վրա...
 Ծանրանում էր կապարի պես
 Խեղդուկ տոթը, դաշտ իմ, վրադ,
 Մինչեւ օրը կբոլորի
 Կուտ էր գնում հասկը լորին...
 Իսկ արտեզրի արահետին
 Նստում էր լուռ մանչուկ մի թուխ,
 Թպրտում էր սիրտն, ինչպես լոր,
 Հացի համար, նշխար հացի

Ու շուրթերն էր սեղմում ամուր,
Որ չլացի:

3.

Հայրենի դաշտ,
Դու մտախոհ, անեզրական
Դաշտ իմ, անգին,
Իմ խոհերի բույրը ահա
Գիրկդ է թեւում երամփի պես,
Եվ տազնապներ չունեն հիմա
Երազներն իմ ոսկեղենիկ...
Եվ իմ հոգին, արտույտի պես,
Մխրճվում է երկինքը քո,
Օրհներգելով
Առավոտդ արեգնափայլ՝
Բացվող օրվա ներշնչանքով:
Բարձրանում է արեգակը,
Ծնծաղներ է զարկում վրադ՝
Մեղեդիներ արարելով:
Օշինդրի բույրն է ելնում,
Ալիքվում է արտը վետ-վետ,
Բուրվառելով երազ ու սեր՝
Երկնքի տակ հնամենի,
Դաշտ հայրենի:

ՔԵԶՆԻՑ ՀԵՏՈ

Երբ դու հեռացար՝
Ինքնագոհության փլուզում եղավ,
Եղավ այնպես, որ իրեն այր կարծող
Հպարտությունս
Կուչ եկավ ճիշտ այն որբուկի նման,
Որից խել էն նշխարը հացի...
Տան տանիք էին պահում ուսերս
Եվ չէին զգում ծանրությունն իրենց,-
Տան ու տանիքի,
Աստղոտ երկնքի,
Եվ պիրկ ուսերի
փլուզում եղավ...
Ավերակների վրա եմ քայլում,
Եվ... փշրանքներն իմ նշխարների
Կրունկներս են անընդհատ խոցում...

Ինչ իմանաս՝ քեզ համար
Ում սիրտն է լացել,
Ինչ իմանաս՝ վշտահար
Ում սիրտն ես խոցել:

Ինչ իմանաս, թե որտեղ
Քեզ ով է դավում,
Ինչ իմանաս, թե քո տեղ
Ով է մեղքդ քավում...

Դ-ու բաց նամակներ հղիր ինձ հեռվից,
Բացիկներ, թեկուզ փոքրիկ, անծրար,
Ոչինչ մի՛ թաքցրու կյանքում, մի՛ քաշվիր,
Թող ողջն իմանա աշխարհն արար:
Հանցանք չէ սիրո մասին խոսելը,
Կարոտի մասին ու եղանակի,
Արցունքի մասին, որ լուռ հոսել է,
Համբույրի մասին ու ժամանակի:
Գրիր անսկիզբ, անվերջ, անդադար,
Տարածությունը լցրու քեզանով,
Գիշերն ինչպե՞ս է անցնում քեզ համար,
Քե՞զ էլ է պատում թախիծն ինձ ծանոթ:
Արշալույսների մասին գրիր ինձ,
Իրենց իսկ ծագմամբ թող որ հիանան,
Հավք ու հովերի, ծաղկունքի մասին,
Թող որ ավելի քեզնով քնքշանան:
Դ-ու մատնիր բոլոր գաղտնիքները քո
Աղբյուրին վճիտ, առվին շատախոս,
Ամպերին՝ սահող կապույտ երկնքով,
Բաց արա հոգուդ ընդերքները խոր...

Գ-ուցե թե նրանք, խուլ ու համրորեն,
Իրենց իսկ անհայտ վիճակում անել,
Կուզեին հրաշք գաղտնիքներն իրենց
Մեր արարչական սիրով վերծանել:
Մենք ի՞նչ իմանանք, թե ուր է անցնում
Անըմբռնելի այս սիրո ուղին,
Արդյոք քեզնով նոր շերտեր չի՞ քացում
Աշխարհը, որ միշտ նորո՞վ է հղի...

Վաղ առավոտյան կարթնանամ քնից,
Ընդառաջ կելնեմ արեւածագին,
Կհրապուրեն կախարդանքով ինձ
Քարափն, անտառը, հովը քնքշագին:
Քո երազների խորհուրդը խորին
Կտանեմ ես մեր լեռներն արեւկա,
Եվ եղնկաշյա մեր աղբյուրներին
Կթողնեմ ես քո հայացքը պարզկա:
Սիրահարի պես եւ ուխտավորի,
Սի անեզրական կարոտով անանց
Քո նվիրական անունից եւ իմ
Կառաքեմ սիրո խոսքերս նրանց:
Թափառումներից հոգնած տունդարձիս
Գետակի երգը կբերեմ ես քեզ,
Բույրը շուշանի ու խոռնխտի,-
Իմ աչքերի մեջ եւ հոգում հրկեզ`
Հրճվանքի ցուլքերն այս առավոտի:

ՀԵՌԱՑՈՒՄԻ ԵՐԳ

Ողջը գնում են,
Հեռանում մեկ-մեկ,
Եվ խլանում են
Ձայները բեկ-բեկ:

Դժգունանում են
Գույներն ու խամբում,
Աղոտանում են
Լույսերն ու մարում:

Այն տունը հեռու,
Այն ճիչը մանկան,
Այն ցնորք առուն,
Այն ուռին լալկան:

Այն ժպիտը մոր,
Օրհնանքը տատի,
Լուսնի մեղմօրոր
Շողքը տան պատին...

Այն երազ բարդին,
Ջրադաջը հին,
Բառաչը հորթի
Իրիկնապահին...

Ընկած քարեքար,
Քնքուշ, ինչպես հով,
Աղջիկն այն թխաչ
Ու բարակ մեջքով...

Այն եզերքը մով,
Արտը վարսակի,-
Ուրցի բուրմունքով
Ու խլածաղկի...

Անտակ հուշերի
Ծովի գիրկն ընկած,
Ողջը սուզվում են,-
Փրկություն չկա...

ԻՆՉ ԷԼ ԱՆԵՆ

Ինչ էլ անեն, չանեն,
Բայց էլ ինձ չեն բեկի,
Պատեպատ էլ զարկեն,-
Էլ չեն ահաբեկի:

Խորն են խրվել արդեն
Արմատներս հողում
Եվ հասակս պարթեւ
Բնավ էլ չի դողում...

Կայծակներ էլ բախվեն,
Ու խաչվեն էլ շանթեր,-
Մեկ է, քո ո՛ւժն ունենմ,
Առասպելական Անթեյ:

Կա՞ մի մոլորակ,
Ուր ես՝ մի Ադամ,
Եվ դու՝ մի Եվա,
Հանդիպենք իրար,
Արարչին անգամ, որ խորթ չթվա
Սերը մեր արբշիռ,
Եվ հաշտ լինի մեր արարքների հետ,
Եթե նույնիսկ մենք
Հանկարծ վայելենք
Պտուղն արգելված...
Կա՞ մի մոլորակ,
Ուր տառապանքին ու ցավին անգետ
Մեր բախտը հավետ
Պտտվի անվերջ շուրջն արեւի,
Ուր որ տագնապի,
Խանդի ու դավի ուղեծրից դուրս
Հետամո՞տ լինենք դրախտի պարգեւին...

ՀԱՅՏՆՈՒԹՅՈՒՆ

Թե իմանայի,
Որ սա էր բախտը,
Ես շուռ կտայի
Այն, ինչ անխախտ էր...

Անցածն անդարձ է,
Էլ մի նվա, խիղճ,
Ուզածդ՝ գանձ էր,
Գտածդ՝ խիճ...

Բայց դու որտեղի՞ց
Հայտնվեցիր այսպես,
Ուշացած սեր իմ,
Անհայտ աստղի պես...

Որ կյանքս դառնա
(Վերջ ու ավարտին)
Տանուլ տված խաղ
Ու... շահած մա՛րտն իմ:

**ՔՈ ՉԵՌԱԳՈՐԾ
ԹԱՇԿԻՆԱԿԸ**

Ես իմ կյանքում չեմ մոռանա
Ձեր բարդեճու խիտ շվաքը,
Որտեղ սիրով քեզնից առա
Քո ձեռագործ թաշկինակը:

Ու պահում եմ միշտ խնամքով
Մեր սիրո այդ հիշատակը,
Օ՛, ինչ լավ է վարդանկար
Քո ձեռագործ թաշկինակը:

Եվ նրանով ես մարում եմ
Իմ շուրթերի ջերմ պապակը,
Երբ կարոտով համբուրում եմ
Քո ձեռագործ թաշկինակը:

ԽՈՂ

Վաղն առավոտյան
Իմ սիրտը որպես արձակված թռչուն,
Ճախրելով դեպի եթերն անհուն,
Կօրհնի ցնծությամբ
Խաղաղությունը լուռ տանիքների,
Կօրհներգի ցնծուն,
Պահելով, սակայն,
Հուշն այն հեռավոր հունիսյան օրվա,
Գնդակահարված այն առավոտի,
Որ ճայթեց մանուկ մեր հոգու վրա...
Մեր ունկերի մեջ մրմնջում է դեռ
Թախծոտ մեղեդին հեռավոր դաշտի,
Մեր հուշերի մեջ կծղում է արտը,
Անդունդի նման բացվում է մեր դեմ
Դատարկությունը ներքնատան տաշտի...
Եվ օրորվում է մեր ոտքերի տակ
Հանդի կածանը,
Մշուշվում են մեր աչքերը, թե սեւ
Փեշերն է փռում գիշերը ծանր...
Վաղն առավոտյան
Իմ սիրտը որպես արձակված թռչուն,
Կօրհներգի խնդուն
Խաղաղությունը հեռաստանների,
Ես կարթնացնեմ հուշն անցած օրվա,
Մերս կանձրելի լուռ սպիներին...
Ողջո՛ւյն, Պիկասո,
Ցնծուն օրհներգու առավոտների,
Ոչ ոք իմ աչքում չսպանեց քեզ պես
Պատերազմը բիրտ...

Վաղն առավոտյան ես արշալույսող
Փողը կդառնամ անտառ ու ձորի,
Կթնդացնեմ եւ՛ հոգի, եւ՛ սիրտ:
Ձեփյուռի նման կանցնեմ դաշտերով,
Համբուրելով լուռ նահատակների
Շիրիմները սուրբ,
Եվ ապրողների աչքերը խոնավ:
Հուշը թեւածում իմ հոգու վրա,
Բորբոքում է լուռ հուրն ատելանքի,
Մատներ է ամուր բռունցքում իրար,
Չարիքի հանդեպ ու արհավիրքի,
Սրտեր է բերում ի մի, իրար մոտ,
Որ էլ չսպանվի ո՛չ մի առավոտ...

**ՍԻՐԱՀԱՐՎԱԾ ԵՆՔ
ՄԵՆՔ ԱՅՍ ԱՇԽԱՐՀԻՆ**

Սիրահարված ենք մենք այս աշխարհին,
Թե մեր աչքերը լցվեն թախիժով,
Կարոտով լցվեն,
Եվ ոչ թե ծխով,
Մեր աչքերի դեմ թող մնա մաքուր
Հորիզոնն անծայր,
Թեպետ աշխարհի օվկիանոսների
Պատկերը չկա մեր աչքերի մեջ,
Թեպետ եւ նրա մայրցամաքներին
Դեռ անծանոթ ենք,
Սիրահարված ենք մենք այս աշխարհին,
Սիրում ենք նրան,
Ինչպես սիրում են սիրած աղջկան...
Դրա համար էլ ուզում ենք նրան
Տեսնել անթերի:
Լի է հին ու նոր աշխարհն այս փոքրիկ
Հեքիաթներով ու երազանքներով,
Աշխարհի վրա
Գերեզմանները շատ են, քան մարդիկ,
Մեռած դանթեներն ավելի շատ են,
Քան թե կենդանի,
Եվ դեռ հայտնի չէ
Քանի Մոցարտ է աշխարհը տալու...
Ինչ-որ ժամանակ ապրել են այստեղ
Մեր նախորդները,
Սիրել են աշխարհն ավելի ուժգին
Եվ տառապանք ու տանջանք է բերել
Այդ սերը նրանց,

Եվ փշրվել են ուսերը նրանց
Աշխարհի ծանր ուղբերգության տակ:
Սիրահարված ենք, սակայն, աշխարհին,
Թեպետ այն նեղ է շատերի համար,
Այստեղ է նաև երկիրը մեր հին՝
Նահատակներով, սրբություններով,
Ուր մեռածներն էլ ապրողների պես
Մտահոգված են աշխարհի բախտով
Հավասարապես...
Ոչ-ոք չի սիրում աշխարհն այնպես,
Ինչպես մենք նրան,
Մեր համբույրներից կծնվեն վաղվա
Մարտիրոսները,
Մեր երազներից ու կարոտներից
Աստղեր կկաթեն աշխարհի վրա
Եվ արշալույսներ կծագեն այնտեղ...

ԲԱՆԼԱԳ ԱՆՄԱՀՈՒԹՅԱՆ

Նրանց, ովքեր քսան տարեկան են

Մի փնտրեք շիրիմ, հուշ ու հիշատակ,
Մենք՝ ընկածներս, ապրում ենք ու կանք:
Քայլում ենք ձեզ հետ՝ իջնող ձյունի տակ,
Ընկնում ենք, ելնում, ծիծաղում անգուսպ:
Մեր թարթիչներին, ինչպես նաև ձեզ,
Գիշերվա պես սեւ ու սաթ մազերին,
Մեր ժպիտներից ու շնչից մեր տաք
Հալչում են ձյունի փաթիլները սառ:
Միրո նամակ ենք ծրարում ձեզ հետ՝
Մեղեդիներով, երագով հարբած,
Դահլիճների լույս կամարների տակ
Մենք ժպիտներ ենք որսում շարունակ՝
Խորունկ աչքերով թուխ աղջիկներից,
Շեկ աղջիկներից կապույտ աչքերով:
...Այո՛, հողմեր են եկել ու անցել,
Եվ քսանամյա հասակում հազիվ
Կտրվել է մեր երագի թելը,
Երբ խոցել է մեզ գնդակն արձակված...
Բայց, այնուհանդերձ՝
Հարցրեք անտառից, դաշտից ու ճամփից,
Կասեն՝ ապրում են,
Սերերից հարցրեք,
Կասեն՝ սիրում են,
Հարցրեք մայրերից,
Քույրերից հարցրեք,
(Բայց լավ է հանգիստ թողենք մայրերին),
Կրծքներին կիջնեն նրանց ձեռքերը,
Լռին կխաչվեն,

Կխոնավանան հոգնած աչքերը...
Մի փնտրեք շիրիմ,
Փնտրեցեք դուք մեզ, փնտրեցեք երկար,
Առանց հոգնելու ու վարանելու,
Փնտրեցեք նույնիսկ,
Երբ վերջանում են հորիզոնները,
Որտեղից ելնում երամն ամպերի
Եվ արարելով ամպրոպը գարնան,-
Երկնքի կուրծքն է խարանում հրով...
Փնտրեցեք դուք մեզ ձեր թախիծի մեջ
Եվ ձեր ծիծաղի արձագանքներում,
Տաք ժպիտների ալիքների մեջ,
Փնտրեցեք դուք մեզ`
Առանց հոգնելու ու վարանելու:
Ուր էլ որ լինենք` ի հայտ ենք գալու
Աղբյուրից առած մի բուռ ջրի մեջ,
Պատի մեջ դրվող շաղախում կավի,
Ի հայտ ենք գալու խղճի պատկերով
Կամ որպես ժպիտ`
Ծնվելով դանդաղ մահանջող ցավից...

ԲԱԼԼԱԳ ՍԻՐՈ ՄԱՍԻՆ

Բաժանման պահին նա ասաց,- կգամ,
Սպասիր,- ասաց ու նայեց լռին...
Մեղմիկ ու տխուր փարվեց աղջկան
Հովն անտառի:

Տղան էլ ոչինչ, էլ ոչինչ չասաց,
Միայն լռելյայն գրկեց աղջկան,
Համբուրեց նրա սեւ աչքերը թաց
Ու մեկնեց ճակատ:

Ասում են ցամաք, վրեժով անմար,-
Սրտում պատկերն իր սիրած աղջկա,
Ոտխի հանդեպ ելավ նա անահ,-
Կովեց ու ընկավ...

Կովեց ու ընկավ, ու մահվան պահին,
Նորից կարոտով հիշեց աղջկան,
Ու վերջին անգամ շշնջաց,- անգի՛ն,
Սպասի՛ր, կգամ...

Տարիներ անցան... կրկին անուշիկ
Թեւածեց խաղաղ կյանքի երգն ուրախ,
Չսիրեց երբեք աղջիկն ուրիշի,
Սպասեց նրան:

Տարիք են անցնում: Հերոսն անմահ
Ապրում է սրտում սիրած աղջկա,
Ու սրտի խորքից շշնջում նրան,-
Սպասի՛ր, կգամ...

Ինչպես ճամփորդին, որ ետ է նայում
Իր հազարերորդ հեռավոր վերստից,-
Գալիքն այնպես է դեռ քեզ հմայում,
Որ չես կարոտում հոգեհանգստի...
Եվ այնպես ես դեռ վստահում նրան,
Ինչպես արելը իր այգաբացին,
Որ նախախնամ քո բախտի վրա,
Ճակատագրին նա քա՛ր չի գցի...

Քեզ համար բնավ դժվար չի՛ եղել,
Բայց այնուհանդերձ ոչ էլ այնքան հեշտ,
Եվ քամահարել, եւ քմծիծաղել
Սնապարծության դեմքի՛ն անպարկեշտ...

Ինքդ միշտ քեզ հետ, եւ չելա՛ծ հունից,
Կորուստների մեջ եւ հաջողության,-
Լիցքավորվում ես փոխընթերցումից
Ժամանակի հետ ու տարածության.

Դեռ հոգնածության ու դեռ եռանդի
Ոչ պակա՛ս ունես, ոչ սկի՛զբ ու վերջ,-
Դու քեզ փնտրում ես սիրո՛ւց էլ անդին,
Հրկիզումների մոխիրների մեջ:

Այն օրից, ինչ դու հեռացար այնպես,
Հուսախաբվել են ճամփեքը դարձի,
Կյանքը անցնում է իմ կողքով ինչպես
Առեւանգված հարս՝ կառքում եռածի...

Եվ մինչեւ ե՛րբ է շարունակվելու
Տարանջատումը այս աղետավոր...
Կառչած իր ցավից՝ ո՛վ է լսելու
Քո հեկեկանքը հեռու-հեռավոր:

Հիշողության դաշտ, ուր ահա կրկին՝
Կակաչներ ալվան, հիրիկներ կապույտ,
Եվ ես՝ շփոթած երկիր ու երկինք,
Եվ դու՝ զրնգուն ծիծաղով անփույթ...
Ձեփյուռը անուշ բուրմունք էր բերում,
Գ-արու արտ հասուն ու տարեկանի,
Երանությունը տրված էր վերուստ,
Մեզ վրա Տիրոջ ձեռքն էր հովանի...
Ճակատագիրը բարի էր ու հաշտ,
Խնամակալ էր բախտը եւ արթուն...
Օ՛, անդավաճան հիշողության դաշտ,
Սիրո աղբյուրն է դեռ այնտեղ հորդում:

Նախաստեղծ սեր էր՝ աստղոտ երկնքով,
Մանկան պես անմեղ իր արթնության մեջ,
Հետո չիմացա, թե ո՞ւմ մեղքով էր,
Որ հայտնվեցի ամայության մեջ...

Դու ինձ խաբեցիր ինչպես այն գնչուն,
Որ իր գաղտնիքը չի բացահայտի...
Եվ հիմա հոգիս՝ որպես Ռո՛կ թռչուն,
Ճախրում է դեպի գիրկը անհայտի:

Իմ հղացումը չբնակավեց,
Մշուշ իջավ իմ երազի վրա...

Իմ տառապանքի ճիչը չընկավեց,
Արցունքն իմ ընկավ ավազի՜ վրա...

Ա՛խ, այս աշխարհից բան չհասկացա,
Գնամ ու լամ ես...Շիրազի՜ վրա:

Քեզ հետ՝ զարկված եմ ձյան մեջ ասես,
Քեզ հետ՝ նետված եմ սառույցի վրա,
Առանց իմ շնչի՝ հանկարծ կմրսես,
Առանց ինձ օրդ՝ միգոտ, անուրախ:

Քեզ հետ՝ կարծես թե երա՛կ եմ բացված,
Տապից շնչահեղձ սաղարթ եմ ու հավք,
Դու էլ առանց ինձ՝ օձից հալածված,
Մարիին կորցրած, բնահան միրհավ:

Քեզ հետ՝ շնչերակ եմ ես խցանված,
Եվ Աստված չանի՝ չբացվեմ հանկարծ,
Եվ դու, առանց ինձ՝ տիեզերք հանված
Հրթիռ, որ ավա՛ղ, չունի վերադարձ:

Ես դատարկվել եմ կապույտներից,
Բույրերից անուշ, հարբեցնող,
Գույներից նրբին, երազներից,
Մեղեդիներից խելացնոր...
Թափուրված՝ ինչպես գավը ըմպած,
Չայնալար՝ խզված հնչյունների...
Ես անհուսալի բեկված, բեկված
Անխուսափելի կորուստներից...

Ապաշխարանքի խոսքեր անսուտ,
Մեղաքավության մորմոք ու ցավ,-
Քեզ, թեպետ, ինչ-որ չես եղել սուրբ
Եվ ինչ-որ տեղ էլ...անհուշացած:
Անարատության արցունք անբառ՝
Դատապարտվածիդ հանիրավի...
Դու, անձրեւներից՝ տեսած երկար,
Ինքնամաքրված երկինք ծավի...

Ունկնդիր վերջին տերեւաթափին՝
Ես դուրս եմ նայում փակ լուսամուտից,
Պատել է չքնաղ դեմքը քարափի
Մթնշաղն աշնան իրիկնամուտի:
Արթնացած արդեն խորունկ մրափից՝
Յուրտ նոյեմբերն է նայում սրահից,
Սիրհավը էլ չի կանչի քարափից,
Ուր պահ է մտել եղնիկը ահից...
Թող թախիծ իջնի իմ սրտի վրա՝
Մատնելով հոգիս գիրկը անհունի,
Բայց այնուհանդերձ՝ երանի՜ նրան,
Ով այս աշունից հեռանալ չունի...

Երբ աշնան վերջին սաղարթի վրա
Եղյամ կղնի, սառույց-ապակի,
Երկինքը կիտի հոնքերը իրար,-
Քեզ հեռու մի օր կերեվակվի:
Բաց կապույտ եթեր կզնգա վրադ,
Կձգվի քո դեմ մի նեղ արահետ,
Դու հարսնացուիդ նուրբ ձեռքը բռնած,
Ալ կակաչների միջով բուրավետ,
Հրճվանքի ճիչ ու գրկախառնումով
Եվ սավառնումով սիրո թեւերին՝
Կթռչես գիրկը հրաշալիքների...
Սիրտդ ու հոգիդ լցված բերկրանքով,
Ներքեւում թողած հոգս, կարիք ու ցավ,
Երկրային բոլոր տանջանքները քո:

Ես խոցված էի, ամենքից լքված,
Եվ նետված էի աշխարհից անդին,
Մի կանչ հասավ ինձ երագում հանկարծ,
Ինչպես հոգեմաշ երգ ու մեղեդի:
Մխիթարվե՛ս դու՝ արցունք հրածին,
Որ իմ աչքերում նորից լճացար,-
Խզումն ընկերոջ հետ ու սիրածի՝
Ցավալի՛ էր խիստ, անբուժելի՛ ցավ...

Անընդունելի վեճեր ու վճիռ...
Չսպելով հոգուս տազնապն ու դողը՝
Մռավա սարի բարձունքից վճիտ
Ես քեզ ասում եմ՝ իմն է այս հողը:

Ահ չունեն բնավ սրի դեմ, մահի,
Կռվում այս ինձ հետ ինչ էլ պատահի,
Դաշույն խրելով իմ չարյաց կողը,
Ես կասեմ էլի՝ ի՛մն է այս հողը:

ԿԱՐԵԿՑԱՆՔ

Ամենախորունկ իմ կարեկցանքը՝
Բողբոջին, որին կարկուտն է խոցել,
Խեղված ժպիտը՝ որպես հանցանք է
Գլաքարի պես սրտիս ծանրացել...

Ամենախորունկ իմ կարեկցանքը՝
Անվանը անբիծ, որ տե՛ղ չի հասել,
Ջրաարտությունը՝ որպես զառանցանք,
Նրա շուրջը խիտ մի ցանց է հյուսել...

Ամենախորունկ իմ կարեկցանքը՝
Այն կնոջը, որ բախտից շլացել,
Ընկել էր ոսկու, հակինթի ցանցը
Եվ...առաջին սեր-գա՛նձն է մոռացել:

Բայց կարեկցում եմ ամենից խորունկ
Միզիֆին՝ քափ ու քրտինքում կորած,
Որ դեպի գագաթ քա՛րն է շալակում,
Որ այնուհետև գլորի այն ցած...

ՆՎԻՐՈՒՄՆ

*Մարինա Յվերսեայի եւ
Աննա Ախմարովայի հիշատակին*

Ինչ էլ որ լինի՝ տոկա եւ հուսա,
Եվ թող ներարկեն քեզ կորով ու կամք
Այդ զարմանալի պոետներն ռուսաց,
Որ դարասկզբին լույս աշխարհ եկան:

Ամեն ինչ երգ էր դառնում ու ներուժ
Եվ մեղրահացի հյուսվածք նրբորեն,
Թեպետ անամոք տվայտանքներում
Բզկտվում էին հոգիներն իրենց...

Եվ ո՞ւմ էր, ավաղ, շոյում բախտն անմիտ,
Քնքշանքով լեցուն սափոր ու սինի
Հեզ Մարինայի՞ն, որ գամված էր միշտ
Սլավոնական հին խղճի՝ սյունին...

Որպես երկվորյակ տիրամոր մի սուրբ
Աննայի՞ն ցավի հետ իր անփարատ,
Որի դեմ անվերջ ճոճում էին սուր,
Բայց նա որպես ճիչ չէ՛ր բացում երակ...

Բլուկի շունչն է թեւածում վրադ
Ու խորունկ հոգիդ հուզում է Բելին,
Եվ եսեմիւնյան բացված մի երակ
Հատում է սիրտդ ինչպես ածելի...

Քո երազանքն ու ցավն է անամոք
Մի բրյուսովյան քանքար ու քնար,

Եվ բացել ամեն գաղտնիք ու հնար
Մանդելշտամի պես՝ հայեցի՜ մորմոք...

Ինչ էլ որ լինի՝ տոկա եւ հուսա,
Եվ թող ներարկեն քեզ կորով ու կամք
Այդ զարմանալի պոետներն ռուսաց,
Որ դարասկզբին լույս աշխարհ եկան:

ՊԱՍՏԵՌՆԱԿ

Երաժշտության ռիթմեր ներդաշնակ,
Կտավի վրա երանգներ նրբին,
Ահա ինչի է ձեռքը ընդունակ՝
Երգի արքայի արարիչ հոգին:

Եվ համբերությամբ ժիր մեղուների
Նա մեղրահացն էր լցնում իր երգի,
Որ ժամանակի անտաղանդների
Կեղծիքի հեղեղն ու սուտը հերքի:

Ի՛նչ հայացք եւ ի՛նչ դիմագիծ ու դեմք,
Ի՛նչ համառություն, խիղճ ու խղճմտանք,-
Նա ծառանու՛մ էր այն ամենի դեմ,
Ինչ մեղեդի չէր դառնում ու կտավ:

Ամեն ինչ արել, հասցրել ավարտին,
Թեպետ լցրել են հոգին դառնությամբ...
Բայց չի՛ նայում մեզ որպես նախատինք
Եվ կուռք դառնալու հավակնոտությամբ:

ՍԱՀՅԱՆԱԿԱՆ

Ես առավոտ էի,
Երկինք էի, եթեր,
Ամաշող-շաղոտ էի՝
Որպես վարդի թերթեր,
Պատրանքներով հարուստ,
Երազանքոտ էի,
Եվ առաքված վերուստ
Աստծո աղո՛թք էի,-
Վայր նետեցին ծավի
Երկինքներից անծիր,
Ինձ դարձրին ցավի
Մաշող գունդ ու կծիկ...

ՔՈ ՑԱՎԻ ԱՌԱՋ

Ինձ թվում էր, թե մայր էիր միայն դեռատի ու շիկ,
Խիճուկի ծփանք էր հարսնաքողը լոկ քո դեմքին բարի,
Դու գորովանքով փարվում էիր ինձ, հետեւում ուշիմ,
Որ հանկարծ ոտքը քո միմուճարի դեմ չառնի քարի:

Ինձ թվում էր, թե տիրուհի էիր ճակատագրի,
Հպատակ էր քեզ բախտը քմահաճ՝ տրված էն գլխից,
Եվ կրակ պիտի տանեին մարդիկ օջախիդ հրից՝
Վառելու իրենց թոնիրը հացի բույրով զգլխիչ:

Ինձ թվում էր, թե տրված էր քեզ ջինջ մի երկնակամար,
Երջանկությունը քո մթագնող ամպեր չունի նա,
Աստղերը պիտի քո երդիկից ներս հոսեին մարմանդ,
Որպես Աստծո շնորհ ու պարգեւ, որպես մանանա:

Բայց երբ պատրանքի քողը ետ տարա ես իմ աչքերից,
Եվ պարզ ընդգծվեց հասակդ անտիկ, այնպես ընտանի,
Դու տառապանքի սյուն էիր շքեղ, որի ուսերին
Հազիվ էր մնում հոգսերով լեցուն մի տուն ու տանիք:

Ներիր, օ, մայր իմ, պատրանքոտ էի ու երազանքոտ,
Դուցե եւ հոգիս՝ հնարքոտ մի քիչ ու երես առած,-
Ներծծվեց իմ մեջ բեկելով հոգիս տառապանքը քո,
Ու ես երկյուղած ծնկաչոք իջա քո ցավի առաջ:

Քողարկում էր լույսի,
Հույսի քողարկում էր,
Ամեն արշալույսի
Մանկան հողարկում էր...

Մովի, մահի ահից,
Մայրս նեղն էր, նեղը,
Ու չէր համբուրում ինձ,
Որ...չմատներ տե՛ղս:

Մանկության փողոցում՝ փռչի,
Թ՛նդում էր խաղը ջջլախտի,
Թե հիմա կարող ես՝ հիշիր՝
Ո՞վ էր սիրեցյալը բախտի...

Տանելն ու տարվելը, ինչ խոսք,
Խա՛ղ էր սոսկ, կախված չէր բախտից,
Ոտքերիս մնում են մինչ այսօր
Կապտուկներ՝ հետքերը լախտի...

Ես այնտեղ եմ, ուր անձրեւ է ու թոն,
Ուր մառախուղ է՝ թանձր, անողորմ,
Ուր որ ընկնում են թռչուններն անթեւ,
Ուր որ քամի կա ու պտտահողմ...

Եվ ես այնտեղ եմ, ուր երագում է
Անապատը՝ ջուր, ու երաշտը՝ զով,
Սեր ու հավատքի միջեւ խզու՛մ է,
Եվ...Տիրոջ կամքը դառնում է անգոր:

Ես հիմա ուրիշ տեսակ եմ նայում
Իմ շուրջը ու քեզ, տարաբախտ իմ կին,
Քո տեսքն այլես ինձ չի հմայում,
Քեզ ո՛վ մատնեց այդ խղճուկ վիճակին...

Քո դեմքը՝ գունատ ու տառապագին,
Չի ճառագայթում էլ ժպիտ ու լույս,
Մաշել ես արդեն զգեստներդ հին,
Նորը գնելու չկա ո՛չ մի հույս...

Եվ ո՞րն է ելքը այս կացությունից,
Կարծես թե չկա ոչ հնար, ոչ ճար,
Պատեպատ զարկվում անգորությունից՝
Նվաստանում ենք ցավի աստիճան...

Ոչ հանելուկ ենք, ոչ էլ առեղծված,
Եվ մեր մեղքով չէ, որ երես առած՝
Ու մի անողոք բախտից հալածված՝
Մենք հայտնվել ենք այս վիհի՛ առաջ...

Հոգնած ու նկուն՝ խոսքերից մաշված,
Եվ հայացքներից՝ քեզ ոչինչ չասող,
Ոչինչ չսպասող օրերից հաշված՝
Դու՝ իմ դեմ, ահա, որպես ոգու սով...

Ստի, կեղծիքի երամներ վայրի,
Քամիներ, բքեր եւ սերեր չայրող,
Եվ խոնավ, ինչպես շունչը քարայրի,-
Ինչե՛ր չանցան քո գլխի վրայով...

Ոչ ամպրոպ, ոչ ամպ, ոչ հեղեղ-սելավ,
Ոչ օրն է հեւում իր տապի շնչով,
Հոսում է կյանքը գետ՝ հունից չելած,
Այս առօրյայի տաղտուկի միջով...

Ոչ խոհ, ոչ խոկում, ճիգեր անհամար
Այս խուլ փակուղում ելք էլ չունեցող,
Եվ դու տանում ես ձեռքդ ակամա
Սեւակնած հոգուդ, սրտիդ նվացող...

ԵՐԿԻՐ

Փականքի տակ էր եւ՛ լեզու, եւ՛ բախտ,
Ճակատագիրը՝ յոթը փակի տակ,
Եվ մի անօրեն օրենք էր անխախտ,
Որ բռնությանը լինենք հպատակ...

Մատնություն ու դավ, կասկածանք ու ահ,
Տագնապը շե՛ղբ էր ու սուր, երեւի,
Գիշերվա մուտք ու ելքին, ամեն պահ,
Արդյոք, չե՞ն գալու եւ քո հետեւից...

Բակունցն ինչո՞ւ էր այդքան սիրելի,
Չարենցը չափից շատ չե՞ր նվիրված,
Ամբոխներ, Սոմա՛, Լենի՛ն, ու Ալի՛...
Մի տուր, հա, կտաս, ա՛յ թե դու դրանց...

Իսկ այդ Չոչչենկուն, այդ Ախմատովան՝
Կրակի մեջ՝ ցավ, ցավի մեջ՝ կրակ...
Այն ինչ երկիր էր, օ՛, տեր իմ, Աստված,
Որ սու՛ր էր ճոճում...եւ կնո՛ջ վրա...

Իսկ դու, Եսենինին, բացեցիր երակ,
Թե՞...մի ուրիշը առեղծվածային,
Գաղտնիքը՝ անծիր գիշեր խավարակ,
Եվ...Գորկու մահով ո՛վ կվկայի:

Նեղ էր երկիրը մեծերի համար,
Սախարո՛վ, Բրոդսկի...Ո՛վ Սոլժենիցին,
Թե այս Երկիրը դարձյալ չի հարմար,
Տայգան աչքի տա՛կ էլի ունեցիր...

Փականքի տակ էր եւ բախտ, եւ լեզու,
Եվ շկար, ավաղ, ոչ մի փրկագին,
Սակայն մի ուրիշ հա՛րց է ինձ հուզում,
Եվ երկի՛ր մի այլ ու ճակատագի՛ր...

Ես անծիր ցավի գալարման մեջ եմ,
Եվ անդունդ դավի խորխորատի մեջ,
Տվայտանքներս բուռն ու անվերջ եմ`
Արդար վճռի տենչ ու կարոտի մեջ...

Մեզ խաղաքարտ են դարձրել, խաղաղաշտ
Եվ խաղագնդակ` սիրտը իմ երկրի,
Աշխարհին հիմա ինչպե՞ս նայեմ հաշտ
Հեսանվա՛ծ սրի ու թրի ծայրին...

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻՆ

Կգան օրերն ու կանցնեն,
Ու ինձ ոչի՛նչ չի մնա,
Սաղաթթներս կկացնեն,
Ու ինձ ոչի՛նչ չի մնա...
Եվ սրգաթափ կանեն ինձ,
Տերեւաթափ անխնա,
Կսղոցեն բու՛նս հիմ,
Ու էլ ոչի՛նչ չի մնա...

Ժամանակները սահեցին արագ,
Մեզ համար չկար ներկա եւ անցյալ,
Դու կարող էիր, թեպետ եւ ունակ՝
Չէր լինում ու չէ՛ր տրվում կայանալ...

Ոչինչ չի փոխվել, կփոխվի՞ միթե՝
Նույն հարվածներն են վզիդ, ծոծրակիդ,
Էլի նույն խաչի վրա քառաթեւ
Գամված ես խառնակ այս ժամանակին...

Ինչ մտայնություն՝ հեզմանք է կարծր,
Գնալ հոսանքի հետ կամ ընդառաջ,
Կեցության խաբկանք, դավադիր խայծ է,
Կարմրախայտ որսող եւ... ո՛չ թե թառափ:

Իմ դիրքից երեք ու անապահով,
Հայացքս հառած պղտոր ջրերին՝
Ես ձեզ եմ դիմում տազնապի ահով՝
Կարմրախայտեր իմ, զգույշ կարթերից...

Ահա երեկոն իջավ դալկադեմ,
Դողահար՝ ինչպես լճափի եղեգ...
Ես ինչո՞ւ այսքան անգոր եմ քո դեմ,
Եվ ինչո՞ւ այսպես թեւահատ եմ, հեգ...

Կարոտի, սիրո, կրքի մոխրացում,
Եվ քիչ է մնում մինչեւ իսկ անգամ
Ճգնավորի պես քաշվեմ խուցը իմ,
Իմ օջախի մոտ՝ կրակը հանգամ...

Հիշողության դաշտ ու...սերեր լքված,
Անտիրականին՝ երկինք հովանի,
Ուղիներ մոլոր ու քայլեր երեր՝
Առանց իջեւան ու ապաստանի...

Եվ ելած հանկարծ ու միանգամից,
Առանց առիթի ու առանց հարցմունք,
Հուշերի պարս է գլորում քամին,
Սրտի մեջ՝ մրրիկ, խիղճը՝ անարցունք...

Հետադարձ հայացք, հուշերի երամ,
Ու...փուլ են գալիս պատեր ու որմեր,
Խփում է ուժգին մկան ու երակ,
Կարծես հղե՛լ է մեկը հրավեր...

Մարտավկայի պատվախնդրությամբ
Կամ թե բռնադիր հարսնահանդեսի...
Հանդիպման, տոնի, ժամադրության,
Սուրբ հաղորդության, օծման ու ծեսի...

Եվ դու գնում ես վազքով ու արագ,
Պատվի փրկության ոգետրությամբ,
Նշանդրեքի կամ թե...պատարա՛գ
Մի գաղտնախորհուրդ մտավախությամբ...

...Եղել է, այո, եւ՛ անուն, եւ՛ փառք,
Ջոհասեղան կար, տաճար ու խորան...
Ի՞նչ է մնացել՝ հոգի մի ներփակ,
Հետադարձ հայա՛ցք, հուշերի երա՛մ:

Մայրամուտի դող ու սարսուռ կեչու,
Եվ հունվարյան մի ցուրտ սրաշեղք,
Չկա այլևս տերեւների չուն...
Փողոցն է լռում հազած ձյունաշերտ:

Մի հանդիսավոր ու խոր լռություն,
Շողարձակումով ճերմակ լոտոսի...
Ծննդյան տո՞ն էր օրը, հայտնություն՞ն,
Սկրտություն՞ն էր Սուրբ Քրիստոսի:

Օ՛, ձեր աչքերը՝ լճակներ երկու,
Ուր լողանում է գնչուհի մի թուխ,
Այնպե՛ս են նրանք իմ սուտը հերքում,
Որ ես դառնում եմ անգորի՞ պես թույլ...
Սուտ է՝ նրանցում թե չեմ սուզվի ես,
Չեմ գայթակղվի նրանց աստղերով,
Թե կհամառի, որպես Ռդիսես,
Հպարտությունս ազնվաբարո...

ՆՎԻՐՈՒՄԻ ԵՐԳ

Աղբյուրիդ երգն են մթան քողի տակ,
Արտացոլանքն են վճիտ աստղերիդ,
Քո դաշտն են խոհուն ու համապարփակ,
Խորունկ խորհուրդն են խորունկ ձորերիդ:

Խաղողի որթն են քո երկնագալար,
Եվ հուրն են ըմպում քո հողի արբշիռ,
Քո ավիշն են ես ու գինին խելառ,
Որ գավիդ մեջ է լցվում շիթ առ շիթ:

Քո Չիարաթն ու Մոռվ սարն են վես,
Դժվար վերելքդ ու քարդ կապան,
Մատղաշ թավուտի քո սարսուռն են ես՝
Չմռան արծաթի ու մեզի մեջ պաղ:

Եվ քո արծիվն են, բազեն սրատես,
Բարդուդ սլացքը եթերագնաց,
Ժայռաբուխ վայրի ծիրանի՞դ են ես,
Արտեզրիդ կաժանն ու հերկերդ թաց:

Երկնքիդ ակն են, դու՝ իմ աչքի բիր,
Քո հայացքն են ջինջ, ժպիտն անսքող,
Քո հեռաստանն են՝ թափանցիկ ու բիլ,
Ու արարչածին առավուրդ քո:

ՎԵՐ ԿԵՆԱՄ ԳՆԱՄ

Վեր կենամ գնամ դեպի այն ձորս,
Ուր պահ է մտել վախվորած լորս:

Վեր կենամ գնամ շաղոտ կածանով
Քարափն իմ մամոտ ու ծիածանոտ:

Գնամ ոտքերը ընկնեմ սարերիս,
Ասեմ՝ տիրություն արեք սերերիս:

Փայեք, փայփայեք եղնիկիս լավիկ,
Քարափիս պատկերն աչքերում ծավի:

Պահպանեք պարզկա ակը աղբյուրիս,
Որ ջի՛նջ է ինչպես ցողը համբույրիս,

Վեր կենամ ու ետ գնամ այս պահից,
Ինձ հետ ով գիտե՛ ի՛նչ կպատահի:

ՏԱՐ ԻՆՉ

Տար ինձ հիմա, հաշտեցրու
Մոլոր կանգնած ուռենու հետ,
Մանկութ խռով իմ սիրո հետ,
Տա՛ր ինձ հիմա, հաշտեցրու:

Մեր դաշտերի ծղրիղների
Երգն է նորից իմ ունկերում,
Մտամոլոր կաձաններին,
Տա՛ր ինձ հիմա, հաշտեցրու:

Պաղ աղբյուրն է զնգում այնտեղ՝
Բրիկնային շղարշի տակ,
Բլրին կքված հովիկի հետ,
Տա՛ր ինձ հիմա, հաշտեցրու:

ՄԻՐՏՍ ՓՈՒԼ ԵԿԱՎ

Հովը շկշնկաց.

- Լքե՛լ ես դու ինձ...

Առուն սրմնջաց.

- Լքե՛լ ես դու ինձ...

Մի փշատենի,

Փոշոտված նորից,

Շշնջաց դեմից,

- Լքե՛լ ես դու ինձ...

Մեկը ծիկրակեց

Քարի թիկունքից,

Ասես մտրակեց.

- Լքե՛լ ես դու ինձ...

Մեկը մորմոքեց,

-Ճերմակե՛լ է նա...

Սյուսը՝ չլքեր,

Չէր է՛լ ծերանա...

Քարափը խոժոռ

Նետեց խստորեն.

- Եղեք հանդուրժող,

Եկել է...ներե՛նք:

Երկիր ու երկինք

Իրարու եկան,-

Փղձկաց հոգին,

Սիրտը փո՛ւլ եկավ:

ԳԱՍԵՐ ԱՌԱ

Թոռնուհուս՝ ԼԻԼԻԹԻՆ

Ծունր իջա
Լեռան առաջ
Ու վեհության
Գասեր առա:

Ծունր իջա
Հովի առաջ
Ու քնքշության
Գասեր առա:

Ծունր իջա
Աղբրի առաջ
Ու սաքրության
Գասեր առա:

Ծունր իջա
Ձորի առաջ
Ու լռության
Գասեր առա:

Ծունր իջա
Հասկի առաջ
Ու...հարության
Գասեր առա:

ԵՎ ԵՐԱԶ Է ԹՎՈՒՄ

Մանուկները խնդուն,
Աշիկներով վառման,
Ալիքներն են նետվում
Կարմրախայտի նման:

Շեկ ժայռերի միջով
Գետն է հոսում հեռու,
Եվ իր կապույտ շնչով
Պատրանքներ է վառում:

Մտորում է ժայռը,
Քարափ ու անձավ,
Եվ երազ է թվում
Կըանքը հազարաձայն:

ՉՈՐՈՒՄ

Սովերները ընկան
Խոնավ գիրկը ձորի,
Ու գունատվեց լեռան
Տեսքը չնաշխարհիկ:

Հավքը թեին տվեց
Ժայռի խռոչներում,
Առուն ծունկը ծալեց
Մարգ ու ածուներում:

Փշատենին, որպես
Արծաթահեր ծերուկ,
Մի հեքիաթ է մանում
Հոնի կապույտ ձորում:

ՀԱՍԿԻ ՄԱՀՔ

Երաշտահավը ծվարել է լուռ
Թավուտի մեջ խիտ,
Ոսկի է մադում աշունը բուռ-բուռ,
Կաղին ու տխիլ:

Չորն ի վար կախված կածանի եզրին
Խամբում է մի դեզ՝
Հիշելով ծփանքն իր ալիքների,
Գարունն իր քեհեզ...

Թաց ակոսի մեջ մոռացված մի հասկ
Մարմանդ ժպիտով,
Իր երազներն է հողին պահ տալիս,
Մեռնո՞ւմ խլիրտով...

ՄԻՐՀԱՎԻ ԵՐԱՄ

Իմ խոնավ աչքերում հիմա
Մշուշն է քո խորունկ մորերի,
Մի անտակ կարոտ է խորհմաստ
Եվ հուշն է իմ անցած օրերի:

Ունկերում իմ լարված, զգայուն՝
Կանչն է քո կաքավի ու լորի,
Մխացող մրմոնն ջր թախծավուն
Մանկության հեռավոր օրերի:

Իմ հոգին երկինք է աստղամոտ,
Իմ սիրտը՝ քարափ է քարահատ,
Խոհերն իմ՝ խճճված մացառուտ,
Միրհավի երան է տեղահան...

ԱՐՇԱԼՈՒՅՍԻ ՇԵՄԻՆ

Արշալույսի շեմին
Խտանում է մի պահ մութը ահից
Եվ լույսի տենչանքից
Բողբոջներն են պայթում
Արշալույսի շեմին,
Ու հնչում է դաշտում
Խրիսինջը զամբիկ օրվա
Եվ արեւը աշխարհում
Նոր երազներ է վառում...

**ՆՍՏԵՄ ՀՈԳՈՎ
ԳԱՌՆԱՅԱԾ**

Ձյուն է մաղում մեղմաբար
Ու ծածկում անտես
Այն վայրերը, ուր երկար
Թափառել եմ ես:

Նստեմ հոգով դառնացած,
Մեկ-մեկ հիշելու
Այն օրերը, որ անցան
Ու չե՛մ դառնալու...

Ձեն տամ, ու թե՛ ձեն չարին
Հեռվից անուրախ,
Գուցե բուքը ինձ բերի
Կանչե՛րը նրանց...

ՀՈՒԿԻ ՏՐՏԱՌԹՅՈՒՆ

Լեռների մեջ երկնաքեր,
Երկնքի տակ հեռավոր,
Ճակատը բաց, աստղաքեմ,
Մի ժա՛յռ ունեմ մենավոր:

Ժայռի խոժոռ հոնքի տակ
Խոնավ աչքեր ուլիկի,
Չորում կարոտ մի անտակ
Ու տրտմությո՛ւն հոլիկի:

ԻՋՆԵՄ ԱՂԲՅՈՒՐ

Փշուր-փշուր հավաքեմ
Աստղացույքերը մաքուր,
Որպես սրսուռ առաքեմ
Երազներին իմ անբուն...

Իջնեմ աղբյուր մաքրաջինջ,
Թեքվեմ ջրի վրա պաղ,
Թող հովերի հով շնչից
Չովանա սիրտս մի պահ...

ԹՈՆ Է ԿԱԹՈՒՄ

Գողահար են դեղնած
Տերեւները վերջին,
Թոն է կաթում աշնան
Օրվա ունքամիջից:

Շաղ է շաղում հողին,
Մարում գույն ու կրակ,
Ուլունքաշար ցողի
Թողած խոտի վրա:

ԲԱՅՑ ՈՆՑ ԼՈՒՄ

Լռությունն էլ իմաստավոր
Ունի սահմանն իր տերության,
Բայց ի՛նչ պիտի անես, հենց որ
Լցվի բաժակն համբերության:
Լռությունն էլ ունի պատիվ,
Բայց ո՛նց լռես պահին լացիդ,
Երբ ձեռքերը՝ նենգ ու պատիր,
Երկարվեն քո մեղրահացին...

ԻՐԻԿՆԱՄՈՒՏ

Վերջին շառագույն եւ իրիկնամուտ,
Ծովի մեջ սուզվեց արեգակը ջինջ,
Հոգեվարք ապրող օրվա շեմին մութ
Վառում ես ահա մոմերդ վերջին...

Արդեն անցյալ է դառնում ողջը, հուշ,
Աղոտանում են դիմագիծ ու դեմք,-
Սակայն սարերը, հագած մեզ-մշուշ,
Վեր են խոյանում իջնող մութի դեմ:

ՈՐՈՆՈՒՄ

Ո՞ւմ եմ այսքան դրոճում,
Իմ օրերի ճամփերին,
Ի՞նչ եմ արդյոք դրոճում,
Ի՞նչ է ուզում իմ հոգին:

Քե՞զ, արդյոք, քեզ, մի՞թե քեզ,
Քնքուշ աղջիկ անուշակ,
Որ ժպտացիր մի օր հեզ,
Ինչպես կապույտ մանուշակ...

Կամ՝ քեզ, մի՞թե, մի՞թե քեզ,
Իմ մանկություն դեզերուն,
Որ լեռն ի վեր ելա ես՝
Քեզ թողնելով ձորերում...

Գուցե, անգին, գուցե քե՞զ,
Գալիք երգ իմ անանուն,
Ամենալավ ու համեստ...
Այո, քե՛զ եմ դրոճում:

ՑԱՎԻ ՆԱՀԱՆՁ

Գիշերը հավեց լուսաբացի մեջ,
Օրը արեւի ցոլքերով լվաց
Երեսս,
Ապա իմ հոգու խորքում մեղեդիացավ...
Շուրթերիս վրա զգացի համը արեւածագի
Ու բույրը հողի,
Երկինքը բացվեց վրաս անեզր թափանցիկությամբ
Ու ես երագի մարմինը տեսա...
Ցավը քնքշացավ,
Նայեց աչքերիս մեղավորի պես,
Համը հեռացավ:

ԻՄ ՉԵՌՔԵՐԸ

Իմ ձեռքերը,
Որ հանգչում են ճերմակ բարձին գիշերն ամբողջ,
Արշալույսներ են խոստանում
Ձեր անվրդով քնից հետո,
Եվ ձեր բարի երազներին՝
Առագաստներ են խոստանում:
Իմ ձեռքերը
(Երբ անխնա մտրակում է բուքը նրանց).
Ես տանում եմ իմ շուրթերին ու տաք շնչին,
Որ վերստին վերընձյուղվեն հասկի նման...
Որ մատներս մոմեր դառնան
Վերջալույսի հրով օծված,
Եվ բուրվառեն
Ցայգալույսի շքամուտքին:
Իմ ձեռքերը,
Որ հանգչում են ճերմակ բարձին,
Կարծես երկու կոշտուկներ են սեւահողի,-
Թեպետ հիմա հանգչում են լուռ բարձիս վրա,
Վաղը կիջնեն արեւգալի ծնծղաներին
Եվ կլցնեն օրը ցնծուն նվազներով...

**ՀԱՐԱՏԵՎՈՒԹՅԱՆ
ԽՈՐՀՐԳԱՆԻՇԸ**

Իմ սառնության մեջ
Ես խրճիթների
Լույսերն եմ վառում,
Եվ ոլորում եմ
Ծուխն օջախների:
Իմ լռության մեջ
Ես հնչեցնում եմ
Սուլոցը բքի
Ու ձնափոշին
Երկինք եմ հանում:
Ճերմակության մեջ՝
Ես հեքիաթներ եմ
Մանում երկնքից
Ու երազներ եմ
Տանում ընդերքի
Մազարմատներին:
Անդրբրության մեջ
Շնչառությունն եմ
Քնած անտառի,
Հարատեության
Խորհրդանիշը՝
Ժամանակի եւ
Տարածության մեջ:

ՄԻԱԿ ՄԵԻԹԱՐԱՆՔԸ

Անշոշափելի, նաեւ անթափանց
Շղարշի տակից բառեր եմ քաշում,
Նրբերանգներ եմ հանում իմ հոգու
Խորունկ ծալքերից...
Ինքս էլ չգիտեմ, ինչպես է ծնվում
Երգը՝ իմ միակ մխիթարանքը
Ու թեթեւ նստում իմ հոգու վրա:

Ձյուն է մաղում մեղմաբար
Ու ծածկում անտես
Այն վայրերը, ուր երկար
Թափառել եմ ես:

Նստեմ՝ հոգով դառնացած,
Մեկ-մեկ հիշելու
Այն օրերը, որ անցան
Ու չե՛ն դառնալու...

Ձեն տամ, ու թե՛ ձեն չարին
Հեռվից անուրախ,
Գուցե բո՞ւքը ինձ բերի
Կանչերը նրանց...

Ես մնում եմ այստեղ՝
Քո օջախում, տանը,
Որ քո ցավը տանեմ,
Ու երկունքը ծանր...

Ոչ մռայլիդ դեմքդ,
Ոչ ունքդ փոք գցիր,-
Ես մնում եմ երգդ
Ու երկինքդ անձիր...

Ես խոտ լինեի,
Խոտը ճամփեզրի,
Նարինջ զամբիկս
Գար ինձ արածեր:

Եվ հոտ լինեի
Ծաղկի մի հիրիկ,
Փչեր հովիկը,
Բույրս տարածեր:

Մեղուն ինձ մոտ գար
Վաղ այգաբացին,
Առներ նեկտարս,
Տաներ իր հացին:

Թվաց՝ կանչեցին ու... ետ եմ նայում,
Եվ իմ թիկունքում ամռան օրն է տապ,
Եվ իմ եզերքն է հոգիս հմայում,
Լեռ ու առապար, լանջ ու զառիթափ:

Թվաց կանչեցին ու... ետ եմ նայում,
Մի լուռ կածան է կախվում ձորն ի վար,
Մի մոռախավ է թփում ծվարում
Եվ վերջալույսն է շիկնում հրավառ:

Թվաց կանչեցին ու... ետ եմ նայում,
Հոնքերն է կիտում քարափը անհաս,
Մի անհրական գառնուկ է մայում,
Աստղոտվում է երկինքը վրաս...

Էլ դու այն գիժ հովիկը չես,
Ամպը ճեղքած շողիկը չես,
Գոհար ու գինդ ցողիկը չես՝
Մանուշակի թաղի վրա...

Էլ դու այն պարզ տաղիկը չես,
Ծիծաղ ու լաց շաղիկը չես,
Անուշաբույր ծաղիկս չես՝
Ոտքը շող ու շաղի վրա...

Կանչեին հեռու-հեռվից,
Տագնապեր սիրտս կրկին,
Իմ հոգին թովեր նորից
Մի անգարդ ու լուրթ երկինք:

Արեւը սարից հառներ,
Հայտնվեինք, իմ հեռավոր,-
Մեզ դարձյալ իր գիրկն առներ
Մոգական մի առավոտ:

**ՊԱՏՐԱՆՔ ՄԱՅՐԱԿԱՆ
(Որպես լեզունդ)**

Քրոջս՝ Չինային

Մղձավանջներից գիշերվա քնի
Արթնացավ մայրը առավոտ ծեփին
Ու գնաց դեպի դաշտը հայրենի,
Աչքերում արցունք ու խռով՝ հոգին:
Մի՞թե չի լռել ցավը անիրավ,
Եվ չի ամոքվել սիրտը վիրավոր,-
Դե, ո՞վ կարող է ըմբռնել, իրավ,
Խուլ տազնապները որդեկորույս մոր...
Ավա՛ղ, ճախրում է դեռ հոգին անթե
Դեպի չորս ծագերն այս հին աշխարհի,
Մի՞թե կարծում եք հոգնել է արդեն
Որոնումներից իր միմուճարի:
Գուշակել է նա երազի մեջ խոր,
Թե կհանդիպի որդուն այս անգամ,-
Դե, ե՞րբ է խաբել կյանքում սիրտը մոր,
Թեպետ սիրտը այդ խաբվել է այնքան...
Ահա արտերի ծովն ալեկոծվեց,
Երկինք ու երկիր իրար ձուլելով,
Դարձի ալիքի միջից հայտնվեց
Մեկը՝ հասկերը տարուբերելով:
Այս ի՞նչ հրաշք է կատարվում իր հետ,-
Մղվեց դեպի ծով ճչալով՝ որդի՛ս,-
Սակայն ալիքը պահեց նրան հետ:

-Մայրիկ, կաց, մի գա...հեռվից...հենց այդպես...
-Ախր գիտեի, որ կգաս, որդիս:
-Բայց քեզ հետ ի՞նչ է եղել այդ, մայր իմ,
Դու բոլորովին սեւերի մեջ ես...

-Փույթ չէ...թե հողմ է եղել, միակս,
Եվ...ձյուն է մաղել այսպես մազերիս:
-Ի՞նչ հողմ է, ինչ ձյուն, այդ ի՞նչ ես ասում...
-Ախ, դու չե՞ս հիշում, որդիս սիրասուն...
-Հիշում եմ...Արտն եմ հիշում մեր ծփում...
Տես ինչ ձուլածու հասկեր են ծփում...
-Ախ, որդիս, մոտ եկ, համբուրեմ նորից...
Տես, արտի եզրին բուրում է վարդը...
-Մայրիկ, կաց, մի գա...հենց այդպես, հեռվից...
Իմ ու քո միջև թող ծփա արտը:
-Տես արտում ո՞նց է արտույտը շրշում,
Հիմա կելնի ու երկնից կկախվի...
-Բայց ես մի ուրիշ արտ էլ եմ հիշում...
Այն շիկացել էր բոցի մեջ, ծխի...
Դու չե՞ս կարծում, թե ինչ որ եղել է...
-Ոչինչ չի եղել, չէ, իմ մտերիմ...
-Եվ այնուհանդերձ...
-Տուն գնանք, որդի՛ս:
-Տուն գնանք, մա՛յր իմ:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՆԻԿՈԼԱՅ ԳՈՒՄԻԼՅՈՎ

ՊՈԵՏԻՆ

Թող երգդ լինի ճկուն առավել,
Ինչպես կանաչող հովտում բարդին ձիգ,
Ինչպես հողի կուրծք, ուր խոփն է խրվել,
Ինչպես կույս աղջիկ:

Դու խնդությունդ պահիր հմայիչ,
Երգդ չպիտի տեղից տեղ ճախրի,
Թեթև է թեպետ քայլքը մուսայի,
Աստվածուհի է՝ ոչ թե պարուհի:

Ուրախ աղմուկը անկանոն հանգի,
Դյուբական խայծը հեշտ շեղումների,
Թող ներկված պարող ծաղրածուների
Ժողովրդական հրապարակի:

Ոտքդ դնելով սուրբ կածաններին,
Հղիր նզովքդ դու երգայնությանն,
Քանզի հարճն է նա խոլ ամբոխների,
Մուրացկանուհին գրկախառնության:

Այնպես երկար է սիրտս մաքառել,
Ու ասես ծեփվել հոգնած կուպերս,
Որ ինձ թվում է՝ ձայնս կորել է,
Իմ հնչեղ ձայնը՝ ընդմիջտ ու հավերժ:

Ետ բերիք սակայն դուք նրան եւ արդ
Այն նորից է իմ հարստությունը,
Հիշողության մեջ ճերմակ շուշանաց
Եվ ցուլլանքի լուրթ աշխարհներում:

Ճամփաներն ամեն լավ են հայտնի ինձ
Այս հողի վրա լայն ու սրտամոտ,
Բայց ձեր ոտքերը սիրուն ու նրբին,
Արյունոտ են եւ փախչելն է ցավոտ:

Ինչ-որ ճոճանակ յխակալ ու չար
Տնօրինում է մեր բախտը անվերջ,
Ճոճվում-ճոճվում է սրի պես սուրսայր՝
Մեր ուրախության ու կարոտի մեջ:

Այն պահը, երբ ես իմ երգից հասուն
Գոհ եմ՝ ձեզ համար տանջանք է ու ցավ,
Գուրք հրճվում եք, իսկ ես ափսոսում
Մի օր լույս աշխարհ իմ գալու համար:

Ես ելել էի կյանքի ճեղքվածքից,
Կյանքից հասարակ ու ողորմելի,
Եվ հրաշալի, եւ տառապալից
Քո գեղեցկությամբ մի անդամնալի:

Ու մեռա՛, երբ որ ես հուրը տեսա
Երբեք չտեսնված,
Եվ ճառագայթեց աստղը կապույտ
Իմ այս աչքերի առջեւ շլացած:

Վերածնելով մարմին ու ոգի՝
Ելավ մեղեդին ու ընկավ հեքով...
Քո արյունն էր այդ դողանջում ուժգին,
Քո անգսպելի արյունը երգող:

Եվ հանկարծ ինչ-որ խորշից լուսավոր
Հառնեց երկիրը ու մարմին առավ,
Եվ մեկեն, ասես թռչուն վիրավոր՝
Դու թփրտացիր իմ աչքի առաջ:

Ու շնչացիր. «Տառապում եմ ես»,-
Ի՞նչ կարող էի անել եւ սակայն,
Երբ այնքան անուշ գիտակցում եմ ես,
Որ դու մի կապույտ աստղ ես միայն:

ԳՐԱԽՏ

Պետրոս առաքյալ, վերցրու բանալին,
Գրախտի դուռն է ծեծում արժանին:

Հոգեւոր այրքը կվկայեն հար,
Որ դավանանքում եղել են համառ:

Թող Գեորգն այնտեղ պատմի իմ մասին՝
Ինչպես էր ինձնից սարսում թշնամին:

Սուրբ Անտոնիոսն էլ կարող է փաստել,
Որ չէր հաջողվում լինել մարմնիս տեր:

Սուրբ Յիցիլիան էլ շուրթերով իր տաք
Կշշնջա, որ մաքուր են, հստակ:

Երազում էի դրախտի ծառեր,
Սաղարթների մեջ՝ շիկահաս մրգեր,

Շողեր ու ձայներ հրեշտակային,
Բնության հրաշքն անդրերկրային:

Կանխանշան են, գիտե՞ս, տրվում մեզ
Երազանքները վաղորդյան ու վես:

Պետրոս առաքյալ, թե հեռանամ ես
Մերժված՝ ի՛նչ անեն Գժոխքում հրկեզ:

Կհալեցնի սառույցը սերս,
Կմարեն հուրը արտասուքներս:

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Քո դեմ Սերովբեն թխադեմ, արի -
Կհայտնվի միջնորդն իմ հավատարիմ:

Էլ մի հապաղիր, վերցրու բանալին,
Դրախտի դուռն է ծեծում արժանին:

Երբ որ անդունդից կյանքի մթամած
Իմ հպարտ հոգին սավառնեց անդին,
Մինչ հոգեհացը հուղարկավորման
Հնչեց թախծավուն-անուշ մեղեդին:

Եվ այդ մեղեդու հնչյունների մեջ,
Թեքված մարմարե դագաղիս՝ վիստ
Աղջիկներն էին համբուրում անվերջ
Իմ շրթունքներն ու ճակատը գունատ:

Եվ ես լուսավոր ու ջինջ եթերից,
Խնդություններս վերահիշելով,
Վերադարձա այս աշխարհը նորից՝
Սիրո կարոտախտ կանչը լսելով:

Ես փաթաթվեցի բորբ ծաղիկներով,
Հնչեղ լարերի փայլերով անանց,
Որ բուրումնավետ իմ շրթունքներով
Վերադարձնեմ համբույրը նրանց:

ՉՐԱԳԱՇՏԻ ԵՐԳԸ

Պատանհի, լուսավոր եղբայրներ՝
Ուժերի, հիացման, տենչանքի,
Բացում եմ գիրկս անձնվեր,
Որդյակս կապուտակ երկնքի:

Ստվերներ, խաչեր ու շիրիմներ,
Հանելուկ մեզի մեջ թաքնված,
Հարության ուժերի լույսը ջերմ
Իշխում է աշխարհին տիրացած:

Թռչում է օդակը փառասեղ,
Ի՛նչ պայծառ հիացում բարձրերի,-
Մենք ընդմիշտ կտեսնվենք իրար հետ
Հավերժում երջանիկ տենչերի:

Պոետի սիրտը բորբ, հրավառ,
Ցոլում է ոնց պողպատ գիլ-հնչեղ,-
Կսկիծը՝ լույսի պես անընտել,
Կսկիծը՝ թախծի հետ գրկախառն:

ՎԵՑԵՐՈՐԳ ԶԳԱՅԱՐԱՆ

Չքնաղ է մեր մեջ գինին սիրահար,
Եվ հացը բարի, էլ ինչի՞ նստել,
Եվ կինն առաջուց այնպես տանջահար,
Որ տրված է մեզ՝ հաճույք վայելել:

Սակայն ի՞նչ անենք մենք այս վարդագույն
Առավոտի հետ՝ երկնի սառնությամբ,
Ուր լռություն է, երկնային անդորր,-
Ի՞նչ անենք անմահ բանաստեղծությամբ:

Չնստել-չխմել, ոչ էլ համբուրել,
Ակնթարթները թռչում են տենդոտ,
Մենք կոտրատում ենք մատներ ու կրկին
Դատում ենք՝ էլի գնալ մոտ ու մոտ:

Ինչպես երեխա, խաղն իր մոռացած,
Տարված աղջկա լողով գեղանի,
Դեռ սիրո մասին ոչինչ չիմացած,
Տանջվում է, սակայն, ցանկությամբ գաղտնի:

Ինչպես դեռ չաճած ձիապոչի տակ,
Գիտակցությունից խեղանդամ ելած,
Մի փուչ արարած, լպրծուն էակ՝
Ուսերի վրա դեռ թեւեր չառած...

Այսպես դարեղա՞ր, թե շուտո՞վ, Աստված,-
Հերձադանակի տակ բանարվեստի
Հոգին է ճշում մեր անուժ, քրտնած,
Որ զգայարան ծնի վեցերորդ:

Ես միջանցքներով քայլեցի երկար,
Շուրջս, քանց ոտիս, թաքուն մի անդորր,
Դիմավորեցին ինձ թշնամաբար
Որմնախորշերից արձաններ խոժոռ:

Մռայլ երագում՝ իրեր սառնագույն,
Եվ մի կողմ մղված կիսամթան մեջ,
Ինչպես ճոճանակ մի դաժանագույն,-
Իմ քայլքը հնչեց առանձնության մեջ:

Այնտեղ՝ խորքում, ուր կիսամութն էր գորշ,
Հիասթափ եղավ հայացքիս հրից
Մի լուռ կերպարանք՝ հագիվ նշմարվող
Ստվերների մեջ խմբված սյուների:

Մոտեցա ես ու ահա մի կարճ պահ,
Սարսափն ինձ ճանկեց ինչպես գազանիկ,-
Հանկարծ բորենու մի գլուխ տեսա
Ուսերի վրա աղջկա մի շիկ:

Մոսկալի էր սուր մռութն արյունոտ,
Դատարկություն էր աչքերում կարծես,
Եվ նա նողկալի շշնջաց խռպոտ.
«Դու ինքդ եկար այստեղ, Դու իմն ես»:

Ակնթարթները փախսան սոսկալի,
Եվ տեղի տված կիսախավարում
Դժգույն սարսափը կրկնվեց էլի
Անթիվ, անհամար հայելիներում:

Ապաստարանը իմ այս գեղեցիկ՝
Հնչյունների վայր, գիծ ու ամպերի,
Ուր չի թափանցում քամին միջանցիկ,
Չշրջագայված այլ աշխարհներից:

Չէ՞ որ այս կյանքը բազմատեսակ է,
Բնավ այդ մասին չմտորելով,-
Որպես մեծագույն տոն եմ ես տոնում,
Ընկում երկրային նեկտարն ինչպես օդ,
Եվ քայլում այսպես
Ժամանակի ու տարածության մեջ:
Որդիս գալիս է իմ իսկ հետքերով,
Աշխատանքային ցեղերի հետ հաշտ,
Քամիների եւ ջրի ու հրի:

Եվ դատավորը բոցավառ երկնի՝
Մեզ թելադրող իր օրենքը խիստ,
Ես հավատում եմ՝ կխոստովանի,
Որ ճիշտ եմ անցել երկրային ուղիս:

ՆԱ

Գիտեմ կնոջն այդ՝ լռություն անծես,
Եվ հոգնածություն դառն խոսքերից,
Որ խորհրդավոր ապրում է անտես
Առկայծուններում իր լայն բիրերի:

Եվ ազահաբար բաց է իր հոգին
Բանաստեղծության մեղեդու առջեւ,
Եվ կյանքի առջեւ՝ հովտյա, հաճելի,-
Սեծամիտ է նա, բարձրամիտ ու խուլ...

Անլսելի է եւ հույժ անշտապ
Եվ տարօրինակ լողքը քայլերի,
Նրան գեղեցիկ չես էլ անվանի,
Բայց նա իմ ամբողջ երջանկությունն է:

Ու երբ ինքնական փափագում եմ ես,
Գնում եմ նրա անկյունը հպարտ՝
Ընթրոշխնելու լուռ ցավն իր իմաստուն՝
Հոգնածության ու զառանցանքի մեջ:

Նա լուսեղեն է անձկության պահին
Եվ կայծակներ է պահում ձեռքերում,
Երազներ ստույգ՝ ինչպես սովերներ
Դրախտի հրե ավազուտներում:

ՀԱՐԱՎ

Եվ այն, որ հիմա խաղաղված եմ ես,
Եվ սպանված է ազատությունս,-
Վեհ ու վսեմի մասին է ահա
Հանգիստ զրուցում բնությունն ինձ հետ:

Հեռուն խիստ շոգից անկենդան, գունատ,
Ինձ ու արեւի համար հաճելի,-
Վեհության մասին ու լուսեղենի
Մասին է սկյուռն անվերջ շշնջում:

Կլսե՞մ արդյոք արժաթագոծուն
Ծածանումների տրտունջն ափամերձ,-
Նրբության մասին ու ճերմակության
Մասին է երգում հիշողությունս:

Ահա գիշերն է առագաստ պարզում
Ու դեպի երկինք միտվում լռությամբ,
Ամենից նրբին, մտերիմ մարդու
Մասին կտեսնեմ երազ խայտաբե:

ԵՍ ԵՎ ԴՈՒՔ

Այո, ես գիտեմ, որ զույգ չեմ քեզ հետ,
Ես եկել էի մի այլ աշխարհից,
Ինձ դուր է գալիս ոչ թե կիթառը,
Այլ զիլ մեղեդին վայրի գուռնայի:

Ոչ թե դահլիճի կամ թե սալոնի
Մեա զգեստներին ու բաճկոններին,
Այլ վիշապներին երգեր կկարդամ,
Ջրվեժներին ու բարձր ամպերին:

Միրում եմ՝ ինչպես շոգ անապատում
Արաբն է մղվում ջուրը ըմպելու,
Ոչ թե նկարի ասպետի նման
Աստղերին նայում, սպասում անգոր:

Կմեռնեմ մի օր ոչ թե անկողնում
Եվ ներկայությամբ նոտար-բժշկի,
Այլ ինչ-որ վիհի վայրենի ճեղքում,
Որ փաթաթված է խիտ պատատուկով:

Չեմ մտնի երբեք ամենքին ի տես
Բողոքականի դրախտն արարած,
Այլ ուր հրոսակն ու տանջահարն է,
Անառակ կինն է ճշում - արթնացիր...

Ես՝ լավագույնը պոետների մեջ,
Կիթառից ձայնեղ կամ վարդից ճերմակ,-
Վերածվել եմ, արդ, կյանքում ոչնչի,
Ապրում եմ, սակայն ոչինչ չեմ անում...

Հաճախ ցավալի, ծանր է ինձ համար,
Նույնիսկ ցավս էլ նման չէ ցավի,
Կրակոտ ձիու հեծյալ չեմ անգամ,
Հոգնածություն եմ, իգու՛ր չարչարանք:

Ոչինչ այս կյանքից ես չեմ հասկանա,
Լոկ շշնջում եմ. «Թող որ վատթարն է
Իմ գլխին գալիս,
Ավելին եղավ իմ Աստծո հետ,
Վատթարագույնը՝ Աստվածածնի...»

ՓՂԻԿ

Իմ սերը հիմա քո հանդեպ - փղիկ,
Ծնված Բեռլինում կամ թե Փարիզում,
Որ դոփդոփում է գազանանոցի
Տիրոջ սենյակի աստիճաններին:

Մի առաջարկիր նրան ֆրանսիական
Բլիթներ, կամ էլ՝ մի գլուխ կաղամբ,-
Հերիք է նրան նարնջի մի շեղք,
Մի կտոր շաքար կամ մի հատ կոնֆետ:

Մի տրտմիր, անգին, թե փակված է նա
Նեղիկ վանդակում՝
Շինված փղիկիդ ծաղրելու համար,
Որ ծխախոտի ծուխը բաց թողնի
Գործակատարը՝ նրա քթի տակ:

Մի նեղվիր, իմ լավ, դեռ կգա մի օր՝
Կկատաղի նա, կփշրի շոթան,
Եվ փողոցներով, ինչպես ավտոբուս,
Կսուրա ուժգին բախվելով մարդկանց:

Թող նա քեզ հայտնվի արեւածագին՝
Նախշած դիպակում, ոգեհարցման մեջ,
Ինչպես շքեղն այն, որ մի ժամանակ
Մեզ հաննիբալյան Հռոմը տարավ:

ԽՈՍՔԸ

Այն պահին, երբ նոր աշխարհի վրա
Աստված խոնարհեց հայացքը՝ այնժամ
Անշարժեցրին արեւին խոսքով
Եվ ավերեցին խոսքով քաղաքներ:

Թեւերն արծիվը չթափահարեց,
Աստղերը ահով խղճացին լուսնին,
Եթե վարդագույն հրդեհ էր իրավ,
Խոսքը լողալով ելել էր երկինք:

Իսկ ներքեւ, երկրում կային հաշվարկներ,
Ինչպես ընտանի անասունների,
Քանի որ մտքի նրբերանգները
Տալիս են միայն հաշվարկները ստույգ:

Օ՛, ճերմակահեր հովվապետ, միայն
Դու գիտես սանձել բարուն ու չարին,
Չորոշելով դիմել հնչյունին,
Նա գավազանով ավազի վրա
Հաշվարկն իր դաջեց:

Մոռացել էինք, որ խոսքը միայն
Ճառագայթում է երկրի տազնապից,
Եվ սրբոց գրքում Հովհաննի կողմից
Ասված է, որ այդ խոսքը - Աստված է:
<1921>

Երագում տեսա՝ իբր Երկուսով
Մահացել էինք,
Պառկած էինք մենք խաղաղ հայացքով,
Երկու սպիտակ դագաղներ էին կողք-կողքի դրված:
Ե՞րբ էինք ասել, թե «բավական է»,
Մի՞թե վաղուց էր
Եվ ի՞նչ էր, արդյոք, դա նշանակում,-
Չարմանալի էր, սիրտը չէր ցավում,
Չէր լալիս սիրտը:
Տարօրինակ է զգացումն անգոր,
Հասկանալի է միտքը կարծրացած,
Անտանելի են շրթունքները քո,
Թեպետ եւ նրանք գեղեցիկ են շատ:
Իրականացավ,-
Մենք մահացել ենք արդեն երկուսով.
Պառկած ենք ահա խաղաղ հայացքով,
Եվ իրար կողքի
Դրված են երկու դագաղներ ճերմակ:
<1907>

ԵՐԵՎՈ

Ահա եւ նորից անհարկի մի օր՝
Հոյակապություն եւ անհարկավոր,
Եկ, ստվեր, շոյիր
Եվ ադոտացող հոգուս հագցրու
Մարգարտահատիկ շուրջառ ոսկեկար:

Ահա եւ եկար... հեռու ես քշում
Թռչուններին չար՝ տրտմություններիս:
Օ՛, հրամայող գիշեր անթափանց,
Ոչ ոք զորու չէ հաղթահարելու
Արագավազքը քո սանդալների:

Եվ լռությունն է թռչում աստղերից,
Լուսինն է շողում - ապարանջանդ,
Եվ ինձ երագում տրվում է նորից
Երկիրն Ավետյաց-
Վաղուց ողբացած երջանկությունս:

Նոյեմբեր, 1908, Յարսկոյե Սելո

ԸՆՁՈՒՂՏԸ

Այսօր տեսնում եմ, որ քո հայացքը տխուր է անչափ,
Եվ առանձնապես ձեռքերդ բարակ, գրկած ծնկներդ,
Լսիր ինձ, լսիր, հեռու, շատ հեռու Չաղ լճի ափին
Հրաշք ընձուղտն է թափառում այնպես նազելիորեն:

Նրան տրված է նրբագեղություն վայելուչ տեսքով,
Եվ մաշկի վրա զարդանկար կա մի կախարդական,
Միայն լուսինը կհամարձակվի նմանվել նրան՝
Օրորվելով ու կոտորատվելով խոնավության մեջ:

Հեռվից նման է նա նավի գունեղ ձիգ առագաստի,
Եվ վազքը նրա լողալ է՝ ինչպես թռչնակի թռիչք,
Ես գիտեմ, որ նա տեսնում է իրոք հրաշքներ անթիվ,
Երբ մայրամուտին պահ է մտնում մի քարանձավի մեջ:

Եվ գիտեմ անթիվ հեքիաթներ ուրախ
Առեղծվածային այն հեռու երկրի Սեւ Դեւի մասին
Եվ կրքի մասին այն քաջ ասպետի...
Բայց դու չափազանց ծանր ես շնչում մառախուղը պաղ,
Եվ ոչ մի բանի չես էլ հավատում անձրեւից բացի:
Ես քեզ կպատմեմ այգու մասին այն հասարակածի,
Արմավենների մասին սլացիկ եւ անխոհ խոտի,-
Դու լա՞ց ես լինում, լսիր... Հեռավոր Չաղ լճի ափին,
Տես, թափառում է ընձուղտը նրբին:

Մեպրեմյան, 1907, Փարիզ

Դեռ մի անգամ չէ, որ ինձ կհիշեք,
Աշխարհը իմ ողջ՝ հուզիչ, անսովոր,
Անմիտ աշխարհն իմ երգի ու հրի,
Բայց այլոց շարքում՝ միակն ու անխաբ:

Կարող էր դառնալ ձերն այն, չդարձավ,
Չեզ համար քիչ էր կամ էլ անչափ շատ,
Կարող է՝ ես վատ երգեր եմ գրել,
Կամ քեզ անարդար աղերսել Աստծուց:

Բայց կխոնարհվես դու ամեն անգամ
Եվ կասես, որ «Չեմ փորձի քեզ հիշել,
Չե՞ որ աշխարհն ինձ այլ կերպ է դյուրել,
Հասարակ, կոպիտ իր Գրավչությամբ»:

<1917>

Նիրհել է հոգին մի կույրի նման,
Հայելիներն են քնել փռշեծածկ,
Մակայն դրախտի հրշեջ ամպերով
Դու ներս ես մտել սիրտս սեւակնած:

Դու չգիտեիր, որ սրտում անթիվ
Աստղաբույլեր կան վառ, հրապուրիչ,
Որ երջանկություն աղերսեմ Աստծուց
Կիսամանկական շուրթերիդ համար:

Ես ուրախ եմ, որ հարուստ է սիրտդ,
Չէ՞ որ մարմինդ ծնունդ է հրի,
Եվ թեավոր է հոգիդ դիվային,
Դու երգեցիկ ես դարձել ինձ համար:

Ինձ մոտ ծաղիկներ չեն աճում քնավ,
Ես գեղեցկությամբ նրանց հարբած եմ,
Ապրում եմ մի օր, թոշնում, թառամում,
Ծաղիկներն ինձ մոտ չեն ապրում հարկավ:

Եվ թռչուններ էլ չեն ապրում ինձ մոտ,
Բմբլվում եմ լոկ սգավոր ու խուլ,
Իսկ լուսաբացին... Փետուրների գունդ...
Թռչուններն անգամ չեն ապրում այստեղ:

Միայն Գրքերն են՝ ութը շարքերով,
Այնպես լռակյաց, հատորների բեռ,
Վերահսկում եմ մունջը դարերի,
Ինչպես ատամներ՝ ութը շարքերով:

Հնավաճառը հնոտիացած,-
Հիշում եմ՝ կուզ էր ես անչափ աղքատ...
Անեծք շիրմատան մոտակայքում էր
Հնավաճառն ինձ Գրքեր վաճառում:

<1910>

ԿԱՅԵՆԻ ՍԵՐՈՒՆԳՆԵՐԸ

Նա չի ստել մեզ, հոգին խիստ թախծոտ,
Կրելով անունն աստղի վաղորդյան,
Երբ ասաց՝ «Վերջին պատժից մի վախեք,
Պտուղն համտեսեք՝ կլինեք աստված»:

Պատանու համար բաց են դռները,
Ծերերին՝ բոլոր գործերն արգելված,
Իսկ աղջիկներին՝ պտուղներ սաթե,
Եվ ճերմակ, ինչպես եղջյուրավոր ձյուն:

Սակայն ինչու՞ ենք խոնարհվում անուժ,
Թվում է՝ մեկը մոռացել է մեզ,
Մեզ համար պարզ է սարսափն հնօրյա:

Ե՞րբ պատահաբար ձեռքն ինչ-որ մեկի,
Երկու ձող, երկու խոտ ու երկու տունկ
Կմխացնի իրար խաչածե...

<1909>

ԿԱՍԿԱՃԱՆՔ

Ահա մենակ եմ իրիկնամուտի այս տարաժամին,
Եվ խորհում եմ ես միայն քո մասին, միայն քո մասին:

Ձեռքս եմ առնում գիրքը կարդալու, սակայն ահա՛ Դուք,
Նորից ու նորից հարբած է հոգիս ու խռովահույզ:

Եվ ես նետվում եմ ջութակահնչուն անկողնու վրա,
Բարձր այրում է... քնել չի լինում՝ սպասել միայն:

Եվ սրտատրոփ ես մոտենում եմ բաց լուսամուտին,
Մարգագետնին եմ նայում ամպամած, նայում եմ լուսնին:

Ահա Դուք այնտեղ՝ ծաղկեթմբի մոտ ասացիք՝ «Այո»
Եվ Ձեր այդ «Այոն» ինձ հետ կմնա հար ու հավիտյան:

Բայց ահա սթափ միտքս նետում է իբրեւ պատասխան՝
Ձեզնից հնազանդ ու խոնարհ ոչ ոք չի եղել, չկա...

Եվ որ Ձեր «Այոն», Ձեր դողդոջունը, սոճիների տակ
Համբույրները Ձեր գառանցանք էին գարնան ու երազ:

<1912>

Դա պատահել է ոչ թե մի անգամ,
Ոչ էլ մի անգամ այն կպատահի
Ճակատամարտում մեր խուլ ու համառ,-
Այժմ էլ նորից մոռացել ես ինձ,
Բայց գիտեմ՝ խոնարհ կվերադառնաս:

Եվ չդիվոտվես, դու, իմ նենգ ընկեր,
Ախոյան՝ իմ խենթ սիրով բռնկված,
Եթե հառաչը սիրո՝ փոխարկվի
Ցավի հառաչի,
Եվ համբույրները... ներկվեն արյունով:
<1910>

ԵՐԿՈՒ ՎԱՐԴ

Շիկ դարպասների շեմին եղեմի
Աճում են ահա երկու փարթամ վարդ,
Խորհրդանիշ են վարդերը կրքի,
Կրքերը՝ երկրի երեխաներ են:

Եվ մեկը անչափ քնքուշ է շիկնում՝
Ինչպես աղջիկը սիրած տղայից,
Ծիրանագույն է մյուսը դառնում՝
Վառվելով անգուսպ սիրո հրդեհից:

Նրանք՝ երկուսով, արթնության շեմին...
Մի՞թե երկնայինն այդպես է դատել,
Եվ գաղտնիքները կրքի արարման,
Հաղորդակի՞ց են երկնայինի վեհ
Գաղտնիքների հետ...

<1912>

ՀԵՌԱՆՈՍ

Անապասելի, նաեւ համարձակ
Կանացի մի ձայն լսափողի մեջ.-
Եվ ի՞նչ հաճելի ներդաշնակություն
Այդ եթերային ձայնում լուսեղեն:

Երջանկություն իմ, քայլքդ բարեհաճ
Հաճախակի չէ անցնում իմ կողքով.
Եվ Սերովբեի տավղից հնչեղ է
Քո ձայնը, դու էլ՝ լսափողի մեջ:

ԵՐԱԶ

Վեր թռա հանկարծ քնից խելագար,
 Եվ ուշքի եկա ծանր շնչելով,-
 Իբր սիրում ես դու մեկ ուրիշի
 Եվ նա վարվել է քեզ հետ տմարդի:
 Ես դուրս եկա իմ անկողնաշորից,
 Ինչպես մարդասպան՝ կառափնատեղից,
 Եվ տեսա, թե ոնց փայլեցին պղտոր
 Լապտերներն՝ ինչպես գազանի աչքեր:
 Ախ, երեւի թե ոչ մի մարդ տնանկ
 Չի հաժել այսպես, թափառել երկար
 Մթին գիշերվա խուլ փողոցներով,
 Ինչպես հունն ի վեր ցամաքած գետի:
 Ահա կանգնել եմ քո դռան առջեւ,
 Մի այլ ճանապարհ ինձ չի վիճակված,
 Թեպետ գիտեմ, որ չեմ համարձակվի
 Երբեք ներս մտնել քո տունն այդ դռնով:
 Ես գիտեմ՝ նա քեզ վիրավորել է,
 Թեպետ դա միայն երազ էր մի սին,
 Բայց, այնուհանդերձ, ես կմահանամ
 Զո պատուհանի առջեւ ընդմիշտ փակ:

ԿԱԽԱՐԴՈՒՀԻ

Նա կախարդում է գիշերում խաղաղ,
Լուռ աղոտացող պատուհանի մոտ,
Նա ափաշկարա ուզում է սաստիկ,
Որ տեսանելի գաղտնիքը լինի:
Աղոթքն անկապ է, ինչպես զառանցանք,
Բայց միտքը նրա հպարտ է, համառ,
Նա կախարդում է հրապուրելով
Եվ բոլորովին ետ չի նահանջի:
Այնտեղ, ներքեում քաղաքն է նիրհում,
Եվ ինչ-որ մեկը լսում է, սպասում,
Ինքնավստահ է սուրը երկսայրի,
Եվ գիտե երբ է իր հերթը գալու:
Հրապարակում անկյանք, ուր որ գորշ
Ցողը իջնում է քնկոտ վիճակում,
Եվ չտեսնված հավատն է աճում
Իր գիշերային հրաշքների մեջ:
Բայց ապարդյուն է իր կանչը թախճոտ,
Նույնն է աշխարհը՝ ինչպես եղել է,
Արեւը կելնի օվկիանի խորքից
Եվ գմբեթները կոսկեգօծվեն:
Կչքվեն արդեն ստվերներն աղոտ,
Կլինի աղմուկ, ջրերի ճողփյուն,
Թարմաշունչ քամին քնկոտ քաղաքին
Կրերի ծովի զովությունը սառն:
Սուրը կշողա, մեկը կճչա,
Եվ լռությունը կընդունի մեկին,
Երբ որ հոգնածը ընկնի վախվորած
Արեւից շիկնած պատուհանի տակ:

Նոյեմբեր, 1908

Դու չհասցրիր կամ չցանկացար
Իմ թուլությունն ու խոնջանքը զգալ,-
Քո շնորհից մարմինն ու սիրտը
Պահպանում էիր ուրիշի համար:
Բայց, այնուհանդերձ, երբ փորձանքի մեջ
Ես ատամներս սեղմած սպառվեմ,
Դու հավանաբար չես գալու պապակ
Իմ շրթունքները ջրով ցողելու:
Եվ իմ վերջնական ճիգերի պահին,
Երբ թեևն ինձ մոտ հրեշտակները,
Չեն թայրտալու քո շլացուցիչ թեւերն ինձ վրա
Կամ հաղթանակիս պատվին ընդառաջ,
Նվագախմբի քայլերգի ներքո,
Դու փողփողացող դրոշս փառքի
Չես ծածանելու քո նուրբ ձեռքերով:
Դու ինձ կհանես մտքիցդ շուտով,
Եվ ես այլևս չեմ խորհի ազատ
Իմ այն սիրելի աղջկա մասին,
Ով ինձ ահավոր ցավ է պատճառել:

<1917>

Անջնջելի է բախտիս վրայից
Մանկան բերանդ եւ աղջկական
Նայվածքդ խիզախ,
Ահա թե ինչու քեզ անրջելով՝
Ես մտածում ու խորհում եմ ազատ:
Եվ ես տեսնում եմ մի անծայր ծովի
Տարուբերվելը լուսնի ձգումով,
Եվ քնկոտ աստղեր դարերից ի վեր՝
Նախասահմանված իրենց շարժումով:
Օ՛, եթե ընդմիջտ լինեիր ինձ հետ,
Ես կհասնեի աստղերին ոտքով,
Կհամբուրեի վառվող արեւին
Իմ ջերմ շուրթերով:

<1917>

ՋԲՈՍԱՆՔ

Մենք թռանք լուսե ծառուղիներով,
Ջրերի մոտով թռչեցինք, անցանք,
Տերեւներ էին ընկնում ոսկեգույն
Կապույտ ու քնկոտ լճակի վրա:

Նա ինձ վստահեց իր քմայքները,
Տրտունջները եւ մտքերը բոլոր,
Այն ամենն ինչ-որ աղջիկն է տենչում
Տեսնել սիրո մեջ անհիմանալի:

Նա ասաց. «Այո, սերը ազատ է,
Ազատ է մարդը եւ սիրո հարցում,
Միայն թե սիրտը վեհանձն լինի,
Ընդունակ լինի սիրելու ընդմիշտ»:

Նայեցի նրա աչքերին խոշոր
Եվ տեսա դեմքը՝ մոտ ու սիրելի,
Ծառերի ոսկյա այն շրջանակում,
Ուր ջուրն է լցվում մի օղակի մեջ:

Եվ մտածեցի. «Ոչ, դա չէ սերը,
Բախտի մեջ սերը՝ հրդեհ անտառում,
Եվ առանց նույնիսկ քո պատասխանի՝
Դատապարտված ենք արդեն իրարու»:

<1917>

ՇԱՄԻՐԱՄ

Բ. Ֆ. Անենակու հիշարակին

Այնքան էլ նախանձելի չէ իմ վիճակը
Առաջին տիրակալների համար,
Այնքան էլ հպարտ չեն Աստվածները:
Հրացայտ երկնքի մարմարե սյուներին
Տեղադրված են իմ այգիները:
Այնտեղ պուրակներ են վարդագույն ցիստեռներով՝
Խոնավության համար,
Կապույտ, քնքշաթով ճանճեր,
Ստրուկներ ու պարուհիներ, մարգարեններ վսեմ,
Տիրակալներ չորս տարածքների:
Բոլորն աչքով են անում, ամեն ինչ պարզ է ու մոտիկ,
Ամեն ինչ հալչում է լռության հիացքից,
Բայց ամեն կեսգիշեր սարսափելի է այնպես,
Երբ ցած է խոնարհում լուսինն իր դեմքը:
Մշուշված լուսնի հայացքից սարսուռ
Եվ նրա կաշուն ցանցից սարսափած՝
Ուզում եմ վար ցատկել իմ երկնային այգուց՝
Յոթանասուն արշինանոց բարձունքից այդ:

<1909>

ՀԻՆԱՎՈՒՐՑ ՆՎԱՃՈՂԸ

Խրվելով խորհրդավոր լեռան ծալքերի մեջ՝
Մոլորվեց հինավուրց նվաճողը,
Անպամած երկնքում անգղեր էին լողում,
Ձյունի զանգվածներ էին ճերմակափառ կախված:
Ութ օր նա թափառեց առանց ուտելիքի,
Ձին սատկեց: Ոչ բարձր սանդղակի խորշում
Նա գտավ հարմարավետ մի կացարան,
Նա ապրեց այնտեղ, ժանտաթզենու տակ,
Վերհիշում էր ճակատամարտեր ու սիրուհիներ,
Մեկ նիզակներ էր տեսնում, մեկ՝ թնդանոթներ:
Ինչպես միշտ՝ եղել է հանգիստ ու հանդուգն,
Նա ոչ ահ գիտեր, ոչ ատելություն,
Պահը եկավ եւ զինվորն առաջարկեց
Նվազել փշրված ոսկորների վրա:

Մայիս, 1908

ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԽՃԱՆԿԱՐ

Երբ ես ավարտեմ սասիե-սասիե խաղը
Մռայլ մահվան հետ,
Արարիչը ինձնից հարկավ կստեղծի
Պարսկական խճանկար:
Եվ երկինքը՝ ուղղակի փիրուզ,
Արքայազնը հազիվհազ կելնի,
Նշածեւ աչքերը հառած
Աղջկական ճոճուն ճլորթուն...
Արնաշաղախ շահը ցցի հետ
Անհուսալի ճամփով կձգտի
Հասնել քարքարոտ քարձունքին՝
Սուրացող քարայծի հետեւից:
Ոչ երագում եւ ոչ արթմնի՝
Չտեսնված բրաբխոններ սիրուն,
Եվ իրիկնային խոտերի մեջ հենց նոր
Խոնարհված վազեր:
Իսկ հակառակ կողմում,
Ինչպես Տիբեթի սպիտակափառ ամպ,
Ուրախալի կլիներ ինձ համար
Կրել կրծքանշանն արտիստի մեծ:
Քաղցրաբարո այն ծերունին՝ լինի
Վաճառական, թե պալատական,
Նայելով ինձ՝ հաստատ կսիրի ընդմիշտ
Միրով խորագույն, ջերմ ու համառ:
Նրա միօրինակ օրերին ես
Ուղեցույց աստղ կդառնամ հստակ,
Գինի, սիրեկան ու ընկերներ լավ
Ես կմատուցեմ նրան հերթով:

Եվ ապա, երբ որ հոգնեմ վերջապես
Առանց հարբեցման ու սպանիչ ցավի,
Կերկրպագվի ամենուր անդառն
Իմ տառապանքը վաղնջական:
<1919>

ՀԱՐՔԱԾ ԳԵՐՎԻՇՐ

Սոխակներ՝ նոճիներին, ծովհաստակին՝ լուսին,
Մեւ քար, սպիտակ քար, ես շատ եմ գինի խմել,-
Հիմա խմել է ինձ շիշը՝ իմ սրտից էլ հնչեղ,-
«Աշխարհը ընկերոջ շողք է միայն,-
Այլ է ամեն ինչ - ստվերը նրա»:

Մատռվակին չեմ սիրի ոչ այսօր, ոչ վաղը,
Ոչ երեկ, ոչ այսօր, ես հարբած եմ կանուխ,
Քայլում եմ, փառաբանում, որ տեսա հանդեսը,-
«Աշխարհն ընկերոջ շողք է միայն,
Այլ է ամեն ինչ - ստվերը նրա»:

Շրջմուխիկ եմ ես, ետնախորշից, իսկը՝ անուղի մարդ,
Այն, ինչ սովորել եմ, մոռացել եմ ընդմիշտ,
Հանուն վարդագույն քմծիծաղի ու ջինջ եղանակի,-
«Աշխարհն ընկերոջ շողք է միայն,
Ամեն ինչ այլ է - ստվերը նրա»:

Ահա գնում եմ շիրիմների միջով,
Ուր պառկած են իմ ընկերները քաջ,
Մի՞թե չի կարելի սիրո մասին հարցնել
Հանգուցյալներից,-
Փոսից գանգոսկրն է ճշում դագաղի գաղտնիքի մասին,-
«Աշխարհն ընկերոջ շողք է միայն,
Այլ է ամեն ինչ - ստվերը նրա»:

Լուսնի տակ ցայտեցին ծովի շիթերը պաղ,
Բարձր նոճիներին լռեցին սոխակները,
Միայն մեկը երգեց, որ չէր երգել բնավ,-
«Աշխարհն ընկերոջ շողք է միայն,
Ամեն ինչ այլ է - ստվերը նրա»:

ՔԱՐՏԱՇՆԵՐԻ ԱՂՈԹՔԸ

Հիշում եմ վաղեմի աղոթքը քարտաշների,-
Պահպանիր մեզ, Աստված, աշակերտներից այն,
Ովքեր ասում են՝ մեր հանճարը խղճուկ
Սրբապիղծ փնտրել է նոր հայտնություններ:

Մեզ կարող է դուր գալ ազնիվ թշնամին,
Բայց հետապնդում է նա մեր քայլը ամեն:
Նրանց ուրախացնում է, որ մարտի մեջ կրկին
Պետրոսը խուսափում է, մատնում Հուդային:
Երկնքին է հայտնի սահմանը մեր ուժի,
Սերունդներով է չափվում՝ ով ինչքան է առել:
Ինչ-որ ստեղծենք, նրանն է իշխանությունը տիրոջ,
Բայց ինչ ստեղծել ենք՝ այն մեզ հետ է այսօր:
Բոլոր հայհոյանքներին մենք ասում ենք - ողջույն,
Գերմեծարանքներին մենք ասում ենք - ոչ:
Նախաստինքը կեղծ, դիրիժը համբավի
Ուղղակի անվայելուչ է սրբավայրի համար:
Անոթ ձեզ, վարպետներ, գժվեցնում եք մեզ,
Ինչպես կարթագենյան փղին՝ մարտից առաջ...

Յասամանի մի ամբողջական փնջից
Ինձ բաժին ընկավ մի յասաման լոկ,
Եվ ողջ գիշերը խորհեցի անբախտ Ելենայի մասին,
Եվ տառապեցի ես մի ամբողջ օր:

Թվաց ինձ՝ ճերմակ փրփուրների մեջ
Անհետացել է երկիրը անգին,-
Յասամանները ծաղկավորվեցին
Նավախելի հետքով հսկա նավի:

Երկնականարից հրաշեկ՝ անդին
Իմ մասին կրկին մտորում է նա,
Ամենասիրելի աղջիկն այն նրբին՝
Գազելի նման հնչումն աչքերով:

Սիրոսս վեր թռավ խաղազնդակ ոնց,
Ես, ինչպես եղբոր, հավատացի նավին,
Նրա համար, որ այլ կերպ չեմ կարող,
Ամենի համար, որ սիրում եմ նրան:

<1917>

Հավանաբար ես նախընթաց կյանքում
Սպանել եմ անգին հորս ու մորս,-
Թե Աստվածն ինքը տեղյակ է դրան,
Դատապարտված եմ անհուն տանջանքի:
Ամեն մի օրս հանգիստ է մեռած ժամանակի պես,
Բոլոր գործերս օտար են սաստիկ,
Միայն տանջանքը վայել չէ բնավ,
Պլատոնական չէ սերն ամենեւին:
Ախ, փախչեի ու թաքնվեի հանց գող,
Աֆրիկայում՝ ինչպես եղավ նախկինում,
Պառկեի մեծղի թզենու ներքո,
Եվ վեր չկենայի ես ամենեւին:-
Երեկոն ինձ մեղմ կծածկեր թավիշով,
Լուսինը արծաթ լույսով կհագցներ,-
Կարող է լինել՝ քամին չհիշի,
Թե ծառայել եմ ինչ-որ բյուրոյում:

<1917>

C R E D O

Ես չգիտեմ, թե որտեղից եմ եկել
Եվ հայտնի չէ՝ ուր եմ գնալու հիմա,
Երբ ես հաղթական, ազատ կշողամ
Իմ փայլատակող այգում:
Երբ կամբողջանամ ես գեղեցկությամբ,
Երբ կձանձրանամ վարդի շոյանքից,
Երբ իմ ցավ-հոգին հանգիստ կտենչա՝
Չառանցանքից հոգնած:
Բայց ես ապրում եմ հանց ստվերի պար,
Հիվանդ սեւ օրվա մահամերձ ժամին,
Ես լեցուն եմ պահի գաղտնիքներով վառ
Եվ դյութանքներով հրշեջ կրակի:
Ինձ համար պարզ է աշխարհում արար
Եվ ստվերը մութի, եւ լույսն արեւի,
Հանդիսավորությունը անգույն եթերի,
Երկրի առկայծումը քնքշաթով ու պարզ:
Չեմ փնտրում վաղուց գիտելիք ցավոտ,
Թե ինչպես, ինչու, որտեղից եմ գալիս,
Ես գիտեմ՝ ուժգին փայլատակում եղավ,
Երբ աստղը համբուրել է աստղին:
Եվ գիտեմ՝ հնչել է երգը կաթոզին
Գեղեցկության վեհ գահի դեմ-դիմաց,
Երբ բամբասել են, ինչպես տեսիլք,
Սրբազան ծաղիկները ճերմակ:
Ես բոց սրտով եմ հրաշքն ընդունում,
Հասկանում երկնի անձիրն օդեղեն,-
Ինչ տարածությամբ անցնեն, անպայման
Երազս կնետեն ամեն ինչի վրա:

Ընդմիջտ կենդանի, ընդմիջտ գորավոր,
Լուրթ գեղեցկությամբ հմայված խորին-
Հավերժ ծիածան կկապի անմար
Ունայնության հին կախարդանքի վրա:
<1917>

ՄԱՐԳԱՐԵՆԵՐԸ

Եվ հիմա էլ, արդ, մարգարեներ կան,
Թեպետ տապալված է զոհարանը լայն,
Նրանց աչքերը պարզ են ու խորունկ՝
Լեցուն ապագա արշալույսներով:
Բայց նրանց խորթ են կոչերն հաղթանակի,
Նրանց ճնշում է բառակույտերի իշխանությունը,
Նրանք վախվորած են, գունատված անչափ
Քարե զանգվածեղ տներում փակ:
Ու երբեմն բուռն տխրության ծիրում,
Մարգարեները՝ օտարված մեզնից,
Հառում են լազուրաչ երկնքին երկար
Պարզկա հայացքն իրենց, աչքերը ցուրն:-
Նա ասում է, թե ինքը խելառ է,
Սակայն սուրբ է իր հոգին լուսավոր,
Որ ինքը տխրության խոհում ոլորուն
Տեսել է պայծառ դեմքը Հիսուսի:
Լազուրաչ են խոր տենչերը տիրոջ,
Ձեռքերը՝ հրաշք ու կյանք արարող,
Եվ կան այդպիսի այլ մարգարեներ՝
Ինչպես բարության ասպետներ մաքուր:
Ասում է՝ աշխարհն ահավոր չէ, ոչ,
Ինքը ապագա իշխանն է այգի...
Սակայն ոգիներն աշտարակի մութ
Լսում են նրան, ծիծաղում անգուսպ:

Աշուն, 1905

ԽԱՉԸ

Այնպես երկար են խաբել ինձ՝ խաղաքարտից-խաղաքարտ,
Որ ես այլևս չկարողացա չհարբել գինուց,
Անհանգիստ մարտի աստղերն ցրտաշունչ
Պատուհանից այն կողմ գունատվեցին հերթով:

Խելառության մեջ ու տագնապահար,
Ինձ թվաց, թե այդ խաղը երազ է,-
«Ողջ բանկը,- ճչացի ես,- ծածկում եմ ահա», -
Խփված է խաղաքարտը, ես ես հաղթել եմ:

Եվ դուրս եկա ես մաքուր օդ, որտեղ
Լուսայգի շողքն էր փափուկ ձյան վրա,
Ինքս էլ չեմ հիշում՝ ոնց ծնկի եկա՝
Իմ ոսկե խաչը հպած շուրթերիս:

«Դառնալ ազատ, մաքուր, հանց աստղոտ երկինք,
Առնել քո ցուպը, օ, քույր աղքատության,
Թափառել փողոցներով, հաց մուրալ անվախ՝
Անիծելով մարդկանց խաչի սրբությամբ»:

Հանկարծահաս... ուրախ, աղմկոտ դահլիճում
Բոլորը լռեցին, ոտքի ելան ահով,
Երբ ներս մտա ես ցրտահար ու խելառ
Եւ խաչս լուռ դրի խաղաքարտի վրա:

Հունիս, 1906

ՀՈԳՈՒ ԱՅԳԻՆԵՐԸ

Այգիներն հոգու՝ ընդմիշտ զարդարուն,
Քամիներն այնտեղ՝ թարմ ու մեղմօրոր,
Նրանցում ոսկե ավազ, սեւ մարմար,
Զրավազաններ թափանցիկ ու խոր:

Նրանց մեջ բույսերն՝ ինչպես անսովոր երազ ու բաղձանք,
Վաղորդյան ջրերն ու թռչուններն են դառնում վարդագույն,
Ո՞վ կհասկանա ակնարկը նրանց հին գաղտնիքների,
Որոնց պսակում՝ աղջիկը ինչպես չքնաղ քրմուռի:

Նրա աչքերը՝ վարդագույն, մաքուր փայլով արծաթի,
Ճակատը նրբին, հովտի շուշանից ավելի ճերմակ,
Շուրթերը, որ չեն համբուրվել երբեք
Եվ ոչ ոքի հետ չեն խոսել բնավ:

Մարգարիտներ են աչքերը նրա, վարդագույն փայլով,
Գանձարաններ են անըմբռնելի ֆանտազիաների,
Ձեռքերը, որոնք շոյել են միայն մեկը մյուսին,
Խաչվել են, սակայն, զմայլանքների մեջ աղոթքների:

Ոտքերի ներքո՝ երկու սեւ հովազ,
Որոնց մորթիներն ունեն շողշողուն մետաղական փայլ,
Թռած վարդերից քարանձավային մի խորհրդավոր,
Վարդաթերթերը փայլում են երկնի խաղաղ լազուրում:

Վաղուց գծերի միջով չեմ նայում ես այս աշխարհին,
Իմ երազները հավերժությանն են միայն հպատակ,-
Թող որ խորշակը անապատի մեջ կատաղի ընդմիշտ,
Այգիներն հոգուս զարդարուն են միշտ:

Նոյեմբեր, 1907, Փարիզ

ՄԱՆԼԻ

Մանլին ընկած է, եւ փառք Հռոմին,
Իշխանությունը՝ նույն անփոփոխն է,
Գարեր շարունակ անխախտ վերստին,
Ինչպես քարածայր ու խութ աներեր:

Ալեկոծվել է Հռոմն ինչպես ծով,
Մութը ճեղքվել է հառաչից ահի,
Բայց ժպտացել է խաղաղ, անվրդով,
Չգահավիժած երբեք իր գահից:

Սակայն ինչու՞ է կեսօրվա մութում,
Ճառագայթների փայլերով օծված,
Հայտնվում հանկարծ դժնադեմ Մարին՝
Ափի մեջ թուրը արյունով ներկված:

Հունվար, 1907, Փարիզ

ԿԱՅՍՐԻՆ

Ուրվական ինչ-որ անհայտ ուժերի,
Դու ես՝ ցուցանող օրենքներ քախտի,
Այդ դու ես, կայսր, խավարում շիրմի,
Ուզում ես, որ ես խոսեմ քո մասին:

Ես տրիբուն չեմ, ոչ էլ սենատոր,
Ես՝ միայն աղքատ երգիչ ավարա,
Եվ ինչի՞ համար, ինչու՞ ես, կայսր,
Պսակներ դնում իմ շիրմի վրա:

Փակ է իմ առջեւ դուռն հարստության,
Խեղճ ու կրակ են հեքիաթ-երգերս,
Որոնք լսում են գազանները սուկ
Եվ հովիվները բարձր լեռների:

Իմ հին հագուստը մաշվել, խունացել,
Սուր չեն աչքերս եւ թույլ է ձայնս,
Բայց ինձ ասացիր՝ նվաճված ես դու,-
Ես հավատարիմ քո ճորտն եմ, կայսր:

Հոկտեմբեր, 1906

Երբ ուժասպառ եմ տառապանքներից,
Այլեւս նրան չեմ սիրում հարկավ,
Ինչ-որ ձեռքեր են գունատ ու նվաղ
Իջնում տառապած իմ հոգու վրա:

Եվ ինչ-որ մեկի աչքերը տխուր
Ինձ հետ են կանչում թախիծով համակ,
Սառչող գիշերվա խավարի միջից
Սի այլ աղերսով փայլում շարունակ:

Եվ հեկեկալով ցավագին, վիատ,
Անիծելով իմ բախտը անիրավ,
Ես համբուրում եմ ձեռքերը գունատ
Եվ լռին, տխուր աչքերը նրա:

<1904>

Դու դատարկ խոսքեր արտաբերեցիր,
Իսկ աղջիկն, ահա, բացվեց ծաղկի պես,
Շոյելով ոսկե խոպուպներն իր
Տոնական ու խենթ ուրախության մեջ:

Եվ հիմա ամեն մատուռ ու խորան
Նա քեզ համար է գնում աղոթքի,
Դու երկինք դարձար, արեւ իր համար
Եվ շոյող անձրեւ:

Աչքերը մթնում բքի հոտն առնում՝
Անհանգիստ է իր հոգոցը հստակ,
Նա քեզ առայժմ բերում է վարդեր,
Բայց թե ցանկանաս՝ իր կյանքն էլ կտա:
<1904>

Արմավի պուրակ, մացառուտ վայրի,
Արծաթե, անփայլ առուներ անթիվ,
Երկինքն անսահման, կապույտ ու անծիր,
Ոսկեգույն հագած՝ շողերից հուռթի:

Էլ ի՞նչ ես, ասա, սիրտ իմ, ցանկանում,
Երջանկությունը սու՞տ է կամ հեքիա՞թ,
Ինչի՞ համար ես սնահավատին
Դու անվերապահ տրվում կուրորեն:

Մի՞թե դու նորից ուզում ես թունոտ
Չառանցումներով զարկվել հրի հետ,
Չե՞ս ուզում, արդյոք, ապրել ինչպես խոտ
Այս սքանչելի այգում բուրավետ:

Նոյեմբեր, 1908, Յարսկոյե Սելո

ՕՍԻՊ ՄԱՆԳԵԼՇԱՄ

Ծովահարսեր, դուք իմ ծովահարսեր,
Հեկեկանքը ձեզ համար՝ հաց ու ջուր,
Միջերկրականի դուստրերիդ անսեր
Իմ կարեկցանքն եմ ավստսում իզուր:

ՍԱՓՈՐ

Այրվող ծարավի պարտապան մեղսոտ,
Ջրի ու գինու կավատ իմաստուն,-
Կողերիդ վրա՝ այծիկներ հրճվում,
Եվ մեղեդու տակ մրգեր են հասնում:

Սրինգն է սուլում, բամբասում, ճչում,
Որ քո սեւ-կարմիր օղակներում խիտ
Դժբախտություն կա, եւ մեկը չունես՝
Խելքի բերի քեզ՝ չարիքը կանխի:

Ծառերից պոկվող պտղի
Զգույշ ու խուլ հնչյուն-
Մեղեդիներում անլուռ,
Անդորրում անտառի...

Նրբաթերթ ոսկով են վառվում
Անտառի եղեւնիները ծննդյան,
Ճյուղերին՝ գայլեր-խաղալիք,
Նայում են ահագոյ աչքերով:

Օ՛, գուշակող իմ տխրություն,
Օ՛, ազատություն իմ լռին,
Եվ մուգ անկենդան եթերներից
Ընդմիջտ ծիծաղող բյուրեղապակի...

Կարդալ միմիայն մանկական գրքեր,
Մանկական խոհեր լոկ օրորել,
Բոլոր մեծերին հեռուները ցրել,
Ընդվզել անհուն թախիծից խորունկ:

Ես հոգնել եմ այս կյանքից մահացու,
Նրանից ոչինչ չեմ ընդունի,
Սիրում եմ սակայն աղքատ երկիրն իմ,
Քանի որ չեմ տեսել այլ երկիր:

Ճոճվել եմ հեռավոր այն այգում,
Ճոճքի մեջ հասարակ ու փայտե,
Եվ եղենիներին՝ վսեմ ու մուգ,
Հիշում եմ մշուշոտ ցնորքում:

Քնքշանքից քնքուշ
Քո դեմքը,
Ճերմակից ճերմակ
Քո ձեռքը,
Դու հեռու ես
Աշխարհից ամբողջ
Եվ ամեն ինչ քո մեջ
Գալիս է անխուսափելիից:

Անկասելիից է
Քո տխրությունը,
Եվ մատները քո չսառչող,
Եվ հնչյունը մեղմ
Քո խոսքերի,
Եվ հեռաստանը քո աչքերի:

Կա մի խորիմաստ կախարդանք,
Եվ բարձր ասի, անհուն աշխարհ,
Հեռու եթերային քնարից՝
Արկղեր՝ դրված ձեռքով իմ:

Խնամքով լվացված խորշերից,
Մայրամուտի ժամերին ուշադիր
Ես լսում եմ իմ օջախների
Խոր լռությունը խանդավառ:

Ինչպիսի խաղալիքային բախտ,
Ինչպիսի օրենքներ են վեհերոտ
Հրամայում մարմնիդ շրջատաշ
Եվ սառնությանը քո իրանի:

Պետք չէ փառաբանել այլ կուռքերի,
Նրանք այնպես հավասար են քեզ
Եվ զգուշավոր քո ձեռքերով
Կարող ես տեղերը փոխել:

Անարտահայտիչ թախիծը խուլ
Բացել է երկու աչք խոշոր,
Արթնացել է ահա ծաղկամանը
Եվ դուրս նետել իր բյուրեղապակին:
Ողողված է սենյակն ամբողջ
Խոնջանքով, որ քաղցր դեղ է,
Այդպիսի փոքրիկ թագավորություն,
Այդքան շատ երազներ կուլ տվող:

Եվ մի քիչ կարմիր գինի,
Մի քիչ արեալին մայիս,
Եվ քաղցր հրուշակ կտրտող
Ճերմակություն բարալիկ մատների:

Ինչ դանդաղ են հեռանում ձիերը,
Ինչ քիչ են կրակները ճրագներում,
Օտար մարդիկ են, ճիշտ է, իմանում,
Թե այդպես ինձ ուր են տանում:

Եվ հավատում եմ նրանց խնամքին,
Ցուրտ է, ուզում եմ քնել նորից-
Նեոված դարպասի ետնամուտքին,
Ընդառաջ ցուքին աստղերի:

Տաք գլուխներ ճոճվողների,
Օտար ձեռքերի սառույց անքիծ,
Եվ սպեղանու մի ուրվագիծ
Դեռ չնկատված իմ աչքերով:

**«ԼԵՈՆԵՐԻ ՆԵՐՍՈՒՄ
ՉԻ ԳՈՐԾՈՒՄ ԿՈՒՌՔԸ...»**

Լեռների ներսում չի գործում կուռքը՝
Սեւ սալորներով մանկանց գոհությամբ,
Մանյակված ճարպ է կաթում ուտերից,
Չերծ մնալով իր խառն երազների
Վարարումից ու ետհորդումներից:

Երբ մանուկ էր նա
Եվ սիրամարզն էր խաղում նրա հետ,
Ծիածանով էին սնում հնդկական,
Վարդագույն կավի կաթ էին տալիս
Եվ ներկում էին որդան կարմիրով:

Անսովոր խաչված-կապկալված է նա
Չիզ հանգույցներով ամոթի, սիրո,
Անզգայնության ու ոսկորների,
Ժպտում է իր լայն բացված բերանով,
Եվ սկսում է ապրել նա վերստին,
Երբ որ հյուրեր են գալիս նրա մոտ:

ԲՈՐԻՍ ՊԱՍՏԵՌՆԱԿ

ԱՆՊԼԵՐԵՆԻ ԳԱՍԵՐԸ

Երբ Դեզդեմոնան պիտի որ երգեր,-
Իսկ նրան քիչ էր մնում ապրելու,-
Նա ոչ թե սիրո, այլ հեկեկում էր
Իր աստղի համար եւ իր ուռենու:

Երբ Դեզդեմոնան պիտի երգ ասեր,
Գոտեպնդվելով՝ իր ձայնը լարեց,-
Նրան սեւ օրվա համար դեռ սեւ
Լալկան սաղմոսի հուն ապահովեց:

Երբ Օֆելյային երգել վիճակվեց,-
Իսկ նրան քիչ էր մնում ապրելու,-
Չորությունն հոգու քշեց ու ցրեց,
Ինչպես քամին է դեզից խոտ ցրում:

Երբ Օֆելյային վիճակվեց երգել,
Եվ նողկալի էր ցնորքն անքուն,-
Բայց նա ինչպիսի՜ ավար էր գրկել,
Ինչպիսի ուռի ու մարմին մաքուր:

Նետած վրայից երկու կիրք-քրջեր,
Դուրս եկան նրանք սրտով թալկացող,
Դեպի տիեզերք՝ վայրը սիրո ջերմ,
Աստղացովելու հանգստացնող:

ՀԱՄԼԵՏ

Աղմուկը լռեց: Եվ բեմ ելա ես,
Եվ կողափայտին խոնարհված հլու՝
Որսում եմ ահա փոխկանչից այնպես,
Թե իմ այս դարում ինչ է լինելու:

Հառված եմ վրաս ստվերում մութի
Լուսարձակները բյուր ու անհամար,
Եթե կարող ես, դու հանուն գութի,
Մոտեցրու ինձ բաժակը հարմար:

Ես սիրում եմ քո միտքը կամակոր,
Եվ համաձայն եմ այդ դերը տանել,
Բայց ողբերգությունն ուրիշ է այսօր,
Խնդրում եմ՝ հիմա այդ դերը հանել:

Բայց գործողության կարգն է յուրովի,
Եվ ճանապարհի վերջը չունի դարձ,
Վախենամ ողջը կեղծիքում սուզվի,-
Կյանքը ապրելը-շրջանցել չէ դաշտ:

ՄԱՐՏ

Տաքացնում է արեւը մինչեւ յոթերորդ քրտինք,
Եվ մրրկում է ապուշացած հեղեղատն անվերջ,
Ոնց անասնապահ մարդկանց աշխատանք,
Գարնան գործերն են եփվում ափի մեջ:
Փլչում է ձյունը եւ հիվանդ է նա
Արյունից սակավ,
Կապույտ երակներ՝ անուժ շյուղերին,
Կյանքը ծխում է փարախներն ի վեր,
Եվ ատամներն են թմբլիկանում
Առողջ ցլերի:
Այդ գիշերները, այդ ցերեկներն
Ու գիշերները խոլ,
Այդ կաթոցների կոտորակները
Կեսօրվա ժամին,-
Սառցալեզվակներ թիթեղյա, հյուծված,
Շատախոսություն անքուն առվակի...
Կրնկի վրա՝ բաց ձիանոցներ
Ու կովանոցներ,
Աղավնիներն են ձյուների միջից
Կտցում հատիկներ,
Եվ ընդամենը այստեղ մեղավոր,
Եվ թե որո՞նող
Բուրում են օդի թարմությամբ աճող:

Նրանք պետք է որ ծաղկեն գարնանը,
Ամռանը նաեւ-երկնագույն թռչուն,
Ամպի մեջ անգամ՝ մինչ այդ գոռացող,-
Բարձր ու սուր ձայն ու ճաքած հնչյուն:

Ամպերը, լացած բոցենու վերից,
Քշվել են դեպի հեռաստան ու սար,
Ծաղկանոցն, ինչպես սառած հախճասալ,
Քաղաքն է հագում ծխից ու մրից:

Նոսր է ցնցուղում կեչուտ հարավը,
Ձերմոցն է պաղել ցրտից անխնա,
Քարացել, պարզ է, ինչպես մարմարը,
Օղը կարծրացել՝ ոնց ձայն անխնամ:

Մնաք բարով, իմ երգեր, իմ մոլուցք,
Մենք կհանդիպենք վեպի արձակում,
Եվ, պարողիայից հեռու, ինչպես միշտ,
Կտեսնվենք իրար բնության գրկում:

Այդ դերը խաղացիր դու այնպես,
Մոռացա, որ ինքս եմ ինձ հուշարար,
Թվաց, թե երկրորդն էլ դու կերգես,
Ում չէր հաջողվել երգել երգն առաջին:

Ամպերի միջով նավակն անցավ,-
Անցավ նա մարգերը հնձելով,-
Դու այնպես խաղացիր դերը այդ,
Ինչպես խուց ծեփեն նավախելով:

Եվ ցած թեքելով կայմը դեկին,
Ծիծառի մասին իմ թեւաբաց
Դու բոլոր դերերից անմեկին
Այդ դերը խաղացիր գերազանց:

ՄԻԽԱՅԻԼ ԴՈՒԴԻՆ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ

Լեռն Մկրտչյանին

Հեռվից են գալիս հետքերն արյունոտ,
Եվ հին սարսափն է մոխրի մեջ հառնում
Անցած օրերի: Եվ գույներից չէ արշալույսների
Արցախում ձյունը արնագույն դառնում:

Խելառությունը դիմում է սրին,
Ատելությունը սահմանն է հատում,
Անցյալն է պարզում իր իսկ ավերի
Արդարությամբ լի էջերը հատու:

Եվ սթափ միտքն է նորից բարբառում,
Ճշմարտության դեն, խտացված բառում,
Արյուն ընդ արյուն՝ արյուն է ծնում,
Մարդկային ցեղը՝ սատանայանում:

Ոչ թե արյունը,
Իմաստությունը կհաղթանակի,
Լոկ նա է արդար, հասու անմեքին,
Նա է հասկանում, տեսնում կենդանի
Հեռանկարը շենշող գալիքի:

Լսիր դու նրա խոսքը կենդանի
Խռովության ու վեճի փոշու մեջ
...Ով առաջինը իր սուրը հանի՝
Նա տխուր վախճան կունենա ու վերջ:

Միլվա Կապուրիկյանին

Արարատից վեր էլի երկնի ճեղք,
Ժամանակները խառնելով իրար՝
Մութ ամպից, որպես յաթաղանի շեղք,
Լուսինն է ելնում սրածայր ու սառ:

Մեկ անգամ չէ քեզ մատնել փորձանքի,
Առաջին անգամ չես թախծում այդպես,
Նայելով բախտի քո հեռաստանին՝
Քեզ հետ միասին լալիս եմ եւ ես:

Նույնն է ամեն ինչ, առաջվա նման,
Գիշերն է սգում գալիքն անուրախ,
Եվ սումգայիթյան արյունն է շշմած
Սարսռում ինչպես ցուրտ՝ մաշկի վրա:

Հուշն է ծվատում հոգին, սերը ջինջ,
Երկրային կիրքդ՝ հավիտյան ջահել,
Բայց կյանքը թռչում, ճգմում ամեն ինչ,
Հաշվի չի նստում դժբախտության հետ:

Իսկ մենք փայփայում մեր հոգու այգին,
Եվ դեռ վիճում ենք կարոտով վճիտ,
Հույսե՛ր ենք կապում եղբայրության հետ
Եվ պարզության հետ մարդկայի՛ն խղճի:

Հենրի Անդրեյի Պողոսյանին

Սարսափն ու սուտն են երկար դարերով
Տնօրինել կյանքն այս հողի վրա,
Չես խեղդի բնավ կոկորդը նրանց
Բանաստեղծությամբ ու մերկ ձեռքերով:

Քաղցրախոսությամբ փքուն ճառերի
Այս համընդհանուր կյանքում հացկատակ
Շողոքորթներն են կերտում շարունակ
Բռնակալներին ու դահիճներին:

Եվ ամեն մեկը իր մեղքով անլուր
Հրում է կյանքը դեպի կործանում,
Մի՛ կեղծիք ինքդ քեզ, ոչ էլ անուժ
Անձնատուր եղիր սարսափին հլու:

Ճշմարիտ եղիր ինքդ մարդկանց մեջ,
Որ սուտը նսեմ, կեղծիքն ահի հետ,
Մեր այս օրերի թոհ ու բոհի մեջ
Մոխրի, փոշու մեջ ցնդեն առհավետ:

ՀԻՇՈՂՈՒԹՅԱՆՍ ՀԵՏ

Հյուծվել է հոգին, մարմինն է հոգնել
Երգի սահմանի վերջին հատվածին,
Տենչանքն այրվել է, խինդը՝ հիվանդացել,
Եվ կյանքը վաղուց ծափահարված է:

Արդյունքը նրա, ծանր վնասից,
Անցած ճամփեքի վրա հավաստված,
Ո՞ր գնալ հիմա՝ լռում է Աստված,
Նոր առաջնորդն էլ ստույգ չի՝ ասի...

Ժամանակի ու խղճի հետ անհաշտ՝
Փլվում է աշխարհն՝ ուր էլ որ նայես,
Փառքի դրոշի ծփանքը հրաշք
Մնաց հետեւում,
Առջեւում մեզ է, խլություն ասես:

Կարոտների մեջ կասկածներ չարի,
Ո՞վ է հոգալու գալիքի ճարը,
Իմ ժողովրդին, հողին, դարերին
Վաղը ի՞նչ կասի
Բռնակալը բիրտ կամ թե հանճարը:

Եվ ժողովրդի բախտի վրա թանկ,
Արյան ու ցավին
Վաղն ի՞նչ կնատի՝
Բանականություն վեհ ազատության,
Թե՞ մի քմահաճ ինքնակա՛մ սաստիկ:

Իմ ունկերի մեջ՝ քամիների սույլ,
Եվ նավակայան մրրիկն է ջարդել,
Որ ինձ սիրե՛լ են՝ ես գիտեմ ստույգ,
Եվ սիրողներին ես սիրու՛մ եմ դեռ:

Մարգարեի խոսքն՝ ասված ջանասեր,
Ջահելներին եմ փոխանցում ուշիմ.
...«Ես ձեզ սիրել եմ այնպե՛ս նուրբ ու ջերմ,
Տա Աստված՝ այդպե՛ս սիրվեք ուրիշից»:

ԼԵՍՅԱ ՈՒԿՐԱԻՆԿԱ

ՀՈՒՍԱԼՈՎ ԱՆԳԱՄ

Հեռացե՛ք, խոհեր՝ մութ ամպեր աշման,
Չէ՞ որ ոսկեհեր գարուն է հիմա,
Մի՞թե վշտի մեջ, հեծեծանքներում
Կանցնեն տարիներն իմ ջահելության:

Ո՛չ, ես ուզում եմ արցունքի միջից ծիծաղել անհոգ,
Եվ վշտի միջից երգել երգերն իմ,
Հուսալով անգամ անհուսությունից՝
Ապրել եմ ուզում,
Հեռացեք մի կողմ, իմ թախծոտ խոհեր:

Մոռացված, մռայլ անապատներում
Ես հազարերանգ ծաղկունք կցանեմ,
Ծաղկունք կցանեմ սառույցի վրա,
Գառն արցունքով նրանց կցողեմ:

Կհալչի իմ այդ տաք արցունքներից
Մառցի կեղերը հաստաբետ ու բիրտ,
Գուցե ծաղիկներն այդ կենդանան
Եվ ինձ համար էլ գարունը բացվի:

Մինչեւ դարիվեր լեռը քարեղեն
Կբարձրացնեն քարը ծանրագույն,
Ահավոր բեռն այդ կհաղթահարեմ,
Եվ կերգեմ երգեր զվարթ ու խնդուն:

Երկար, անթափանց գիշերում մթին
Երբեք, ոչ մի պահ աչքս չեմ թարթի,
Ես միշտ կփնտրեմ աստղն ուղեցույց,
Պարզ տիրակալին մութ գիշերների:

Կծիծաղեմ ես արցունքի միջից,
Տառապանքի մեջ կերգեմ երգերն իմ,
Հուսալով անգամ անհուսությունից,
Կապրեմ, հեռացե՛ք, թախծոտ խոհեր իմ:

ԷԳՈՒԱՐԳԱՍ ՄԵԺԵԼԱՅՏԻՍ
(Լիպվա)

ՍՊՈԿԱԼԻՊՏԻԿ ԵՐԿԵՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

...Մղձավանջերը վրա են հասնում քնի ժամանակ...
Քունը սեւ արյամբ սպառվեց գունատ լուսաբացի մեջ
Եվ մեկը ճշաց.
-Պատերա՛զմ, պատերա՛զմ:
-Ո՛չ,- պատասխանեց մյուսն ընդերկար,
Պատասխանեց՝ ո՛չ:
-Ոչ, ոչ...
Գոռացին՝ փչում՝ երջանկությունդ,
Պատասխանեցին՝ անհնարի՛ն է:
-Կխլեմ բույնդ, տունդ՝ գոռացին...
Եվ լսեցի ես.
-Ահա քեզ քնար, պաշտպանիր դրանք:
Աղաղակեցին՝ քաղաքն հեղեղվե՛ց...
Պատասխանն հնչեց՝ ոսկի արեւով,
Աղաղակեցին՝
Թունավորված է ջուրը օվկիանի...
Պատասխանեցին՝ ծաղկո՛ւնք ենք ուզում:
Աղաղակեցին՝
Արյունոտված է յասամանն ամբողջ,
Պատասխանեցին՝ լո՛ւյս է ճառագում:
Աղաղակեցին՝
Թեւավորներն ընկնում են անշունչ,
Պատասխանեցին՝ թռչո՛ւմ են նրանք:
Աղաղակեցին՝
-Գնդակն է աճում, ոչ թե հատիկը...
-Ապրեցեք հացով,-պատասխանեցին:

Ու ես կրկնում եմ՝ ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ:

...Ռումբերի ոռնոց,

Եվ հրթիռները տիեզերական

Նշան են բռնել դարձյալ ինձ վրա...

Բայց իմ մեջ զարթնող պոետը կրկին,

Շարունակում է հայտարարել՝

-Ո՛չ...

...Արցունքի միջով լողացի դեպի կղզին,

Լողացի քնի մշուշով՝

Արյամբ սպառվող լուսաբացի մեջ:

-Դեպի պատերազմ, դեպի պատերազմ լողալ,-գոռացին,

Ես կրկնեցի

-Ո՛չ,

-Ո՛չ

ՌԻՄԱ ԿԱԶԱԿՈՎԱ

Բարիկաղների վրա սիրո
Պետք չեն թշվառներ,
Կամ փերեզակներ:
Գլաքարեր են թռչում, աղյուսներ...
Նրանք անգոր են հրի եւ սրի,
Եվ գրահի դեմ:
Բարիկաղների վրա սիրո
Մեզ վիճակված է կռվել իրար դեմ:
Մի գայրացեք, տեր,-
Ինչքան զինվորներ դուրս եկան շարքից,
Ինչքան մեզնից էլ խիզախ ջարդվեցին
Բարիկաղների վրա սիրո:

Բարիկաղների վրա սիրո
Պարտություն եղավ, թե՞ հաղթանակ,-
Ժամն է, հասկանաւ, իմ ոխերիմ:
Կնետե՞ս զենքդ, թե՞ կկրակես,
Տանջված իմ սրտում ցավից կեղծվե՞ս,
Թե՞ դեռ հարություն կառնես նորից:
Բարիկաղների վրա սիրո
Գիշանգղներ են գրոհում կրկին,
Նույնիսկ երկինքը արյամբ է ներկված:
Բայց որն է հրաշքն անսպասելի,-
Մարտնչում ենք մենք իրար դեմ ելած
Բարիկաղների վրա սիրո:
Քի՞չ տառապանք ենք արդյոք կուլ տվել,
Խլիր մեզ ցավից:
Ինչպես Մաուզլի,
Վեր բարձրացրու իմ ձեռքերը մերկ,
Նրանցով ահա հիմա քեզ գրկիր...
Բարիկաղների վրա սիրո:

ԱՆԱՏՈՒԻ ԿՐԱՄՆՈՎ

Ի՛նչ առավոտ է,
Վարդագույն անդորր,
Հասմիկն ինչպես ամպ
Խառն ու թափանցիկ,-
Մեզ ընդատաջ է
Մեկնում թեւերն իր՝
Մանկան պես անկեղծ
Եվ բարեհոգի:

Անտառն առաջվա
Նման կանաչում
Արեւածագին,
Եվ հետզհետե
Տաքանում է նա:
Նրանից վերեւ՝
Գունատվող երկնում,
Աղոտանում են
Աստղերն ու հալչում:

Արելը այնտեղ
Շողերն է ցրում,
Թանձր մշուշն է
Նոսրանում խոնավ
Խոտերի վրա:
Երեխայի պես
Պարզ է, սրտաբաց
Աշխարհն անարատ,-
Վստահությունը
Մի կորցրեք նրա...

Նա մեռավ արդեն,
Սակայն քիչ առաջ
Ապրում էր մեզ հետ՝
Կենդանի ու ջերմ,
Ընկավ աստղը
Մարգարիտի պես
Եվ մի այրի էլ
Կյանքում արտասվեց:

Իսկ մենք լռում ենք,
Ի՞նչ պետք է անել,
Չէ՞ որ մենք գիտենք,
Որ միասին են
Քայլում կյանք ու մահ,-
Փորձիր բաժանել
Նրանց իրարից:
Սակայն ծանր է
Ընկնել վաղահաս,
Գրիչը ձեռքիդ
Կամ ինքնաթիռում,
Երբ դեռ առջետում
Թռիչք կա ու թեւ,
Եվ ամբողջովին
Թռիչքի մեջ ես:

ՉԵՌՔԵՐԸ

Ես համբուրեցի
Ձեռքերն աղջկա,
Չափսոսալով ու
Չնմանվելով
Երբեք ոչ ոքի,
Ձեռքերն աղջկա
Ճերմակ ու նրբին,
Որպես լույս՝ նետված
Գիրկը խավարի:

Ես առա նրանց
Բույրն այգաբացին,
Վստահելով այն
Միայն գեփյուռին:
Ես հիմա էլ եմ
Համբուրում նրանց
Քնքշության համար
Եվ իմ զավակի:

Եվ գիտակցելով
Անցած օրերի
Ու տարիների
Զգացումը խիստ,-
Հիմա էլ եմ լուռ
Համբուրում սրտանց
Ձեռքերն այդ արդեն
Մաշված ու հոգնած:

ԱՆԴՐԵՅ ՎՈԶՆԵՍԵՆՍԿԻ
(Մոսկվա)

ՄԱՅՐ

Հուդարկավորումը քո, մայր իմ, չեղյալ հայտարարեցի,
Անհնարին է քեզ վերածնել այս էպոխայում:

Մայր իմ, ներիր ինձ իմ այս կրկնակի հավաքի համար,
Ի՞նչ եղավ քեզ հետ, ձյուն իջավ դեմքիդ,
Ես քեզ խլեցի դիակիզարանից,
Որ տեղավորեմ քեզ հորս կողքին:

Նովոդեիչյան գերեզմանոցին
Թափվում են գարնան գուղձեր ահալի,
Քնած են այստեղ Վոզնեսենսկին,
Վոզնեսենկայան-
Քնած մի կյանքով՝ հողով թաթախված:

Այն, ինչ կապված էր քեզ հետ, մայր իմ, արդ,
Դարձել է մասունք,
Նստարանները կանաչ պուրակի եւ մեր թիկունքում
Օրդինկան ահա դարձած սրբություն,
Եկատերինյան կեչիներից վեր
Լույս է մայրական:

Ապրել ես, քայլել այս հողի վրա, իմ Անտոնինա,
Մինչ ականջներդ խիստ սիրահարված հովտաշուշանին,
Մտավորական՝ Ռաբկրինի լաչակով,
Եվ երմոլովյան թիկունքով լայնշի:

Կրճտոցի մեջ արդյունաբերության
Նավթավառների

Եվ աշխարհում այս՝ խառնված արյան մեջ,
Դու միշտ եղել ես սիրո մաքրություն,
Առանց խառնուրդի,
Խտուտ-խատուտիկ սիրով առլեցուն:

Դու մի աննկատ ու թանկ Ռուսաստան,
Որ պահպանել է ես օջախ, ես շեն,
Դժբախտություններ ու ջահելության
Վարսեր՝ ինչպես խուրձ ափիդ մեջ սեղմած:

Ինչպե՞ս կարող ես այս մեծության մեջ
Ապրել դու առանց հարազատների,
Իմ ծիծաղաշարժ քիթը այլևս դու չես կնճռտի,
Եվ իմ օձիքը չես ուղղի երբեք:

Ո՞ւմ կարթնացնես գիշերն անանուն,
Ինքնին կթերթվի գիրքն ախմատովյան,
Ինչ է քեզ տանջում, Անտոնինա, Տոնյա...

Անձրեւն է ծեծում քեզ, բայց չես մրսի,
Ես տանը զգում եմ ներկայությունդ,-
Մութ տարերքի մեջ պահապանն ես մեր,
Մայր Անտոնինա...

Ահա բաժակդ հոգեհանգստի,
Մի շեղբ հացի հետ՝ քառսունքիդ համար,
Գոլորշիացա՞ծ է արդեն կիսով չափ,
Թե՞, իրոք, ձեռք ես մեկնել դու դրանց:

Ռիթմը ռիթմի հետ էլ չի համընկնում,
Եվ սա իմ վերջին կապն է քեզ հետ,
Խզվել է թելը,
Եվ ես հայտնվել եմ մի ճեղքվածքի մեջ,
Որ փոքր մասն է երկրային կյանքիդ:

«Գոհ եմ քեզանից, որ ծնել ես ինձ,
Ծանոթացրել այդպիսով քեզ հետ,
Փակ ներկայությամբ այն գաղափարի,
Որ սովորաբար անվանում են սեր:

Շնորհակալ եմ,
Որ ապրել ենք մենք իրար կողք-կողքի,
Ահի մեջ օրվա կամ թե խնդության,-
Երկչոտ մի սիրով հպած ճակատիդ՝
Մինչ հազար տարի մտապահիր ինձ»:

Ես այս խոսքերը ասի անվնաս,
Ռ՞վ է կարդալու...բայց ավելի շուտ
Հովտաշուշաններ բերեք մայրիկին,
Իմն արդեն ուշ է, բերեք ձերն, անշուշտ:

Մենք հարուստ էինք քեզ հետ միասին՝
Կարծես ոսկեղեն գուլպաներում փակ,
Փռշով փաթաթված շողերը լույսի
Ճոճվում էին մեր ձեղնահարկի տակ:

Ցածրաձայն, կամաց: Լսվում է հստակ,
Թե ոնց են հոսում վայրկյաններն օրվա,
Ավազի նման անձայն ծորացող,
Թափվում են, շիթվում ոնց ապարանջան
Քո պարանոցի վրա շնչացող...

ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բաժնեգրվում եմ հազվագյուտ, ընտիր
Ընթերցողներին,
Բաժնեգրվում եմ որպես դավանանք
Ես չերտանովցի մտածողներին:
Բաժնեգրեցեք հատընտիրների՝
Տիրակալներին մտքի բանական,
Ընկեր Վիգորից,
Ես՝ իրարանցում ընթերցողական:
Լի են շուկաներն հոլովակներով,
Հեղինակների մեջ՝ խցկվելն անհնար,
Հատընտիրներին չեմ բաժնեգրվում,
Բաժնեգրվում եմ ամբողջի համար:
Բաժնեգրվում եմ շիկ գրքակազմով
Երկհատորյակի սիրահարներին,
Առասպելներում դուք կխորտակվեք
Եվ չեք ընթերցի մինչեւ առավոտ:
Բաժնեգրվում եմ դափնեկիրներին,
Գյուղիանճարություն սերտելու համար:
Բաժնեգրվում եմ այն պաստառներին,
Որտեղ հատորը ներկով է դաջված,
Ես կյանք եմ տվել բաժնեգրվելուն
Եվ իմ հետեւից քաղաքն էր կանգնած:
Բաժնեգրեցեք ինձ ընթերցողների
Այն նամակների ընտիր մասերին,
Ուր թերթատված են գլուխները լավ,
Բայց ինչ-որ մեկի տաղանդն է անկախ:

Բաժնեգրեցեք ինձ ռուսական
Ճանապարհներին իմ իսկ ընտրությամբ,

Բաժնեգրվում եմ սպեկուլյանտական
Լի խրճիթների ծանրաբեռնությամբ:

Բաժնեգրվում եմ առանց լիմիտի
Իմ ժողովրդին՝ խորհող ու վեհաիրա,
Վլադիմիրին, նաեւ Վելմիրին,
Օսիպին, ինչպես նաեւ Բորիսին:
Բաժնեգրեցեք ինձ այն վիպակին,
Որ ընթերցվում է գիշերն ակնակիր,
Եվ դարակներում ընդհանուր գնացքի
Էջանշան է կախված սանդղակից:
Բաժնեգրեցեք Պետրոզավոդսկու
Բուֆետապանի բողոքի գրքին,
Որ դառնալու է «Երգոցը երգի»
Եվ ձեռքերից ձեռք չեն տալու կրկին:
Ընթերցողներին եւ այն պատանի
Արգելվածներին մանխորի կողմից,
Որ ճերմակի մեջ սեւը չեն տեսնի,
Բայց հո ծիածան կտեսնեն նորից:
Գրառումներին խելագարների,
Որ լույս տեսնելու համար չեն լալիս,
Երգեր են գրում թեքածալերին
Եվ ապա դրանց լվացքատուն տալիս:
Ընթերցողուհիներ անդավանացեղ,
Ելած ու պտկված կեղտից շուկայի,
Որ Ախմատովային չէիք սգացել,
Անգիտակ էիք Յվետաեւային:
Տղամարդիկ, քաջ ու վճռական,
Արդ, ոչ այնքան էլ ախմատովական,
Ձեր բախտի համար մտահոգվելով՝
Փրկելու են ձեզ չաքլորանալով:

*Վալենտինա Ալեքսանդրովնա
Նեւսկայային*

Ընթերցողուհի օրինակելի,
Շառագունումը ձեր մոսկվարեչյան
Վառ-կարմրավուն է դառնում ավելի:

Այս տողերի տակ դուք կշփոթվեք,
Երբ որ կահույքի վրա լրակազմ
Ձեր անունները ընթերցեք հանկարծ,-
Առանց Վալենտինա Նեւսկայայի
Գրականություն չկա ռուսական:

Ես ենիմն ահա ձեր իսկ սնարին,
Շրջանակի մեջ,
Ի՞նչ ընթերցողի վառ օրինակ էր,
Շարվածքասյուներ ձեր սեղաններին,
Ինչպես վառարան հախճասալիկե:
Երգերն այրել են մատները նրա
Սուր կերպով եւ հուր,-
Ձեռնոցների մեջ
Գրականություն չի՞ ծնվում բնավ:
Գրքերն ընթերցեք Նեւսկայայի՝
Հրատարակչության մեծ իշխանուհու:

Գերմանիան մեծ է գորեղ Լյութերով,
Քսանականները՝ Ռաթլինով հզոր,
Նահանգները՝ բյուր համակարգիչներով,
Իսկ Ռուսաստանն՝ իր ընթերցողներով:

Նա միտք ու խիղճ է արթնացնելու,-
Հոլովակները լարված են արդեն,
Գուցե գալիքում գրքեր չծնվեն,
Բայց ընթերցողներ, անշուշտ, կլինեն:

ԲԱՑԻԿ

Փարիզից եւ ի՞նչ բերեմ քեզ համար,
Բացի լաթերից եւ այլն, եւ ի՞նչ՝
Աֆիշից բացի մեր այս դեղնամած,
Քո նկատմամբ իմ կարոտից մի քիչ:

Այդ նվերները հարուստ չեն ինչ-որ,
Եւ քեզ վրա եմ փորձում իմ մտքով-
Հաղթականարը ճերմակ, փառավոր՝
Որպես շրջագգեստ լանջաբացվածքով:

ԱՆՆԱ ԱԽՄԱՏՈՎԱ

Դու մուրացկանի համար աղոթիր,
Նաեւ կենդանի իմ հոգու համար,
Դու՝ ինքնավստահ ճամփին քո երթի,
Եվ քո քողտիկում՝ լույսը միշտ անմար:

Եվ քեզ՝ թախծավուն ու շնորհակալ,
Այդ մասին հետո դեռ կպատմեն ես՝
Ոնց է ինձ տանջում գիշերն անխակալ,
Ինչպես է այգը շնչում սառցի պես:

Ես իմ այս կյանքում քիչ բան եմ գտել,
Լոկ սպասել ու երգել եմ ողջը,
Եվ իմ եղբորը, գիտեմ, չեմ մատնել,
Չեմ դավաճանել եւ իմ քրոջը:

Ինչի՞ համար է Տերն ինձ խարանում,
Ամեն օր անվերջ եւ ամենայն ժամ,-
Այդ հրեշտա՞կն է մատնացույց անում
Աննկատ լույսը ինձ հոժարակամ:

Ես հազվադեպ եմ հիշում քո մասին,
Եվ բնավ էլ քո բախտին չեմ գերի,
Սակայն մնում է հետքը անբասիր
Քեզ հետ աննշան հանդիպումների:

Ես շրջանցում եմ քո տունը դիտմամբ,
Կարմիր քո տունը՝ պղտոր գետի մոտ,
Գիտեմ՝ հուզում եմ հոգիդ դառնությամբ,
Վրդովում եմ քո հանգիստն արեւոտ:

Թող որ դու չէիր շուրթերիս հակված՝
Շշմջացել ջերմ ու սեր աղերսել,
Թող որ դու չէիր երգերով վառված՝
Հավերժացրել տառապանքս սեր:

Թաքուն դյուրում եմ երկնքին էլի,
Եթե երեկոն կապույտ է այնքան,
Եվ նախազգում եմ անխուսափելի
Հանդիպումը մեր մի երկրորդ անգամ:

Ես սովորել եմ իմաստուն ապրել,
Նայել երկնքին, Աստծուն աղոթել,
Իրիկնաժամին երկար թափառել,
Որ լռեցնեմ տազնապս անել:

Երբ կռատուկը շրշում ձորակում,
Թռչնում է լաջվարդ ողկույզն արոսի,
Ես հորինում եմ երգերն իմ խոկուն՝
Կյանքի մասին այս գեղեցիկ ու սին:

Վերադառնում եմ: Իմ ափն է լիզում
Փափկամազ կատուն, մռռում քնքշավետ,
Եվ փայլուն բոցն է երկինք հրկիզում
Սդոցարանի աշտարակից վեր:

Երբեմն միայն անդորրն է խախտում
Ճիչն արագիլի՝ իջած տանիքին,
Եվ եթե հանկարծ իմ դուռը ծեծես,
Նույնիսկ կթվա, թե չեմ լսում ես:

Սիրելին այնքա՛ն խնդրանքներ ունի,
Խնդրանքներ չունի, ով սիրել է վաղ,
Ուրախ եմ այնպես, որ ջուրը ձյունի
Խամրում է անգույն սառույցի տակ պաղ:

Եվ ես ելնում եմ-Քրիստոս, օգնիր,
Թաղանթի տակից բեկբեկուն լույսի...
Իմ նամակները դու դեռ պահպանիր,
Որ սերունդները դատեն մեր մասին:

Որ հասկանալի, հստակ, պարզորոշ
Երեսա նրանց խիզախ, խոհական,
Չպետք է, որ քո կյանքում փառավոր
Խնդիրներ թողնես կենսագրական:

Երկրային խմիչքն անուշ է բուրում,
Սերտ են սիրային կապերն անդավ,
Թող որ երբեւէ դասագրքերում
Երեխաները անունս կարդան:

Եվ սիրուս ասքին տեղյակ լինելով՝
Թող որ խորամանկ ժպտան, բայց անշառ...
Կյանքում ինձ սեր ու հանգիստ չտալով՝
Գոնե նվիրի՛ր դառնագին մի փառք:

Այնպես է թվում, թե ձայնը մարդու
Ոչ մի ժամանակ աստ չի հնչելու,
Որ քարեդարյան հողմերն են անդուլ
Այս սեւ դարպասը ընդմիջտ ծեծելու:

Եվ թվում է ինձ` լուկ ես եմ փրկվել
Այս երկնքի տակ պարզ ու անարցունք,
Հենց նրա համար, որ առաջինն եմ
Ցանկացել ընպել գինին մահացու:

ԲՈՐՈՏԸ ԱՂՈԹՈՒՄ Է...

Վ. Բոյունով

Այն, ինչ անում եմ, բոլորը, անշուշտ, կարող են անել,
Ջրում չեմ խեղդվել, ծարավից նույնպես ես չեմ տոչորվել,
Եվ ֆինլանդական դոտ չեմ գրավել լեռնականի պես,
Փոթորկի պահին նույնիսկ ես ոչ մի նավ չեմ փրկել ես:
Պառկել ու քնել, վերկենալ, ապա աղքատ ճաշ ուտել,
Եվ քարի վրա ճամփեգրին ընկած տրտմությամբ նստել,
Ու դիմավորել հանկարծ վայր ընկնող աստղին երկնային,
Կամ խոնավացող լեռնոտ բարձրության ամպաշղթային,
Ժպտալով նրանց՝ գնալ այնտեղ, ուր գահավիժո՞ւմ եմ,
Մանավանդ, որ իմ դժվարին բախտի համար գժվո՞ւմ եմ...

Որ, համարվելով, ինձ չի հաջողվում հարմարվել նրան,
Ինչպես աննահանջ ու նեղ թշնամու՝ զգոն, անվարան,
Որ սովետական այդ երկու հարյուր միլիոն մարդկանցից,
Ովքեր ապրում են երկրի օրենքով ու բարեկեցիկ,
Կճարվի՞ մեկը, որ իր երջանիկ ժա՞մը իսկապես,
Փոխի իմ դա՞ռն ժամանակի հետ,-
Ես հարցնում եմ ձեզ:
Դե՞ն չի՞ շարտի, արդյոք, ժպիտով հեզնոտ, հավակնոտ,
Իմ մականունը՝ ինչպես մի օտար ու արմատ թունոտ:
Օ՛, Տե՛ր իմ Աստված, վերածնի՛ր ինձ մի ա՛յլ հաղթությամբ,
Եվ ուղեկցի՛ր ինձ տունն իմ կատարյալ ու խաղաղությամբ:

Երբ որ մեկմեկու խոցում, այսպանում
Մաքրության հասնող կրքով խելահեղ,
Մենք դեռ տակավին չէինք հասկանում,
Որ երկու մարդու համար աշխարհը
Փոքր է ու նեղ...

Եվ որ հիշելը տանջանք է սաստիկ,
Յավն ուժեղների հրեղեն մի ցավ,
Գիշերվա մեջ այն հուշում է սրտին
Հարցնել որտե՞ղ է ընկերն հեռացած...

Իսկ երբ խնկարկման այսպ վրայով
Խմբերգն է թնդում, սպառնում էլի,-
Նայում են հոգուս համառ, հմայող
Այն նույն աչքերը անխուսափելի...

Ներս ընկած շողին աղոթում եմ ես,
Այն շատ է գունատ, նրբին ու ձգված,
Վաղ առավոտից լռում եմ այնպես,
Սիրտս-երկփեղկված:
Լվացարանիս մեջ այլումինն է
Կանաչապատվել,
Շողքը այնպես է խաղում նրա մեջ,
Որ նայելն անչափ դառնում է ուրախ,
Այնքան անմեղ ու այնքան հասարակ
Իրիկնամուտի խաղաղության մեջ:
Սակայն այդ դատարկ խորանում իմ սուրբ,
Բառացիորեն տո՛ն է ոսկեվառ
Եվ ափսոսա՛նք է դառնում ինձ համար...

ՄԱՐԻՆԱ ՅՎԵՏԱԵՎԱ

Աննա Ախմատովային

Օ՛, լացի մուսա, գեղեցկագույնը մուսաների մեջ,
Օ՛, դու խենթ ծնունդ ջինջ գիշերների սպիտակափառ,
Դու սեւ ձյունահողմ ու բուք ես փչում Ռուսիայի վրա,
Եվ եղեռնական քո ողբն է շաչում մեր մեջ նետի պես:

Եվ մենք խուսափում, խուլ ենք ձեւանում, ափսոս ու ավա՛ղ,-
Հարյուրավորներ, բյուրավորներ են երդվում քեզ, Աննա,
Ո՛վ Ախմատովա – մի անուն – ինչպես ի խորոց հոգոց,
Որ ընկղմվում է մեր ներսն ու խորքը՝ անուն չունեցող:

Թագադրված ենք մենք վերուստ այնպես, քեզ հետ միասին
Հողն ենք կոխկրտում եւ նույն երկինքն է մեր գլխավերեւ,
Նա, ով մահացու խոցված է քո այդ բախտից վիրավոր,
Չի շփոթելու մահկանացուին անմահների հետ:

Վառվում է ահա հրով գմբեթն իմ կարկտից երգածայն,
Թափառող կույրը փառաբանում է լույսը Սպասսկու...
-Ես նվիրում եմ քեզ այս կարկուտը իմ զանգակատան,
Ո՛վ Ախմատովա - եւ սիրտս անբիծ՝ որպես հավելում:

Մահացու գրքերում հաստավոր
Գայթակղություն չկա իրոք
Կանանց համար,
Կանանց՝ երկրագործներն ամբողջ:

Սրտին սիրային հմայադեղ,
Հմայիչ ամենից հավաստի,
Կանայք օրորոցից մեկեն
Մահացու մեղք են սաստիկ:

Ա՛խ, հեռու է երկինքը մինչեւ,
Շուրթերը մոտիկ են մեզի մեջ...
Մի դատիր, Աստված, ինձ-
Երկրում այս դու չես եղել իբրեւ կին:

Իմ քնքշությունը անսահման – նրանց,
Որոնցից շուտով պիտի հեռանամ,-
Կշռադատում եմ ինքս ինձ սրտանց՝
Գայլի իմ գեղմին ո՞վ կտիրանա...

Ո՞ւմ է հասնելու ծածկոցաշալս,
Իմ բարակ ցուպը եւ իմ քերծենին,
Եվ ում՝ արծաթե ապարանջանս,
Որ ամբողջովին փիրուզապատ է...

Բոլոր նոթերս, ծաղկունքս բոլոր,
Որոնց ես անգոր եղա պահպանել...
Իմ վերջնահանգը նվաղուն - եւ դու՝
Ամենավերջին գիշեր իմ անել:

Չեմ խորհում, վիճում կամ էլ բողոքում,
Չեմ քնում քնավ,
Արեւ չեմ տենչում, լուսին կամ թե ծով,
Ոչ էլ անգամ նավ:

Չեմ զգում տապը այս չորս պատերի,
Ոչ կանաչն այգու,
Վաղուց սպասված ու թանկ նվերի
Չեմ երկրպագում:

Խինդ չի բերում ինձ ոչ առավոտը,
Ոչ տրամվայի վագրը միալար,-
Ապրել՝ չտեսած օր ու մոռացած
Ամսաթիվ ու դար:

ԱԼՅԱՅԻՆ

Դու լինելու ես անմեղ, նրբագգաց,
Ոմանց անծանոթ մի գեղեցկուհի,
Ամազոնուհի մի արագընթաց
Եվ հրապուրիչ մի իշխանուհի:

Եվ շեկ վարսերդ, որ, ահավասիկ,
Կրելու ես դու որպես սաղավարտ,
Դու թագուհի ես լինելու պարի
Եվ ջահելության պոեմ անավարտ...

Դու խոցելու ես ոմանց, թագուհի,
Ծաղրող ծիծաղով՝ սրաշեղք ու սուր,
Եվ այն ամենը, ինչ թվում է դեռ՝
Ունենալու ես ոտքերիդ տակ նուրբ:

Քեզ հնազանդ են միշտ էլ լինելու
Եվ լռելու են քո ներկայությամբ,
Ի՞նձ ես քաշելու քո ողջ էությամբ,
Եվ ինձնից լավ ես երգ հորինելու...

Կկարողանա՞ս, սակայն ով գիտե,
Հուպ տալ, ներս մղել մահացու վիսկին,
Ինչպես հիմա է, ահա, հուպ տալիս
Քո երիտասարդ մայրն առանց խոսքի:

Ոչ ոքի համար հաճելի չլինել,
-Օ՛, սառցի նման լինել անզգա,
Եվ չհիշել այն, թե ինչ է եղել
Կամ ինչ պիտի գա...

Մոռանալ՝ ինչպես սիրտը փշրվեց,
Մերտաճեց նորից,
Խոսքերդ, ձայնդ ու երանավետ
Փայլը վարսերիդ...

Ապարանջանդ՝ փիրուզյա ու հին,
Շողշողուն, հրատ,
Իմ այս լայն, անբիծ եւ իմ այս նրբին
Բազուկի վրա,

Թե ինչպես հեռվում ուրվանկարվող
Անպիկի հրից
Հանկարծ հայտնվեց ափիս մեջ հանգչող
Սաղափե գրիչ:

Չհիշել ինչպես ցանցի վրայով
Անցան ոտքերդ,
Ինչպես էր ինձ հետ համընթաց ճամփով
Փախչում ստվերդ:

Մոռանալ երկնի կապույտը լազուր,
Խաղաղ օրերս,
Չարություններս, հուզումներս գուր,
Բոլոր երգերս...

Թե իմ կայացած հրաշքը ինչպես
Քշեց ծիծաղը,-
Ես՝ վարդագույնս, կլինեմ բոլորից
Դժգույնն ու պաղը...

Էլ չեմ բացվելու-այդպես էլ պետք է,
-Օ, հավանաբար,-
Ոչ մայրամուտի, ոչ էլ հայացքի,
Ոչ դարի համար...

Ծաղկի համար չէր ձեռքից բաց թողած
Դարս անսովոր,-
Ներիք ինձ, հո՞ղ իմ, ների՞ր ինձ, Աստված,
Դարերում բոլոր:

Այդպես էլ պետք է հալչի լուսինն էլ,
Եվ ձյունը ճաճանչ,
Երբ որ սլանա այս դարը ջահել,
Դարը հիասքանչ:

Դե արի, դե եկ-իմ ձայնը՝ համր,
Մաշվել են նաեւ խոսքերս անլուր,
Եվ գիտեմ հաստատ՝ ոչ ոքի առջեւ
Ես արդարացի չեմ էլ լինելու...

Գիտեմ՝ մարտում այս, գրողը տանի,
Ես չեմ ընկնելու-հիասքա՛նչ վախկոտ,
Մարտնչելու եմ, իմ լավ պատանի,
Բայց չե՛մ դառնալու գահի հավակնորդ...

Գուցե քեզ կյանքում չի էլ վիճակվի
Վեհածնունդ իմ երգերն հասկանալ,-
Կարող ես ինչ-որ մեկի պատճառով
Նույնիսկ աչքերիս չնայե՛լ բնավ...

Եվ չկուրանալ կրակից իմ վառ,
Չզգալ ուժերն իմ, ինձ չընդդիմանալ,-
Այնպիսի դե՛ւ ես խցել իմ մեջ հար,
Օ, այնպիսի դեւ կամ էլ սատանա...

Բայց ի՛նչ դատաստան կլինի արդարեւ,
Հոշոտող՝ ինչպես արձակված մի նետ,
Երբ փայլատակի քո գլխավերեւ
Երկու հրեղեն թեւեր լուսակերտ...

Աստված անջատվեց ծանր հոգսերից,
Հանգիստ խաղաղվեց,
Ահա եւ ժպտաց,
Ապա՝ արարեց

Հրեշտակներ սուրբ՝ իրենց լուսաշող
Մարմիններով շիկ,
Թեւերով խոշոր,-
Լինում է նաեւ հրեշտակ անթեւ...

Նրա համար եմ լացել անընդհատ,
Լալի՛ս եմ էլի,
Որ սիրում եմ ես Տիրոջի՛ց էլ շատ,
Հրեշտակներին նրա սիրելի...

ԴՐԱԽՏՈՒՄ

Հիշողություններն ուսեր են ցնցում չափից ավելի,
Ես երկրայինի համար եմ լավիս դրախտում շքեղ,
Եվ հին խոսքեր չեմ պահում տակավին մեր ամեն մի նոր
Հանդիպման համար:

Որտե՞ղ եմ խմբով հրեշտակները թռչում գեղաշար,
Ո՞ր է տավիղը, ո՞ր է քնարը, խմբերգը մանկանց,
Ո՞ր է հանգիստը, ես ամբողջովին պիտի անհանգիստ
Հայա՛ցքդ որսամ:

Եվ քմծիծաղով ճանապարհելով տեսիլքը դրախտի՝
Մենումիայնակ, անմեղ-պահանջկոտ դեերի միջեւ
Ես պիտի երգեմ եւ՛ երկրայինը, եւ՛ երկնայինը՝
Երգո՛վ երկրային:

Հիշողություններն ուսեր են ցնցում չափից ավելի,
Ոչ մի ակնթարթ ես արցունքներս չեմ թաքցնելու,
Այստեղ կամ այլուր ո՛չ մի հանդիպում պե՛տք չի այլեւս,
Եվ դրախտում էլ հանդիպման համար չե՛նք արթնանալու:

ԱՌԱՋԻՆ ԱՐԵՊԱԿ

Օ՛, դու՛ առաջին արեգակ բացվող բողբոջներից վեր,
Դրանք-արեւի ներքո-ուղղակի
Երկու մխացող ու սեւ խառնարան-
Ադամի երկու աչքերը խոշոր...

Օ՛, առաջին խանդ, օ՛, թույն առաջին,
Օճի խայթ՝ խրված ձախ կողմից կրծքի,
Բարձր երկնքից երաշխավորված
Ադամի հայացք-Եվային հղված...

Վեհ հոգիների ի ծնե խոր վերք,
Օ՛, դու իմ նախանձ, խանդ իմ վիրավոր,
Օ՛, Ադամներին դու մթագնող-ամուսին իմ հեզ,
Դու իմ վաղեմի արեւ թեւավոր...

Միրելի ընկեր, հեռացած հեռու ծովից էլ անդին,
-Ահա քեզ վարդեր, խոնարհվիր նրանց,-
Միրելի ընկեր, տարած ամենից թանկն ու անգինը
Երկրի գանձերից:

Հուսախաբված եմ, կողոպտված եմ ես,
Ոչ նամակ ունեմ, ոչ մատանի՝ քեզ հիշելու համար,
Ի՞նչ անմոռաց է քո թեթևակի աչքանայիչը,
Քո ապշեցուցիչ դեմքը դարերում:

Ի՞նչ անմոռաց է քո աղաչական, ուշադիր հառած
Հայացքը, որ ես ավելի մոտիկ նստեմ քո կողքին,
Եվ քո ժպիտը՝ Մեծ հեռաստանից,-
Շողորբություն մեռնող հայացքի...

Միրելի ընկեր, դու ելած հավերժ մի նավարկության,
-Կանաչ բլուրներ, խութերի միջև բլուրներ ուրիշ,-
Աղոթիր ինձ համար դրախտի շքեղ նավահանգստում,
Այնպես աղոթիր, որ նավաստիներ չլինեն ուրիշ...

Ախոյան դու իմ, ինչ-որ ժամանակ
Կգամ քեզ մոտ մի գիշեր լուսնավետ,
Երբ որ գորտերը ճահճում կռկռան,
Եվ կարեկցանքից կանայք խելառվեն:

Եվ գորովագութ դարի բաբախով,
Քո թարթիչների հմայքով խնդուն,
Ասելու եմ քեզ՝ ո՛չ թե մարդ եմ ես,
Այլ երագ, որ քիչ առաջ տեսար դու...

Սփոփիր, կասեմ, ինձ միանգամից,
Իմ սրտում մեկը խփում է մեխեր,
Եվ ասելու եմ, որ թա՛րմ է քամին,
Որ վա՛ռ են աստղերն իմ գլխավերեւ...

Իմ ինչին է պետք ամպ ու տափաստան՝
Այս արեւի տակ իրենց լայնությամբ,-
Ես ճորտ եմ, եւ իմ չսիրած շղթան՝
Հեռու Սիրիի բարեհաճությամբ...

Է՛յ, դուք, որ նորից ձեզ թրխկացնել,
Խոնարհությունս՝ մեծ քաղաքներին,-
Չեմ վաճառի այս տանջարանն անել
Հանուն իմ բոլոր ազատ օրերի...

Ողջո՛յն քեզ, Կիւն՝ աստծո քաղաք,
Ողջոյնս եւ քեզ՝ Մոսկվա գահանիստ,
Խոնարհությունս՝ գործերիս խաղաղ,
Ձեր արյունակից զավակն եմ հանգիստ:

Չի զարթնի, դյուքվի ձեր կախարդանքով
Հանգուցյալը իր դագաղի հանգույն,-
Հմայել է իր լույսի դյութանքով
Ինձ հանքահատը՝ վեհ ու գերագույն:

ԴՄԻՏՐԻ ՉԻՍՅԱԿ
(Ուկրաինա)

Ծովահարսի երեկոյան գետախորշ-
Վերադարձրու, վերադարձի՛ր-
Մեղուները, խնձորենին երկնահար
Քեզ արցունքով են ծաղկել:

Ինչ-որ մեկի երգը կարապի
Կանհետանա ու չի անհետանա-
Մթնժողուն կմոռացվի
Ճերմակ թեաքախումով:

Կհյուսվի մանվածքը սովերների-
Կբռնվի ու չի բռնվի-
Շուտով լույսի կվերածվի
Եվ դռնակը կճոռա:

Հեշտ է թռչել երգի հետքով՝
Մինչեւ տունը սայիտակ,-
Վերջին անգամ կապույտների հետ
Քնքանքով գրկախառնվիր...

Իմ լռակյաց ընկերը կվերադառնա իր մոտ՝ օտար ու հեռավոր ավան,
Իզուր եմ որոնում նրա հայացքը փողոցներում եւ իզուր
Տերեւներ եմ պոկոտում, որ ամառն ավարտվի շուտ,-
Խաղաղ նստում է համր սառնամանիքը միգամած քաղաքի վրա,
Խաղաղ կուրացել է լռակյաց ամռան խոսքը,

Հանգիստ քայլել ամառային մեջ՝ ժպիտով մեղմ ու դառն,-
Լռակյաց իմ ընկերը վերադարձավ իր մոտ՝ օտար ու հեռավոր ավան:

ՄՈՏԻՎ

Դու գալիս ես ակացիաների ծաղկումի հետ:
Մայիսյան գիշերը չի լսվում, չի լսվում-
Նրբին ձեռքերդ կրակով են հրապուրում:

Դու գալիս ես ծաղկող ակացիաների հետքով`
Մայիսյան գիշերվա արձագանքներ առած:-
Խոսեցին կրակները թեժ մոմերով:

Քամին կլռվի, բայց սոխակներն են անհանգիստ,
Պարզվում են ճերմակ ձեռքերդ սպիտակ կիսալուսնին,
Եվ ծաղկումը ակացիաների անցնում է քո միջով...

ՎԵՐԱԳԱՐՉ

Ընկավ կաթիլը` ինչպես ճառագայթ գիշերվա մեջ-
Քաղաքների վրա` գորշությունից էլ գորշ,
Սառնադող փայլ-աղից ու խավարից...
Քո աչքերի մեջ կարդացի` վերադարձ:

Երբ անկման մեջ այգիները երեսակվեն,
Երբ արարչական հասմիկը բուրի,
Երբ կույրերը մեր ետեից հոգեհաց մատուցեն,
Իսկ մենք ձեռքերով քարը հեռու վանենք
Եվ տարրալուծվենք ամռան երեկոներում-
Քո աչքերի մեջ կկարդամ` վերադարձ:

Խաղողի վազը հատել է արահետը,-
Մտիր ոսկերիզ վազերի մեջ,
Քեզ համար հավերժ է օրը մաքուր,-
Հեշտ է նայել Դնեպրի փայլուն աչքերին
Եվ արեով լացել բիլ քամիներում,-
Եվ արյունը կվերածվի շաքարի:

Դու նորից կվերադառնաս սիրելի այգին,
Կարծես՝ դարձ շրջանս յուր, ասես՝ տուն այցի,
Եվ նորից քո հետքից աննահանջ՝
Բյուրեղապակյա ձայն, խաղաղ տերեւաթափ:

Ջրերը խմել են ստվերները ոսկի,
Եվ ոսկե ստվերով դու ջուրն ես ըմպել,-
Բյուրեղապակյա ձայն՝ ասես տերեւաթափ,
Արարչագործում է սառը լռություն:

Դեռես ոչ բոլոր մոմերն են այրվում,
Դեռես ոչ բոլոր փողերն են դադրել որոտալուց:
Իսկ Օրը կգա: Բայց վաղ լուսաբացին
Քեզնով կծաղկեն ու կլուսավորվեն,
Եվ ձայնս ասես տերեւաթափ է լուռ:

Երեկոն՝ խաղաղ ու անուշ,
Բայց շտապում է ինձ մոտ
Ճերմակ-ճերմակ քայլով,
Կապույտ լռության մեջ...

Եվ չգգալ, չտեսնել-
Որտեղ է կողոպտիչը:
Շողարձակում է ջուրը-
Ոսկի, ջահել:
Իսկ դու մի ողբա-
Սիրիր, սիրիր
Կցուցլա ջուրը
Ջահել ու ջահել...

ԵԼԵՆԱ ԻՍԱԵՎԱ
(Մոսկվա)

Դու ինձ հիրավի կարող ես պատժել,
Եթե որոշես մեղքիս չափը ճիշտ,-
Սովորել էի էն գլխից ստել,
Եվ միայն հետո հավատալ ընդմիջտ:

Իսկ մինչ այդ քանի-քանի տարիներ,
Հեշտ ու անշտապ ապրել եմ այնպես,
Չէի հավատում Աստծուն իմ տեր,
Քանի որ երբեք մե՛ղք չունեի ես...

Ոնց պատասխան տամ ես այդ դարձվածքին՝
Մի համազարկով նետված վերջապես,
«Դու կքայլեի՞ր մինչ ծայրն աշխարհի,
Թե հանկարծակի կանչեի ես քեզ»:

Հիմա, սիրելիս, ո՞նց բացատրել,
Որ չնայես ինձ դու մռայլադեմ,-
Որ գնացել եմ այնտեղ ես արդեն,
Կանգնել եմ երկար ու վերադարձել...

Մոռացած բոլոր իրողություններն՝
 Ես լսում էի իմ դասախոսին,-
 Ողիսեսին եմ ոչ թե սիրում ես,
 Այլ հենց Հեկտորին:
 Եվ...որովհետեւ կործանվում է նա,
 Ունի կին, որդի,
 Եվ ոչ թե այնտեղ՝ ինչ-որ Կալիպսա...
 Կանանց ետեւից ճիմով քայելիս՝
 Չես խեղդվի ջրում,
 Ողիսեսն անշուշտ դուրս է լողալու,
 Նա դուրս կպրծնի, կվերադառնա
 Ոչ այն պատճառով,
 Որ նրա համար թանկ է Իթակեն,
 Այլ որովհետեւ իմաստը բոլոր դիակառքերի,-
 Վերադառնալու մեջ է միմիայն:
 Եվ ես դուրս գալով իմ լսարանից՝
 Իջնող ձյան տակ ինձ դիմավորող
 Տղային ոտից-գլուխ չափեցի մի հիացմունքով:
 Նա բոլորովին Հեկտոր չէր,
 Այլ մի իթակցի տղա,
 Որին գիտեի ես իրականում պատանությունից:
 Կյանքն առկայծում է պատկերիկներով-ինչպես առագաստ,
 Ոչինչ մշտական՝ հետաքրքիր չէ,
 Հետաքրքիր է այն, ինչ կորցնում ես, գտնում վերստին...
 Ես հիմար էի եւ իմ վեկտորը չէի պահպանում:
 Չգիտեի, որ ինչքան էլ տանջվես, տառապես ինչքան,
 Կկորցնես ընդմիջտ միայն Հեկտորին,
 Իսկ Ողիսեսին՝ ինչքան էլ փորձես,
 Ինչքան էլ ձգտես՝ չես կորցնելու...

Կանգնել եմ, ահա, Նիդա կղզու
Ամենից բարձր բլրի գագաթին:
Չախից-քաղցրահամ ծովածոցի ջուր,
Աջից-ծովային ջուր է աղահամ:
Չախից – մի ուրիշ ավի է երեսում,
Աջից- Բալթիկ ծով՝ մինչեւ հորիզոն:
Ձգում է՝ վազել, նետվել ծովի մեջ:-
Ինչո՞ւ է մեզ միշտ ձգում ոչ այնտեղ,
Ուր հագեցնում է ծարավը եւ ուր՝
Ափն է երեսում,-
Այլ ուր ծարավը անհագուրդ է միշտ
Եվ չունի սահման...

Պատանի էի ու անհարկավոր:
Աղոթում էի «Տուր ինձ նրան, Տեր»:
Ձյունը իջնում էր դանդաղ, լողալով՝
Դեպի ապագան, պատուհանից ներս...
Սակայն չէ՞ որ մի քամահրանք էր դա:
Եվ տղամարդը քմծիծաղում էր
Տիրակալությամբ իր ինքնավատահ,
Շարժումը նրա դանդաղ էր, հանգիստ:
Այժմ էլ, ահա, ձյունը խենթորեն տեղում է նորից:
Որ չես կասկածի,
Թե նվաճել ես մարտերը բոլոր,-
Ես նրա կյանքի նվերն եմ միակ...
Սակայն կորսված վաղո՞ւց, շատ վաղուց:

Ես մոռացել եմ հնչյուններն իսպառ,
Չի լինում խոսքերն իրարու հյուսել,
Անջատման այսքան տարիներ հետո
Ես ի՞նչ կարող եմ հիմա քեզ ասել:

Պտտվո՞ւմ է իմ գլուխը, արդյոք,
Ինչպես այտուհետ նայես ինձ սրտանց
Այս դառն կյանքի ու ցավից հետո
Եվ տարիներ անց...

Այլևս ներում մի հայցիր ինձնից,
Ես քեզ հեշտությամբ կարող եմ ներել,
Քանի որ ես իմ այս ապրումներից
Եվ հուզումներից ետ եմ սովորել:

Սրտիս մեջ՝ ոչ մի այրում ու դողոց,
Տողերիս միջեւ-այլաբանություն,
Գլխապտույտ է միայն անողոր
Եվ մեկ էլ ինչ-որ սրտախառնություն:

Բայց անջատման մեջ-դիմացկուն ես դու,
Տարբարածվելով ծեզի մեջ մշուշ,
Այս երկրի վրա մեր կյանքից հետո
Մենք այդ ամենը կպարզենք անշուշտ:

Չեմ փորձում բնավ նայել իմ բախտին
Աստղերի միջով ու երազների,
Գիտեմ, որ ինչ էլ լինի՝ երբեւէ
Ամեն ինչ լավ է լինելու եւ ջինջ:
Եվ ես կտեսնեմ լույսը հեռավոր,
Եվ տուն, եւ ծիծառ՝ սալորենուց վեր,
Կըմբռնեմ, որ ցավ գոյություն չունի,
Այլ ընդունակ չենք ուրախ լինելու:
Եվ տերեւներից ցողը կպարի:
Ներելու են ինձ, ոնց ես եմ ներել,
Բոլորը ինձ հետ կմեկնեն այնտեղ,
Ովքեր որ այստեղ չեն տեղավորվում...

Եվ արցունքներս՝ ոնց անձրեւ հնչուն,
Կհոսեն դեպի դաշտ ու ջրատար,
Եվ Դուք, որ այնպես սիրում էիք ինձ,
Այդպես էլ դաժան չեք վարվի ինձ հետ:

Վ Ա Ռ - Լ Ա Մ Շ Ա Ն Ա Մ Ո Վ

Քարանձավային փոշով, բորբոսով
Կեղտոտված են իմ բանաստեղծությունները
Նրանք օծված են հարության լույսով
Քչախոս են եւ մեղմ ու ցածրաձայն:

Գազանների պես աճեցին արագ
Եվ ջրօրհների ձյունով օծվեցին
Սառնաշունչ միգում, խոնավ ճահիճում,
Բայց այնուհանդերձ նրանք ապրեցին:

Նախնիներով չեն պարծենում բնավ,
Գործ չունեն նույնիսկ սերունդների հետ,
Եվ վանդակներում իրենց քարեղեն
Գոհ են ապրելու տարիներ ի վեր:

Այժմ արթնացած ճնճղուկների
Ոչ սոխակային ճռվողյուններում,
Ճչում են եւ միշտ թվում է նրանց՝
Հարմարակյաց են քարանձավներում:

Համեմատության համար կների
Նա, ով լավ գիտի կյանքս անողորմ՝
Վերցրած կյանքից կենդանիների,
Ողջախոհության սահմանից այն կողմ:

Ես միայնակ եմ, աղքատ ու տկլոր,
Ջրկված կրակից,
Մանուշակագույն մուժ է բեւեռի
Շուրջս ուղղակի:

Ես վստահում եմ գունատ մշուշին
Բոլոր երգերս,
Հազիվ թե, հազիվ հիշում եմ նրանք
Անթիվ մեղքերս:

Սառնամանիքն է խուժում թոքերս,
Գոցում բերանս,
Շիթերն արցունքիս ուղղակի քարեր,
Քրտինքս սառն:

Եվ ես ասում եմ՝ ահա երգերն իմ,
Գոչում եմ նրանց,
Մինչդեռ ծառերը մերկ են, խլականջ,
Քիչ-ինչ ահավոր:

Լոկ արձագանքն է հնչում լեռների
Ունկերիս մեջ սառ,
Եվ նորից հեշտ է դառնում ողջ կրծքով
Շնչելն ինձ համար:

Դու մի դատիր մեզ այդքան խստաբար,
Լավ է, որ լինես դու ներող ու մեղմ,
Մենք գտնելու ենք ճանապարհը մեր,
Գտնելու ենք մեր արահետը նեղ:

Հետապնդելով քարայծամներին,
Մենք հասնելու ենք ամպերին ճերմակ,
Սակայն ձեռք տալու համար ամպերին
Կամրջակ է պետք բանաստեղծական:

Մենք այն կկերտենք բանաստեղծությամբ,
Այնպես հուսալի եւ այնքան ամուր,
Նրանք այնքան են թեթեւ ծանրությամբ,
Որ հեշտությամբ էլ ճոճվում են քամուց:

Եվ քայլ անելով ճոճվող կամրջով՝
Մենք երդվելու ենք միայն այն մասին,
Որ ոչ մի նախանձ, ոչ մի քեն թունոտ,
Մենք չենք տանելու երկինք անբասիր:

Կլոեն վերջին ձյունաքերը,
Եվ, գարնան առջեւ ճամփա բացելով,
Հարավի հրով շիկնած ձեռքերդ
Դու մեկնելու ես ինձ մինչեւ հյուսիս:

Քո ամբողջովին հոգացող տեսքից,
Որ երեսում է հատկապես երկրից,
Կարապները պարզ ֆոնին երկնքի
Գծագրում են նկարներն Էվկլիդի:

Խոնավ ամպերով արդեն մաքրելով
Գծագրերը հեռուներ չվող,
Ամբողջ երկինքն է ծայրից ծայր ձգում
Անձրեւը ողողող:

Լուսինը՝ ասես ձյունաթույր մի ճայ,
Ներս թռավ ինձ մոտ բաց պատուհանով,
Թեւաբախեց իմ մահճակալից վեր,
Ճանկոտտեց պատերն իր մագիլներով:

Եվ թփրտաց իմ ճերմակ էջերում
Ահից մարդկային իմ կացարանի,
Կեսգիշերային թռչնակս փոքրիկ,
Շքեղությունս՝ անտուն ու անտեր:

Դու պահպանվում ես, ճերմակ իմ կարապ,
Իմ ծնողների զորեղ թեւերում,
Թռիլ երկինքներ, թռիլ վեհերոտ,
Դու դեռ չես եղել երբեք Հարավում:

Գովերգիլ այնտեղ գույներն հյուսիսի,
Հայրենիքը քո ճերմակ, սառցապատ,
Ուր ոչ մի ծաղիկ, մոլախոտ նույնիսկ
Չի աճում բնավ հողում հարազատ:

Եվ շփոթելով իմաստն ամիսների,
Անցիլ հունվարին կրակահարույց,
Դու չգիտես թե ում լրաբերն ես,
Թռչող օրացույց:

Դու մի թռչո՞ւն ես, թե՞ լեռ սառցային,
Մակայն թռչելով երկիր ցանկացած
Խոստանում ես դու մի կարապային
Ու գարնանային ցնծուն խրախճանք:

Եվ հետեւելով թռիչքներին քո,
Գուշակելով որ մոտ է աշունը,
Մի անձրեային հոգսով ծանրաբեռ,
Ամպերն են պատում երկինքը վազքով:

Ես եղանակն եմ մոռացել մանկութեան,
Տաք քամիները ու փափուկ ձյունը,
Աշխարհում չկա էլ ոչ մի միջոց
Վերադարձնելու իմ մանկությունը:

Ավաղ, այնքան քիչ բան է մնացել
Հիշողության մեջ իմ խեղճ ու կրակ,
Տերեփուկների ճանապարհները՝
Մանկութեան օրերի արեւուն հրակ:

Եվ համը թթվաշ հատապտուղի,
Եվ գիհիների թփուկները ցից,
Թառամող ծաղկանց բուրմունքը տհաճ
Ինչպես անդուր հոտ հիվանդանոցի:

Ես այս ամենը ինձ հետ կտանեմ,
Ուր էր որ լինեմ՝ կսիրեմ նրանց,
Եվ նրանցով իմ սիրտը կսփոփեմ,
Երբ հոգիս լցվի դառնությանը անանց:

Է՛յ, գեղեցկուհի, լսիր ինձ, կանգ առ,
Այլևս չանցնես թփերով այս խառն:

Այս թփուտներում անանց ցեխ է, տես,
Նույնիսկ իշխանն էլ կխրվի այստեղ:

Գուցե ինչ-որ տեղ, թեպետ լուր չունեմ,
Դեռ թագավորներ գոյություն ունեն:

Գուցե աղջիկ ես դու թագավորի,
Գուցե ես ունես օգնության կարիք:

Ինձ չի կարելի մի կողմ քաշվելը,
Երբ հանդիպել եք դու ես զիշերը:

Գուցե աղքատ ես, հատկապես՝ քաղցած,
Եվ զինուց չես դու օրորվում այդպես:

Գուցե ես ոչ մի հարազատ չունես
Կամ նրանք ոչ մի խղճմտանք չունեն:

Որ թողել են քեզ մեն ու միայնակ
Այս լռության մեջ ահեղ, դժնդակ:

Խորունկ է խորքը մեր ծնակների,
Ծանոթ չեմ նրանց մութ կածաներին:

Ոտնահետքերդ այս տայգայական կածանի վրա
Չեմ թողնի քամին ավլի ու տանի,
Կպահապանի ավազն աննշան, սակայն կենդանի
Դրոշմը նրանց իմ ճամփի վրա:

Ինչ-որ ժամանակ կվերահիշեմ քայլվածքդ թեթև,
Ժպիտդ հիվանդ,
Կփառաբանեմ հիշողությանս՝ հայտնության համար
Այս հեռու երկրի՝ վաղուց մոռացված...

Տան հոտն առնելով՝ փռնչում է ձին,
Ոտքերը հազիվ-հազիվ քարշ տալով,
Կարծես թե ճամփին նկարել են մեզ
Նկարահանող «Ռաբիդ» խցիկով:

Քայլում ենք հոգնած, քայլում լուռումունջ,
Խուլ ու համր ենք մենք ամբողջովին,
Գլխով հրում ենք մեկմեկու մեջքին,
Քանի տակավին կենդանի ենք մենք...

Անհնարին է հայացքս թեքել
Պատուհաներին տաք կացարանի,
Ավելի լավ է՝ մեռած լինելի
Մանդղամուտքով ինձ ներս տանելին
Երբեմնի ինչ-որ մի ծանոթի մոտ...

Դու կարձակես շիկ եղջերուներին
Եվ քո ափերը կառնես կրակին,
Ծունկի իջնելով խարույկի առջեւ,
Դու երգեր կերգես նվիրված նրան:

Եվ դու կաղոթես խորունկ լռությամբ,
Սառնամանիքներ տեսած մարդու պես,
Եվ ոչ ոք այստեղ քո ներկայությամբ
Դիտողություններ չի անելու քեզ:

Ես պահպանում եմ ոնց այրված կտավ
Նկարագիրս, փայլս արտաքին,
Ապրում մարդկանց մեջ խիղճս չեմ պղծում,
Եվ պահպանում եմ ուղեղս հստակ:

Այն, ինչ թվում էր այնքան հոյակապ,
Վաղուց թել առ թել կրակն է այրել,
Չեռք մեկնիր դու ինձ-կթափվեմ մոխրի պես,
Անձեւ, անիմաստ, ամորֆ փոշու պես:

Р У Г У Ф

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԳՅՈՒՂԻՑ

Վերջերս գյուղից նամակներ եմ ստանում «Դու-Կիտուր» ստորագրությամբ: Չարմանալին ոչ այնքան դրանց բովանդակությունն է, որքան այդ փարօրինակ ստորագրությունը: Կասկած չունեմ, որ այն կեղծանուն է, որի փակ թաքնվում է ինչ-որ մեկը՝ հավանաբար նպարակ ունենալով չմարնել իր իսկական անուն-ազգանունը: Ինչքան հայրնի է՝ Արցախում ոչ ոք իր երեխային այդ անվամբ չի կնքել ու չի էլ կնքի: Ինչեւէ, իր գործն է, Տերն իր հեղ: Կարեւորն այն է, որ այդ նամակներն ինչ հուզում են իրենց անկեղծությամբ, անմիջականությամբ ու ճշմարտությամբ: Դրանք համեմված են նաեւ մի այնպիսի հունորով, որ խածելուց ոչ թե ցավ, այլ մի հաճելի մրմուռ են պարճառում եւ սրիպում մրածել ինչ-ինչ բաների մասին: Հեղինակը դրանք, անչնական բնույթով հանդերձ, միաժամանակ համարում է «բաց նամակներ» եւ գրնում, որ անգամ ես կարող եմ դրանք հրապարակել: Եվ այսպես...

ՆԱՄԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

Հարգելի բարեկամ, անունդ էլ մոռացել եմ, ուստի խնդրում եմ քո ներողամտությունը՝ հույս ունենալով, որ առաջին իսկ նամակիս պատասխանում այն կբաշխես ինձ: Յանկալի է. իհարկե, բայց հոգ չէ, հակառակ դեպքում կշարունակեմ դիմել այնպես, ինչպես սկսել եմ այս նամակը: Դրանից ոչինչ չի տուժի, պարզապես կարող է տարօրինակ թվալ, թե ինչ գործ ունեմ քեզ հետ եւ ինչու եմ խցկվում քո կյանքի մեջ: Բանը նրանում է, որ ես հետեւում եմ քեզ, ծանոթ եմ քո «Գյուղական էսքիզներին»: Տեղյակ եմ նաեւ, որ դրանց համար անգամ մրցանակ ես շահել: Բարով վայելես: Երեւի այսքանից հետո էլ կցանկանայիք իմանալ կարծիքս «էսքիզների» մասին: Ինչու չէ՝ խնդրում եմ միայն հավակնոտության մեջ չմեղադրես ինձ: Քո էսքիզներն ընդամենը ընթերցվում են, հասկանո՞ւմ ես՝ ընդամենը... եւ

անգամ ուշադրություն են հրավիրում քո ստորագրության վրա: Ինձ դուր է գալիս, որ դու այն հարգում ես: Ափսոսում եմ միայն, որ դու ընդամենը խայթում ես, ոչ թե կծում, ինչպես պատանության տարիներին մի օր մեր Բողար շունն այնպես կծեց քո ազդրից, ջիներն այնքան խրեց ջլերիդ մեջ, որ տատո մի ամիս շարունակ լոբու հատիկներ դնելով շան ժանիքների տեղը՝ հազիվ հասցրեց բուժել քեզ: Երեւի հիշում ես, որ կատաղության դեմ էլ սրսկում արին՝ ենթադրելով, թե մեր Բողարը կարող է կատաղած լինել...

Իմիջայլոց, չգիտեմ՝ բուժման այդ միջոցի մասին այսօր որեւէ մեկը պատկերացում ունի՞, թե՞ տատո այդ գաղտնիքն իր հետ տարավ էն աշխարհը: Ողորմի՛ նրան:

Սակայն այս ամենը մի կողմ թողնենք՝ անցնենք բուն նյութին: Ջգում եմ, որ գյուղական թեման ծանոթ է քեզ, հուզում է, բայց ես պատկերացնելով, որ այն նման է անծայր ու անհատակ ծովի, թվում է, թե դու լողում ես մակերեսին: Խի՞ստ եմ՝ վնաս չունի: Ախր ներկայիս գյուղատնտեսությունը, գյուղ ու գյուղացին խնդիրներ ու հոգսեր ունեն: Անթիվ են դրանց ստորգետնյա խութ ու խորշերը: Չեմ կարծում, թե դրանք ավելի պարզ ու խորությամբ պատկերացնելուդ չի օգնի գյուղնախարարի հայտնի հեռուտահարցազրույցը, եթե լսել ես: Ասեմ՝ ինձ շատ դուր է եկել, երեսում է՝ մարդը մտավորական է, մտածել գիտե, բայց մի այնպիսի բեռ է վերցնում ուսերին՝ վախենամ՝ չդիմանա...

Գյուղնախարարը գտնում է, որ գյուղատնտեսության ներկայիս անմխիթար վիճակը բարելավելու համար պետք է սկսել՝ տնտեսությունների խոշորացումից: Կարծես չգիտե, որ նախկինում, ախր, այդ տնտեսությունները խոշոր էին, հարուստ: Գիտե ես ցավով էլ նշում է, թե ոնց քանդեցին, քարատակ արին, փոշեցրին: Այսինքն, հիմա մնում է ամեն ինչ սկսել գրոյից: Դե, դու հո հասկանում ես, որ դժվար է լինելու, անասելի դժվար... Ստացվում է՝ շենք ու շնորհքով շինած տունդ քանդեն, հողահատակ անեն, եղած-չեղածը տանեն՝ տակին բան չթողնելով, եւ սկսես նույն տունը նորից կառուցել: Կկառուցե՞ս, ինչպես չէ. Միջոցներ՝ որտեղի՞ց: Իսկ քանդողը գնա առոքփառոք քեֆ անի ու մեկը չլինի, ձեռքը զարկի մռութին, ասի՝ ախպեր, էդ ո՞նց է, որ ստամոքսի խանգարում չես ունենում, ախր, կերածդ

աղի ու լեղի է... Է՛հ, լավ է՛, հետքը քշո՞ղն ով է, հեռու չգնանք, դառնանք մեր դարդ ու ցավին...

Երեկ վերեւներից մի քանի հոգի էին եկել գյուղ: Այլոց թվում ինձ էլ կանչեցին համայնքապետարան: Ներս մտնելուն պես նրանք գրեթե գրոհեցին վրաս:

-Մի ասա՝ տեսնենք՝ ինչու՞ հողի հարկը, տուրքերդ, վարկդ չես մարում:

Մտածեցի՝ ինչ ասեմ, որ լավ լինի: Ժամանակ շահելու նպատակով խոսքս կտուրը գցեցի:

-Ներեցեք, բայց ձեր մեջ ո՞վ է մեծավորը:

Մեկը թե՛

-Ես... բայց ի՞նչ նշանակություն ունի, պարտքերդ պիտի տա՞ս, թե ոչ...

-Որտեղի՞ց...

-Ինչպե՞ս թե: Վար ու ցանք չե՞ս արել...

-Վարել եմ, ցանել ու... չեմ հնձել: Երաշտը՝ մի կողմից, կրծողները՝ մյուս...

-Ուրեմն՝ ի՞նչ...

-Գիտե՞ք՝ ինչ, ընկեր մեծավոր,- ասում եմ,- մեր գյուղում մի Աննիբար կար, ողորմի հոգուն, նման դեպքերում ասում էր՝ մեռնեմ օրենքին, օրենքից չես փախչի, կունենանք՝ կտանք:

«Մեծավորները» նայեցին իրար երեսի ու ծիծաղեցին: Կատակը՝ կատակ, ամա դե էս անգամ լավ պրծա: Ասում եմ՝ «էս անգամ», որովհետեւ պարտքից պրծումն չի լինի, մինչեւ տակից դուրս չգաս: Պարտքը նման է շան հաչոցի, կհաչի այնքան, մինչեւ չհաչելը... Հույս ունեմ՝ էս տարի ձեռք կկտրի: Հրե՛ն, արտերս լավ թփակալել եմ, կարծես սանրած լինեն: Էդ ինչից է՛ նրանից, որ իմ սերմացուն տեղական էր ու սեփական: Ժամանակին ցանել էի, տեղումներն էլ, օրհնյալ լինի Աստված, ժամանակին էին: Էլ վախ չունեմ: Ամա դե՛ ասում եմ, երկյուղով նայում երկնքին՝ վա՛յ թե էն անտերը... Երեւի կռահում ես, որ խոսքս կարկուտի մասին է: Տերը մի արասցե, թե չեկավ՝ պարտքի հերը կանիժեմ... Ավերորդ չհամարեմ ու նաեւ նկատել տամ, որ իմ արտերի հարեւանությամբ Հրայրի, Բենիկի, Մարտիկի ու այլոց արտերը լղար են, տեղ-տեղ՝ քոսակ: Հոգուս մեղք չանեմ՝

ցավում եմ, տակ եմ տալիս, գլուխ ու հանգում էն մտքին, թե դա հավանաբար սերմացուից էր: Բանը նրանում է, որ անցյալ տարի մկնանման կրծողները տոննաներով հացահատիկ էին փչացրել: Որպես բերքի կորստի հատուցում՝ պետությունը մի-մի պարկ սերմացու էր բաժանել: Ես այդ սերմացուն չցանեցի, ուրիշները ցանեցին, ես՝ ահա արդյունքը...

Խելքի պտուկներ, ե՞րբ եք գլխի ընկնելու, որ արտասահմաններից ներմուծած սերմացուն մեր հողերը դժկամությամբ են ընդունում: Դրանից բացի էլ՝ նրանք սովոր չեն ողորմության...

Էսպիսի բաներ, հարգելի բարեկամ, գլուխդ էլ ցավեցնում եմ: Բան չկա, կցավի, կցավի, ու ցավը մի հետք կթողնի... Էն էի ուզում ասել՝ պարտքերս մարելու մի ուրիշ հույս էլ ունեմ՝ խաղողը: Դրանից տասնմեկ արիս ունեմ, ամեն մեկը ութսուն մետր երկարությամբ, հազար հարյուր վազ: Վազից՝ միջինը երեք կիլոգրամ, թե հաշվենք՝ մի տոննայից ավել: Հաշվարկ է էլի, անում եմ, թեպետ ճտերն աշնանն են հաշվում: Կարծում եմ՝ հուսախաբ չեմ լինի: Ժամանակին փխրեցրել եմ, էտել, կորակապն արել, ամա դեռ չեմ ոռոգել: Ասում են՝ հերթդ գա, ջուր կտանք, կոռոզես, բայց թե հերթս երբ է գալու՝ հայտնի չէ: Իմ հաշվով՝ անցել է: Գիտե՞ս ինչ, մեր գյուղում հիմա նորագույն հապավում է՝ ԽԾԲ: Վերծանե՞մ, թե՞ պետք չէ: Կհասկանաս, չեմ կարծում, թե հայոց լեզվին չես տիրապետում... Թե ջուրը տան, ոռոգեմ՝ բարձր բերք կստանամ: Մնում է այժմվանից մտածեմ սրսկումների համար թունաքիմիկատներ ձեռք բերելու մասին: Ինձ պետք կլինի մի տասը հազար դրամ: Հավանաբար, պարտք անեմ, բան չկա, պարտքի վրա՝ պարտք: Մեկ է, տալու եմ, չէ՞, իհարկե՝ աշնանը... երբ ճտերը հաշվեմ: Հույս ունեմ՝ լակ ձվեր չեն լինի... Առայժմ՝ այսքանը:

**Հարգանքներով
Դոն-Կիխոտ
2002թ.**

ՆԱՄԱԿ ԵՐԿՐՈՐԳ

Հարգելի բարեկամ, ստացա առաջին նամակիս պատասխանդ: Չես կարող պատկերացնել, թե ինչքան եմ շոյված նվաստիս նկատմամբ քո ուշադրությունից: Ինչ էլ լինի՝ մեր մանկության ես պատանության մտերմությունից մի բան մնացել է մեջդ, ինչպես աշակերտական մեր դասագրքերում մնացած անմոռուկների չորացած թերթիկների՝ տակավին պահպանվող բուրմունք: Ուրախ եմ, որ քո «Էսթիզների» մասին իմ դիտողություններից չես նեղացել, քո ասելով՝ նույնիսկ, «գոհունակությամբ» ես ընդունել: Մի քանի անգամ կարդացի հուժողով թրթռացող նամակդ, ես չտեսնված հրճվանք պատճառեց ինձ մանավանդ անունդ՝ Սանչո: Սանչո Պանսա: Այ թե նոկաուտ էր հա՛, ա՛յ թե ինչպիսի ծաղրասերն ես եղել: Ուրեմն, եթե ես Դոն-Կիխոտն եմ եղել, դու էլ որոշել ես հանդես գալ որպես Սանչո՞: Ես, իրոք, Դոն-Կիխոտն եմ, դա իմ իսկական անունն է: Բայց դու ինչու՞ ես թաքնվում Սանչոյի թիկունքում... Ինչեւէ, ընդունենք, որ դու Սանչոն ես, ես՝ Դոն-Կիխոտը, ես ... մեր հաշիվը դարձավ մեկ-գրո՞ հոգուտ Սանչոյի:

Եվ այսպես, սիրելի Սանչո, ես նոր հասկացա, թե ինչպես այլևս չպետք է գրես կամ այսուհետեւ ինչպես կարելի է գրել, երբ հանկարծ տեսա մոշե ցանկապատից վեր խոյացող ծաղկած սալորենին: Ծերմակ, կաթնաթյուր ծաղիկների բուք էր ցանկապատի վրա, բվվում էր սալորենին մեղունների պարսից ու կարծես ձյան փաթիլներ էին տեղում մոշի մուգ կանաչ տերեւներից, ուր խոցոտվում են ապակեփայլ ու սուր փշերից: Սալորենու բունը չէր երեսում, կորել էր մոշուտի մեջ եւ միայն գմբեթաձեւ, ճերմակափառ գլուխն էր, որպես մի հսկայական ծաղկեփունջ, դրել ցանկապատի վրա: Ինչքան էլ մոշուտը փորձում է խեղդել նրան, այնուամենայնիվ՝ բռնկել է ծաղկունքով՝ հաշվի չառնելով ոչ մի անակնկալ, նույնիսկ՝ վաղ գարնանային ցուրտ ու անգամ ուշացած ձյունը: Գիտե, որ ինչ էլ լինի՝ կպտղաբերի ու թե մարդու ձեռքն էլ չհասնի իրեն, մոշու մագիլների ու սուր փշերի վրայով՝ դեղին, արեւահամ գնդերով կաթուկ կտա մացառի մեջ, միայն թե պահպանի ինքնությունը, բնության արարածի իր տեսակը... Ես աչք

չէի կտրում սալորենուց, թեպետ մտածում էի Արեւիկի հետ առաջիկա հանդիպման մասին, երբ հանկարծ, տարօրինակ բան, մտքովս անցավ զուգահեռ անցկացնել սալորենու եւ Արեւիկի միջեւ, թե ինչ կապ ունեն իրար հետ՝ ինքս էլ դժվար թե կարողանամ բացատրել...

Յանկապատի վրայից նայեցի տան բակին: Ջրի ծորակի տակ Արեւիկը դույլն էր ողողում, որ տանի կովը կթի: Բակի թթենուց կապած հորթուկը զինքն ուտում էր, փորձում կապն արձակել, ու չէր հաջողվում: Պարանը հարում էր հորթի վիզը, ու ցավից մզգում էր՝ դժկամությամբ նայելով Արեւիկի կողմը, չալպտուրիկ ոտքերը երեխայի նման գետնին դոփելով: Սիրուն հորթ է, ճակատին՝ նորալուսին, ներսից տաք շունչ էր փչում նրբագեղ ռունգերից: Մայր մտնող արեւի վերջին շողերը ոսկուն էին տալիս տանիքին, թթենու բաց կանաչ սաղարթների վրա, հորթի բարակ լանջին, բակի սալահատակին, հուրհրատում լուսամուտների մաքրամաքուր ու թափանցիկ ապակիներում:

Արեւիկի տեսքը ներքին լարվածություն էր պարունակում: Թուխ, ածխագույն, կարճ կտրած մազափունջը կախվել էր ճակատն ի վար ու ծածկել մտախոհ դեմքը: Արեւիկը, տակավին այն դեռահասը, որ քսաներեք տարեկան էլ չկար, երբ այրիացավ, դարձավ երկու մանկահասակ աղջիկների եղբրամայր: Այն ժամանակ աղջիկներից ավագը՝ Անուշը, հագիվ չորս, կրտսերը՝ Սրբուհին, մեկ տարեկան էր: Անուշը, իսկապես անուշ աղջիկ, տասներեք տարու մեջ, երեսը լուսնի նման բոլորած, ինչպես հայտնի երգում է ասված, նրբաքիթ, շուրթերն ուռուցիկ, աչքերը՝ բաց կապույտ՝ քանց կեսօրվա երկինք, մարմինը՝ լիքը-լիքը, որ ասես մի նախանձելի առողջությամբ է բուրում: Սրբուհին՝ հոր նման պուճուր-մուճուր, շիկահեր, թախճոտ աչքերով, որ թվում է, թե այդ թախիժը մթնաշաղի նման հիմնովին բնակվելու է նրա խելացի աչքերում ու մտամփոփ հայացքի մեջ: Անուսինը՝ Հովիկը, դե էն Հովիկը, որի մասին Ավոն ասում էր՝ էդ պուճուրին մուղայիդ կացեք, մեր հաղթանակի կեսը թշնամու նկատմամբ նա է շահելու, ոստիսի տանկերի դեմ տեղադրած իր հազարավոր հակատանկային ականներով, հենց էն Հովիկը, նույն ինքը՝ Հովհաննես Սողոմոնյանը, զոհ գնաց իր իսկ տեղադրած ականները գերծելիս, իննսուներեքի ապրիլի քսաներեքին, այսինքն՝ եղեռնի օրվա նախօրյակին:

Միրելի Սանչո, առիթը եկավ եւ չեմ կարող զսպել վրդովմունքս, թե ինչու Հովիկի անունը ոչ մի տեղ չի հիշատակվում: Պարզեւեք եւ տրվում ողջերին ու մեռածներին՝ հետմահու թե կենդանի, իսկ նրա մասին՝ ոչ մի խոսք: Մինչդեռ ասում ենք՝ ոչ ոք չի մոռացվել, ոչինչ չի մոռացվել: Բայց Հովիկը... մի՞թե Ավոյի խոսքերը նրա մասին ոչինչ չարժեն... Էլ չեմ խոսում Արեւիկի եղբոր՝ Արտակի մասին, որ նույնպես հերոսաբար զոհվեց Մարզիլուն գրավելիս, հենց այնտեղ, ուր ընկավ լեզենդար Ավոն: Արտակն էլ զոհվեց՝ որք թողնելով մանկահասակ, ջուխտակ տղաներին ու միամորիկ աղջկան:

Մի՞թե որեւէ մեկի մտքով չի անցնում, լինի հրամանատար, թե մարտական ընկեր, որ նրանց հիշատակի օգտին որեւէ բան մտածի...

Միրելի Սանչո, ես աննկատելի հեռացա ցանկապատից՝ երկա՛ր մտորելով Արեւիկի մասին: Շահած-պահած հարս էր, ամուսինը՝ գլխավերելը, թիկունքին՝ սկեսուրն ու կեսրայրը: Երջանկության բանալիները գրպանում էին, եւ ինքն էլ տեղովը մեկ սեր էր բուրում: Տունն արդեն ճանաչում էր իրեն, ձեռքն էլ գիտեր մառանի տեղը եւ ձեռքն այդ իր դրոշմն էր թողնում տաշտ ու խոնջայի վրա, ժպիտը՝ թոնրից հանած հացերին: Տան ներսում օրորոց էր գնում ու գալիս ու մանկան բույր էին շնչում տան պատերը, քունջ ու պուճախ: Տան տանիքից վեր, բա՛րձր-բարձր ու կապույտ-թափանցիկ էր երկինքը, որ մի օր սեւակնեց, որոտաց, փուլ եկավ տան ու տանիքի վրա: Սկեսուրը չդիմացավ որդու կորստին, նվաղե՛ց, մարեց-մարմրեց: Կեսրայրը հանկարծակի, ասես կայծակնահար եղավ ոտքի վրա՝ ինչպես ծառերն են կանգնած մահանում: Կեսրայրը՝ Կըռունց Գիրիշը, որին «Կես կուխոգ» փոթ անունն էին տվել, որ իբր կուլտոստության եկամուտների կեսն ինքն էր բերում: Ուրիշ բան որ չասեք՝ տարեկան 100 տոննա խաղող էր արտադրում, չհաշված, որ հրաշալի որմնադիր էր, հմուտ հացագործ: Տոն ու հանդիսավոր օրերին նրան էին ամբիոն տրամադրում, խոսելում էլ մի հատ էր, սաք-սաք, տեղը-տեղին, եւ խոսքն էլ՝ իր բռնած գործի պես վարակիչ: Գոնե ապրեր ու թիկունք լիներ Արեւիկին, տակը տակ թողեց, գլուխը՝ գլուխ ու ամեն ինչ՝ Արեւիկի վզին:

Հիմա Արեւիկը գիտե գոմի հոտը: Հանդից դարձող նախրի մեջ անսխալ ջոկում է իր կովի բառաչը, որ առաջինն է մտնում գյուղ, շտապե-

լով, վազբով հորթի վրա, որ նոր է ծնել: Հիշում է՝ ոնց էր կեսրայրը ցախավել կապում, որի կունթունը թողել էր գոմի մի բունջում, իր մշտական տեղը: Մի օր ձեռքը առավ, երկար տնտղեց շուռումուռ տալով, փորձեց ինքն էլ կապել ու առաջին փորձը վատ չստացվեց: Գիտե եղան ու պարանի տեղը, կեսրայրը ցակատը գոմի որ գերանի տակ էր խոթում, որ աչքի առաջ լինի, կիթից առաջ հորթին մտորի որ կեռից էր կապում: Սովորել էր հնձած խոտից կիպ անել, կրել, կիպերը կիտել գոմի տանիքի տակ, որ անձրեւ ու ձյուն չթակի, փթի, փչանա, ու երբ ձնռանն օրական մի կիպ է իջեցնում, տանում ախոռ, ցվցվելիս խոտի միջից խամրած խնձորածաղկի բույրից ցնդում է գոմի տհաճ հոտը: Ընտելացել է հող մշակելուն, գիտե վագի լեզուն, էտը, կորակապը, անդալիս անելը, շալը ետ տալն ու բջատելը: Միայն թե՛ իր բաժին երկու հեկտար հողը, սեփականաշնորհումից հետո, մի երկու տարի՝ օգտագործեց, առաջին տարին՝ որպես խոտահարք, երկրորդ տարին ցորեն ցանեց, որ երաշտի բաժին դարձավ: Տեսավ, որ ուժը չի պատում՝ սերմացու էր պետք, դիզվառելիք, հերկի, հնձի վարձ ու վճար, տվեց վարձակալության՝ տարեկան չորս հարյուր կիլոգրամ հացահատիկի պայմանով: Հոգնում է, շատ է հոգնում, եփել-թափել կա, լվացք ու խմոր անել, ապա գնալ դպրոց՝ հավաք-տեղակ անելու, մինչեւ դասերն սկսելը: Ամբողջ օրը վազք է, հայրենի հող կոչվող այս հողի համար ընկած ամուսնու հայրենիքը, օջախն ու տունն այդպես է պահում, տուն, որ միաժամանակ թանգարան է դարձել՝ պատերից կախված մեծադիր նկարներով, սեւ շրջանակների մեջ, որ լուռ ու խորհրդավոր, բազմանշանակ հայացքներով, անձեն-անձպտուն խոսում են իր հետ, խորհուրդներ տալիս, խոսք ու խրատ, հետո անմեղ-մեղավոր ժպտում, կարծես ասելիս լինեն՝ Արեւիկ ջան, ինչ արած, մի նեղանա, դիմացիր, դեմ կաց: Դեմ չկենա, չդիմանա՝ ինչ պիտի անի, լուծն ընկել է վզին, պիտի ձգի, քաշի: Մի դիմանալ է մնում, ուրիշ ի՞նչ՝ տառապանքի ուղիներով տանել իր բեռը, պահել-պահպանել որբեւայրու կանացի իր տեսակը...

Մանչո ջան, այսպիսի բանե՛ր, Մանչո՛ :

Առայժմ:

**Բարի մաղթանքներով
Դոն - Կիխոտ
2002թ.**

ՆԱՄԱԿ ԵՐՐՈՐԳ

Միրելի Սանչո:

Այս անգամ, ահա, թե ինչի մասին:

Երեք օր առաջ Ջինայի ունքամիջից աղուն կաթում էր, հոնքամեջը ետ չէր գնում, ու Գրիշան պատճառը գիտեր: Կինը սրտինը թափել էր գլխին, մարդը թթուն խմել էւ ձեն ու ծպուտ չէր հանում: Մտածել էր, թե մեր Ջինաիդան է էլի՝ մայիսյան երկինք, որոտաց՝ իմացիր, որ կարկուտ էլ կտեղա: Տղա ես՝ մի կարպետ առ գլխիդ: Փորձել էր կատակով մեղմել կնոջ զայրույթը՝ կատակը չէր անցել:

Ասել էր.

-Ջինաիդա, որ ձի ունենամ, որտեղի՞ց կապեմ:

Ջինաիդան թե.

-Դու ձի չես ունենալու, քոնը էշն է: Բայց թե ձի ունեցար՝ լեզվիցդ կկապես:

Գրիշան լախ-լախ ծիծաղել էր ու ծիծաղից ուտերը ցնցվել էին:

-Արա, իմ սրտից արյուն է կաթում, դու խնդմնդու՞մ ես: Ասացիր՝ երեք հեկտար աշնանացան ես արել, կեսը՝ ցորեն, կեսը՝ գարի, Ջինաիդա, առնվազն՝ 4 տոննա... Դե հիմա ինձ տուր՝ քեզ տամ: Բերածդ էս չի՞, երկու տոննա: Հեկտարից քանի՞ ցենտներ է անում, հաշվե՞լ ես, նախկին համբավավոր բրիգադավար... որ ասում էի՝ ձիդ պահիր, էլի: Ամսվա թոշակս են գլխից խլում էիր, թե վարի համար դիզվառելիք պիտի գնեն, մայիսի թոշակն էլ, թե՛ հնձավարձ պիտի տամ: Գոնե խարջածդ ետ բերեիր...

Երեք օր առաջ Ջինայի ունքամիջից աղուն կաթում էր, դանակ տայիր՝ արյուն չէր կաթի: Իսկ Գրիշան համբերությամբ սպասում էր «երկնքի» բացվելուն: Երբեմն խոսք էր գցում՝ Աստված տվածը շատ չհամարի: Ասում էր իբր ինքն իր համար, բայց՝ ի ականջ կնոջ: Մտածում էր՝ պակասը թթից կլրացնի: Բայց դե թթի առաջին թափն էլ քամին տարավ: Կինը նախազգուշացրել էր, ասելով՝ թափենք: Գրիշան թե՛ վաղը: Ի՞նչ աներ, նախիրն արոտի տանելու իր հերթն էր:

-Արա, Լենինն ի՞նչ է ասել...

-Լենինը հնարել է,- Գրիշան նորից էր կատակել,- իբր էսօրվա

գործը վաղվան չեն թողի:

-Դե, հիմա քո էն քաշած ցորտ-ցորտ արադից մի բաժակ խմիր, վրան էլ մի կանաչ ու շաղը վրան վարունգ հուպ տուր...

-Ի շահ, խուվա՛յ...

Թթի երկրորդ թափից օղի թորեց ու կնոջը չասաց՝ քանի լիտր: Քանիսը կար:

Աստծո տվածը չեն հաշվում: Ինքը՝ խմիչքի մոտ մարդ, եկող-գնացողն էլ՝ դրան տեղյակ: Չի հերիքի, հրեն խաղողը հասնում է: Անցյալ տարի երեք տոննա չէ՞ր, թորեց, օղին՝ օղի, գինին՝ գինի: Էս տարի երեք... էլի՞ նախնական հաշվարկ. թույլ մի ժպիտ կաթեց մազակալած դեմքից, երբ վերջին մտքի վրա հիշեց կնոջը...

Երեք օր առաջ Ջինայի ունքամիջից աղուն կաթում էր, հունքամեջը ետ-ետ չէր գնում: Բայց այդ օրվա իրիկնամուտին, երբ Գրիշան անասունը հանդից բերել, տեղափակ էր արել, կաթով լի դույլն առած, մտավ նախասրահ, կինը դիմավորեց նրան՝ մեղմ մի ժպիտ խաղացնելով դեմքին:

-Արա, գիտես չէ՞, որ հունիսի 29-ը երեխաների ծնված օրն է...

-Ըհը...

-Ի՞նչ...

-Հեչ... «երկինքը» բացվում է...

-Ի՞նչ երկինք...

-Ջինաիդա, երկնքի հետ գործ չունես, դու ասելիքդ ասա: Ինձանից ի՞նչ է կախված:

-Պատրաստվել է պետք:

-Գինին, օղին՝ ինձնից, մնացածը ձեր գործն է...

Երեխաները թռններն են, Արցախյան զոյամարտում նահատակված որդունը՝ Արտակինը: Երկվորյակ, երկու տղա՝ Կարենն ու Արեն, միամորիկ աղջիկ՝ Կարինե: 1992 թվականին, Մարզիլուի գրոհից առաջ եկել էր տուն՝ երկվորյակների ծնունդը նշելու: Որոշեց նրանց ծննդին միացնել նաեւ հազիվ վեց ամսական աղջկա ծնունդը /երեխաները նույն ամսում էին ծնվել/: Եկել էր ընկերների հետ, զինավառ ու զինվորական հագուստի մեջ: Ավտոմատները կախել էին սրահի սյունից, քեֆ արել մինչեւ կեսգիշեր: Առավոտյան, գնալուց առաջ, դարձել էր հորը.

-Հարությունյան /այդպես էր դիմում նրան/, դե, ես գնացի, երեխաներին..., էն ասելն էր, որ չասաց: Թուխ ու բարակ բեղը եզրող վերին շուրթը սեղմեց ատամներով, սրահի սյունից իջեցրեց ավտոմատը, գցեց ուսով ու գնաց: Էդ գնալն էր, երեկոյան դեմ՝ ետ բերին, ու... հայրը փլվեց ցինկե դագաղի վրա: Մարզիլուն գրավված էր... Որդու մահը երկրորդ ողբերգությունն էր. նրանից առաջ զոհվել էր փեսան՝ Հովիկը՝ ականից՝ ականազերծման ժամանակ, որբեայրի թողնելով կնոջը՝ Արեւիկին, ու որբ՝ իր երկու «ձյունանուշիկներին»՝ Անուշին ու Սրբուհուն: Աչքի սեւն ու սպիտակը մնաց Արարատը: Փառք աստծո, կռվեց, հաղթեց ու մնաց ողջ, որ ձեռքի մեկը՝ Արտակի, մյուսը՝ Արեւիկի տան վրա պահի, հորն էլ տեղն ընկած տեղը օգնի ու միաժամանակ շվաքի տակ պահի նաեւ իր չորս արու-արիներին:

Անցել է ութ տարի՝ առանց Արտակի՝ բերդաշենցի 75-ամյա Գրիշա Հարությունյանը յոթ անգամ նշեց իր ութ թռռների ծնունդը, ութերորդը նշելուց առաջ առավոտյան տնեցիներին պատվիրեց պատրաստ լինել երեկոյան ու ինքը նախիրը տարավ հանդ: Ի՞նչ աներ՝ իր հերթի վերջին օրն էր: Նախիրը արեց Սմողտի ձորն ի վար, ինքը նստեց ձորալանջի մի ցից ժայռի վրա, որ տավարն աչքի առաջ ունենա ու սուզվեց մտորումների մեջ: Կիսանիրի մեջ էր, թե ինչ, թվաց ունկերի մեջ՝ հնչեց հարազատ ու պաղատագին մի ձայն.

-Հարությունյան... երեխաներին...

Ապա ձորից սարալանջն ի վեր մլուլ եկող զեփյուռն առավ այդ թանկ ձայնը ու տարավ հեռու-հեռուները: Չորում մնաց խուլ ու խորհրդավոր մի լռություն եւ այդ լռության մեջ ինքը՝ փղձուկից ցնցվող ուսերով: Բայց ոչ այն ուսերով, որ ցնցվում էին իր լախ-լախ ծիծաղի ժամանակ...

Երեկոյան, տուն դառնալուց, տանն արդեն ամեն ինչ պատրաստ էր: Երեխաների սեղանն առանձին էր, ավելի ճոխ ու մեծ, քան մեծերինը: Երբ համախմբվել էին սեղանի շուրջ, քաղաքից ժամանած աներձագին Գրիշան ասաց.

-Դե, դեկավարիր... գիտեմ, փխրուն ես... բայց դե տանել չեմ կարողանում, երբ խոսելիս աչքերդ լճանում են...

Տղամարդ ես, չէ՞:

... Ծննդյան օր էր, կերուխում, երգ, երաժշտություն ու պար: Պա-

բուն էին Գրիշայի ութ թռռները, գույգ հարսների ու աղջկա հետ մի-ասին: Պարում էին, ո՛նց էին պարում, ասես հավերժական մի պար՝ ի հեճուկս դաժան ճակատագրի: Գրիշան ձեռքը դրեց կնոջ ծնկանն ու ականջին շնչաց.

-Չինախո...

-Արա, հի՞նչա...

-«Հինչան» դու ես, համ էլ՝ ես «արա» չեմ:

-Արա չես, բա ի՞նչ ես, քեֆիդ ինչու՞ է դիպում.

Գիտե՞ս, թե Արան ով է...

-Չգիտեմ: Ես հո քեզ նման արարատյան դիցաբանության գիտակ չեմ...

-Որ չգիտես, մի խանգարի, թող մի տեսնեմ, թե էս երեխաները ոնց են գժություններ անում,- ասաց ու դարձավ պարախմբին, աչքերում՝ ոչ այն է խնդության, ոչ այն է՝ արցունքի փայլ: Գրիշան թե.

-Աղջի, կեր է՛, կեր, ծլանգվել ես, սեղանից օգտվիր. Դատարկ պարկը ոտքի վրա չի կարող կանգնել:

Մինչդեռ Արենն անընդհատ կանչում էր.

-Դեղո, հե՛ղեղո, եկ մեզ հետ պարիր:

-Դեղոն քե մատաղ, Արեն, դեղոն հանդում է պարում, որ մարդ չտեսնի...

-Խի՞, դեղո, վատ ես պարում, դրա համա՞ր...

-Հա՛...հա՛...հա՛...

Հարեւան Բորիկն ասաց.

-Չեմ հասկանում, թե էս գեղեցիկ ընտանիքի համերաշխության գաղտնիքն ինչումն է. Արտակի կնոջ՝ Սվետայի մեծ սրտի ու հոգու հավատարմության՞ն ու համբերության՞ն, Արարատի կնոջ՝ Կատյայի նրբանկատության՞ն, թե՞ որբեայրի Արեիկի անսահման նվիրվածության. երեւի այդ ամենի միասնության մեջ,- եզրափակում է նա:

Այնուամենայնիվ, սխալ չէր լինի ասել նաեւ.

-Տավի ու այդ ցավի հետ մաքառող Չինայի ու Գրիշայի անսպառ հումորի մեջ:

Եվ ի՞նչ... Ծննդյան օր էր:

Մնամ՝

ՆԱՄԱԿ ՉՈՐՐՈՐԳ

Հարգելի բարեկամ, սիրելի Սանչո, վերջապես ստացա երկրորդ նամակիս պատասխանը, որին սպասում էի անհամբեր: Երեւի երրորդ նամակս էլ ստացած կլինես: Բանը դրանում չէ: Չարմանալին այն է, թե ինչու ես նեղացել ինձանից: Մի քիչ կաթ ու մածուն ու մի քիչ էլ պանիր էի ուղարկել՝ դրա համար, իբր «դիպել» եմ ինքնասիրությանը: Ինչ մի մեծ բան է արածս, ախպեր, ինչ մի վիրավորվելու առիթ...

Շատ չե՞ս հպարտ: Սոցիալական քո վիճակում քեզ օգնելու խնդիր չունեի: Հնարավոր է՝ վատ չես ապրում, բայց հազիվ թե... քո վատ ու լավ ապրուստը մտքովս չէր էլ անցնում, այսինքն՝ ինչպե՞ս թե չէր անցնում: Պարզապես սրտուզելիք էր՝ ուղարկեցի: Ընկերներ ենք, չե՞: Հանկարծ ինչ-ինչ բաներ չանցնեն մտքովդ... Քեզնից պակաս հպարտը չեմ: Հակառակ դեպքում, գիտե՞ս՝ ինչ: Լսել եմ՝ նամակներս տպագրում ես: Որպես իմ ուղարկած «յուղ ու բրինձի» փոխհատուցում՝ էդ թերթից մի-մի համար ուղարկիր ինձ: Իմիջիայլոց, էդ որ նամակներս տպագրում ես, բան-ման կտա՞ն, թե չէ: Ինձ համար չեմ ասում է՛... Ի սեր Աստծո, խոր-խոր տեղեր չընկնես, գիտեմ՝ նամակներիս դիմաց ոչ դու մի գրոշի օգուտ ունես, ոչ ես: Խի կարծում ես տեղյակ չե՞մ էդ թերթի վիճակին...

Դե, մի թերթ, որ տասը տարի առաջ մեր գյուղում հարյուր բաժանորդ ուներ, հիմա մեկն էլ չունի, վիճակն ինչպիսի՞ն կլինի...

Տեղը եկավ՝ մատնեմ: Սանչո, մտքովս մի տարօրինակ բան անցավ, ի՞նչ կլինե՞ր վեր կենաս գաս, տեղափոխվես գյուղ: Գիտե՞ս ինչ՝ իրար մոտ կլինենք, նամակ-բան գրելու հարկ էլ չի լինի: Քեզ համար հողամաս կվերցնենք, մի հարմար տեղ, տնից-բանից էլ ձեռաց կսարքենք, առայժմ՝ մի «վրեմյանկա» էլի, կողքին՝ գոմ, մի կով ու մի էջ էլ կառնենք, ի՞նչ կա որ: Հետո գործը գործ ցույց կտա: Հաջողություն լինի՝ տան ու տնտեսության տեր կդառնաս: Ամա դե հանկարծ մտքովդ չանցնի էդ ամենը մե՞նակ ինձ վրա վերցնեմ... Միասին կանենք՝ մաշկդ հո բոշ չի: Գիտեմ չե՞, քեզ՝ անող-թողող մարդ ես: Իսկ

իմ մասին... հանկարծ խելքիդ չփչի՝ թե որ անունս Դոն-Կիխոտ է, էն թափառական ասպետն եմ, էն արկածախնդիրը, էն «տխուր պատկերի Ասպետը», գլուխը՝ ասպետական «ցնորամտություններով» լիքը... Թեպետ, այնուամենայնիվ, նա հանճարեղ «խելագար» էր, մարդու լավագույն տեսակը: Համոզվելու համար խորհուրդ կտայի փորձես Սերվանտեսի էդ ստեղծագործության տակը մտնել: Չեմ կարծում՝ չես մտել, տակ էլ տվել ու... երբեք էլ տակից դուրս չես գա:

Հա, էլի, Սանչո, գյուղ գայիր, ի՞նչ մի վատ բան կլիներ: Ախր ի՞նչ ունես, է, էդ քաղաքում, ինչ ես կորցրել, ինչ գտնես: Գյուղ գայիր, ինձ համար չեմ ասում՝ քո օգտին: Առաջինը՝ տնտեսական, էկոլոգիական տեսակետից, երկրորդը՝ իմանալով, որ դու սկի էլ Սանչոն չես, իզուր էլ քամակն ես անցել, ոչ թե «Գյուղական էսքիզներ» կգրեիր՝ մանր-մունր բաներ, այլ... լեզուս չի էլ պատում ասեմ՝ վեպեր: Չէ՞ որ, պարզ խոսենք, դու ոչ Տոլստոյ ես, ոչ էլ Շոլոխով, թեպետ կասկած չունեմ ձիրքիդ ու շնորհքիդ: Մեծամիտ էլ չես՝ վերելից նայես, արհամարհես, չհարմարվես գյուղական կյանքին-կենցաղին, նիստ ու կացին: Երեսակայում եմ, թե ինչ համով-հոտով բաներ կգրեիր: Մտքովդ չանցնի՝ չեղած, չլինելու, չմտածված բաներ եմ ասում: Մեղքս ինչ թաքցնեմ՝ մեկ-մեկ իմ մտքով էլ է անցնում... Հանկարծ խելքիդ փչեց՝ վեր կացար եկար ու... Գյուղն էլ՝ սահմանամերձ: Ինչ է, սիրտդ ահ ընկա՞վ: Բա մենք ո՞նց ենք անում, մեզ մայր չի բերե՞լ: Հրե՞ն սահմանը քթներիս տակ, մատդ մեկնես՝ թուրքի աչքը կխոթես:

Բա՞րձ-բարձր սարալանջի մեր տան բակից տափաստանի կողմը նայելիս, մանավանդ գիշերը՝ սահմանը լույսերով ողող, թվում է՝ Աստված չարած, էնտեղից ոչ թե արկ, պարսատիկով էլ քար նետեն՝ կհասնի: Ամա դե, իմը՝ չէ... Տեր նորընծայի տանձը կուտեն: Թող փորձե՛ն...

Միրելի Սանչո, վերն արված խորհրդածություններս մի կողմ թողնենք, անցնենք հետեյալին: Վերջերս մի այնպիսի մեղք եմ գործել, որի համար նույնիսկ արդարադատության աստվածուհի Ֆեմիդան ինձ չի ների՝ ուր մնաց թե՛ դու: Փորձեմ բացատրվել՝ բոլորովին էլ ոչ որպես քավություն կամ ապաշխարհանք /օգուտ չի/ եւ ոչ էլ խիղճս հանգստացնելու միտում ունեմ: Մեկ է՝ տանջելու է ինձ: Ահա թե ին-

չումն էր բանը: Նորիկին գիտես՝ իմ հարեւանին: Եկավ թե՛ ցախը կտրել վերջացրել եմ, գնանք տեղափոխենք: Ասում էր խնդրելու պես, խեղճ-խեղճ, քաշվելով, մի տեսակ անհարմար զգալով: Ի՞նչ աներ խեղճը՝ ձեռքը բռնող չունի, ո՞ւմ ոտքը գնար: Սարի պես թիկունք երկու տղաները՝ Նելսոնն ու Վիլսոնը, մատաղ գնացին Արցախյան ազատամարտին: Շիկահեր ու սիրուն աղջիկը՝ լուսնի մման բոլորած՝ հրետակոծության զոհ: Այդքանը հերիք չէր՝ դեռ տունն էլ խիստ վնասված: Ու՞մ էր ինչ արել, քար հո չէ՞ր կծել ու նետել երկինք, որ Աստված նեղանար...

Մի խոսքով: Չախ թեատակիս՝ սրտիս մոտ, մի անողորմ ծակոց կար, մրսելուց, թե ինչից՝ ուղղակի սպանում էր: Սպանե՛ր՝ վերջացներ... Չկարողացա ձեռք հասցնել հարեւանիս: Մեքենան՝ փողոցում, ինքը՝ կողքին թեաթափ ու շվար: Սպասում էր: Որտեղից որտեղ հայտնվեցին մեր Բենիկի երկու տղաները, որոնց հայրը նույնպես զոհվել էր մեր ազատամարտում: Տղաներ էլ ասում եմ՝ ի՞նչ տղաներ, արբունքին դեռ չհասած, աղվամազը երեսներին: Իմանալով՝ բանն ինչումն է, վազեցին տուն, մի-մի եղան առած վերադարձան, բարձրացան բեռնատարի թափք ու թե՛ Նորիկ ապա, քշիր: Նորիկն անխոս գլուխն օրորեց, որ կնշանակեր՝ Աստված, բա սրանք մեղք չե՞ն, ճարահատյալ մտավ մեքենայի խցիկը, ու գնացին:

Էն որ ասում են՝ ցավը տվին սարին, սարը չտարավ, տվին մարդուն՝ մարդը տարավ, էդ հենց Նորիկի մասին է ասված: Մարդը ոչ գիշերը քուն ունի, ոչ ցերեկը՝ հանգիստ: Մեկը լինեք, ասի՝ էդ ինչի՞ վրա ես, տնաշեն, աչքերդ բաց են մնացել, քյանդիրդ ծնակովն ես արել , ախր ուտողդ ով է, ո՞վ ... Տանդ շեմից մինչեւ Ալի խութ ցանկապատել ես, մեջն արտ արել, եւ ի՞նչ արտ, ասես հովի բերանն ընկած հարսների պես հերանց են գնում: Արա, արտն էլ կցանկապատե՞ն, ո՞վ է տեսել՝ ոչ ճոնդ ունի, ոչ պուճախ: Ամա ասում ենք է՛, բա ի՞նչ անի, էժ ու ոչխար մտնի, տավարի կոխան դառնա՞: Դրանք էլ էնքան շատացել են՝ հանդ ու անդաստան չեն հերիքում: Մենակ իրենը թե հաշվես, հաշիվը կկորցնես՝ էլ խոշոր, էլ մանր, էլ հավ ու ճիվ, բադ ու հնդուհավ, խոզերի հաշվառքն էլ՝ հեչ, բաց թողնես՝ արտերը մի օրում տակնուվրա կանեն:

Ասում են՝ Նորիկի պառը պառ չի, կոշտ է, կոպիտ, թամահն էլ՝ շատ. Աշխարհը կլուած բերի՝ աչքը չի կշտանա: Ասում են, էլի, հո ասելով չի: Նախանձում են՝ ուրիշ ոչինչ: Նախանձն ինչ իմանա, որ սեւը ներս է անում, սպիտակը՝ դուրս, գլուխը կախ՝ իր բանուգործին: Մի օր տանը նստի՝ սիրտը կպայթի: Յավը ներս անող մարդուն հասկանալը հեշտ չի, ներսում ճաք է տալիս, ո՛չ նյարդ է մնում, ո՛չ ջիղ: Գիշեր ու տիվ պիտի բանի, ծեգից ոտքի վրա, աշխարհից ու ցավից վերացած, ուշքն ու միտքը հանդում մնացող հորթ ու գառան հետեից, վար ու ցանքի, արտ ու խոտհարքի, տավարը պահելու իր հերթի, որ տանում-անում է Սմղոտի ձորն ի վար ու մինչեւ ժնաժենք էդ արանքում երեք իշաբեռ փայտ անում ու բերում, վերջին բեռը՝ նախրի ետեից, ինքն էլ հարյուր անգամ գլխաքանակը հաշվելով, հարյուր անգամ էլ սխալվելով, կասկածը սրտում՝ հանդում հո տավար չի մնացել: Աստված չանի, տիրոջն ի՞նչ պատասխան պիտի տա: Հետ դառնաս ասես՝ տո նախանձ շան որդի, դու Նորիկի ինչը կդառնաս, նրա մի օրվա արածը դու մի ամսում էլ չես անի, շունչը կփչես: Էն քոռ աչքիդ առաջ չէ՞ր, որ երկու օրում տկլոր ռամայի վրա մի ամբողջ բեռնատար հավաքեց, անիվից ու անվաղողերից սկսած, բուֆերից, մոտորից, մոստից, խցիկից, դեկից, արգելակման սիստեմով, թափքով, վերջին ամրակ ու պտուտակով, խլացուցիչով վերջացրած՝ ասես «Կամագ»-ի գործարանի կոնվեյերից հենց նոր իջած, յուղը վրան, բոլորովին մի նոր բեռնատար ավտոմեքենա: Էն դու չէի՞ր, որ վիզդ փոկ արած, բկիցդ բռնած, աղաչանք էիր անում, որ գա հարած խոտը տեղափոխի: Աչքիդ առաջ չէ՞ր, որ քո մի շաբաթվա հարած խոտդ մի թափք էլ չարավ: Էշի տեղ էիր դրել քեզ, չնկատելուն էիր տալիս, թե ինչու Նորիկը ծիծաղում էր քթի տակ, որ կնշանակեր՝ էդ չէ՞ս ընդամենը, մեջքդ կկոտրես՝ հարեիր էնքան, որ խոտը միտալուց հետո բարձած մեքենան կարգին տեսք ունենար, սազեր, որ չասեն՝ սա Նորիկի բռնած գործ չի...

Է՛հ, Սանչո, չերկարացնեմ, առանց էն էլ գլուխ տարա, համը հանեցի: Ուղիդ կեսն է գիշերվա, բայց օձը կծածին քուն կգա՝ ինձ չի գա: Չախ թեւատակիս ծակոցը ջհանդամը, խղճիս խայթն է, որ հանգիստ չի տալիս: Նորիկը երեխաների օգնությամբ ցախը բերել-թա-

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

փել էր: Կանչեց իրիկնահացի՝ չգնացի, ասացի՝ լավ չեմ գգում, հավատաց, թեպետ վատ զգալս չէր պատճառը՝ ինչ երեսով գնայի... Նստելու էինք սեղանի շուրջը: Բաժակները լցնելու էր, մեկը՝ ինձ, մյուսը՝ իրեն: Բաժակ բաժակի չէինք խփելու... որդիների կորստից հետո, էս էլ քանի տարի, բաժակ չի խփում, լուռ ու մունջ տանում է շուրթերին, էդ արանքում տնքոցի պես մրմնջում՝ «Էն խոխոցը հիշատակի...»: Խոսքը փղձուկ է դառնում կոկորդում, բեղերի մեջ հայտնված արցունքը, էն խմած օդու դառն շիթերի պես, որ տեղահան էին արել ներսի ցավը, լցրել աչքերը, կկաթեն էս աշխարհի անմխիթար խիղճ ու խղճմտանքի վրա...

Էհ. Սանչո՞, Սանչո՞ ...

Մնամ քո՝

Դոն- Կիխոտ
2002թ.

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆՊԵՐՈՐԳ

Միրելի Սանչո, հարգելի բարեկամ. Այս անգամ, առանց սպասելու նախորդ նամակիս պատասխանիդ, գրում եմ հետեւյալը: Էս աշխարհը որ էդպէս տեսնում եմ, ինձ հանգիստ չի տալիս: Երեւի հարցնես՝ բայց ի՞նչ ունես, է՛, աշխարհի հետ, հերն էլ անիծած, դու նրա ծուռն ու թերին շտկողը չես, քեզնից ի՞նչ է կախված, քո ուժն ինչի՞ կպատի, անունդ Դոն-Կիխոտ է՝ թե հողմադացի հե՞տ կովես... Էլ մի ասա, ասում ես, թողնու՞մ: Ախր իմ կռիվն էն աշխարհի հետ չի: Աշխարհ որ ասում եմ՝ հասկացիր մեր գյուղը, ուրիշ աշխարհների հետ ի՞նչ գործ ունեմ, թող իրենց ճամփով էլ գնան, ուզում են՝ թեկուզ իրար միս ուտեն...

Բայց այստեղ, ախր, ես իմ միսն եմ ուտում, է՛, չես հասկանում:

Դե՛ պատմեմ լսիր: Ընդհանրապէս հազվադեպ եմ գյուղամեջ գնում՝ էդքան ժամանակ ինձ որտեղի՛ց: Աչք էլ չունեմ այնտեղ պարապ-սարապ ցեցկացողներին տեսնելու: Հատկապէս՝ ջահել-ջիվաններին: Տարեցների դեմ խոսք չունեմ, թող որքան ուզում են պատի տակ նստարան մաշեն, անցած-գնացած օրերի հուշերի պատանիկների մեջ իրար տան ու առնեն, դրանից ոչ օգուտ կա, ոչ վնաս: Հա, էն էի ուզում ասել՝ ծխախոտս վերջացել էր, գնացի դրա հետեւից: Մեր գյուղում էլ հո գիտես, մի խանութ չէ, մի քանիսը, կարծեմ՝ տասը թե տասներկուսը՝ մեծ ու փոքր շինիմաշներում, իրար դեմ-դիմաց, շուրջկալ: Ջահել-ջիվաններն էլ սաղ օրը դրանց առաջ, խումբ-խումբ ասում են, խոսում, ինչի մասին՝ չես հասկանում: Ոտքդ կախ գցես ու ականջ անես՝ ոչ մի նյութ չես քաղի: Մի խոսքով՝ չարսու թե չարչու բազար: Դե ինձ ընդամենը ծխախոտ էր պետք, էն էլ՝ «Դվին», ուրիշ «մակնիշի» չեմ քաշում: Դրա գինը քաղաքում, գիտես, հարյուր քառասուն դրամ է, շատ-շատ՝ հարյուր վաթսուն: Մեզ մոտ մեկում հարյուր վաթսուն է, մյուսում՝ հարյուր յոթանասուն, էն մեկում՝ հարյուր ութսուն: Երկու հարյուրով էլ ծախող կա: Մեկը լինի ասի՝ խելքի պտուկ, եթե կողքինդ հարյուր վաթսունով է տալիս, դու ի՞նչ ես մտածում, էդ ո՞ր խելապակասը հարեւանիդ էժանը կթողնի,

քո թանկն առնի, մանավանդ՝ բոլորն էլ մի զիբիլ են...

Ցավը, սակայն, դրա մեջ չէ, թողնենք մի կողմ: Ծխախոտն առել ու դուրս էի գալիս խանութից, մտածեցի՝ ոտքս կախ գցեմ, տեսնեմ՝ էդ ջահելներն ինչ են բրդում: Ի՞նչ էլ ջահելներ էին՝ կարգին հագուստ-կապուստով, բոյով-բուսաթով, պատերազմից հետո աճած սերունդ, քաղաքավարի, ասես հենց քաղաքից են հայտնվել այստեղ: Ասում էին, խոսում, տաք-տաք էլ վիճում աշխարհի բան ու գործից, շինամեջը շինած աշխարհի կենտրոն, ինչ իմանամ՝ Եվրախորհրդարանի խորհրդարանական հավաք... Մեկը, ինչ մեկը, է՛, Սիմոնաց Աթանի թոռը, շան լակոտն էլ էնքան սիրում. երկու աչք փոխ առնես ու նայես...

Հա, էն էլի, Աթանի թոռ Վովան ոչ տարավ, ոչ ետ բերեց ու թե՛ արա, չէ է, չէ՛, որոշել եմ ու վերջ, գնում եմ Ռուսաստան: Էստեղ ինչ կա է՛... գնացողը մի քանի ամիս անց տան ու մեքենայի տեր է դառնում, դեռ մի բան էլ ավել՝ ետ գցածից ուղարկում ծնողներին: Բորիկը երբ էր, որ գնաց, էն օրը քանի հարյուր դոլար էր ուղարկել մորը: Մեկը, կողքից, կարծես, ի՞նչ կարծել, մեր փեսա Արտաշի տղա Արայիկը թե.

-Է՛, Վովկա, ամա գնացիր հա՛, հրե՛ն ռուսաստաններից էլ մերոնց քշում են: Բա չե՞ս լսել՝ Կրասնոդարից...

Վովկան չթողեց Արայիկը խոսքն ավարտի, կացնի պես խոսքը կտրեց.

-Ի՞նչ ես ուզում է՛, մնամ՝ ի՞նչ անեմ, էստեղ ապրուստ չկա, անելիք չունեմ, գործ չկա..

Արայիկն էլ՝ կարծես հենց այնպես, կծու.

-Գործը ստեղծում են, հետո անում... էստեղ բաշիր չանողը էնտեղ սկի էլ բաշիր չի անի:

Ի՞նչ ես կարծում, սիրելի իմ Սանչո, Վովան ասածից ե՞տ կանգնեց. ո՛չ, գնաց, հոր ետ գցածն էլ առավ ու գնաց: Ափսո՛ւ. էն փողով, որով գնաց, կարելի էր երեք կով առնել, երեքից էլ մի տարում՝ երեք հորթ, էդ քեզ վեց: Հաջորդ տարում էլ... ինքդ հաշվիր, թե քանիսը: Է՛հ, ինչ ուզում ես արա, ամա թե գյուղը մաշկը բոշ մարդու տեղ չի, Արայիկի տեղ է, արայիկների, Արայիկի հոր՝ Արտաշի տեղ է, ար-

տաշնների... գյուղում ապրելն ախր հալվա ուտել չի. օրը զիշեր պիտի անես, զիշերը՝ ցերեկ: Անողը կանի, օրինակի համար՝ Արտաշը, Արտաշ էլ ասում եմ, հո, ազնավուր չի՝ վաթսունն անց, մի կաշի է, մի ոսկոր, ամա դե իրենից եռանդ ու կորով է հոսում՝ ինչպես Բախշունց քյահրիզը...

Էն տարին՝ սրանից մի քանի տարի առաջ, տավարը պահելու իմ ու Արտաշի հերթն էր: Դիլլաքանց բաղի ձորի բողազն ի վար նախիրը բաց էինք թողել՝ արոտի: Բաղ էլ ասում եմ, որ հիմա բաղ չի, էն առաջներում էր, պապենական ժամանակներում: Կեսօրահացի էինք նստել ձորից վեր թումբի մոխրենու տակ, որ տավարն աչքի առաջ ունենանք: Չորի բողազում մի փոքրիկ բացատ կար, շուրջը՝ մոշուտ ու մացառ: Արտաշը նայեց բացատի կողմն ու թե՛ Դոն Կիխոտ, հրե՛ն էն բացատում բոստան եմ անելու: Ասացի՝ տեսեք, հլա մի տեսեք, էն բոստանն ու՞մն է... Պահ, պահ, պահ, էն ի՛նչ վարունգի թաղեր են, ի՛նչ վարունգ՝ շաղը վրան, ցուրտ-ցուրտ, մի շղարշ ուտես մի բաժակ թթօղու վրա, հենց համարես թե՛ օղի չէր խմացո, գլխին քար գցեցիր... Արտաշն ասաց՝ ծաղր արա, ձեռ առ, հլա կտեսնես, դու սաղ՝ ես էլ սաղ...

Անցավ մի աշուն, մի ձմեռ ու մի գարուն: Էդ արանքում Արտաշն իր բանուգործին էր, ես՝ իմ: Ամռանը, եթե չեմ սխալվում՝ հուլիսի կեսերին, մի օր Արտաշը թե՛ Դոն Կիխոտ, վաղը, եթե ժամանակ ունենաս, կգաս Դիլլաքանց բաղի ձորի բողազը: Հասկացա՝ աղվեսը պոչից էր երեսում... Գնացի: Բոստանի մուտքին մտավ թես ու տարավ հողիկ: Չեռաց շինած իշոտնուկ «սեղանի» վրա լոլիկ էր՝ կարմիր-կարմիր, կանաչ-կանաչ վարունգ, թարմ կանաչի ու կանաչ սոխ, խաշած կարտոֆիլ, հաց ու պանիր, մի շիշ օղի, կողքին՝ երկու բաժակ: Նստեցրեց իշոտնուկ «աթոռին», ինչ ասում էր՝ գլուխս կախ անում էի: Բաժակները լցրեց՝ մեկն՝ ինձ, մյուսն՝ իրեն: Լուռ ու մունջ խմեցինք, բայց զգում էի, որ այդ լռությունը պիտի պայթի: Եվ ինչ՝ շաղը վրան մի վարունգ միջից կիսեց, լափուճը մեկնեց ինձ՝ աչքը խորամանկ կկոցելով ու թե՛ Դոն Կիխոտ, էս էն վարունգն է՛, էն խիյարս... հուպ տուր՝ գնա: Տվինք իրար ու բարձր-բարձր ծիծաղեցինք, ի՛նչ ծիծաղ, քուռակի նման քռունգատում էինք, ու մեր այդ խրխինջ-

ծիծաղի արձագանքը հնչում էր էրկան քարի քերձերում:

Միրելի իմ Սանչո, կատակը՝ կատակ, ամա մտքովդ չանցնի՝ էս ինչ մանրուքների մեջ եմ քաշում քեզ: Երեսակայել չես կարող, թե ինչ դժոխքային գործ էր կատարել Արտաշը, էն մոշ ու մացառից հետք էլ չի մնացել: Ցակատի բերանն է տվել, քլունգ ու բահի, ետ-ետ արել, ինչպես ինքն էր ասում՝ մինչեւ Վրնգեն խազը: Հետո, երբ քլունգը վերից վերջին անգամ վար էր բերել, զնգացել էր մի երկար ու սալ քարի, շուրջը՝ թաց ու ցեխ: Մի կերպ կրնկահան է արել քարը ու... մնացել շշմած, ջու՛ր, մի՞թե, չի կարող պատահել, բա ասում են՝ Աստված չկա... Խաբարն ընկավ գյուղը՝ բա չեք ասի՝ Արտաշն աղբյուր է հայտնաբերել: Չարմացան, ուրախացան, նախանձեցին: Միայն Միրզիբեգանց Մուքանը գիտեր, որ այդ կողմերում ջուր կա: Մի ժամանակ երկար փնտրել էր, որոնել՝ ապարոյուն: Մի՞թե պապի պատմածն անիրական ավանդություն էր, ըստ որի՝ Դիլլաքանց բաղից վեր՝ մի հինգ հարյուր ոտնաչափի վրա, ժամանակին մի վարար քյահրիզ կար, ո՛վ իմանա՝ որ դարում, կարող է եւ հեթանոսական ժամանակներում: Տափաստանի խաշնարած ցեղերը սար բարձրանալիս կանգ էին առնում այդտեղ, վրաններ խփում ու մնում մոտ մի ամիս, անբարիչ պահելով իրենց, նեղություն էին տալիս տեղացիներին: Ինչ անեն, ինչ չանեն՝ որոշեցին կուրացնել աղբյուրը, որ ջուրը գետնի տակ տա ու կորչի...Էդ օրվանից ջրի հետքն էլ կորավ, խաշնարածներն էլ այլեւս չերեսացին մեր կողմերում:

Արտաշը ջրին ընթացք տվեց՝ գետնատակ հենապատերի վրայից մի քանի սալ քար էլ կրնկահան անելով, եւ տեսավ, որ այդ հենապատերը գնալով խորանում են հողի ընդերքը, ներսը՝ մութ, հունն էլ՝ նեղ, որով հնարավոր չէր գնալ դեպի ակունքը, շարունակելն անիմաստ էր: Եվ իսկապես միտք չունեի՝ ավելորդ չարչարանք: Չուրը կա, Աստված տվել էր ու վերջ: Դիմացը քսան տոննանոց ջրամբար շինեց: Բոստանի ցանկապատը ետ տարավ, շրջակայքի հողերից նոր տարածքներ կալմեջ առավ, նորից ցանկապատեց, գրեթե հազարհազար հինգ հարյուր մետր երկարությամբ ու խաղողի այգի հիմնադրեց: Էդ անձայր ցանկապատի համար քանի՛-քանի էշաբեռ ցախ կլինի բերած Պեքյու սարի լանջերից՝ Տերը կիմանա:

Խաղողի տիպային այգի՝ մի հեկտարի չափ, երկու տարեկան էլ չկա, տնկիները՝ խնդողնու տեսակ, բռնել են արդեն, պինդ կառչել հողից ու շոշ են տալիս, ինչպես ինքը՝ Արտաշը, որ այդպես հար-հավիտյան կառչած էլ մնալու է ասես աշխարհում ոչ մի տեղ մնանը չունեցող այդ հողակտորին... Երրորդ տարում արդեն բերք է տալու: Իսկ մինչ այդ՝ այգու միջշարային տարածքներն օգտագործում է լոբու, պոմիդորի, տխի, կարտոֆիլի, վարունգ ու պղպեղի, էլ ինչ ասես՝ ինչերի տակ: Ինչ ուզում ես ցանիք, էդ ջրի տակ Աստված մեկը հագար է անելու: Էս է Արտաշի տեսակը, բայց նաև էդ չի միայն: Միջից քանի-քանի կես է դառնում, մի կեսը՝ Չոլեն բաղում, մյուսը՝ սեփականաշնորհված իր հողերի վրա ու ցանքի, հնձի ու խտտհարքի, աշնան թաց ու թոնին, ամռան տապի ու ձմռան բքերի մեջ: Եվ դեռ էդքանից հետո էլ Աստծո ոչ մի օր, ոչ մի ժեմածենքի դատարկ տուն չի դառնում, օրական արած փայտը աջ ու ձախ հակ տված իր անլեզու ուլախին, հորթի համար հակերի արանքում կանաչ խոտ, ինքն էլ մեջը փափուկ նստած, հոգնած-դադրած, կարծես մի բուռ, կեպին գլխին, մթնժորում հագիվ երեսացող, աշխարհից վերացած, չես էլ ջուկում՝ էդ գլուխը կեպու տա՞կ է, ուսերի վրա՞, թե կեպիի հետ ինչ-որ հեռու հեռավոր մի տեղ...

Բա՛, էսպիսի բանե՛ր, Սանչո: Հոպ լա՛ էսպես կասեր էն տուն-տունիկի հայտնի հեքիաթասացը: Բայց իմ ասածը հեքիաթ չէ, իրականություն՝ իրականից էլ իրական: Առայժմ:

Բարին ընդ քեզ:

Հարգանքներով՝

Դոն Կիխոտ
2002թ.

ՆԱՄԱԿ ՎԵՑԵՐՈՐԳ

Սիրելի Մանչո.

Վստահ եմ՝ ողջ ու առողջ ես: Դրա համար էլ որպիսությունդ չեմ հարցնում: Բայց ահա, թե ինչի մասին եմ ուզում հարցնել քեզ. Որ ասում եմ, երկուշաբթին ծանր օր է, հավատա: Թե այդպես չես կարծում՝ խնդրեմ:

Ես դիմում եմ Աննային.

-Արտաշն էլի՞ առանց հաց ու ջուր է գնում հանդ...

-Չէ՛ է՛, -բարձր ու զանգակ ծիծաղում է, ու ծիծաղը կավե կուլայից թափվող ջրի պես քրլթ-քրլթում է,- Էն քանի օրն էր. իբր խռով էր ու նեղացած, կարծում էր՝ չգիտեի, որ բոստանում կարտոֆիլ էր քանդում, խորովում-ուտում: Արտաշը սոված մնա՞, -ծիծաղի միջից ծոր է տալիս Աննան, եւ թվում է, թե էդ ծիծաղի քրթքրոցը վերջ չպիտի ունենա:

-Բա էդ ո՞նց եղավ, որ հաշտվեց...

-Արա, մեր հայր թոռ ու արեւ մարդ է, մեկ տեսար՝ անձրեւ, մեկ էլ՝ արեւ: Հիմա հաց ու ջուր է տանում՝ հերիք չէ, հետն էլ՝ մի շիշ օղի:

-Էն օղու՞ց...

-Հա՛, էն էլի...

Իսկ «էն օղու» պատմությունն այսպես էր, Արտաշը բոստանից եկել էր, էշին երկու հակ արած փայտ, հակերի միջեւ՝ կանաչ խոտ, ինքը՝ մեջը նստած, հլա ծնկներին էլ մի քանի երկար ձող: Աննան թե.

-Արա, թամահո կարվի է՛, թամահո, էշին չես խղճում՝ հերիք չի, քե՞զ էլ չես մեղք գալիս...

Արտաշը ձեռն ու ծպտուն չէր հանել, լուռ ու մունջ գրկի ձողերը չրկխկոցով թափել էր բակի սալահատակին, իջել, խոտը տարել գոմի ախոռ, եկել փայտը թափել օղեթորման կաթսայի մոտ, որի տակ կրակը պլպլում էր այնպես, որ նայողին կթվար, թե իրենից խոտոկ կա...

Արտաշն էդ օրը մի քիչ օրով էր եկել, մտածել էր՝ գնամ մի տեսնեմ, թե Արայիկը թթի առաջին թափից ինչքան է օղի թորել, մի բան դուրս է եկե՞լ, թե՛ չէ: Մոտեցավ, կրակից քիչ հեռու դրված դուլի կա-

փարիչը ետ տարավ, ու հանկարծ օձ տեսածի պես ընկրկեց.

-Էս արաղն ինչու է պղտոր...

Արայիկը՝ որդին, թե՛

-Շատ էր թունդ՝ 90 աստիճանի: Մի քիչ սառը ջուր խառնեցի, որ խմվի...

-Ղալաթ ես արել: Արաղը փչացրել ես: Աչքդ հանեմ, հա՛, աչքդ...

-Արա, լեզուդ պապանձվի, էդ ի՞նչ ասացիր,-գրեթե ծկլթաց կինը, ու Արտաշը մնաց սառած, հանկարծ հիշելով, որ որդու աչքի մեկը չկա. Կորցրել էր ականի պայթյունից... Թվաց՝ ջուր մաղեցին գլխին, սառը, սառառեցնող ջուր: Աշխարհը գլխին շուռ եկավ, աչքերը մթնեցին, ու ոտքերը հագիվ քարշ տալով՝ կտրեց բակն ու փլվեց տան հակառակ պատի տակ քանի՛ տարվա ընկած գերանին:

Երեկոյան տուն չմտավ, չնստեց իրիկնահացի: Գերանի վրա ննջեց, մնաց ու երբ ծեփն արթնացավ՝ վրան շաղ էր: Ուսերը թափ տվեց, սարսուռաց: Ծեփը ծեփն էլը հանեց գոմից, կապը բռնած, առանց հաց ու ջրի գնաց բոստանը: Բոստանը՝ Ջինհազի աղբյուրից ներքեւ, Դիլլաքանց բաղի ձորի բողազում: Էլը օրի՛գ տվեց բոստանից վեր՝ բացատում, փալանն իջեցրեց, մեջքի վրա գցեց գետնին, որ արեւոտի, ինքն իջավ բոստան ու մտավ քարակապ հողիկը, մեկնվեց ինքնաշեն թախտին եւ, չգիտես ինչու՝ տնքաց: Հողիկը նոր էր շինել: Հինը ծղոտածածակ էր, ուր մի անգամ օձի շվվոց լսելով ու նրանից ազատվելու համար՝ հողիկը հրո ճարակ դարձրեց, համոզված լինելով՝ օձն էլ հետը...

Ձեռքը բանի չէր գնում: Թախտին ընկած՝ տեղը տեղ չէր տալիս, մոխմուխատում էր, աչքերի պեծը խամրել էր, այտերի պտուկները ներքին այրումից՝ հուրհրատում, ինքն իրեն տալիս էր ու առնում՝ էդ ինչպե՞ս եղավ, որ այդ պահին չհիշեց, թե մաղարի աչքի մեկը չկա... Լեզուն պապանձվեւր, Աննան ճիշտ ասաց, դա դեռ քիչ էր՝ փայտը պիտի առներ ու տար գլխիս... Ծանր ու մռայլ խոհերը վանելու համար փորձեց լավ-լավ բաներ մտածել. Հունձն ավարտել էր երկու հեկտարի վրա, մեկը՝ ցորեն, մյուսը՝ գարի: Յորենի հեկտարից՝ ութ ցենտներ, այսինքն՝ 800կգ, գարուց՝ 12 կամ մի տոննա երկու հարյուր...

Քիչ էր, բայց Աստված եղածը շատ չհամարի: Հողին ի՞նչ է տվել, որ ստանա. Ոչ պարարտացում, ոչ սնուցում, այս էլ քանի տարի՝ տա՞սը, տասներկու՞: Էդքանից հետո դեռ դժգոհում էլ ենք նրանից, մերը չմեռնի՜ ... պակասը կլրացնենք օդուց, գինուց: Կարծեմ անցյալ տարի Արայիկը թթից հարյուր լիտր արաղ քաշեց, երկու տոննա խաղողից՝ 300... Էս տարի՝ չէ-չէ, մի ութսուն լիտր արաղ, անցյալ տարվանից՝ ոչ պակաս գինի:

Չեռքը տարավ, կոշտ ու կոպիտ ավիով շոյեց ճակատը, ասես՝ սրբեց ունքամիջի մռայլը, ու դեմքը հետզհետե պայծառացավ, բարակ շուրթերի վրա ժպիտ հայտնվեց, հիշելով, թե ինչպես մի շաբաթ առաջ աղջիկը՝ Աիդան, լոտոն շահեց՝ 500 հազար դրամ: Էդ փողով փեսան գնաց ու Նոր շենից մի կով գնեց 110 հազարով, երկու ամսական հորթն էլ տակին: Մնացած փողերով՝ ալյուր, շաքարավազ, շաքար, ձեթ, երեխաների համար՝ շոր ու շիրթ: Մի խոսքով՝ մի ամբողջ տարվա պաշար:

Էլ ի՞նչ ես ուզում, Հայրապետյան Արտաշ: Եվ դեռ ասում էիր՝ կոլխոզը քանդեցին, մեր տներն էլ՝ հետը: Եղած-չեղածը թալանեցին՝ փոշիացրին, հա՛, հա՛, էդպես էր, բա էդպես չէ՞ր... Տունդ չքանդվե՛ր, Կիրովի անվան կոլխոզ, տարեկան 2000 հա աշնանացան էինք անում, տոննաներով ուղաբրենի տալիս, ստանում 4000 տոննա ցորեն, ի՛նչ ցորեն, 500 հեկտար այգուց՝ 7000 տոննա խաղող, 2000 տոննա կաթ, 350 տոննա միս, 3.5 միլիոն հատ ձու, տունդ չքանդվե՛ր հա՛, որ քանդվեց: Ցակատը դրին այգիների վզին ու մորթեցին: Մնաց մատների վրա հաշված մի քանի հեկտար, էն էլ սեփականաշնորհեցին, մարդը՝ 8-10 արխ: Ի՞նչ անեի, թե հարյուր մետրանոց: Ախր ես ու Աննան երեք հեկտար էինք մշակում, տարեկան 35-40 տոննա խաղող էինք հանձնում էն անտեր տերությունը, որ հիմի չկա...

Արտաշը տակ էր տալիս, գլուխ ու էլի էն նույն մտքին էր, թե ինչու Արայիկին... Մարդ Աստծո, վեր կաց՝ մտիր բոստան, ախր ոտքի վրա չորանում է: Մոխի մարգերը կծողում են, լոբին ձեռից գնաց, կարտոֆիլի ցողունները՝ թառամում, թռմոշկում են: Վարունգի թաղերը լեզուները հանած կախ են ընկել հողի կռոճների վրա: Դդմի թաղերը

ելել են չափարն ի վեր ու, բերանները բաց, մի կաթիլ անձրեւ են աղերսում: Իսկ երկինքը՝ բաց կապտավուն, ուր արեւի շիկացած գունդը պլթպլթում է, ինչպես եռացող ջուրը եռոտանու վրա: Չէ, աջս ձախին չեն խփի, հավես չկա: Էս անտեր երկուշաբթին ծանր օր է... մեջքը կոտրել է պետք: Օրն իրեն էլ մաշեց, ինձ էլ: Վեր կենամ՝ գնամ, Աննայի հետ հաշտվեմ, Արայիկի հետ էլ, համ էլ... տավարը գալու ժամանակն է, կովերն ո՞վ կթի, Աննա՞ն: Արա, հարսին կթողնե՞ս, որ կով կթի: Էդ մատղաշը մեղք չի՞... Հրե՛ն Հակոս եկել ու երեւի կես ճանապարհին սպասում է, որ առնեմ էշի վրա ու տանեմ տուն...

Դիլլաքանց բաղի ձորի բողազում նստեց իրիկնամուժը: Բոստանը մթնժողում աղոտացավ, ու լոբու սարիները երեսացին սավերների պես: Շիկացած օրվա տապը մնաց մարգերի մեջ, եւ օդը դարձավ խեղդուկ: Արտաշը՝ մթնժողում հագիվ երեսացող ուրվապատկեր, ելավ բոստանից ու դուռը կամաց փակեց: Էշի օջինգն արձակեց, փալանը քաշեց մեջքին ու առաջն արեց: Խուլ ու համր կենդանին առաջին անգամ քայլում էր ականջները ցից, թեթեւ ու առանց բեռի:

Ես Աննայից հարցնում եմ.

-Արտաշն էլի՞ առանց հաց ու ջուր է գնում...

-Չէ՛... է՛, -ծոր է տալիս, ապա՝ բարձր ու զիլ-զանգակ ծիծաղում: Ծիծաղը՝ այնպես վարակիչ, կավե կուլայից թափվող ջրի պես քլթ քլթում է, եւ թվում է, թե էդ քլթ քլթոցը վերջ չի ունենա...

Այս էլ այսպես, սիրելի Սանչո: Առայժմ:

***Մնամ քն՝ Դոն Կիխոտ:
2000թ.***

ՆԱՄԱԿ ՅՈԹԵՐՈՐԳ

Միրելի Սանչո:

Բարի օր քեզ: Եվ ահա թե ինչ, վերջերս մտքովս այնպիսի բաներ են անցնում, այնպիսի տարօրինակ բաներ, որոնց մի տեսակ դժվարանում եմ հաղորդակից անել քեզ: Նայում եմ արբունքի հասնող տղայիս ու մտածում. Ի՞նչ պսակվելու ժամանակն է եւ... ինչպիսի՞ հարս կունենամ ես:

Իսկ եթե հարս ունենայի՝ անունը Սոնա կլիներ անպայման: Այդ անունը ինձ անչափ դուր է գալիս, անասելի սիրելի է ինձ համար, որովհետեւ այն իմ տատի անունն էր, այն էլ ինչպիսի՞ տատի, ինչպիսի՞ Սոնա... Հարյուր տարին, իր հարյուր տարվա մենության մեջ եւ իր հարյուր տարվա ամենքի հետ, ծալեց, դրեց տակը ու մի օր էլ ասաց.

-Թոռս, անուշս,-իսկ թոռը քառասուն տարեկան էր,-սրանից հետո ինչքան ապրեմ՝ քո հարսի խաթեր, որ պիտի գա...

Գրանից հետո նա ծալեց եւս չորս տարի:

Եթե ես հարս ունենայի՝ անունը անպայման Սոնա կլիներ. դժվար ապրուստի այս անձի ծիրի մեջ ինձ ուրիշ հարս ձեռ չէր տա: Սոնան, անշուշտ, գեղեցիկ կլիներ. բարդու պես սլացիկ, թխավուն դեմքով ու սետրակ աչքերով, որոնց սքանչելի գեղեցկության մեջ նստած կլիներ մշտնջենական մի հոգս՝ պարուրված խելացի ու անսպառ համբերությամբ: Սոնան լանջն ի վար ծփացող թուխ ու հաստ ծամ կունենար: Ոչ թե նրա համար, որ երբ խելքը գլխին չպահեր, սկեսուրը ձեռքովը տար, այլ գորովանքով առներ ավի մեջ, համբուրեր ու տաներ դեպի ծոցը...Իսկ Սոնան խելքը չլինել չէր կարող: Եթե իմ ուզած Սոնան է, նախ՝ իր եղունգները չէր ներկի, մանավանդ՝ դրանք երկար չէր պահի, որոնց տակ կեղտ նստի, ավելորդ հոգս պատճառի, ժամանակ խլի, առանց այն էլ ժամանակը շատ սուղ է: Գլուխը կկորցներ դժվար ապրուստի այս անձի ծիրի մեջ...

Սոնայի նշանդրեքին ոսկե մատանի ու ոսկե ականջօղեր կտանեի, ոսկեշղթա վզնոց՝ ոսկեձույլ խաչով, որ երբ գցեր վզովը՝ խաչը ճառագեր կրծքի վրա, ոչ թե որպես գարդ, այլ որպես այն խաչը, որի վրա ակամայից խաչվում են... Սոնան գոհ ու առիներող ժպիտով

կրնդուններ իմ նվերները, բայց հարս գալուց հետո՝ կհաներ, կդներ գարդատուփի մեջ, կպահեր ապահով մի տեղ, մտածելով՝ թող մնան, չեն խանգարի... Հետագայում հագիվ կհիշեր դրանց մասին, եթե պատահմամբ ժամանակ ունենար դառնալու իր պահուստներին...

Բայց Սոնան ժամանակ որտեղի՞ց կունենար. հարսանիքից անմիջապես հետո, հաջորդ օրը, հարսանեկան շորերը կհաներ, կծալեր-կդներ սնդուկում, տնային խալաթ կհագներ, հաստ ծամը կօղակեր գլխի շուրջ՝ գլխաշորի տակ, կավեր բակը՝ աչք ածելով՝ ինչն ինչ տեղ է... կմտներ գոմ, որ մաքրված կլիներ ու ցախավելը դրված անկյունում: Գոմի տհաճ հոտից դեմքը կծամածոներ, անհամարձակ առաջ կգնար. ոտնաձայնից գոմի վերին անկյունում սեւ ու սիրուն հորթուկը վեր կկենա, կմզզա վանդակի միջից՝ օտարոտի նայելով հարսին: Հարսը մի պահ ետ կքաշվեր, ապա ժպտալով կմոտենար, ձեռքը ճաղերի արանքով կտաներ, նախ երկչուտ, ապա համարձակ կշոյեր հորթի գլուխն ու խելոք աչքերը եւ դեռ չիմանալով՝ ինչ է հորթի անունը՝ ինքը նոր անուն կդներ՝ Յլիկ Ամրամ...

Սոնայի համար այնպիսի հագուստ կպատվիրերի, ինչպիսին հնում հագնում էր իմ տատը, գլխին պալի ու ճակատանոց, որից մինչեւ հոնքերն էին հասնում արծաթե տասանոցները: Բայց հիմա այդպիսի դերձակ որտեղի՞ց: Դե, ինչ արած, թող ինձ հնաճ համարեն ու հնադավան, մինչդեռ Սոնան ջահելուց տատի պահվածք կունենար ու կմնար նրա վարք ու բարքին... Ինձ կթվար՝ գոմից դուրս կգար ու անմիջապես կբարձրանար տուն, ավելը թողնելով սանդուղքի տակ: Մակայն, նա կգնար դեպի խոզանոց, դռնակը ետ կտաներ ու կնայեր ներսը: Մերունը պառկած կլիներ թաց հատակին, ու տասնմեկ խոճկորները, ամեն մեկն իր բաժին պտուկն առած, ազահությամբ կծծեին՝ հրելով ու ցնցելով մերունի մարմինը: Այստեղ պիտի հիասթափվեր, մտածելով՝ խոզանոց էլ պիտի մաքրեն:

Մինչդեռ, հակառակ իմ ենթադրության, կորոշեր՝ խոզանոց էլ կմաքրի, գոմ էլ եւ այդ մտքի վրա կգնա ու կհայտնվի շան՝ Լորդի բնի մոտ: Վախվորած ետ կընկրկի, տեսնելով՝ շունը չի հաչում, վրա չի պրծնում, մի ականջը ցից, մյուսը՝ կախ, նայում է իրեն խելացի ու խոնարհաբար, ռիսկ կանի, կմոտենա, որ շան գլուխն էլ շոյի, բայց հանկարծ շուռ կգա, կբարձրանա տուն ու կվերադառնա մի կտոր հացով՝ շան համար: Շունը հացը ձեռքից կտաներ, կուտեր՝ նայելով իրեն որպես յուրայինի:

Սկեսուրը հարսին բան ու գործի չէր դնի, կթողնի իր կամքին, որոշ ժամանակ, գուցե՝ անորոշ: Հետեւից կնայի՝ ոտից-գլուխ չափելով, ակնդետ հետեւելով, մտածելով՝ ինչ հագուստ-կոպուստով է եկել՝ «հորանց շորերը» փոխել-թողել է հորանց տա՞նը, թե՞... Տակ կտա, գլուխ կտա, մինչեւ կպարզի ու կհամոզվի, որ մեր տան շորերն է հագին, հետո գլուխը կախ ինքն էլ կգբաղվի իր գործով: Սկեսրոջ այդ «ստուգարքը» աննկատ չէր մնա, հարսը կնկատի ու չնկատելուն կտա, չմտածելով՝ մի տարի հարսնություն արա, հետո՝ շնություն...

Մոնան տաշտակը կդներ ծորակի տակ, կեսրայրի շորերը կթափեր մեջը, էն շորերը, որ հագնում էր ու գնում գոմ՝ տավարի տակը մաքրելու, աղբը դուրս տանել-թափելու, անասունին ջուր ու խոտ տալու: Կեսրայրի այդ շորերի գոմահոտը ջրահան կաներ, հետո վրան եռացրած ջուր կածեր, կլվար, կլոլրեր, մեկ-մեկ կմզեր, թառ կտար լվացքի պարանին, արետտի, չորանա, չորանալուց կհավաքեր, կարդուկեր այնպես, ասես կեսրայրը դրանք պիտի հագներ ու էլի ոչ թե գոմ գնալու, այլ՝ տոնախմբության: Սկեսրոջ շորերն առանձին կլվանար, մի քանի անգամ ջուր կտար, կմզեր-թառ կտար, չորանալուց կհավաքեր, կարդուկեր՝ այնպիսի հոգատարությամբ ու խնամքով, որ երբ սկեսուրը հագներ, կթվար, թե ինքը ոչ թե սկեսուր է, այլ՝ հարս: Սկեսուրը ինքն իրեն, բայց հարսի հասցեին կշշնջա, մորդ կաթը քեզ հալալ, էդ ինչ ծիծ է, որ ծծել ես...

Մոնան, տունը հավաք-տեղակ անելուց հետո, կանցներ խոհանոց, կեփեր-կթխեր, սփռոցը կփռեր սեղանին, ձեռքի ափով կհարթեր, սեղան կզցեր, շերեփը կառներ ձեռքը, պնակները կլցներ, մեկը կդներ կեսրայրի առաջ, մյուսը՝ սկեսրոջ: Վերջինս կիսաժպիտ նայելով հարսի հեզանազ շարժումներին, կմտածեր՝ շերեփն էլ է ձեռքն առել, ինձ էլ ի՞նչ մնաց... սակայն խեթ չէր նայի ու չէր էլ կարծի, թե էդ շերեփի առնելն էն շերեփի առնելն է...

Օրերը կանցնեն հերթով, կանցնի մեղրամիսը, ու մի օր էլ հոգու մեջ կարթնանա հորանց տան կարոտը, կիիշի հորը, մորը, եղբորը ու նրա կնոջը, եղբոր երեխաներին... Երեսկահատում՝ վարդագույն ու ամոթխած մի ժպիտ, կդառնա սկեսրոջը.

-Այա...

-Վու՛յ, քոռանա՛մ, էդ ի՞նչ ասացիր, այա՛, որտեղի՞ց իմացար, թե էս օջախում էդպես է ընդունված... Դե, մեկ էլ ասա...

-Այա...

-Աջան, ի՞նչ, բոյիդ մատաղ, մի քաշվիր, ասա...

Հարսը հագիվ երկյուղած կշշնջա.

-Ասում եմ՝ գնամ հորանց տուն ու էլի ետ գամ...

-Էդ ի՞նչ հարցներու բան է, ջանս, քեզ մման հարսի համար հորանց տան ճանապարհը միշտ էլ բաց է...

Սոնան կզմար հորանց, բայց էդ գնալը կապված կլինեն ոչ այնքան սրտում կուտակված հորանց կարոտի հետ, որքան վերջին օրերին իրեն անհանգստացնող այն անհասկանալի տագնապի, որ առաջ էր բերել խլրտոցը կրծքի տակ ու սրտխառնուքը... Կյանքում ոչ մի անգամ մման բան չէր պատահել իր հետ: Կզմար մոր հետ, ոչ, ավելի շուտ՝ եղբոր կնոջ մոտ բացատրվելու, որովհետեւ նրա հետ հարմար կլինեն կիսվելը:

Հորանց տնից կվերադառնար պայծառացած, տագնապը լեցրած, քանի որ եղբոր կինը համբուրել էր իրեն անզուսպ հրճվանքով ու... հասկացրել, թե ինչն ինչոց է...

Հարսի մեջ կատարվող փոփոխությունն աննկատ չէր մնա սկեսրոջ աչքից եւ գուցե էդ բանը նախ սկեսուրն էր նկատել, երբ հարսի ձեռքից քնքշանքով առել էր ցախավելը, արգելել գոմ ու խոզանոց մտնել, անասունի տակ մաքրել, երկար ու բարակ լվացք, տուն-տեղակ անել:

Սոնայի քայքայ օրեցօր կծանրանար, ինչ-որ հանդիսավոր մի քայքայ, իսկ աչքերում՝ մոտալուտ մայրության հաճելի մտահոգություն: Կեսրայրի մոտով անցնելիս՝ աչքերը կխոնարհեն, կխուսափեն նրա հայացքից: Մի օր էլ սկեսուրը քաղցրահունչ աչք-ունքով անելով՝ կղիմի տղային.

-Տար, որդիս, հարսին ամեն առավոտ կանուխ տար Շաղասարի բացատները, քայլեք մարգագետիններով, հազարանուն ծաղիկների բուրմունքների մեջ: Տար նրան մայրամուտներից առաջ, շուտ եկեք Մեծ ու Փոքր նահատակներով, որ գիշերները հանգիստ քնեք, որ երագներն էլ լինեն բարի ու անխռով: Իսկ մի օր էլ իմ հարկի տակ կհնչի մանկան այն ճիչը, որ ինձ կթվար, թե այդ իմ նախապապի ճիչն է՝ այնպես ու այնքան մման տոհմականչի...

Բա՛, իմ սիրելի Սանչո, այդպիսի բանե՛ր:

Դե ինչ, մնամ քո՛

**Դոն Կիխոտ
2001թ.**

ՆԱՄԱԿ ՈՒԹԵՐՈՐԳ

Իմ սիրելի Սանչո,

Ողջու՛յն... Իմ այս հերթական նամակը կվերնագրեի՝ «Անցյալ կորուսյալ»: Սա մեր մանկության մի ընկերոջ հետ հանդիպման մասին է, անակնկալ մի հանդիպում, որից հետո ես երկար մորմոքում էի... Եվ այսպես, ես ու Միշան դեմ առ դեմ ելանք՝ ճանապարհի կեանքում, ճամփի ծնկածալի տակ գտնվող իր տնից հագիվ մի քանի քայլի վրա: Ցատկեց էշի վրայից, ու, կապը ձեռքն առնելով, թե.

-Հրմ, բարե...

-Էդ ինչի՞ հանկարծ իջար ավանակից:

-Մի տեսակ անհարմար զգացի...

-Ինչ է՞ Քրիստոսը ձիո՞վ մտավ Երուսաղեմ...

-Քրիստոսի ժամանակ ձի կա՞ր, -կատակի տվեց, ապա-էդ ու՞ր՝ ծեզր-ծեզին...

-Իջնեմ ծխախոտի... թե շտապ տեղ չես գնում, սպասիր, գալիս եմ:

Ետդարձին Միշան տեղում էր:

Գնացինք արեւին ընդառաջ, որ դեռ նոր էր ծագում՝ իր ոսկե-դեղին փայլերի մեջ առնելով հայրենի բնաշխարհին ու մեզ: Գնում էինք լուռ ու մունջ, խոր խրկված ինքներս մեր մեջ: Ինքն ինչի մասին էր մտածում՝ հայտնի չէ: Ես՝ «Մանկություն իմ ոսկեծամ, մանկություն իմ, որ անցար...»: մանկության պատի տակ եմ, Միշայի հորանց տան պատի տակ: Հացի մի փշուր, Աստծո տված մանանայի նման, բռան մեջ, մյուս ձեռքով պահում էր գիրքն ու արտասանում, դեմ ընկած տեղն էլ՝ աչք ածելով գրքին. «Չյուն է գալիս փաթիլ-փաթիլ, հետն էլ՝ անձրեւ կաթիլ-կաթիլ...»: Եվ, իսկապես, ձյուն էր գալիս, խոշոր, աստղանման փաթիլներով նստում մեր ուսերին, պատի ճեղքերում, բակի սալահատակին, թոնրի ու ցախանոցի վրա: Իսկ երկնքից առկախ ձյունն այդ ցանցկեն ճերմակ, թափանցիկ ու մաքրամաքուր վարագույրից անդին մեզ անհայտ աշխարհ էր եւ... Տատը դեռ հորթն էր փնտրում դաշտի միջին...

-Էդ որտե՞ղ ես, է՛...

-Հը...,-սթափվում եմ,-մանկության պատի տակ...

-Ու՞մ ես կորցրել այնտեղ:

-Քեզ:

Միշան ծիծաղում է լախ-լախ, ներս ընկած ուտերը ցնցելով: Ասես ուզում էր վրայից թոթափել իր վաթսունհինգ տարիների բեռը:

-Դե, հիմա էլ մանկության պատի տակ եմք, էլի, միայն թե պատը փուլ է գալիս ու մեզ տակովն անում...

-Առանց այլաբանությունների, ախպեր, առանց այլաբանությունների... Ես քո մաթեմատիկայի գրավորներն էի արտագրում, դու՝ իմ գրականության...

-Հա, էդպես էր, բայց ինձ ոչ իմ մաթեմատիկան պետք եկավ, ոչ էլ՝ քո գրականությունը... Ա չու,-բզեց էշին:

«Ա չուն» մեզ հասցրեց «Ուխնիլատեղ»: Այստեղ, սովորություն կար՝ մարդ թե անասուն մի պահ կանգ են առնում, կարծես բնագործ են, շունչ են քաշում, գուցե եւ՝ աղոթում, որտեղից էլ՝ «Ուխնիլատեղ»: Միշան կապը գցեց էշի գլխով ու բաց թողեց: Քիչ անց խուլ ու համր արարածն անհետացավ ցաքի քոլոտում: Ընթացքին մացառը էշի վրայից ձգեց խուրջինն ու քաշեց իր վրա: Նստեցինք հողի միմի ճմբի: Մեր դիմաց՝ Ջինհազի տարածքը, ուր տասը տարի առաջ կոլտնտեսության խաղողի փարթամ ու ընդարձակ այգիներն էին, որ հասնում էին մինչեւ Էրկան քար, մինչեւ Վտածեն ձոր, դեմ առնում Ափունց քարե բանդին: Ջինհազի տարածքը՝ ինչպես արծաթափայլ ու արեահավաք մի հսկայական սինի...

-Սիրտդ չի՞ ցավում,-լռությունը խախտում է Միշան,-երբ հիմա նայում ես էս անտեր-անտիրական ամայությանը,-եւ, առանց պատասխանի սպասելու, շարունակում-իմը ոչ թե ցավում, այլ ոռնում է այն շան պես, որի ձագերը կենդանի-կենդանի թաղել են...

Դառը խոսքեր՝ միջնակարգ-մասնագիտական կրթությամբ նախկին գյուղատնտեսի ու խաղողագործական բրիգադի բրիգադավարի շուրթերին: Նրա օրոք ու անմիջական ղեկավարությամբ վաթսունական թվականներին Ջինհազի տարածքում 50 հեկտարի վրա հիմնադրեցին այն այգիները, որ հիմա չկան: Այդ տեղամասը տարե-

կան 1000 տոննա խաղող էր տալիս, էն էլ՝ ի՞նչ խաղող: Տասը տարի առաջ ցաքատը դրին վզին, մորթեցին, ինչպես կասեր Միշան, պատճառաբանելով՝ դաշտամասի այգիները հերիք են, Ջինհազը դարձնենք արոտավայր. Գյուղամերձ է, թող գյուղի տավարը, գոմից ելնելուն պես, անմիջապես հայտնվի հանդում... Եվ՝ ի՞նչ: Անցած տասը տարում բերդաշենցիները կորցրին ոչ ավել, ոչ պակաս՝ 10.000 տոննա խաղող: Դաշտամասի այգիների, որ գյուղից 6-7 կիլոմետր հեռու են, պատերազմի ժամանակ կեսը թուրքի կոխան դարձավ, մնացածը սեփականաշնորհեցին, տունը՝ մի քանի արխ: Ջինհազինը հողի երեսից ավեցին, պատճառներից մեկն էլ՝ անջրդի են: Չօգնեց նույնիսկ «խաղողի արքա» Ջահանի զգուշացումը. «Ջինհազին ձեռ չտաք, նրան ջուր պետք չէ, ընդերքը՝ ջրամբար, Դուգե ծմակի զիլզիլան գովն էլ հետը...»: Չօգտվեցին խորհրդից, ոչ էլ Ջինհազի տնտեսական առավելություններից, որ քթի տակ էր. Տնից դուրս եկ ու անմիջապես հայտնվիր այգում, աչքի առաջ ու սրտի մոտ: Դե, հիմա թոքեղ տարվ գնա մինչեւ Դավալու տեղ՝ հետիոտն կամ էշով: Մի գնալ-գալ, էդ արանքում՝ օրը պրծնում է...

-Է՛...է՛...էհ... վրա բերեց Միշան, էս ինչ աշխարհ է, չեմ հասկանում... Պատկերացնում ես՝ մենք ոչնչացրինք մեր իսկ ձեռքերով արարածը եւ դրանով ոչնչացրինք ինքներս մեզ... ախր այստեղ իմ իսկ քառասուն տարվա անցյալն էր, որից բացարձակապես ոչ մի հետք չմնաց: Երեւակայիր, մարդ՝ առանց անցյալի: Ես հիմա հենց այդ մարդն եմ...

Միշան լռեց՝ մռայլ ու մոլոր հայացքը նետած անորոշ հեռուներին: Դեմքից աղուն կաթում էր, տեսքն էլ՝ կողոպտվածի տեսք: Հակառակ մեր տրամադրության՝ աշնան անամպ, արեւոտ ու պայծառ օր:

Չեռքդ մեկնես, կհասցնես շոյել տավարի տափանսած սիրտն այն հողերի, որ թեթեւակի թեթոթյամբ բլուրներից իջնում են դեպի Ջինհազի աղբյուրը: Աղբյուրից վեր լեն ու բոլ սարայն է՝ մերկ պատերով. Տանիքի շիֆերն ու փայտամածը քանդել-տարել են, ի՞նչ իմանաս՝ ովքեր: Մացառը կոխել էր սարայի շրջակայքը: Մոշ ու փշի արանքներում՝ քանդված ու կոտրատված հենասյուների, մետաղալարերի խճճված կույտեր՝ աճյուններ շիրիմներից հանված: Սարայի տակ՝

քուքուրթի, ծծմբի, դուստի մնացորդներ, տակավին պահած իրենց հոտերով, որ թվում է՝ քամի լինի, փչի մեր կողմը, խտուտ կգալին մեր ռունգերն այդ ծծմբի, քուքուրթի ու դուստի միախառն հոտերից...

-Ես հիմա հաճախ եմ երազներ տեսնում,-դողում է Միշայի ձայնը,-թեպետ արթմնի էլ եմ երազների մեջ... Հերթով գալիս անց են կենում իմ նախկին խաղողագործ հեկտարականները՝ Միրզաբեկանց Մուքանը, Գերբյորանց Աշոտը, որ հիմա չկան, Մուպուրանց Սիրանը, Բյագունց Ժելան, Ուղունց Աշոտն ու Արտաշն իրենց կանանցով: Ո՞ր մեկը թվեմ, որ հիմա տուն են ընկել եւ նոր-նոր են գգում, որ իրենց մեջ ցավ կար: Մեկը մրմռացող ձեռքերից է բողոքում, մյուսը՝ տմբրած ծնկներից, մեկերը՝ լյարդից, թեպետ չգիտե՝ էդ անտերը մարմնի որ մասում է: Էդ ամենը որտեղի՞ց ի հայտ եկավ: Պարզ չէ՝ պարապությունի՞ց, անգործությունի՞ց, մարմնի ետաճի՞ց... Ասես էդ նրանք չեն՝ տեղովը մեկ կրակ, ուժ ու եռանդ: Կինն ամուսնուց էր պլինդ, ամուսինը՝ կնոջից: Տեսնեիր նրանց, տեսնեիր,-իբր չեն տեսել,-մանավանդ աշնանը՝ խաղողաքաղին, որ նման էր տոնախմբության: Նրանք հրավառվում էին իրենց բերք ու բարիքից: Դա ի՞նչ խաղողաքաղ էր, ի՞նչ բերքահավաք, որ չէր ավարտվում մինչեւ հոկտեմբերի վերջի ցրտերն ընկնելը... Գնաց էդ ամենը, գնաց, դարձավ անցյալ, ու հուշ, պատկերավոր լեզվով՝ անցյալ կորուսյալ...

Ես ե՛ր լսում, ե՛ր չեմ լսում նրան: Չգիտեմ՝ երազի մեջ եմ, թե արթմնի, թեպետ անամպ, արեւոտ ու պայծառ օր է, որ արդեն քրքրվում, իր ծվեններն է թողնում երբեմնի այգիների սահմանների մացառուտներին, մացառուտներ, որ գրոհում են տավարի տափանած հողերի վրա, սպառնալով իրենց մագիլների մեջ առնել նրանց...

Դե՛ ի՞նչ, սիրելի Սանչո, սա էլ էսպես, կիսիր իմ մորմոքները: Առայժմ...

Մնամ քո՝

Դոն- Կիխոտ
2001թ.

ՆԱՄԱԿ ԻՆՆԵՐՈՐԳ

Ողջու՛յն, սիրելի Սանչո,

Այս անգամ նամակս հուշի մի պատառիկ է, որ նպատակ ունի մեզ մի պահ վերադարձնելու մեր հեռավոր պատանեկության օրերը, սակայն, խնդրում եմ, դրանում քեզ չփնտրես... Ես նկատի չունեմ քեզ, թեպետ կարող է նման մի բան կատարված լինի նաեւ քեզ հետ...

Մեր մանկության ու պատանեկության տարիներին ինչ խենթություններ ասես, որ չենք կատարել: Հիմա էլ, տարիներ անց, հիշելով՝ շառագունում ենք՝ նրբանկատորեն խուսափելով վերհիշել կամ հիշեցնել որեւէ մի անվայելուչ արարք:

Միրո հարցում ոչ մի խենթություն ամոթալի չեմ գտնում: Ահա թե ինչու ամեն անգամ իմ մանկության ամենամոտիկ ընկերոջը հանդիպելիս՝ հիշում եմ նրա առաջին սերը: Մեր գրույցի ընթացքում այդ մասին ոչինչ չեմ ակնարկում, թեպետ անցյալից գավեշտական բաներ ենք վերհիշում, փոխադարձ հրճվանքով իրար պատմում զվարճալի շատ դեպքեր: Բայց նրա առաջին սիրո մասին պատմությունն ինձ հանգիստ չի տալիս, ձեռքերս քոր են գալիս, հազիվ եմ զսպում այդ մասին որեւէ մեկին գրելու գայթակղությունս:

Նա ուռքից մինչեւ գլուխ սիրահարված էր մեր համադասարանցի սլացիկ, գեղեցիկ, թխադեմ ու թխածամ մի աղջկա: Ինչպես բոլոր գեղեցիկ աղջիկները, նա էլ նույնպես շատ վատ էր սովորում: Նրա սիրուց խենթացած ընկերս, որ առաջադեմ աշակերտի համբավ ուներ, սրընթաց գլորվեց անառաջադեմների գիրկը: Տղան չէր համարձակվում առերես իր սերը խոստովանել աղջկան: Ստիպված սիրուց կրակված նամակներ էր գրում, դնում նրա որեւէ գրքի մեջ, որ տանը, դաս սովորելիս երբ գիրքը բացի, նամակն ընկնի ձեռքն ու կարդա, իր խնդրանքով պատասխան էլ գրի՝ «Այո» կամ «Ոչ»: Սակայն աղջիկը գիրք էր բացում, ո՛ր... Բանը հասավ նրան, որ ինքս հանձն առա այդ նամակներն անձամբ տանել աղջկան: Աղջիկը կարդում էր դրանք, քթի տակ ժպտում էր միայն ու ոչինչ չէր ասում: Բայց ես պատասխան պիտի տանեի ընկերոջս: Նա անհամբեր սպասում էր: Ստիպված այդ պատասխանն

ինքս էի հորինում. «Թող սպասի, ինչ կա շտապելու, դեռ սովորում ենք»:

-Բայց գոնե նկատեցիր, որ սիրում է ինձ, թե՞ ոչ,- հարցնում է մի անասելի տառապանքով:

-Կսիրի,-ամեն անգամ մի այսպիսի հուսադրական պատասխան էի տալիս:

Մի օր էլ ինձ՝ ութերորդ դասարանցուս, ընկերս ուղարկեց աղջկա մոր մոտ՝ խնամախոսության: Մայրը, որ մի շատ պատկառելի կին էր, հումորի մի հսկայական պաշար փեշի մեջ, բարեհամբույր ընդունեց ինձ որպես իր աղջկա ընկերոջ: Բայց երբ իմացավ իմ առաքելության նպատակը, նրբանկատորեն ժպտաց, քնքշաբար շոյեց գլուխս, աթոռ քաշեց սեղանի մոտ, նստեցրեց, ինքը գնաց խոհանոց: Քիչ հետո սեղանի վրա հայտնվեց թեյ, մոշի մուրաբա, խաղող, տանձ ու կարմիր-կարմիր մի քանի խնձոր: Փառանձեմ մորաքույրը նստեց իմ դեմ-դիմաց եւ, արդեն ոչ առաջվա ջերմությամբ, ստիպեց գործի անցնել: Ես միանգամայն բնական համարելով հանդիսավոր այդ ընդունելությունը, հիշեցի, որ խնամախոսները մինչեւ դրական պատասխան չեն ստանում, իրենց մատուցված բարիքներին ձեռք չեն տալիս...

Ես սպասում էի այդ աստվածային պատասխանին: Իսկ մորաքույրն անընդհատ հորդորում էր, որ թեյը խմեմ, սառչում է, խաղող, տանձ ու խնձոր համտես անեմ, մանավանդ խնձոր, որից, որքան գիտեմ, որպես նախանշան են ուղարկում փեսացուին: Աղջիկը, ինչպես սովորաբար լինում է նման դեպքում, տնից չէր փախել, նստել էր պատի մոտ դրված մահճակալին, խնամքով հարդարված տեղաշորի վրա, չարաճճի աչքերն էր խաղացնում վրաս: Վերջապես մայրը, տեղից ելնելով, մոտեցավ ինձ, ձեռքի ափով նորից փաղաքշելով, կարծես երեխայի տեղ դնելով, ասաց.

-Քոռանա՛մ... մեծանո՛ւմ եք... բայց դեռ ժամանակ շատ կա... Մի շտապեք, ամեն ինչ իր ժամանակն ունի: Սովորեք, առայժմ դեռ սովորում եք:

Դա, ըստ երեւոյթին, մի յուրովի պատասխան էր, բայց կոնկրետ ոչ մի կարգին «այո» էր, ոչ էլ մի կարգին՝ «ոչ»:

Ես վեր կացա, ուզում էի դուրս գալ: Մորաքույր Փառանձեմը գոռով երկու կարմիր խնձոր խոթեց գրպանս, ճանապարհ դրեց՝ մեջ-

քիս թմփթմփացնելով: Փողոցում, գրպանիս խնձորները շոշափելով, մտածեցի՝ ինչու՞ հատկապես երկուսը: Դրանում երկիմաստ ինչ-որ բան զգալով՝ խեղճացա, որքան գիտեմ՝ մեկը պիտի դներ որպես նախանշան փեսացուին...

Առաքելությանս արդյունքները չգոհացրին ընկերոջս, ընդհակառակը... Խնձորներից մեկը, որ շմփշմփոցով ուտում էի, մյուսը մեկնեցի նրան: Վերցրեց, բայց չկերավ, դեն նետեց, որ գլորվելով, փոշոտվելով ու իր կարմիր գույնը գցած, գնաց, կորավ այգու ցանկապատի մի ճեղքում:

-Ես այլևս չեմ կարող համբերել, ես... ինքնասպանություն կգործեմ, դառնացած վրա բերեց, զնդակի պես պոկվեց տեղից ու նետվեց տուն:

Մնացի շվարած: Քիչ անց նույն զնդակի թափով դուրս թռավ տնից, առանց ուշադրություն դարձնելու ինձ վրա, ձեռքի մեկը գրպանում, ուր ինչ-որ բան էր թաքցրել, ճանապարհ ընկավ դեպի Շարթա խութ: Ամեն անգամ, դասերից հետո, մենք այնտեղ էինք գնում թափառելու, երազելու, մեր երազանքները պահ տալու այդ երանելի շաղասարին:

Հանկարծ մի բան չբերի գլուխը՝ մտածեցի ու անմիջապես հետևեցի նրան: Նա մի այնպիսի արագությամբ էր սլանում, ասես հողմ է, կամ հողմի բերան ընկած փուչիկ: Տեղ հասավ, սրբատեղի կաղնու տակ, մատուռի առաջ ծնկի եկավ: Ես տեսա, թե ինչպես բաց դանակն ափի մեջ ձեռքը վեր ցցեց եւ ուր որ է պիտի վայր իջեցներ ուղիղ բաց կրծքին: Տեղ հասա շնչասպառ ու շնչահեղձ կանգ առա: Ձեռքը վայր չէր իջնում, ու ես էլ ոչինչ չէի ձեռնարկում: Քիչ անց դանակը վայր զնգաց մատուռի քարերի մեջ: Ես հանգիստ շունչ առա: Իսկ նա վարից վեր, խեղճացած, ողորմելիորեն նայեց ինձ ու սասց.

-Բա դու ընկե՞ր ես... դանակն ինչու՞ չէիր ձեռքիցս խլում...

Ես հեռացա ու անխոս նստեցի մի քարի: Նայում էի նրան, ու նա իմ խոցող հայացքից խուսափելով, շուռ եկավ դեպի մայրամուտ, որի շառագունած պաստառի վրա խամրում էին առաջին սիրո առասպելները:

Դե՛ ի՞նչ, սիրելի Սանչո, մնամ պատանության ջերմությամբ

Քո՛ Դոն-Կիխոտը

2002թ.

ՆԱՄԱԿ ՏԱՄՆԵՐՈՐԳ

Ողջուն, սիրելի Սանչո,

Այս անգամ քեզ մի շատ տխուր լուր պիտի հաղորդեմ, մահացավ Բոնդուր Գիրիշը, աշխարհից հեռացավ մի ամբողջ շքեղություն: Գնում էի թաղման թափորի մեջ ու լսում կողքիս քայլող մարդկանց հազիվ լսելի շշուկները, որ խորը ցավ ու ասփոսանք էին արտահայտում. «Մարդ էր, ժողովրդական մարդ, եւ ի՞նչ վարպետ էր, տեղը թափուր մնաց»: Ես առանձնահատուկ վերաբերմունք ունեի նրա նկատմամբ: Քայլում էի թափորի հետ եւ հիշողությանս մեջ վերակենդանացնում մի ամբողջ կյանք, որ արդեն անցյալ դարձավ, փակվեց մի լավ գրքի վերջին էջը: Եվ այսպես...

...Պատմության ուսուցիչ Շահեն Արշակիչն ասում էր.

-Վա՛րդիթեր, մի կանգնի՛ր...

Վարդիթերը տեղից ելնում էր կաս-կարմիր կտրած, որովհետեւ դասին լավ չէր պատրաստվել, եւ սիրտը ճնճողուկի սրտի պես էր խփում: Ելնում էր, եւ որպեսզի լիքը-լիքը մարմինը անհարմար վիճակ չընկներ նստարանի նեղվածքում, դուրս էր գալիս, կանգնում մի կողմ:

-Վարդիթեր, Գիոգենեսն ո՞վ է...

...Լռություն: Ոչ դասարան, ոչ դաս, ոչ ուսուցիչ:

-Այ աղջիկ, վերջերս քեզ ի՞նչ է պատահել:

Աղջիկը հուճոքով էր, եւ գիտեր, որ ուսուցիչն էլ զուրկ չէր դրանից, տեղը լինե՛ր՝ կասե՛ր՝ ընկե՛ր Սողոմոնյան, գլուխս քամի է մտել, ուսուցիչն էլ կկռահե՛ր՝ ինչ «քամի»... «Քամին» Բոնդուր Գիրիշն էր: Հետո ինչ, թե Վարդիթերի մայր Աննան ասել էր.

-Վատ տղա չի, ամա... մի քիչ Պըլը-Պուղի է: Տասներորդն ես ավարտում՝ ուշքդ-միտքդ դասերիդ պահիր:

Գիոգենես, Գիոգենես... Գիտեր, ախր, գիտե՛ր՝ ով է: Ինչու՞ է մոռացել: Գիրիշն ասել է՝ Վարդիթեր, էգուց կգաս պահեստ, ձեր գինին-օղին ստանաս...

Գիրիշը եւ՛ կուտնտեսության պահեստապետն էր. եւ՛ տակառագործը: /«Բոնդուր» մականունն այստեղից էր կալել նրան/:

-Նատիր, Վարդիթեր: Դիոգենեսից՝ քեզ մի նկատողություն: Հաջորդ անգամ դասը նորմալ սովորած կգաս:

Դասերից հետո Վարդիթերը գնաց պահեստ: Կանգնել էր բաց դռների արանքում, նայում էր լիքը-լիքը տակառների անեզրությամբ: Գինու-օղու հոտը բռնել էր շուրջբոլորը: Բայց Գիրիշը չկար: Անհարմար զգալուց՝ ուզում էր ետ դառնալ, մեկ էլ պահեստի հեռավոր խորքից.

-Կու՛-կու՛...

Չայնի վրա գնաց, կիսամթան մեջ դեմ առավ մի դատարկ տակառի: Մեկը գլուխը դուրս հանեց տակառից ու կրկին...

-Կու՛-կու՛...

Վարդիթերը ետ ընկրկեց ու հանկարծ հիշեց դասին չհիշածը:

-Արա, Դիոգենես՞սն ես... Դե, դուրս արի:

Գիրիշի ետեւից կարմիր խնձոր ուղարկող չի եղել, աներեսի պես ինքն է դուռը բացել, թե՛

-Տեսնում եմ՝ դուք իմ ճանապարհը բացողը չեք...

Նշանածին այցի գնալուց բարձրանում էր հարեւան Սիրանենց տանիքը, կավե կժից չամիչը հանում, լցնում գրպանները, որ տա Վարդիթերին:

-Կեր, որ հիշողությունդ տեղը մնա՝ Դիոգենեսին չմոռանաս:

Լավ էլ երգում էր: Մայաթ-Նովայից եւ նույնիսկ աշուղ Ալեսկերից, որ էն ժամանակ դեռ «թուրք» չէր: Չայնը պահեստում ո՛նց էր հնչում՝ ակուստիկան լավ էր: Երգում էր տակառ նորոգելիս, գինին քամելու ժամանակ, երգի հնչյուններն ասես պարում էին գինու շիթերի հետ՝ տակառից-տակառ լցվելիս: Այդ ամենն ու՛ր մնաց... Անցյալի արեւոտ օրերի մեջ: Տարիները ձյուն դրին Գիրիշի քունքերին, անհոգությունը չվեց հավքի պես, ընտանիք կազմելուց հոգսը հիմնավորապես նստեց նրա ուսերին: Սկսված Շարժումն էլ պակասը տեղը դրեց:

...Արցախն ալեկոծվել էր: Հանրահավաքներին եկավ Ստեփանակերտ՝ հրապարակում, փետրվարյան բքի մեջ, ժողովուրդը ծովացել էր: Խարույկ վառեց, խորոված արեց ու տվեց մարդկանց՝ ում պատահեր, որքան որ հերիքեր: Թթի օղի էլ էր բերել, հյուրասիրեց, որ չմրսեն, դիմանան, մինչեւ տեսնեն՝ էդ ամենն ինչով է վերջանալու: Ալեկոծվող ամբոխի միջից «Լենին, պարտիա, Գորբաչով» եւ «մի-ա-ցու՛մ» կարգախոսները թնդում էին օդում: Ամբոխի միջից ինքն էլ

բռունցքը վեր ցցեց, առաջին կարգախոսը մի տեսակ սրտովը չէր, ասեա՝ բնագողով, թե ինչով, զգում էր, որ դրանից արյան հոտ է փչում, իր շուրթերը միայն «մի-ա-ցու՛մ» էին գռչում:

Արյունն, իրոք հեղվեց: Նախ՝ գրահամեքենաներով օճոնը՝ ռուսի թեւի տակ, մտավ գյուղ, 15 հոգու գերեվարեց, այդ թվում՝ մորաքրոջ տղային /որ կոլտնտեսության նախագահն էր/ եւ գյուղխորհրդի նախագահին: Տարան Աղղամում տանջահար արին, ապա ֆերմայից մի գիշերում երեք հարյուր ընտիր կթան չքացավ: Հետո՝ ավելի վատ, թուրքերն ուղղակի հարձակվեցին գյուղի վրա: Երեք անգամ լավ ջարդ կերան անթաղ դիակներ թողնելով՝ ետ գնացին, սկսեցին Աղղամից գրադահար անել գյուղը: Ավերվեց հորեղբոր տունը՝ հորեղբոր որդին փլատակների տակ մնաց: Գյուղամիջում պայթած արկին էլ զոհ գնաց աներձագ Վահանը...

Գիրիշն ապաստարան չէր գնում, գնում էր պոստ՝ Էրկան քար, Ջրամբարի ձոր, Դավալու տեղ: Գիշերը պահ մտած չէշոտ ժայռաբեկորի ետեւ, ոտքերը ձյան մեջ, ուշքն ու միտքը ներքետում՝ թուրքերի կողմը, շուրթերին՝ երգի տեղ՝ ուշունց: Չնեղանաս, Վարդիթեր, էլ էն տեղը չի... Բերանս պիտի հարամցնեն: Ու կցում էր՝ ես քո Գորբաչովի կնոջը, քու հոր... Ալեսկերն էլ թուրք է, աշուղ, բայց թուրք է... Ու տրամադրությունը եղած պահին մի Սայաթ էր մնացել իր համար՝ նրանից էր երգում:

Նեսոյի գունդը, թուրքի ձեռից հրո ճարակ եղած մեր այգիների, հանդ ու անդաստանի միջով, Մարգիլլուի վրայով թշնամուն քշեց մինչեւ Ուշ Թափա, թոփերը սարել էր Միր-բաշիրի վրա՝ ասացին՝ բոլա, զինադադար ա...

Տարեցներին պահակակետերից ետ ուղարկեց տուն, ու Գիրիշը դարձավ իր պահեստին ու արհեստանոցին: Մտավ արհեստանոց, աչք ածեց պատից կախ գործիքներին, օճոռքի վրա սարդի հյուսած մանդիլներին, գլուխն օրորեց, հետո գնաց պահեստ, 500 դեկալիտրանոց թափուր տակառների շարամիջով գնաց, գայթեց, չընկնելու համար ձեռքը հենեց տակառին՝ ձեռքի թափից տակառը ձեռն հանեց՝ արձագանքը գլորվեց մինչեւ դուռը: Ելավ պահեստից, նստեց մուտքի մոտ ընկած թթեմու բնին: Գործերը կուտակվել են, ինչի՞ց սկսի: Ուժերը կհերիքե՞ն, տեսնես:

Աշունը տերուտիրական էր Սվարանց ձորում: Խաղողն աչքի էր

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ընկել, թուզը՝ հասել: Կոլտնտեսության հինգ հարյուր հեկտար այգիներից տասը հեկտար է մնում գյուղամերձ Ջինհազի տարածքում, տասնհինգ-քսան օրից բերքը պիտի հավաքեին: «Բոնդուրն» շտապում էր: Տակառներից գլորում էր դազգահի մոտ, նորոգում, հրում մի կողմ: Երբ մուրճով խփեց առաջին պատրաստ տակառի հատակամասին, ավտոպարկի կողմից հնչեց լցավորող Բագրատի ձայնը.

-Դնգոցդ անու՛շ, Բոնդուր Գիրիշ...

Աննկատելի արհեստանոց մտավ գյուղապետ դարձած նախագահը.

-Բարի օր...

-Բարով տեսանք, Միքայել Միմոնիչ:

Քսանինն ու կես տարի նախագահ եղած հոր՝ Միմոնի հետ քսանհինգուկես տարի աշխատել էր Գիրիշը: Թախիծ իջավ դեմքին՝ ընկերոջ անտեղի կորուստը հիշելուց:

Գյուղապետն ասաց.

-Բուտերին առայժմ ձեռք չտաս, փոքրերը նորոգիր, որ հասցնես, մինչեւ տեսնենք...

-Այսինքն՝ հարաբերական նորոգում...

Միմոնիչը հանդարտ ժպտաց վարպետի ակնարկի վրա, շուտ եկավ, գնաց:

Օրն իրիկնացել՝ բանթողի ժամն էր արդեն: Էդօրվանը հերիք է: Գոգնոցը հանեց, գործիքները հավաքեց, փաթաթեց գոգնոցի մեջ, դրեց մի կողմ, շորերը թափ տվեց, փակեց արհեստանոցն ու քայլերն ուղղեց մոտակա թզենու կողմը: Մի քանի թուզ ու մի նուռ պոկեց, դրեց պայուսակի մեջ: Վարդիթերի համար...

Իսկ Վարդիթերը, սիրելի Մանչո, այրիացավ: Այդ սիրելի կնոջն այլեւս չեմ պատկերացնում առանց Բոնդուր Գիրիշի: Ի՞նչ կարող ես անել՝ մնում է հաշտվել անդառնալի կորստի հետ ու մխիթարվել նրանով, որ նրա հիշատակը դեռ երկար կապրի համագյուղացիների հիշողության մեջ:

Մնամ՝

**Քո՛ Դոն-Կիխոտո
1995թ.**

ՆԱՄԱԿ ՏԱՄՆՄԵԿԵՐՈՐԳ

Սիրելի Սանչո, որջույն:

Վերջերս քիչ ես գրում, ի՞նչ է եղել, հայտնիր՝ իմանամ, հո քեզ հետ բան չի՞ պատահել... Ինչեւէ, այս անգամ նամակս մի քիչ նամակ չի, այլ ցավի մի բեկոր, որ այս էլ ահա քանի տարի խրված է մնում մարմնիդ մեջ եւ անընդհատ զգացնել է տալիս: Սա մաքառում է՝ ցավի ու սփոփանքի սահմաններում:

Եվ այսպես...

Շաբաթվա մեջ մեն մի կիրակի է մնում, որ Նորիկը հանգստանա: Բայց ստիպված է զրկել իրեն նաեւ այդ միակ հնարավորությունից. սիրտ է, չի դիմանում, ցավից կծկվում է, երբ տեսնում է, թե ինչպես է կինը՝ Լենան, սեւ հագած, այս էլ քանի՜ տարի՝ սգահան չեղած, գիրկը թարմ ծաղիկներով լի, գնում գերեզմանոց: Ամեն անգամ հետեւից նայելիս՝ կսկծում է ինքն իրեն.

-Գնում ես, հա, գնում, Աստծո ամեն կիրակի, ա՛յ թանկ արարած, որ էդքան գնում ես, ինչու՞ զոնե մեկին ե՛տ չես բերում...

Նորիկը, ինչպես ինքը կասեր, իրիսկման լինելու համար, աչքերում՝ լճացած արցունք, փղծուկը՝ կոկորդում, կմտնի գոմ, մինչեւ Լենան իրեն կարգի կբերի գերեզմանոց գնալու: Էշն առաջը կանի, կգնա փայտի, էշի վրայի խուրջինում՝ կացին ու պարան, մի կանխսորջուր, մի քիչ ուտելիք՝ հանդում մի բան բերանը դնելու համար...

Վազուն ձորի ծմակում գեճը չի կտրի, կացնով կտա ոտի վրա չորացած ու հին կոճղի գլխին: Թե կոճղը դեռ պինդ լինի, համառի, նորից կզարկի ու ամեն խփոցի հետ տնքա, իրեն էլ թվա, թե կոճղն է ցավից տնքում իր անկման պահին...

Մինչեւ կեսօր կոճղը կոճղի հետեւից կհանի, դուրս կտա բացատ, կկիտի, որ իրիկնադեմին բեռնի էշին ու բերի տուն: Քափ ու քրտինքում, քրտինքի կաթիլները շեկ ու թավ բեղերի մեջ, խոնավ ու թաց վերնաշապիկը հոգնությունից մրմռացող լանջին կպած՝ մտքովն էլ չի անցնի՝ հանի շապիկը, գցի մի քոլով, արեւտի: Կնստի կաղնու շվաքում, նստելիս մի «վա՛յ» կանի այնպես, որ կթվա, թե այդ «վայի» մեջ լափուն տվող ցավին տեղյակ կաղնին կարձագանքի թախծոտ խշշոցով...

Խորհրդավոր մի լռություն՝ իջած բացատի վրա ու ծործոր ստվերներ՝ ուրցի բուրմունքով բռնկված: Բերդաշենցի Ուրուբանց Նորիկն ինքն իրեն կտա ու կառնի, հուշի բարակ թելի ծայրն առած՝ կգնա ու՛ր, կգնա ու կանգ կառնի՝ այնտեղ, երբ թուրք օսնուն ռուսների հետ լցված տանկ ու ԲՏԲ-ի մեջ, դրդոցով գալիս էր գյուղի վրա: Առաջինը նկատել էր իր կինը՝ Լենան, երբ հորթ ու ոչխարի հետեւից բարձրացել էր Փոքր նահատակի սարը: Հեկհեկ վերադարձել էր գյուղ, ոտքի հանել մարդկանց: Տղաներին՝ Նելսոնին, Վիլսոնին, Մարտիկին, Կոմիտասին ու մյուսներին տարել անտառի թավուտները ու պատվիրել՝ մինչեւ «եքիժ, եքիժ» չկանչի՝ դուրս չգան...

Գյուղից տասնհինգ հոգու քշեցին-տարան, տանջահար արին աղղամների ու շահբուլաղների բանտերում: Տղաները դուրս եկան անտառի թավուտներից, հավաքվեցին, խելք-խելքի տվին ու որոշեցին՝ ժամանակն է արդեն, օրհասական ժամը, զինվել է պետք: Կռիվն սկսվեց, ու ինքն իր «ԿՌ-ԱԶ»-ով զենք ու զինամթերք է տանում դիրքերը: Մի օր էլ մեքենան պայթեց ականի վրա: Էդ ո՛նց եղավ, որ իր կործանված մեքենայի բեկորներում ողջ մնաց: Գու՛ցե Աստված խնայել էր իրեն, որպեսզի հետագայում ավելի ծանր ու դաժան փորձությունների ենթարկեր... Եվ փորձությունները հաջորդեցին իրար: Տունը սուգ ու շիվան ընկավ, տասնչորսամյա Վարսիկ աղջիկը գրադի գոհ դարձավ 1992թ. օգոստոսի 7-ին: Թրվում, ծիծաղկոտ ու երազկոտ աղջկա մահը ծնկի բերեց իրեն:

Հետո եկավ երկրորդ դժբախտությունը. որդին, տանկի նշանառու, օպերատոր Վիլսոնը մասնակցելով Ավդալ, Գյուլափլու, Մուղանլու, Կուրոպատկինո, Ամիրանլար գյուղերում տեղակայված թշնամական հենակետերի ոչնչացմանը, 1992թ. դեկտեմբերի 6-ին զոհվեց Մարտունու շրջանի հյուսիսարեւելյան հատվածի սահմանային բարձունքի համար մղված անհավասար մարտում: Հաջորդ զոհերը դարձան կնոջ՝ Լենայի եղբայրները: Ազգային հերոս Վովա Մուսայելյանն ընկավ Խոջալուի, Կարեն Մուսայելյանը՝ Բահմանլուի գրավման համար մղված մարտերում:

Դաժան հարվածներ էին, ահավոր ու անխնա: Դիմանալ էր պետք, դիմանալ՝ զոհն հանուն Լենայի փրկության: Իսկ Լենան... տղամարդուց պակաս չգտնվեց:

Պատերազմն ավարտվեց: Արյամբ նվաճված հաղթանակը սփո-

փանք էր բերում բեկված հոգիներին: Թվաց՝ Աստված իրեն ու Լե-
նային պատճառածը քիչ չէր համարի, ուրիշ զոհ չի պահանջի:
Բայց, արդյո՞ք, Տերն այդպես էր մտածում... Վերջին դժբախտու-
թյունը վրա հասավ 1996թ. դեկտեմբերի 27-ին: Ականազերծման զոհ
գնաց կենդանի մնացած միակ որդին՝ Նելսոնը: Շատ չեղա՞վ, Աստ-
ված, թե դու լինեիր իմ տեղը՝ ո՞նց կդիմանայիր... Դե ես՝ մի կերպ,
դու արի ու դիմացիր Լենայի փոխարեն: Ամա կդիմանայիր, հա՛,
Տեր իմ, չէի՞ր դիմանա, հաստատ՝ չէիր դիմանա՞...

Ո՞վ մնաց, ու՞մ թողիր ինձ, Տե՛ր իմ, ինքն իրեն կմոխմուխատի
Նորիկը: Հա, խնայեցիր Նելլիս՝ միակ աղջկաս իր չորս զավակնե-
րով: Պապան քեզ մատաղ, Նելլի, դուրբան լինի քո Սիրունին, Նեսո-
յին, Հակոյին, Նորայրին: Դե, արի, տես դրանց ու փորձիր չդիմա-
նալ, ցավդ ներս մի առ ու մի բանիր գիշեր ու ցերեկ: Լեզուս պա-
պանձվեր՝ չասեի էսքան անասունն ու՞մ համար եմ պահում, էսքան
կովեր, խոզեր, ոչխարներ, բադեր, հավ ու ճիվ... Էդ հենց նրա հա-
մար, որ ժամանակ չունենամ ցավին տրվելու, որ Լենան էլ ժամա-
նակ չունենա, դժվար ապրուստի այս անձիր ծիրի մեջ մոռանա մոր-
մորն իր կորուստների...

Հրեն Սիրուն աղջիկ-թոռս գերազանց է սովորում: Նեսոս գնաց
առաջին դասարան, Հակոս եկող տարի կգնա, երեք տարեկան Նորայ-
րիկս հետեցս այնպես է պապա կանչում, որ իմ տեղ Բերդաշենի Բեր-
դասարը լինե՞ր՝ հազար տեղից ճաք կտար... Էն օրն էլ նախիրը հանդ
տանելիս մեր Վանյան, որ իր երկու տղաներին է զոհ տվել, ասաց.

-Քո բաժինը շա՛տ եղավ, Նորիկ Հարությունյան, շատ ու շատ
եղավ... Աստված պահի թռռներիդ, սփռփանք լինեն...

Բա ինչ, սփռփանք լինեն: Ի՞նչ անենք, թե կռներս հոգնել են, ցա-
վից նվնվում են, քիչ է մնում ուտերիցս թափվեն... Բա Լենան ո՞նց է
անում, օրվա քսանչորս ժամից հազիվ չորս ժամ է քնում: Բա նրա
կռներն ուտերից չե՞ն թափվում: Դո՛չաղ է, զալում, ոչ մի տղամարդ չի
կարող չափվել նրա հետ:

... Իսկ դու՝ անբուժելի ցավ, մխիթարվե՛ս դու, որ վիրավոր գազա-
նիկի պես չե՛ս լռելու:

Այո, չի լռելու, սիրելի Սանչո, չի՛ լռելու...

*Մնամ քո՝ Դոն-Կիխոտը
2002թ.*

ՆԱՄԱԿ ՏԱՄՆԵՐԿՈՒԵՐՐՈՐԴ

Ողջուն, սիրելի Սանչո:

Իմ այս նամակը, որ նախատոնական ու ամանօրյա բնույթ կունենա, չգիտեմ ինչից սկսեմ եւ ինչով ավարտեմ, անելիք շատ կա: Ոտքիս մեկը՝ հին ու անցնող տարվա վերջին հոգեւարքն ապրող կիսաօրվա մեջ, մյուսը մեկնել եմ նոր տարվա սպասվող օրվան, հայտնի չէ՝ ինչքան եմ այսպես շքուած մնալու: Ի՞նչ եմ անելու, ի՞նչ է լինելու, ինչպե՞ս եմ դիմավորելու Ամանորը, բանը բան ցույց կտա: Տարվա տասներկու ամիսների թվով՝ սա իմ տասներկուերորդ նամակն է, որոնցից, կարծեմ, պատասխանել ես երեւի երկուսին, թե երեքին: Ծույլի մեկը: Հասակի խնդի՞ր է, թե՞... սառչում ես: Էհ, ինչ ուզում ես՝ արա, ինչպես ուզում ես՝ վարվիր, ես իմ Դոն-Կիխոտյան ձին եմ քշելու... երեւի դու էլ քո ականջները կախ, սանչոյատիպ ավանակը...

Հիմա, այս պահին, 2006 թվականի նախաշեմին եմ, հաշված ժամեր եմ մնում մինչեւ նրա մուտքը մեր կյանք: Հուսանք՝ ոտքը բարի կլինի, շառից-շլթաղից հեռու: Հինը, ինչ ասեմ՝ եկավ, իր արած-թողածով գնում է հավերժության գիրկը: Նրանից գոհ եմ թերեւս մի բանով, որ մաքրվել եմ պարտքերից: Եկամուտներս՝ խաղողը, հացահատիկը /միրգն ու բանջարեղենը չհաշված/ ուսերս թեթեւացրին հոգսերի բեռից, թե տարվա քափ ու քրտինքից հետո, ինչ է նշանակում ունենալ թեթեւ ուսեր, խաղաղված հոգի ու լիաթոք շնչող, թրթռուն սիրտ: Դե, մի քմծիծաղիր ու մի քամահարի, թե՞ դու այդպիսի պահեր չես ունենում, թե՞ դու ոչ պարտք ես տալիս, ոչ էլ պարտք ես մնում...

Ինչեւէ: Մի կողմ թողնենք մեր այս անհաշտ ու ընդմիջտ հաշտ մտերմությունը՝ անցնենք բան ու գործի: Ասել եմ, չէ՞, թե ի սկզբանե էր բանը: Ասենք՝ քո բանը մի քիչ ուրիշ է, իմը՝ մի քիչ այլ: Նախ՝ ինչպե՞ս ես դիմավորելու Ամանորը: Չգիտեմ՝ քո զամբյուղը կհերիքի՞ տոնական սեղանիդ... ախր ամեն ինչ պիտի առնես: Մի քիչ դեսից դենից ուղարկում եմ... հո չե՞ս նեղանա: Իմ ամեն ինչը տնական է,

ոչինչի փող չեմ տա, հոգ չէ, թե չունեմ, ունենամ էլ՝ չեմ տա, որովհետեւ դրա կարիքը չկա: Գյուղացին աննպատակ փող չի խարջի, կպահի, կկուտակի, ինքն էլ չիմանալով՝ ինչի համար: Դե, ապրել կա, մեռնել կա... վերջին օրվա համար: Նորիկը քեզ օրինակ, գիտես էլի՝ իմ հարեւանը: Զսան տոննա հացահատիկ ամբարեց, հինգ տոննա խաղող, չհանձնեց, բերեց ճմռեց, լցրեց մի ամբողջ ցիստեռն, բենզավոզի չէ, ջրի: Պահեց-պահպանեց, մինչեւ անտառից մի թափք քոթուկ հանեց, բերեց-թափեց ու վերջերս էն ճմռածից օղի թորեց. Երեքհարյուր լիտր: Պատկերացնու՞մ ես, էդ ամբողջը պիտի խմի սաղ տարին, մինչեւ նորը կթորի: Էդ տնաշենը ոտքը զցելու տեղ չունի, բակը լիքը՝ հավ ու ճիվ, բադ ու հնդկահավ, ոչխար ու այծ, իրենց ամլիկ գառ-ուլերով, խոզ ու կով՝ սիրուն-սիրուն խոճկոր ու հորթերով: Սի տեսնեմ՝ նոր տարվան երեւի մի հավ կմորթի՞: Լեւան Նորիկի մորթած հավի կրծքամսի սպիտակ մի շերտ ետ կզցի ինձ համար, մնացածը կղնի ամուսնու առջեւ: Նորիկը նոր քաշած օդուց մի լիքը բաժակ կառնի կոշտ ու կոպիտ մատների արանքը, կբարձրացնի, հայացքը՝ դեպի վեր, երկնայինին, հագիվ իրեն համար լսելի կշշուցա, «Էն խոխոցը հիշատակի...»: Խոսքի շարունակությունը փղձուկի նման կմնա կոկորդուս, աչքերում արցունքի ցող կհայտնվի, սիրտը կկսկծա՝ էս էլ քանի տարի, մեր ազատամարտի զոհեր, ջահել-ջիվան որդիների համար... չէ՞ որ մեր ամեն մի ուրախության հետ նաեւ արցունք է խառն...

Սանչո ջան, օրն իրիկնանում է: Հին տարվա վերջին օրը հոգեվարքի մեջ է եւ իր քրքրված հանդերձների ծվեցններն է թողնում Դուգե ծմակի կաղնուտի գանգուրներին: Ուր որ է՝ Արտաշը հանդից կգա՝ էշին աջ ու ահյակ հակ արած փայտ, մեջը մի խոտեւ չոր խոտ, ինքը վրեն արքայավայել նստած, տավարն առջեւից, կգա ու մեր տան մոտով անցնելիս, իրիկնամուժի մեջ էշի ոտքը մի պահ ետ կզցի՝ «թոքքու՛շ, անտեր, մի կանգ առ» եւ «հըմ» կանի, որ կնշանակի՝ «բարեւ» կամ՝ որպիսությունս հարցնելու պես մի բան: Իրիկնամուտի մեջ գլուխը հակած էշի ծոծրակին, որ կթվա՝ ոչ թե ինձ հետ է խոսում, այլ՝ էշի: Եվ ես շատ պարզ կհասկանամ, թե ինչ է ուզում հասկացնել: Այսինքն՝ իրիկունն անցիր մեզ մոտ, կնստենք, կզրուցենք:

Արա, ես չեմ ձերը, բա քո բաջի Աննան ի՞նչ կասի, քո բաջողի Արա-
յիկը, Մարինեն, խոխեքը: Հետո, գլուխը աշոպես՝ դեպի անլեզու
արարածի ծոծրակը հակած, «չու» կասի հորեղբորս փեսա Արտաշ-
ը, իմ տան ցանկապատի ու Դուզե ծմակի եզրով անցնող ճամփի
իրիկնամուժի մեջ կանհետանա տեսադաշտից:

-Հե՛ հե՛ Դոն-Կիխոտ,- ներքեւներից, մեր այգու վրա մթնող օր-
վա միջով կկանչի Լեւան,-Չինան զանգել է, խնդրել, որ գաս՝ կապ-
վես իր հետ... Հա, լավ՝ ասում եմ պատասխանի պես մի բան, որին,
հավանաբար, Լեւան չսպասի՝ իրենն ասել էր, վերջ, համոզված, որ
ես էլ իմն եմ ասել: Չինան զանգել էր, որ կապվեմ հետը եւ ի՞նչ... Իբր
չգիտե՞մ ինչի համար, պարզ չի՞, էդ ե՞րբ չեմ նոր տարին դիմավորել
քրոջս հարկի տակ, էս էլ տասներեքերորդ անգամ, առանց սպասե-
լու, առանց պայմանավորվածության ու հրավերի՝ հետը պիտի լի-
նեմ, իր օջախում, իր թուփ ու ծուպով, իր որբեայրի հարսի՝ Սվետա-
յի, մեր ազատամարտի գոհ զարմիկիս՝ Արտակի կնոջ, նրա որբ երե-
խաների հետ, որի երկվորյակներ Կարենն ու Արենն արդեն համալ-
սարանականներ են եւ, երեւի, քաղաքից եկած կլինեն Ամանորի առ-
իթով: Բա Կարինեն, էն թուխածամ ու թխաչ միամորիկը, որ ոտքի
վրա է թիքա անում, միայն, թե պարի, անվերջ, անհոգ, առանց հոգ-
նելու: Ինչպես չլինեմ նրանց հետ, երբ գալու է քրոջս աղջիկը՝ որբե-
այրի Արեւիկը, էն անձնագոհ Հովիկի կինը՝ իր գույգ աղջիկներ
Անուշով ու Սուրբիկով: Գալու է Արարատը՝ Աստծո ողորմածու-
թյամբ, ողջ մնացած զարմիկ ազատամարտիկս՝ իր չորս տղաներով,
ու նրբանկատ, ամեն ինչ իր տեղը բերող ու դնող Կատյայի հետ:
Նրանք գալու են, այո, գալու են՝ հավաքվեն Քանթուց Գիրիշի ու Չի-
նայի հարկի տակ, դիմավորելու նոր տարին, ուրախանալու, էս էլ
քանի երրորդ անգամ իրենց ուրախությունը, ցնծությունն արցունքի
հետ խառն: Այո, բա էլ ո՞նց, էդ է մեր ճակատագիրը... Նստելու ենք
լայն ու բաց, լիքը սեղանի շուրջ, ուտել-խմելու ենք՝ ոչ ուտել-խմելու
պես, բաժակ ենք բարձրացնելու մեր որբ մեծացածների առողջու-
թյան ու հաջողությունների համար, որոնց որբությունն այնքան էլ
որբություն չմտեց նրանց վրա՝ այդ համերաշխ ու միաձույլ ընտա-
նիքի դիմակայության շնորհիվ...

Սիրելի Սանչո,

Էհ, ինչ ասեմ՝ էս ենք, էս մենք ենք ու մեր խալիսը, մենք ենք, մեր գյուղն ու մեր եզերքը՝ սահմանամերձ, հոխորտացող թուրքի նշանառության տակ... Բայց, ինչպես ասում են՝ հայոց արեւելից կողմանց դարպասն ենք: Դե, չեմ կարծում նաեւ, թե դու չես պատկերացնում՝ ով ենք, ինչ ենք այս եզերքին կառչած նվիրյալներս, այս հողին պահ տված զոհերի պահապանները, ուխտավորները, եւ հասկանում ես, թե ինչ խորհուրդ ունի ամեն կիրակի ու տոնի նախօրյակին նրանց շիրիմներին ուխտագնացության ու սգահան լինելու մեր երթը...

Սանչո ջան,

Ախպերս, մանկությունս, պատանությունս եւ էլի ով գիտե՝ ինչս... չնեղանաս, թե որ ասեմ՝ ես հիմա նման եմ էն եզանը, որը գարնան իր հերկը, ամռան կալ ու կալսելն ու աշնան վարուցանքն ավարտել եւ հիմա եկել է կապվել ձմռան իր ախտո՞ին: Խոտը կա, ծղոտ ու կորմ կա, թող ինչքան քեփը տալիս է՝ խժռի ու բրբ...ի: /Իմիջի այլոց, քեզ չի՞ թվում, թե մի քիչ զավզակացել եմ.../: Էդ նրանից է, որ մի անգամ վեր չկացար, չեկար էս անտեր-անտիրական, էս տեր ու տիրական եզերքի համն ու հոտն առնելու, էս խալիսի ցավն ու ուրախությունը ներս առնելու, նրանց տրտունջ-մրմունջ-հոգսերին հակ լինելու, հետո գնայիր, տրվեիր մեծ ու փոքր նահատակների զիլ-զիլ զեփյուռներին, անծայր-անժիր երկինքների տակ այս եզերքին իջած դեկտեմբերյան եղյամի միջով քայլեիր, սարսռայիր, երբ քամին իր սառն համբույրը ծեփի ճակատիդ, դադրած-բեզարած, թեփոտված, հովի պես մեղմացած-քնքշացած գայիր, նստեիր իմ օջախում, մի քանի բաժակ թթօղի հուպ տայիր, խումհար լեզուդ բացվեր, ու ես տեսնեի, թե ինչքան ես զավզավակության մեջ գերազանցում ինձ... Էհ, ինչ ասեմ, ասողին էլ լսող է պետք, եղած-չեղածից չլինելու բաներից եմ խոսում, մեկ է՝ ավելորդ է գայլի գլխին խրատ կարդալը: Հիմա ինձ միայն մի բան է անհանգստացնում. էս դեկտեմբերը չորային է, խիստ ու ցրտաշունչ, բայց՝ չոր: Այ թե՛ մի ձյուն գար, փափուկ-փափուկ, էն ձյան նման. «Ձյուն է գալիս փաթիլ-փաթիլ, հետն էլ՝ անձրեւ կաթիլ-կաթիլ, էդ միջոցին մի պառավ կին հորթն է փնտրում դաշտի միջին»... Այ, հենց այդպիսի մի ձյուն գար ու նստեր մեր

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

խալխի վարուցանքին, կորուսյալ անցյալի չկորուսյալ մեր մանկության ընկերոջ՝ գյուղատնտես Միշայի՝ Ջինհազի տարածքում հիմնադրած խաղողի երբեմնի այգիների այսօրվա ամառի հողերի տավարի տափանած արտի վրա, գար ու փափուկ-փափուկ մստեր, ճերմակ սավանի նման ծածկեր Բոնդուր Գրիշայի տակավին թարմ շրիմաթումբը, լցվեր այրիացած Վարդիթերի ամանորյա տրտունջների, մորմոքների, խռովքի մեջ, որ նոր տարին կդիմավորի կամ... չի դիմավորի առանց Բոնդուր Գրիշի:

Ափսո՛ս, հիմա էն ձմեռն ու ձյունը չկա, որ մնաց մեր մանկության մեջ: Էն ձմեռն ու ձյունը գար ու երկար մստեր էս խալխի տանիքներին, ծածկեր բակ ու առմուտք, որ Սուպուրանց Միրանը, Ուղունց Աշոտն ու Պայծառը, Թմասանց Թառին, Բյագունց Ժելան, Միրզաջանանց Սուրադն ու Գոհարը, Հրաչիկը, Վառունց Սեփն ու Լիդան, Միրզաբեգանց Աշոտը, մեր Արտաշը, Աննան, որ կատաղի հեկտարականներ էին, կոլտնտեսության մոլի հարաքաշներ, հիմա դադրած-բեզարած մստեին իրենց տաք ու ապահով օջախների շուրջ, մտովի գնային-սուզվեին անցած օրերի երանությունում եւ վրահաս Նիրվանայում մոռանային, թե իրենց մարմիններում լյարդի, երիկամի, ջղերի եւ էլի ինչ իմանաս ինչերի մեջ ցավ է մնացել էն լարված, անցյալ-կորուսյալ ժամանակների բեռան ծանրությունից... Այո, ձյուն գար, Սանչո, որ Ամանորը Ամանորի նմանվի եւ Սուրբ Ծնունդը՝ Սուրբ Ծննդի: Եվ հիմա, Սանչո ջան, թույլ տուր հենց այդ բաղձանքով էլ, ինչպես նաեւ ամենաբարի մաղթանքներով ջերմագին շնորհավորել քո Ամանորն ու Սուրբ Ծնունդը:

Դեհ, էսքանը, մեկել երբ եմ գրելու, չգիտեմ, հավանաբար՝ չեմ գրելու, որ... վեր կենաս ու մի անգամ գաս:

**Մնամ քո Դոն -Կիխոտը
2002թ.**

ԷՆ ՍԵՐՎԱՆՏԵՍԸ

«Դոն-Կիխոտն» ով է գրել,- հարցնում է Ուրուֆանց Նորիկն ու աչքերը խորամանկ կկոցում: Խիտ ու շեկ բեղերից կախվում է հումորի մի խոշոր կաթիլ ու թվում է՝ կաթի հողին, հողը կճաքի: Աչքերում պողեր են պեծին տալիս ինչպես հեռավոր մի ժամանակ, երբ հոտաղ էինք, եզներն արձակել, աշնան մթնժողի տակ կրակ արել ու, շուրջը նստած, ճիպոտով քչփորում էինք չհանգած խանձողները:

-Հարցնում եմ. «Դոն-Կիխոտն» ո՞վ է գրել:

-Էդ ինչի՞ հանկարծ...

-Մոռացել եմ հեղինակի անունը: Ամա շան որդին գրել է, հա... Գրող մարդ ես, գուցե հիշեցնե՞ս ով է գրել:

Էդ «գրողի» մեջ ծաղր կար, ծայրերը սուր-սուր նետեր ունեին, որոնցով ամեն անգամ փորձում էր «խոցել» ինձ, բայց դրանք ես միշտ օդում էի բռնում ու Նորիկը ճպաղում էր, երբ նշանակետին չէր խփում...

Մեկը լիներ, ասեր՝ քառասուն տարվա վարորդ ես, քո ինչ գործն է, թե «Դոն-Կիխոտն» ով է գրել, բան ու գործ չունե՞ս: Հա է, միջնակարգը գերազանց էիր ավարտել, մաթեմատիկայից ուսուցիչներին նեղն էիր գցում, գրավորներդ տալիս էիր աղջիկներին արտագրելու: «Ինտելեկտ» ես խաղում, որ ի՞նչ... գնայիր՝ պրոֆեսոր դառնայիր, դոկտոր. Ո՞վ էր խանգարում:

-Չէ, իսկապես, կատակ չեմ անում,-օրու բաժակը թեթևակի սեղանին խփելով՝ դառնում է կնոջ կողմը՝ Լենային,-աղջի, վարժուհի, գուցե դու՞ ասես...

-Արա, Նորիկ, խի՞ չես թողնում էդ մարդը հաց ուտի:

-Էս մարդը՝ ոչ ուտո՞ղ է, ոչ՝ խմո՞ղ: Չեռք չի բռնում է՛, ձե՛ռք...

-Բա էն ու՞մ ձեռքն էր բռանդ մեջ աղունի վեց փթանոց երեսուն հակերը մաշինը նիտալիս...

Լենան՝ ո՞նց էլ ասաց՝ կացնի պես կտրեց: Նորիկը կարկամեց: Բերանը բաց նայում էր կնոջն ու խոսք չէր գտնում ասելու: Իսկ ես

հիշեցի, թե էլեկտրադաշում աղունը բեռնաթափելիս, զարմանքի մի հայացք սահեցնելով վրայիցս, Խունարն ինչ փսփսաց Նորիկի ականջի տակ, որ իբր չլսեմ:

-Ուզում ես ասել, թե էդպես էլ կարող ես,-այսինքն՝ գրողի էլ ես բանեցնում: Նորիկը թարս նայեց Խունարին ու թե.

-Լեզվիդ թեթ ասա ու ճեղագդ խող տուր. «Դու՝ աղա, ես՝ աղա, բա մեր աղունը հու՞ աղ»: - Քիչ հետո, էլեկտրադաշի աղմուկի մեջ, մենք այլևս իրար չէինք լսում, ու... երեքս էլ այրափոշու մեջ էինք...

-Վերջը՝ չիմացանք էլի, թե «Դո՞ն Կիխոտն» ով է գրել,-Նորիկը ձեռքն առավ օդու բաժակը:

-Ի՞նչ ես «Դո՞ն-Կիխոտի» պոչից բռնել՝ բան ունես ասելու, ասա,- կարճ կապեց Լենան:

-Դե որ էդպես է, չնեղանաք, մենք բոլորս էլ Դո՞ն-Կիխոտ ենք, հասկացա՞ք...

-Բոլորս՝ չգիտեմ,-ասում եմ,-ամա դու իսկական Դո՞ն-Կիխոտ ես...

-Ախպեր, չի՞նք կծում ես...

-Չէ, կծելու բան չես, հենց էնպես էլի, մի թեթեւ խայծում եմ...

-Որ՝ ի՞նչ...

-Որ երեք հեկտար աշնանացան չանես, փող խարջես, սայլարկա առնես վարի համար, հնձի ժամանակ էլ՝ հնձավարձ տաս, կոմբայնը տանես արտովդ շուռ ածես ու վերջում... մի բուռ կուտ էլ չբերես տուն:

-Հա՞... էդպե՞ս: Բա էն երեսուն հակերը, որ տնքալով բունկերն էինք ածում, քո աջի թաթո՞վ էր եկել:

-Էն անցյալ տարվանն էր...

-Դե, ես մեղավո՞ր եմ, որ էն վերին կյապուտից էս տարի կաթ չկաթեց...

-Թուք էլ չկաթե՞ց... Ինձ թափչի էիր դարձրել, վեր հանել ծառերը, թե՛ էս տալին թխիր, սպասիր, շալի մեջ չի, էն մի տալն էլ մոռացար... Շալի տուտն էլ չէիր բռնում: Աղայի նման ձեռքերդ կանթել էիր կոնքերիդ, ասես Սոնա տատի գործած տնգյավուր ջվալ էիր՝ ցորնով լիքը...

-Լեզվիդ թեթ ասա...

-Լեզուս՝ կատու չի... Հինգ տակառ թթից հինգ գրամ օդի էլ չքաշեցիր, թե դուրս չի գալիս, տեղեն արթակ՝ Փաստ, ջուր էլի... մթնոլոր-

տից է, թե ինչ, վերջին տարիներին արադ չի քաշվում...

Գլուխը հակ արեց կրծքին, կուրուկուփ եկավ ու բան չի ասում: Ձեռքի կոշտ ավոլ շոյում էր բաժակի լանջը, զգացի, որ լարվում է, թեման կփոխի ու նախահարձակ կլինի:

-Արա, բնակալներիս ձվերն ես հաշվում, էլ չես ասում, թե էս ժողովուրդն ինչու է ծարավից տոչորվում: Գրիր է, գրիր: Ես ասում եմ, ես՝ սկանում: Հետո ետ են դառնում, թե Նորիկը փիս մարդ է. Ես՝ շան տղա, որ ծուռն ա՞չք եմ կոխում... Արա, ջրացանցը հնացե՞լ է, փտե՞լ՝ փոխիր: Նաստը խարա՞ք է՝ սարքիր: Թե չէ՝ ամսվա վերջում բկիս չոքում ես՝ ջրի վարձը տուր: Էն օրն էլ տարա հնձավարձը մտցրի, չեկը վերցրի, բայց կոմբայնը անչեկը տարավ: Բա էս պետության բյուջեն մի քոռ կոպե՞կ պիտի մտնի, թե չէ, այ Դոն-Կիխոտ...

-Ես ո՞վ եմ, որ... շրջվարչակազմի ղեկավար՞ եմ, թե... վարչապետ:

-Գրեա՛ կկարդան, չի կարող, որ մի բան չանեն: Էն անգամ վարչապետը մեզ մոտ էր, մեր հոգս ու ցավից խոսեցինք, խոստացավ... աչքիս լավ մարդ է երեսում. Տեսնենք:

-Ինձ հայտնի է, որ ջրտնտեսության ղեկավարին ուղարկել է տեղում ուսումնասիրելու խնդիրն ու միջոցներ ձեռնարկելու:

-Հա է, ամա վրահասու պիտի կենա...

-Որ ուղարկել է, ուրեմն... Կարծում ես վարչապետն ուրիշ բան ու գործ չունի... պիտի գա ձեր լոբի՞ն ջրի: Սաղ օրը գյուղամիջի նստարանն եք մաշում, բամբասում՝ պարապությունից չի՞...

-Ու՞մ ես նկատի առնում, Նորիկի՞ն: Բա ես շինիմաչի մա՞րդ եմ: Ներակ Նորիկի՞ն...

-Ա կոժ, քեզ ասիմ, ա կոլա, տու սկաց...

-Արա, ես իփրմ կյամ, դու նաղլեր ես անում...

... Եկել էի մանկության համ ու բույր առնելու Նորիկից, մինչդեռ «ճենճերահոտ» էր գալիս նրանից: Էլ էն չի, փշփշոտ է դարձել: Արցախյան գոյամարտում երեք զավակների կորուստն ավերել է հոգին: Դեռ, փառք Աստծո, որ ինքն էլ ողջ է մնացել իր ԿԱՍԱԶ-ով ականի վրա պայթելուց հետո, երբ զինամթերք էր տանում դիրքերը: Հրաշք էր. ԿԱՍԱԶ-ից բան չէր մնացել: Նախիրն իր հերթին արտոյի

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

տանելիս զգուշությամբ է քայլում Բերդաշենի հանդամասերով, ինչ-պես ձին՝ սառույցի վրայով: Հանկարծ չլինի թե անտերից դեռ մնում է... Նյարդային է դարձել, դյուրագրգիռ: Ամեն մանրուք ավերից հանում է իրեն: Երբեմն տեղի-անտեղի դիտողություն կանի թոռներին, նույնիսկ հացի ժամանակ.

-Հակո՛ւ, չանգյալդ կարգին բռնիր: Նեսո՛ւ, վեր կաց սեղանից գնա, ձեռքերդ չես լվացել: Վա՛յ աստուծ, ախչի Նորայրին ինչի՞ թխեցիր...

Հիմա նստել ենք դեմ-դիմաց, սեղանի շուրջ: Ուրախությունից սիրտը բացվել, անգամ կատակներ է անում, երբեմն՝ կծում: Տասից մեկին եմ պատասխանում՝ խնայելով իրեն: Լիներ, այնպե՛ս լիներ, լիներ առաջվանը՝ մի լավ ձեռքովս տայի...

-Արա, եղ արադից մի կաթ կուլ տուր, որ հաց ուտեցնի, միս-մորթի բռնես:

-Բա չե՞մ տեսնում՝ էդքան ուտել-խմելուց կրծքիդ տախտակները միս-մորթու մեջ չեն երեսում...

-Լեզուդ լեզու չի է՛, ելմար օձ է, օձ... Գե որ չես խմում ու ոչ էլ ուտում ես, վեր կաց գնանք Վազուն ձորի ծմակուտում մի մաշին փայտ ունեն, նիտանք, բերենք:

-Հերվա մմա՞ն... Էն որ իմ ցույց տված ճամփով չքշեցիր, կողքդ դեմ տվիր, մեքենան տարար, դեմ արիր խանդակի: Քափ ու քրտինքում կորանք, մինչե՛ս... Հիմա չեմ կարող, եկա, տեսա ու գնում եմ:

-Բա մեկ էլ ե՞րբ ես գալու:

-Չգիտեմ, թե որ չեկա, Սերվանտեսին եմ ուղարկելու...

-Էդ ո՞վ է:

-Իբր չգիտես, թե՞ ինձ էիր ձեռ առնում... «Գոն-Կիխտ»...

-Հա՛... հա՛... հա՛, -բարձր ու լիաթոք ծիծաղում է Ուրուֆանց Նորիկը: Էդ ծիծաղը հետզհետե մմանվում է էն առաջվա ծիծաղին, որ... մանկության բույր ուներ:

-Բա դու չե՞ս գալու... էն Սերվանտեսի հետ...

-Ե՛ս... ես երեւի գամ էն ժամանակ, երբ գարին մի-մի ընկույզի չափ դառնա...

Նորիկի ծիծաղն արդեն արցունքոտվում էր...

2000թ.

ՉՄՈՒՆ ՕՐ

Վերջապես եկավ վաղուց սպասված այդ ձյունը, եկավ նոյեմբերյան ու դեկտեմբերյան ցրտաշունչ, չոր, սարսռեցուցիչ օրերի միջով, ասես երկար ճանապարհի հարթելով, եկավ ու տեղաց բակի թթենու, սալահատակի, լվացքի պարանի, ձմռան՝ դեռ չմաշառած փայտի անփույթ կույտերի վրա, թեփոտեց հավաքունն ու հավերի ջրամանը, շան բնի տանիքը, որի տակ թագնել էր Ջուլբարսը՝ առջեւի թաթերն առաջ մեկնած, դունչը՝ դրանց վրա, հայացքը՝ բաց դռնակից ակնապիշ նետած դրսին, ուրկից աստղանման, խոշոր փաթիլներ են խցկվում ներս ու նստում շան ակնակապիճների վրա:

Տունը, որ ամբողջովին ձյունածածկ է, ընկղմվել է մի հոգեպարար անդորրի մեջ, ձյան թարմ ու միաժամանակ սառն շնչառությամբ, ակամայից տրված ձյան մաքրությանն ու անաղարտությանը: Ներսում, ապակեպատ պատշգամբում, որ վաղուց դարձել էր նախասենյակ, հաճելի տաք է: Դրսում քամի չկա, եւ երեւի դրանից ծխնելույզն ամբողջովին դուրս է քաշում վառարանի ծուխը: Սենյակում՝ ոչ մի մուխ, շնչելը՝ հեշտ ու հանգիստ: Վառարանում կրակն այնքան հանգիստ է, որ թվում է՝ չի այրում, եթե դրա հակառակը չմատներ վառարանի փոքրիկ օղանցքից երեսացող բոցի պլյուլոցը: Սենյակի կողապատին պահ արած բազմոցին թիկն է տվել տանտերը, յոթանասունը հագիվ անց, թխավուն, անկնճիռ, խաղաղ դեմքով, մի այնպիսի ծուլությամբ, որ հատուկ է ընդհանրապես ձմռան օրվա մեջ առանձնակի հոգս ու մտահոգություն չունեցող մարդուն: Դիմացի պատը կիսով չափ ծածկում է ընկույզափայտից, սրճագույն, խոշոր ու ծանր պահարանը, դարակները՝ ներսից հայելապատ, որոնցում արտացոլված սպասքեղենը երեսում է կրկինակի քանակությամբ եւ դրանից ավելի հարուստ է թվում նայողի աչքին: Պահարանի վրա, պատին դիմհար, սեւերիզ մեծադիր երկու շրջանակ, արանքներում ամռանից մնացած ու հիմա խամրած մի ծաղկեփունջ: Շրջանակներում՝ տանտիրոջ երեւի 25-30 տարեկան ավագ որդու եւ փեսայի դիմանկարները, ազատամարտիկի համազգեստով, հպարտ կեցվածքով, այնպես կենդանի, որ թվում է խոսեցնես, հետո կխոսեն:

Տանտիրոջ հայացքը երբեմն դառնում է նկարներին եւ, հիմա այնպես անճիգ, որից կարելի է ենթադրել, որ նա իր կորուստների

ցավ ու կսկիծը վաղուց անթեղել է հոգու հեռավոր մի խորշում, բայց տակավին տաք մոխրի մեջ երբեմն ցոլացող կայծերն առերես չի անում, մանավանդ, երբ ներկա են լինում տանեցիները: Պատշգամքի երկայնքով, վերից վար առկախ ցերեկային ճերմակ ու թափանցիկ վարագույրների միջով պարզ երեւում է տեղացող ձյունը, որ կարծես կրկնակի վարագույր է դրսի կողմից, ուրկից չի կտրում տանտերն իր հայացքը: Դեմքին՝ անվրդով հոգու մի երանություն, որ վերջապես բերել է վաղուց սպասված այդ ձյունը եւ, հավանաբար, երկար կնստի աշնանավար իր, եւ ոչ միայն իր, այլեւ մյուսների վարուցանքի վրա ու այգիներում, կներծծվի հողի ու վազի կոշտացած երակների մեջ:

Դուռը հանկարծակի բացվեց ու փակվեց: Ներս մտած կինը, գլխաշորին, ինչպես ցանցկեն վարագույրի մի կտոր՝ ձյան բարակ շերտ: Նա թափով ու ջղային տեսքով մոտեցավ, ցրտից կապտած ափերը պարզեց վառարանի բովին:

-Հը, մրսե՞լ ես, -տանտերը դարձավ կնոջն առանց դիրքը փոխելու:

-Չէ հա, հավաս բուրի է թխում, դու էդ բազմոցը պինդ պահիր, էդ դիվանը տակիցդ չփախչի, Դիվանագետ:

-Դե ինչ կա որ, աշխարհը խառն է, դիվանագետներ էլ են պետք, -տանտերը հումորով էր, կատակին տվեց:

-Հա՛, բա չես ասի, Քանթունք արտաքին գործերի նախարարներ շատ են տվել, -խոսքի տակ չմնաց կինը:

-Քանթունց հանգիստ թող, դու էն ասա, խոզի լափը տվի՞ր: Էն տավարը դեռ միտք չունի՞: Ախր ժամանակն է, իմ հաշվով՝ էսօր, էգուց, գուցե նույնիսկ էս գիշեր, ախր շատ է ծանրացած, շա՛տ:

-Էդ քո ասելով չի, էն որ աշխարհ պիտի գա, գալու է, դու դիվանը պինդ պահիր:

Ամուսինը լախ-լախ ծիծաղեց, ուսերի ցնցումից ցնցվեց նաեւ բազմոցը, ապա շունչ քաշեց, հանգստացավ, շուրթերին մեղմ մի ժպիտ՝ դարձավ կնոջը.

-Էն աքլորը չմորթե՞նք:

-Միրտդ էլ ի՞նչ է ուզում, -հեզմեց, ետ քաշվեց վառարանից՝ բովին տված ափերն իրար շփելով, հոնքերը կիտած, ասես ունքամիջից աղուն պիտի կաթեր, - տասը հավ ու մի աքլոր, էդ ո՞նց կլինի...

-Դե, ինձ համար չեմ ասում, էն խոխոցը...

Կինը մտքի մեջ ընկավ, մտահոգ նայեց ամուսնուն, մինչեւ վեր-

ջինս նորից կատակի տվեց:

-Պահեստ՝ ինչ անես, հրե՛ն թռչնագրիպը գալիս է: Աստված չանի՛ գա: Ողջ Թուրքիան սրբում է...

-Դե հորա՛, հորա՛,- ծոր տվեց կինը մի այնպիսի բաղձանքով, որ եթե էդ թռչնագրիպն իր ուզածով լիներ, ամբողջ Թուրքիան կսրբեր երկրի երեսից: Ապա ուշքի գալով.

-Էն փայտը չմաշառեցիր, հիմա ո՞նց պիտի անես,- նեղվեց կինն ու վարագույրների քղանցքի միջով մի հայացք նետեց անվերջ ու մարմանդ տեղացող ձյանը:-Գոնե հերվա չորը խնայիր, որ էդ գեճի հետ բռնացնեն..

Կինը դուրս եկավ, երեւի գնաց հարեւանին: Տիրոջ բարով-խտրով տված գործերն արել-թողել էր՝ հավերիկն կուտ տվել ու ներս արել, շան լափով լիքը լազանը դրել առջեւն ու գնացել գոմ, մաքրել, աղբը դուրս տարել-թափել, մերունին կերակրել, ծանրած տավարի տակ մի կիպ հարդ ցրել, մտածելով, թե հանկարծ ծնի, հորթը խոնավ ու ցուրտ հատակին չմնա, մրսի մի բան պատահի:

Տանտերը պառկած էր նախկին դիրքում, աչքերը՝ կիսախուփ, ոչ ննջելու պես, դեմքի արտահայտությունից կարելի է կռահել, որ մտքերի հետեւն ընկած գնացել էր՝ ով իմանա, թե ուր:

-Գասա՛,-շեղբեց տան անդորրը, առանց աչքերը բանալու ու, կարելի էր կռահել, որ այդ «դա»-ի տակ շատ բան կար: Չմռան այդ օրվա պարապության մեջ ինքը պարապ չէր: Այդ «դա»-ն երեւի անցած տարվա արած-թողածի հանրագումար էր եւ, հավանաբար, այս ձմռան ձյունները վերկենալուն պես, գարնան բացվելուն՝ նոր անելիքների նախահաշվարկ: Անցած տարվա բերք-խաղողը՝ ավելի քան երեսուն տոննա, փակեց ծախսեր ու պարտքեր, տակը մնաց երեք միլիոն պուպու դրամ կամ վեց հազար կանաչ դոլար, որ երեք ընտանիքի՝ որբեւայրի մնացած աղջկա, հարսի, իրենց հինգ երեխաներով, պատերազմից աստժո բարեհաճությամբ կենդանի մնացած կրտսեր որդու, իր կնոջ ու չորս երեխաներով հանդերձ, եկամուտն էր, որ բոլորի ընդհանուր համաձայնությամբ դրին որդու ձեռքը, թե գնա՛ երեսանից մի գազել առ ու բեր, ինչ է, թե թուպով-ծուպով քաղաք գնալիս՝ առեւտրի նպատակով, չմնան երթուղու տաքսի-գազելի հույսին, քանի որ նույն փողերով կարելի է առնել էն բենզինը, որով սեփական հայաթից,

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

սեփական մեքենայով, առոք-փառոք գնան քաղաք ու վերադառնան: Խելքի մոտ հաշվարկ էր, հոգ չէ, թե մաքրված-լպստված պիտի գնան նոր բերքի տակ, որ նախատեսվում է անցյալ տարվանից ավելին եւ, թե հաջողություն ու սաղոթյուն եղավ, լեն ու բոլ կիերիքի իրենց երեք ընտանիքին՝ դժվար ապրուստի անծիր-ծիրի մեջ չեն մնա:

- Դաա՛, - այս անգամ աչքերը բացելով՝ նայեց առաստաղին, կարծես այդ «դա»-ի պարունակությունն այնտեղից է կախված: Մինչդեռ տնից դուրս էր, այնտեղ՝ հանդ ու չղում. գութանն անցել էր այգու շարամիջերով, վագերի տակը փխրեցվելու մնաց: Բայց այ թե ջրի հերթը իրենը լիներ, գնար այս լափուն տվող ձյան հետ խառն ջրեր այգին, կարգին բան կատացվեր, այգին կուշու ու կուռ կլիանար ու չէր վախենա ամռան տապ ու երաշտից: Ամա թե շառը՝ եկավ, բարին հետը: Աշնան վարուցանքի վրա նստող այս ձյունից արտը հո վեր կկենա: Յորեն չէր արել, խանութները՝ լիքը ալյուր, գարի ցանեց, տավարի, խոզի, հավուճիվի կորս: Հիմա ի՞նչ է մնում, հա, հիմիկվանից դեղերի հոգս անել եւ դրանք բերել տալ անպայման Երեսանից: Այնտեղ չեն խարդախում, Ստեփանակերտում անում են ու դրա սրսկումների արդյունքն այն չէ, փորձել է ու փորձով համոզվել: Այնուհետեւ, այնուհետեւ՝ ի՞նչ, հա, հիշեց, դիզվառելիքի, հնձավարձի հոգս անել, հիմիկվանից իր ու կնոջ թոշակները հետ գցել մինչեւ մա-յիս, իր կարծիքով՝ այդ ծախսերը կծածկի:

Գոմից տավարի բառա՞չ եկավ, թե՞ իրեն թվաց, բնագրական մի կանչ՝ աղերսի պես ու թափով ելավ բազմոցից, գոմի խալաթն ուսերին առնելով, շտապեց այնտեղ: Տավարը նստած էր, կողքին հորթի նման մի բան, որ դեռես հորթ չէր, ապուշ, անուղեղ, շվարած, չոված՝ դեռես թույլ ոտքերի վրա, որ կարծես ոտքեր չեն, այլ ծուռուճուռ հենակներ:

Տավարը վերկացրեց, տակի աղտեղությունները սրբեց, մաքրեց ու տարավ դուրս թափեց՝ մտածելով, որ լավ է՝ կովը չի կերել, ախր պատահում է չէ՞, ուտում են ու սատկում: Վերադարձավ գոմ ու հորթի դեռ ճրճիմ գլուխը զգուշությամբ ավերի մեջ առնելով, դուռնը մտեցրեց մոր պտուկներին, մրմար արեց, ինչպես ինքը կասեր: Հորթը երկար չէր հասկանում, թե ինչ պիտի անի, բայց, ահա պտուկն առավ ու բերանում հաճելի մի համ զգաց, հետո գնաց-գնաց ու փո-

րից հետզհետե նկատելի դարձավ, որ այնտեղ է հոսում մայրական կենարար հյութը:

Տանտերը գննեց հորթի պոչատակը, հետո այնպես ցածրաձայն, իր ու կովի համար լսելի՝ աչքդ հանեմ /կարծես երեխայի հետ էր/ էս քո սեռից չէ, իմ ուզածը քո սեռից պիտի լիներ, դժվարացու, իսկ դու ցուլիկ ես ծնել, հերիք չէ, դանակն էլ, սեւ ճակատագրի պես, վզին, որ ի՞նչ, մեծանալուց մորթե՞մ: Չէ, ես արյուն չեմ անի, կմեծանա, կծախեմ ուրիշի, թող ինչ ուզենա՝ անի, միայն թե իմ աչքից հեռու...

Կովը լիզում էր մորն ընտելացող հորթի փսլքոտ ու նվաղկոտ լանջը, վիզը, ականջատակերը, պոչն ու պոչատակը, եւ դրանից ասես հորթը գույն էր գցում, մի տեսակ շող ու փայլ էր առնում եւ արդեն իսկապես որ հորթի տեսք: Երբ ամեն ինչ գրեթե կարգի էր գցել, տանտերը դուրս եկավ գոմից ու դուռն ետեւից ամուր փակեց: Այդ պահին բակից լավեց աքաղաղի մի զիլ ծկլթոց ու անմիջապես մարեց:

Երբ տանտերը բակ մտավ, կինը, դանակը մի ափի մեջ, բռունցքներով աքլորի թեւերը ձյան մեջ ամուր խրելով՝ դեռ պահում էր, որ չթայրտա, չարնոտի իրեն:

-Այ կնիկ, էս ի՞նչ ես արել:

-Քո ուզածը,-պատասխանեց կինը,-վեր կացավ ծնկած տեղից, դանակը թողած աքլորի վրա, կրկնեց,-քո ուզածը...Էն խոխոցը... Էն նորելուկ հորթի, էս մարմանդ իջնող ձյան ոտքերի տակ, էն թոչնագրիպի դեմ, որ Թուրքիայից դուրս չգա...

Տանտերը ծիծաղեց լախ-լախ, իսկ կինը.

-Էն նորելուկը իմ սեռի՞ց է, թե՞ քո...

-Իմ,-կարճ կապեց ամուսինը:

-Լավ չէ, լավ չէ, իմ սեռից լիներ, ուրիշ բան...

-Հա, ես էլ էդ էի ուզում, ամա ի՞նչ կարող ես անել: Էն որ աշխարհ պիտի գար, ոչ ինքը գիտեր որ սեռից է լինելու, ոչ էլ մենք կարող էինք գուշակել: Երկնայինի կամոք էր:

-Անունը ի՞նչ դնենք...

-Տիկ Ամրամ,-պատասխանեց կինը ժպտալով:

Աքլորն առան ու ներս գնացին: Դրսում, արյամբ ներկված ձյան վրա մնաց մորթվածի դրոշմը, եւ կմնա այնքան, մինչեւ ձյունը կհալչի...

ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԵՎ ՄԱՐԴԻԿ

ՖԵԼԻՔՍԸ

Երբ գրում եմ՝ չեմ փոխում հերոսներին անունները, կարող եմ վկայել իրենք: Նրանք միանգամայն իրական մարդիկ են, որոնց հետ շփվում եմ, ապրում ու շնչում: Իսկ ես գրում եմ հատկապես նրանց մասին, որոնց սիրում եմ, ու եթե գրածներիս մեջ երբեմն անխուսափելիորեն թերություններ են բացահայտվում, բոլորովին էլ չեմ անհանգստանում, թե կարող է վիրավորվեն: Հաճելի է, երբ մարդ ներկայացվում է այնպես, ինչպես կա: Հակառակ դեպքում՝ դիմացինդ հիմար չէ, թափանցում է կեղծիքիդ մեջ եւ... առնվազն հոգու մի թաքուն անկյունում չի համակրում քեզ: Բայց իմ այս վերջին միտքը չի վերաբերում Ֆելիքսին: Իրար աղել ու մաղել ենք, թեփը տվել քամուն, տաշտում մնացել է մաքուր այլուրը...

Երբ տավարը քշելու իր հերթն է գալիս՝ ասես Ելմար օձ է փաթաթվում վզին.

-Հոգնել եմ,-ասում է,-չգիտես է՞ ոնց եմ հոգնել...

Բայց էլի տավարը քշում է: Թուխ դեմքը մտահոգ, կաշվե լայնեզրը գլխին, հագին նույն թերմաշ վերարկուն, մի ձեռքում՝ մահակ, մյուսում՝ պայուսակի մեջ օրվա ուտելիքը: Չգում ես, որ քայլելիս ռետինե սապոգները սեղմում են ոտքերը: Ինչ անի, թե սեղմում են, բա որ, աստված չարած, հանկարծ անձրեւ եկավ...

Նայում եմ հետեւից՝ մինչեւ ինքն ու նախիրն անհետանում են իմ աչքից, նայում եմ ու մտմտում. կարծում ես՝ ես չե՞մ հոգնել, Ֆելիքս, ինձ համար էլ դժվար է: Ծեգը-ծեգին վեր կաց, մտիր գոմ ու տավարի տակ մաքրիր, քափ ու քրտինքի մեջ կորած աղբը տար ու թափիր, ետ դառ ու կովերի կրծերը լվա, կթիր ու դեռ այդքանից հետո, եթե տավարը քշելու իմ հերթն է՝ նույն Ելմարը փաթաթվում է նաեւ ինձ...

Ֆելիքսը նախրի մեջ երկու երինջ ունի, մեկը՝ սեւ, մյուսը՝ կարմիր: Սեւը մի տարով փոքր է: Էդ կարմիրն էլ մի ջոկ անասուն է, մի քաշած պատկեր, հանգիստ, խելոք: Նախրից կջոկվի ու իր համար առանձին կարածի, որ մյուսները հարու չտան, չխանգարեն: Երեկոյան տուն դառնալիս, բավական է հեռվից մի անգամ կանչես՝ եկ,

Նարինջ, ես կամաց, առանց իր երիշից ընկնելու, կգա ու կխառնվի նախիրին: Ֆելիքսի համբերությունը հատում է.

-Էդ անտերը ե՞րբ է ծանրելու... աչքս ջուր կտրեց: Չէ է, չէ, ծախելու եմ, հոգիս ազատե՛մ...

-Ո՞րը,-հարցնում եմ:

-Կարմիրը է՛, կարմիրը:

Ծիծաղում եմ, ինքն էլ է ծիծաղում ու նրա ծիծաղը, որ միշտ աչքերից էր սկսվում, ասես պայթում է որպես իմ ու իր անասունի դեմ մի անարդար բողոք.

-Քեզ ի՞նչ կա է... քոնոնք ծնել են ու կթում ես: Իսկ ես տակ եմ մաքրում, պահում, պաշտում՝ անարդյունք:

- Ինն ամիս էդ ո՞նց ես դիմացել մորդ..., -շաղիմքս կուլ եմ տալիս ու շարունակում,- համբերիր, Ֆելիքս, համբերիր, շուտով Նարինջը բղով կգա, կծանրի, ինն ամիս հետո էլ՝ կծնի, կկթես ու լազաթը կիմանաս...

-Սի տարի՞ էլ պիտի սպասեմ..., - ծոր է տալիս,- ափսոս չէի՞ն էն ժամանակները. Խանութից կեֆիր, սմետանա էինք առնում, կեֆիրը՝ քսան, սմետանան՝ քառասուն կոպեկով, քիչ ու միչ ուտում էինք, կշտանում, թերատ բանկան նետում աղբարկղ, չէինք է՛լ ափսոսում...

-Հենց էդ չափսոսալն էր է, որ հիմա էս օրին ենք,- ընդհատում եմ ու շեղ նայում իրեն:

Լռում է, մի պահ մտածում ու թե.

-Հա էլի, էլ մի ասա՛...

Երեկոյան տուն է դառնում նախիրն առաջն արած, մի կապուկ խոտ էլ կռնատակին, հոգնած, դադրած: Նայում է ինձ, երկար տնտրում, ասես առաջին անգամ է տեսնում, ապա նախօրոք մտածածն է արտաբերում.

-Ինչ ուզում ես ասա՛ էս տավար պահելն իմ ու քո գործը չի, մեզ չի սազում...

Աստված ո՞նց է հանդուրժում, երբ ինձ ու քեզ նմանը մահակ է վերցնում ու տավար տանում արոտի... Բա որ հանկարծ աշակերտներիցս մեկը տեսնի ինձ տավարի հետեւն ընկած՝ ի՞նչ կմտածի...

-Թե խելքը գլխին աշակերտ է՝ ոչ մի վատ բան..., -ասում եմ ու շարունակում իր տոնով,- երբ Բորիս Բաղրյանը... ճանաչու՞մ ես, չէ՞,

պատահում ենք՝ ինքն անտառից փայտը շալակին գալիս է, ես տավարն եմ հանդ տանում:

-Վաա՛...

-Ջա՛ն: Գիտե՞ս՝ ինչ ենք անում: Մի պահ նայում ենք իրար, դառն ժպտում, ինքը՝ շալակի տակից, ես՝ ձեռքիս մահակ ու նախիրն առջես: Ասում է՝ իմ կրակը քեզ է այրում, քոնը՝ ինձ... Էդպե՛ս: Ֆելիքսը կարեկցանքով նայում է ինձ ու կապուկը կռնատակին հեռանում:

Նախիրը քշելու իմ հերթն է: Գիշերն անձրևի էր եկել ու դադարել էր լուսադեմին, բայց երկինքը դեռ սեւակնած էր, չէր բացառված, թե նորից չի տեղալու ու... հանդում բաղնիք չեմ անելու: Ապահովության համար հետս անձրեւանոց վերցրի: Ֆելիքսը երինջներին բերեց, խառնեց նախիրին ու թե.

-Աչքդ կարմիրի վրա պահիր, մի տես էդ անտերը միտքը հո չի փոխում...

-Կարմիրը քո ջգրու միտքը չի էլ փոխելու,-կատակում եմ,-փոխի էլ ի՞նչ օգուտ՝ մեր նախիրում ցուլ չկա...

-Չգիտեմ, մի կերպ արա... ուրիշ նախիրների հետ խառնիր...

-Արա, ես քեզ համար ցուլերի կանտորի դիրեկտոր եմ, -ասում եմ՝ իբր բարկացած:

-Հա՛..., հա՛..., հա՛, - ծիծաղում է այնքան բարձր ու սրտաբուխ, որ աչքերը ջրակալվում են, ծիծաղի մեջ էլ ավելացնելով,-տավարը քշի՛ր... դու ինձ համար ամեն ինչ ես:

Հանդը խոնավ էր ու թաց, խոտերը՝ շաղոտ: Չորալանջն ի վեր ցրվել էր նախիրը, փնչոցով արածում էր, խոտ էր արածում ու հետն էլ ցող ընկնում այնպես, որ կեսօրին անասունը ջրելու կարիք չի լինի: Չորի մյուս լանջին փռվել էր Բարսեղի նախիրը: Հանկարծ նրա ցուլը պոկվեց տեղից, բղավոցով եկավ, հատեց ձորն ու գնաց դեպի Ֆելիքսի կարմիրը:

-Էդ ո՞ր, ցուլիկո,-կանչեց Բարսեղը,- հետեւիցդ հրավե՞ր եմ ուղարկել,-ասպա դառնալով դեպի ինձ՝ ասաց,-Պարի օ՛ր...

Ձեռքս օդի մեջ կախում եմ իբրեւ պատասխան եւ ուշադիր հետեւում ցուլիկին, թե ինչ պիտի անի: Մոտեցավ, հոտ քաշեց երինջի պոչատակից, դունչը ցցեց վեր...Գործն ավարտեց, սկսեց կողքին հանգիստ արածել եւ մի այնպիսի բավականությամբ էր արածում, որ...

-Գործող տեսա՞ր, ցուլիկո... մորթե՛մ քեզ, դե եկ,-ասաց Բարսեղն ու կրկին դարձավ իմ կողմը,- ախպեր, էդ երինջի տիրոջը կասես էգուց մաղարիչն ուղարկի...

Երբ երեկոյան նախիրը մտավ մեր փողոցը, Ֆելիքսը սպասում էր էլեկտրական լամպի տակ, մեջքը հենած սյունին: Սպասում էր այն-պես, ասես սիրտն ինչ որ բան էր գուշակել: Մոտենում էմ, խորհրդավոր ժպտում:

-Հը, չլինի, թե հոգնել ես:

-Չէ,-ասում էմ,- էդ իր հերթին, բայց էգուց կես լիտր...

-Ի՞նչ..., -ծառու է լինում՝ հասկացավ,-չեմ հավատում, չի՛ կարող պատահել...

-Արա, էդ կես լիտրն ինձ համար չեմ է ասում, էն ցուլի տիրոջ...

-Արա, հա է, հա, բայց հավատալս չի՛ գալիս, թե կարմիրը...

-Էսօր ամսի քանի՞սն է,-հարցնում էմ:

-Մայիսի իննը:

-Դե՛ ուրեմն մինչեւ եկող տարվա մարտի ինն էլ սպասիր, թե էդ օրը չծնեց՝ անունս փոխելու էմ:

Ֆելիքսը տաք ասին ուրախությամբ դրեց կարմիրի մեջքին, որ մոտեցել էր տիրոջը, սետուկն էլ ետեւից, ձեռքն անասունի լանջով գնաց, պոզերի արանքով իջավ ճակատն ի վար, խանդաղատանքով շոյեց աչքերն ու «հո» արեց՝ գնացին տուն:

Ֆելիքսը պրոֆտեխուսումնարանի առաջին փոխտնօրենն է: Որպեսզի աշխատանքից չբացակայի, գործը չտուժի՝ խնդրեց իր հերթը հարմարեցնեն շաբաթ, կիրակի օրերին:

Երինջը ծանրեց, կուրծը լցվում էր ու պրկվում: Բայց մի օր, երբ էլի նախիրը քշելու իմ հերթն էր ու տարել էի հանդ, կարմիրն առավոտից քիչ արածեց ու նստեց: Անհանգիստ մոտեցա, ոտքով հրեցի հետույքին, վեր կացավ: Քեփ չունեի, անմիջապես նկատեցի, որ «ուռել» էր: Անելիքս գիտեի, գործի անցա՝ կարգի ընկավ: Տունդարձին Ֆելիքսին հարցրի.

-Երեկ երեկոյան կարմիրին ի՞նչ էիր տվել...

-Բա՞ն էր պատահել,-անհանգստացավ:

-Ուռել էր...

-Բա ի՞նչ արիր...

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

-Ի՞նչ պիտի անեի, փայտի մի կտոր վերցրի, բերանը բաց արի, դրի երկու ծնոտի արանքում, պինդ կապեցի ու սկսեցի դես ու դեն քշել: Թակում եմ ու արագ քշում, թակում եմ ու քշում այնքան, մինչև կարգի ընկավ:

-Վասա՛, - կապտեց, -փորին հո չե՞ս խփել, հանկարծ չվիժի...

-Բացառված է ... հետույքին էի խփում: Բայց դու էն ասա՛ երեկ երեկոյան ի՞նչ էիր տվել նրան:

-Ճակնդեղ...

-Ինչքա՞ն:

-Մի դույլ, -ասաց վախվորած:

-Տնաշեն, սպանելու՞ ես: Էլ չտաս, թե տաս էլ՝ մեկ-երկու հաս:

-Լավ, -խոստացավ հանգիստ ու թե, - քո կարծիքով երբ կծնի:

Նայեցի երինջի կրծին ու հատկապես՝ պուտուկներին, որոնք դեռ չէին պրկվել ու ցցվել: Մտածեցի՝ երեւի մի շաբաթ էլ տեսի: Միտքս թաքցրի, ասելով՝ իբր բարկացած.

-Ի՞նչ է, ես քեզ համար տատմե՞ր եմ...

-Արա պա հուվր՛ս, -ծոր տվեց ու գնաց:

Կարմիրը ծնեց: Լավ կով դուրս եկավ, լավ էլ կաթ է տալիս: Հիմա իր հերթին Ֆելիքսը նախիրն արոտի տանելիս, կաշվե պայուսակում մի բանկա մածուն էլ է տանում, պանիր էլ: Անձրետոտ այս աշնանն էլի նույն կաշվե լայնեզրն է գլխին, հագին՝ աշնանային նույն կաշվե վերարկուն, ոտքերը ռետինե նույն սապոգներում, թեպետ նեղ են գալիս, սեղմում են: Ի՞նչ կարող է անել՝ անձրետոտ օր, ցեխ, հանդը՝ շաղոտ: Տունդարձին դիմավորում եմ, բազմանշանակ ժպտալով հարցնում.

-Հը, էլ ո՞նց ես...

-Ասում եմ՝ սետուկը ծախեմ...

-Էլի՞, ընկեր մտավորական, -հեզնում եմ, -մեր սոցիալական վիճակը խորհուրդ չի տալիս... Ուրիշ էլք չունենք՝ տավարը պիտի պահե՞նք.

-Արա, ինչ ուզում ես ասա, մեկ է, -մահակը տնկում է օդում, -սա մեր փեշակը չի է՛, մեր փեշակը չի՛ ...

1995թ.

ԳԺՎԱՐ ԱՊՐՈՒՍ

Գարնան վերջին, երբ դադարել էին հորդառատ անձրեւները եւ թվում էր՝ հունիսն անամպ ու արեւոտ կլիմի, խոտը հարելիս թռու-թաց չի անի՝ հնձածը փտեցնի, Կիման մի էշ առավ: Հլու այդ կենդա-նին բարձրատուն էր, սեւուկ, երիշը՝ տեղը: Շահումյանի փախստա-կաններից մի ընտանիք, որ մեզ մոտ էր ապրում, մի էշ ուներ: Տերը, որպէս մեր լավության փոխհատուցում, փայտ էր բերում մեզ հա-մար: Դժբախտաբար՝ էշը զառամած էր, չդիմացավ, սատկեց, փա-լանը ընկած էր մեր ներքնահարկի մի անկյունում: Կիմային կատա-կով ասացի.

-Մեր տանը մի փալան կա՝ քեզ տամ, էշն ինձ էլ պետք լինի՝ չմեր-ժես...

Շեղ նայեց՝ խորամանկ ժպիտն աչքերում: Հումոր ուներ ու տակ մնացող չէր: Անմիջապէս վրա բերեց.

-Ի՞նչ փալան, ի՞նչ փատան, էշը գլխիդ դուրբան: Ֆելիքսը քահ-քահ ծիծաղեց ու ծիծաղից սետրակ աչքերը կորան կոպերի տակ, ասաց.

-Կիմա, տավարը քիչ էր, էշն էլ ավելացրիր...

-Էշի դադիրը հետո կիմանաս,- կարճ կապեց, մի այնպիսի ենթա-տեքստով, որ կնշանակի, թե այդ «դադիրը» գալու է հենց քո առաջ... Ես, որ Կիմային բավականին ուսումնասիրել էի՝ գիտեի, որ նրա հաշվարկները հեռուն գնացող հաշվարկներ էին...Ֆելիքսը շարու-նակում էր խայթել.

-Էշը բերի, էշը ուտի, բա էշատերն ի՞նչ կուտի...

-Էշատերն էլ քո բերածն է ուտելու...,-տակ չէր մնում, Ֆելիքսն էլ չէր վիրավորվում, հեզմանքը չեզոքացնում էր իր զարմանալի, վա-րակիչ ծիծաղով: Անասնատերերը տագնապի մեջ էին: Տարին նա-հանջ է, խոտը պակաս, ով հասցրեց եղածից մի բան զցել կտուրը՝ անասունը ձմեռահաս կանի: Վայը եկել, տարել էր նրան, ով հապա-ղեց ու, քանի վերահաս ամառը հողի երեսից չէր խանձել եղածը՝ ժա-մանակից շուտ կծղած ու կարճ մնացած խոտը, ձմեռը նրա հերն էլ կանիծի, անասունի հերն էլ: Կիման տենդի մեջ էր. քափ ու քրտինքի

մեջ կորած դես ու դեն էր ընկնում: Վերջապես Քարաշենից մի ափ խոտհարք պոկեց՝ մեկ երրորդի պայմանով. Ուրիշ ելք չունեի: Գերանդին սրեց ու գործի անցավ: Հնձում էր ու հնձածից ամեն երեկո մի էշաբեռ էլ բերում տուն: Ներքին կարգով էր անում, որ հանկարծ գլխի չընկնեն:

Թե հաջողվի այդպես շարունակել՝ երեքից՝ ոչ թե մեկը, երկուսը կմնա իրեն:

Տունդարձին հարցնում են.

-Հը, ո՞նց ես... խոտհարքում մի բան կա, թե՞...

-Ի՞նչ բան է... սաղ օրը կածուկ են ջոկում,-ասում է, ձեռքի ափերը պարզում դեպի ինձ: Ափերում՝ կարմրուկներ են, մատներն ուռած, փքոտած: Ֆելիքսը հերթական գնդակն էր արձակում.

-Էդ որ օրական մի էշաբեռ բերում ես...տափատիրոջն ի՞նչ է մնալու:

-Արա, մի գնա բանիդ... հալս քո հալից չի՛:

Ֆելիքսը քիթ ու բերան փակում է ձեռքի ափով, անցնում թիկունքս՝ հագիվ զսպելով փոթկոցը:

-Արա, քամակ մի մտիր է՛... Էգուց տավարը քշելու հերթս է, նախիրն իմ փոխարեն քշիր, ես էս խոտի հոգսը քաշեմ, պրծնեմ:

-Կքշեմ, բա ո՞նց,-խնդում է Ֆելիքսն իմ թիկունքում,-մի էշաբեռ էլ ինձ համար բերես՝ խի չեմ քշի՛:

Խոտը՝ խորումի մեջ, անձրեւ եկավ: Թոն կաթեց Կիմայի հոգս ու տենդի վրա:

Չանձրույթը նստեց նրա պարապության մեջ, ախոռին կապած էշի կախ ականջների վրա, որ թափուր մնացած զինքն էր թափ տալիս: Եվ պարապության բերած ձանձրությի՞ց, թե՞ ինչից, Կիման հերստովեց, ինքն իրեն ուտում էր ներսից, թոնթորում, թքում էր եղանակի՞, թե՞ ինչ որ մեկի վրա, որ իր հերթին նախիրը պահ տալիս լակուտ-մկուտի, տանում են հանդում դալ անում, իրիկունը սոված բերում տուն: Չէ է՞, չէ, իմը երկու կով չի՞, նախիրից հանեմ, տամ վարձու պահողի: Օրական տասը լիտր չե՞մ կթում, մեկը ծախեմ՝ վարձը կփակի: Բայց հիմա ո՞վ ուրիշի տավարը կպահի... կետի ժամանակ պոչը ցցի, շամբուտի մեջ տա, կորչի կամ գողանան: Դե եկ, տակից դուրս եկ: Չէ, պահող կճարվի, փողն ու՞մ տաս՝ չպահի: Եվ ամեն վիճակից ելնող Կիման գտավ էդ վարձու պահողին, անասունը պահ

տվեց նրա խղճին:

Երկինքն աչք էր բացում թե չէ, Կիման խոստհարք էր շտապում, արեւի ծիկրակին խոստի խորոմներն է պրանում, որ արեւ ու քամուն տա, չորանա, շուտ տուն գցի՝ պրծնի: Խոստի նամահոտը տալիս էր քթին, դեմքը թթվում էր տհաճ մտքից. Էս ի՞նչ դառավ է՛... ափսո՛ս: Նայում էր երկինքին, արեւին՝ կկոցված աչքերով, ի՛նչ արիր՝ արիր, անտեր, քամակդ էլ բաց չանես... Խոտը բերեց, տուն գցեց: Տափատիրոջն ինչ էր մնացել՝ չիմացա: Բողոք չկար, ուրեմն՝ հաշիվը մաքուր էր... Երեկոյան, պիջակն ուտերը գցած, ճիպոտն ափերի մեջ ու ձեռքերը՝ քամակին, դուրս եկավ տավարին ընդառաջ: Ասացի.

-Խոստից պրծա՞ր...

-Հա, ախպեր, պրծա, ամա ջանս էլ հետը պրծավ: Կիման իր ջանի դաղիրն իմացողը չի, իր հոգին էլ կհանի, էշի հոգին էլ, միայն թե ապուռ ունենա, բոլ-բոլ տա կովերին, երբ իրիկունը հանդից գան, տանի գոմ, կապի, ձեռաց սարքած եռոտանին դնի տակն ու վրան նստի՝ մեջքին ցավ չտա, ծնկներն էլ հանգիստ մնան, կթի հա կթի, կթելիս էլ ժպտա իր մտածածի վրա, որով Ֆելիքսին հանդիպելիս ծնկի բերի.

-Ֆելիքս, կաթն ինչի՞ց է էդքան սպիտակ...

Ֆելիքսը պատասխան չունենա՛ր... Ֆելիքսը Ֆելիքս չէր լինի, թե չկռահեր ու տեղն ու տեղը չմեխեր.

-Էդ նրանից է, որ թրիքը շատ է սեւ...

-Օձի խայթ ունես... Էն որ Մալիբեկլուի քարափներում կա, -Կիման կըլթ-կըլթ կծիծաղի, գլուխն օրորելով կզնա, էշն առաջին, պարանն ու կացինը փալանի վրա հանգույց արած: Ֆելիքսը հետեւից կկանչի.

-Էդ հիմա էլ ու՞ր ես քշում...

-Գնում եմ փայտի, որ... ձմռանը մրսես՝ մի խտես էլ քեզ տամ...

Կիման հիմա էլ ձմռան փայտի հոգս ու տենդի մեջ է, դժվար ապրուստի իր ծիրն է քաշում չզիտես ում կտուրը գցած խոսք ու կատակի միջոցով: Օրական երկու էշաբեռ էր բերում, թափում ով իմանա ում շիլ աչքի մեջ, որ իր տունդարձին նոր էր ճպում, ճպուռկալած կուպերի տակից այլում. Բերում եմ, բա ի՞նչ, դու մինչեւ կեսօր ճպիր ու այլձիր բերածիս վրա, ասես քո հոր մեջքով եմ բերում: Բան ու գործդ ե՞ս եմ, թե՞ ուրիշ հոգս չունես: Փայտը դարսելիս՝ մեկը մտածկոտ պահում է ձեռքում, կարծես չիմանալով՝ էդ էլ դարսի՞, թե՞ խոթի էդ

շիլ աչքի բիբի մեջ...

-Գոնե քեզ մի քիչ խնայիր... մագդ երեսիդ չորացել է,-սրտնեղում է կինը:

-Ես... ինձ՝ ի՞նչ, քե՛զ պիտի խնայեմ, որ ձեռից ընկնեմ՝ մի գթալ ջուր տաս,-դառնում է վերջինիս՝ նոսր բեխերից մի պատառ ժպիտ կախելով:

Հորթերի համար խոտ չունեի: Ամեն օր մի կռնատակ բերում էի, չէր հերիքում. շալակով բերած խոտով հորթ պահե՞լ կլինի: Դիմեցի Կիմային մի խեղճ ու կրակ խնդրանքով.

-Էշը տուր, գնամ մի քիչ խոտի:

-Էշը՞ ... ի՞նչ՝ էշ, հա՛, կռագու: Էլ էշ չասես, իմը՝ կռագ է: Չապրավ-կա անեմ, եկ տար...

Խոտը բերելիս Ֆելիքսը հանդիպեց ինձ ու թե.

-Տեսնես, որ ես էլ խնդրեմ, Կիման էշը մի օրով էլ ինձ չի՞ տա...

-Կտա,- ասում եմ ու կծում,- խե չի տա, հղի հո չի: Ամա դու էշի «ղաղիրն» իմացողը չես, տանես էնքան բարձես, որ...

-Որ՝ ինչ...

-Ի՞նչ իմանամ. ամանաթ է էլի, էնպես անենք, որ վաղվա համար երեսատեղ ունենանք...

-Փառք Կիմային, ո՛չ փառք քե՛զ... արա, լավ է էշատերը դու չես,- ինքն էլ ինձ կծեց ու գնաց:

Բեռը թափեցի, էշը տարա Կիմային: Երբ դարպասից ներս մտա՝ նստած էր բակի թթնու տակ դրված նստարանին, ձեռքը դրած փորին, անտրամադիր, դեմքը՝ թեթևակի գունատ: Մոտեցա:

-Ի՞նչ է եղել,-հարցրի.

-Ի՞նչ ասեմ, ախպեր,-այդպես էր դիմում ինձ,- էս վիրահատած տեղս ցավում է, վախենամ, թե գոռի տակ եմ գցել...

Ես չգիտեի, կարծում էի՝ պինդ ոսկոր է, ոչինչ քար չի անի: Ինքն էլ արած-թողածով, բանուգործով էդ տպավորությունն էր թողնում: Ով կմտածեր...

-Գնա բժշկի,-ասացի,- թող մի ստուգեն:

-Չէ՛,-ծոր տվեց,-կգնամ Երեւան՝ էն պրոֆեսորի մոտ, որ ինձ վիրահատել էր...

Մարդուն ճանաչելու համար՝ պիտի նրա շեմից ներս մտնես: Հարեւան ենք, բայց առաջին անգամ է: Լավ տուն ու տեղ ունի: Ամեն

ինչ՝ տեղը-տեղին, սաք-սաք խոտը՝ ծածկի տակ, մի ամսում մթերած փայտը՝ երեկվանից մնացածի հետ, որ երկու ձմեռ էլ կհերիքի, դար-սաժ լայն ու երկար պատշգամբի տակ, սյունների արանքում, մինչև առաստաղ: Նայում ես ու հիանում. ավստալդ կգա, թե ձեռ տաս ու թերատես՝ ինչքան էլ երկար ու խիստ լինի ձմեռը:

Գնաց Երեւան, գրեթե մի ամիս մնաց ու վերադարձավ: Նկատվում էր, որ պրոֆեսորը հոգ էր տարել, անելիքն արել էր: Ինքն էլ, երեւի, ձեռքը քարի տակ չէր պահել... Եկավ, տեսավ տավարը լղարել էր. փողը տվել էր, անասունը՝ թողել վարձով պահողի խիղճ ու խղճմտանքին: Արդյունքը՝ խնդրեմ: Էքսին անմիջապես անասունը ետ քաշեց, բերավ, նորից խառնեց նախիրին ու էդ օրն էլ նախիրը տարավ հանդ: Ասացինք.

-Մենք կտանենք, դու դեռ տանը մի քանի օր մնա, հետո...

-Չէ,-կողին ընկավ,-խառնում եմ ու պարտավոր եմ քշել...

Նախիրը երկու օր տարավ արոտի, երկու կով ունի, երկու օր էլ տարավ կարգ է: Ֆելիքսի հերթն է, հետո՝ իմ: Ինքն անասունի ու ձմռան հոգսերն հոգացել էր, հիմա կարող է հանգիստ մնալ: Ես ու Ֆելիքսը ոչ խոտ ունենք, ոչ փայտ: Մեր օրն ի՞նչ է լինելու՝ չգիտենք, առայժմ՝ չգիտենք: Բայց մեկ է՝ մի քան պիտի անենք: Կիման անհանգստանում էր, ասես վիզը մեր հոգսի տակ պիտի դներ:

-Ի՞նչ եք լովել: Էսօր-էգուց ծըլրկըթն ընկնելու է:

-Կիմա, -ես ու Ֆելիքսը՝ միասին, ասես նախօրոք պայմանավորվել էինք,-էշը տաս գնանք փայտի:

Մեկ ինձ էր նայում, մեկ՝ Ֆելիքսին, սկզբում՝ ապշած, ապա՝ աչքերում հայտնվեց խորամանկ ժպիտը, տնտղեց մեզ՝ ինչպես միամիտների ու հանկարծ բարձր ծիծաղեց.

-Է՛, ախպերնե՛րս, կռազ-էշս ծախել եմ...

Ապշել-նայում էինք, սառած-մնացած, խոսք չունեինք ասելու... հանկարծ վրա բերեց.

-Ի՞նչ եք մաթ մնացել... ես հո ձեր խելքին չեմ. էշը պահեմ՝ ձմռանն ի՞նչ անեմ, անտեղի խո՞տ տամ... Գարնանը նորը կառնեմ, էն ժամանակ՝ խնդրեմ:

-Ասաց ու գնաց՝ թողնելով մեզ մեր դժվար ապրուստի անձիր ծիրի մեջ...

ՔԱՐԱՓ

Ֆելիքսին ասում են՝ մի բան պատմեմ, չծիծաղես ես, դեռ խոսքս չսկսած՝ ծիծաղում է ու... սառը ջուր մաղում վրաս: Մեկնվել է քարափի գլխի կանաչ գորգի վրա, փափուկ ու թխավուն թաթերն առել գլխատակ, հայացքը հառել լուրթ ու անեզր երկնքին՝ ծիծաղում է ու ծիծաղը վերջ չունի: Թե ինչի վրա՝ չես հասկանում: Բերանից ծիծաղը թափվում է քլթ-քլթոցով, ինչպես օրվա վերջին տաքացած տափաշշի ջուրը՝ քարափի բացատում արեւից շիկացած շիկաքարի վրա: Վերջին քլթոցին դիմում է ինձ՝ առանց իմ կողմը նայելու.

-Դե պատմիր...

-Բայց ինչի՞ վրա էիր ծիծաղում,-հարցնում են, հայացքս չկտրելով Մալիբեկլուսի ավերակներից, որ քարափի գլխից երեսում են ինչպես ափիդ մեջ:

-Ասե՞մ ինչի վրա,-ծառս եղավ տեղից ու շտկվեց փափուկ նստուկին,-քո երեկվա հորինած թուրքերեն քառյակի.

Մալիբայլու ինդի յոհոդուր,

Գաչկընլար յաման չոհոդուր,

Բիր քահր էլա, Հեդար աթա,

Ալիմիզդան գեդիր վաթան...

Քառյակն ավարտեց, կրկին բռնկվեց մի անգուսպ ծիծաղով, ետ ընկրկեց ու երեխայի պես թավալվեց կանաչի վրա. վայ ամա՛ն, վա՛յ աման...

Վերջապես հանգստացավ, ուղղվեց տեղում ու, դեռ ծիծաղի կայծերը ցոլացող աչքերում, հայացքը սպասողական հառեց վրաս: Նայում էր այնպես, ինչպես՝ երեկ, երբ նույն քարափի վրա, մահական առել էի կրծքիս՝ իբրեւ սագ, ու ինձ թուրք աշուղի տեղ դրած՝ էդ քառյակն էի հորինում, աշուղական հանգով էլ երգում, իսկ ինքն էլի ծիծաղում էր փորից բռնած ու նրա ծիծաղից թնդում էր քարափը:

-Այնուամենայնիվ՝ էն «բանը» պատմելու ե՞ս, թե՞ չէ: Դու միշտ էլ պատմելու մի հետաքրքիր բան ես ունենում...

-Մտքովս երբեք չէր անցնի,-խոսքս կտուրն են գցում,- թե ես ու դու

էս քարափում անասուն կարածացնենք...

Ֆելիքսը դրան չէր սպասում, գիտեմ, կռահում եմ ինձ հառած իր սպասողական հայացքից: Բայց սպասելիքը մտքի մի անկյունում պինդ մեխելով, որ չմոռանա, հաստատ որոշեց, թե դրան դեռ կվերադառնա՝ ասաց.

-Իմ մտքով էլ չէր անցնի...Սրանք խելք չունեին,-նկատի ուներ Մալիբեկլուի թուրքերին,-խելքն իր հերթին, նամուս էլ չունեին, ասեին՝ էս հայերից ի՞նչ ենք ուզում, ի՞նչ ենք տվել, որ չենք կարողանում առնել... Էն է՝ ձեռներս կտրենք, վեր ընկնենք ու ապրենք:

-Լավ է՝ ձեռները չկտրեցին...

-Ի՞նչ ես ուզում ասել...

-Հեջ: Բացատրելու բան չի... -Եվ մինչ այդ «անբացատրելին» ինձնից կկորզեր, հայացքն ընկավ քարափից ներքեւ, խոտով լքված բացատին, ուր նախիրն էր արածում՝ գրեթե գոռաց.

-Կե՛տը...կե՛տը... կետը բռնել է տավարին:

Ֆելիքսը խուճապի մեջ ընկավ, վեր ցատկեց, գրեթե պոկվելով՝ մահական առավ, գորվեց նեղ կածանով: Նախիրը կետեց՝ Ֆելիքսը հետեւից: Քարափի գլխին մնացի մեն-մենակ, այդպես էլ կմնամ մինչեւ կեսօրանց, մինչեւ տավարը կենտուկաթուկ տալով, կգա դեպի քարափ: Քարափի բարձունքից Մալիբեկլուի ավերակներում՝ հայացքով փնտրում եմ գյուղական ակումբի ավերակը. Ահա այն, դարոցի նույնպես ավերակված շենքից մի հարյուր մետրի վրա: Այնտեղ է տեղի ունեցել «էն բանը», ինչի մասին պիտի պատմեի Ֆելիքսին...

... Բաքվից մի խումբ գրողներ էին եկել Ստեփանակերտ: Գետորզը ձեռ ու ոտ էր ընկել. Ի՞նչ աներ, պաշտոնի բերումով /գրողների բաժանմունքի քարտուղար էր/ պիտի հյուրանոցում նրանց տեղավորեր, նախաճաշ, ճաշ ու ընթրիք տար, հանդիպում կազմակերպեր ընթերցողների հետ: Մտածում էր՝ ու՞ր տաներ: Հարմար գտավ Մարտակերտը: Բայց հյուրերը թրքական քողարկված քաղաքավարությամբ հրաժարվեցին. Իբր հայ ընթերցողին ի՞նչ ունեն ասելու...իրենց չգիտեն, չեն ընթերցել, լավ կլիներ՝ մի աղբբեջանական գյուղ: Կանգ առան Մալիբեկլուի վրա, ակնարկելով՝ տեղացի մի երկու գրողների հետ, ինտերնացիոնալ կազմով զննան: Գնացինք: Ակումբը լեփ-լեցուն

էր: Հյուրերը հերթով ելույթ էին ունենում, երկար ու բարակ խոսում դեսից-դենից, վերջում՝ մի երկու բանաստեղծություն կարդում: Գեորգը թուրքերեն լավ գիտեր՝ լսում էր նրանց ու հետզհետե մռայլվում, ինչ-որ բանից դժգոհ ու խոցված՝ ներսում եռեփ էր գալիս: Ես ու Գուրգենը քիչ բան էինք հասկանում ու բնագրով էինք միայն կռահում, թե դրանց ելույթներից ինչ հոտ էր փչում... Նրանք իրենց ազգայնական հեռագնա տրամադրություններն էին արտահայտում՝ երբեմն կատակներով, քանի որ մեր ներկայությունն ինչ-որ կերպ զսպում էր նրանց. Մենք եկել ենք մեր տունը, մեր հողը, որի վրա «աթաղան-բաթաղան» մեր նախնիներն են ապրել, ամփոփված են մեր պապերի սուրբ գերեզմանները: Եկանք, տեսանք, որ լավ եք ապրում, գյուղը շենացել է, փողոցներում խլրտում են երեխաները, այնքան շատ, եւ դեռ էլի պիտի շատանան, գյուղն էլ այնքան պիտի ծավալվի, որ գնա խառնվի մեր եղբայր հայերի Ստեփանակերտի հետ: Մեր Շուշին էլ վերելից պիտի ծավալվի, իջնի ու խառնվի... Մի խոսքով՝ բոլորս պիտի խառնվենք. ի՞նչ հայ, ի՞նչ ռուս, ի՞նչ... Գահլիճը հասկանում էր ու ոտընդոստ ծափահարում, ալեկոծված ելնում էր տեղից...

Հանդիպումից հետո ճաշկերույթ էր, ճոխ սեղան: Ի՞նչ բաժակաճառե՛ր էին հնչում: Կերան, խմեցին՝ խժռելով այնքան, մինչեւ կատարները տաքացրին, ապա սկսեցին համբույրներ տեղալ իրար, երգել, տեղացի երեւելիները ձայնակցում էին փոխնիփոխ, իրար տալով ու իրարից առնելով, բայց հակառակ երգի ասպարեզում իրենց ազգային ընդունակության՝ երգում էին չափազանց անշնորհք: Մտածում էի՝ այ թե Գեորգը մի դրանց տեղը դներ իր երգերով ու հրաշալի ձայնով եւ... հուրախություն մեզ՝ սկսեց, էն էլ ո՛նց, սկզբում՝ Մայաթ-Նովայից, հետո անցավ իրենց աշուղ Ալեսկերին: Շմեցրեց: Մինչ այդ՝ մեզ համարյա մոռացել էին, ո՞վ էր սեղանի շուրջ մեր տեղն իմացողը: Կենացներ էր, որ թափվում էին Գեորգի գլխին, մանավանդ՝ Ալեսկերից այնպես էր երգում, ինչպես ոչ ոք իրենցից, նույնիսկ Բաքվի... Քաղցր-մեղցր կենացներ էին, շինծու-լարծուն, թույնով էլ համեմված: Գեորգն ավարտեց մեկ-գրո հաշվով, Գուրգենը սկսեց: Բայց սա երգում էր նրանց ժամանակակից աշուղների նեյմիմներից՝ բնագրերին խառնելով իր սեփականը: Այդ խումհար ոչխարները, գինարբուքի մեջ գլխի

չէին ընկնում, տեքստից բան չէին հասկանում, միայն հմայվում էին հրաշալի ձայնով, մի մեղեդուց-մյուսին նուրբ անցումներով: Ամեն մի երգ Գուրգենն ավարտում էր հետեւյալ կարկատանով.

Յեմենդ էյիւ, բեպոն թոքյում,

Յեմենդ էյիւ, բեպոն թոքյում,

Այ հու՛յ-հու՛յ, վա՛յ հու՛յ-հու՛յ...

Հյուրերից մեկը, որ մեր լեզվից մի քանի բառ գիտեր, թուրքական առոգանությամբ հայերեն ասաց.

-Գուրգեն մուալիմ, սաղ գլխի ընկա, ամա էդ Հույ-հույից բան չհասկացա,-լռեց, սպասում էր՝ աղու մի ժպիտ շուրթերից կախ:

-Ոչինչ, Մաբիր, էդ հույ-հույն էլ հետո կհասկանաս,-կարճ կապեց Գուրգենն ու նշանակալից նայեց իմ կողմը, դրանով էդ Մաբիրի ուշադրությունը հրավիրեց վրաս ու սա մոլտաց.

-Իսկ դուք չեք երգու՞մ,-ինձ էր հարցնում, ու Գետրգը՝ ելքի վարպետ, թե.

-Ասոված հեռու տանի սրա երգածից...Ինքն իր մեջ է երգում, ինչպես գիշերվա մեջ իջնող լալ կարկուտ...

«Հյուրերը» գնացին. Եկել էին մեր կրծքին նստել՝ միրու՛ք էին քանդում... Տարիներ են անցել եւ... հիմա քարափի գլխից Մալիբեկլուի ավերակներին նայելիս, մտածում եմ՝ հայ հարայ, հա՛յ, հայ հարա՛յ. ինչ էին ցանում, ինչ հնձեցի՞ն...

Արեւը թեքվեց դեպի կեսօրանց, ողողեց քարափը ճակատամասի կողմից, որ ասես ապաշնորհ վարպետի շարած պատ է՝ դուրս պրծնող ու ցից-ցից քարերով, կախված անդունդի վրա այնպես, որ թվում է՝ ահա կպոկվեն ու կթափվեն ձորը: Ներքեւ, բացատի աջակողմյան թավուտում մի գով զեփյուռ խաղաց, ապա դուրս եկավ, ու նրա շնչից ծնկահաս խոտն արտի նման թեքվեց, մեղմ ու անշշուկ ալիքվեց: Ֆելիքսը նախիրը բոլուկ արած բերում էր ու, երբ տավարն արդեն խրվել էր բացատի լաված խոտի մեջ, կետից հետո սկսել ազահուրթյամբ ու փնչոցով արածել՝ մահակը ետ տարավ ու բերեց Վաղիմի նարնջագույն ու պյուլը կուճուր կովի հետույքին: Կովը, որ միշտ առաջինն էր կետով ընկնում, ցավից մյուլ եկավ ու խրկվեց բոլուկի մեջ, իսկ ինքը կռացավ, մի բուռ խոտ ճեպեց, մեկնեց իր կարմիրին, իբր անասունը դրան էր սպասում:

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Կարմիրն ուշադրություն չդարձրեց ու տերը, խոտի փունջը դեն գցելով՝ բռնեց դիրքընթաց արահետի տուտը: Եկավ, նստեց մոտս՝ կանաչի վրա, հոգնած, քրտնաթոր, ձեռքերը՝ ծնկներից կախ, նայեց ներքեւ, դեպի նախիրը՝ վա՛յ արեց, ու թե քարափը լեզու ունենար, կասեր՝ ջա՛ն:

-Էն կովին ինչու՞ խփեցիր,-հարցնում եմ ու ձեռքս դնում ուսին:

-Շատ էլ լավ արի. Տիրոջ խասյաթին է՛ խլրտու...

-Ի միջի այլոց,-շրջվեց դեպի ինձ,-քեզ չի՞ թվում, թե ամեն մի անասունի մեջ իր տիրոջից մի բան կա...

-Չարմանալի հայտնություն...՛ն...

-Չէ՛, լուրջ, մի՛ ծիծաղիր, այ, օրինակ, Վաղմի կովն իր նման սարսաղ է. ճանճ է տըզում, կարծում է կետ է, ազին ցցում է, խնդկի տալիս ու հետեւից քաշում ամբողջ նախիրը: Կիմայի կովն էլ իր նման թեթեւոտն է, միշտ քայլում է նախրի առջեւից, հլա մի քիչ էլ նրանից կտրված, ասես շտապում է՝ փայտի է գնում կամ խոտի: Ասրու կովը փրնթ իր տերն է՝ կողանց քայլող: Պոզին խփում ես, որ նախրի հետ գնա՝ եզր է ձգում, քիչ է մնում կամուրջն անցնելիս՝ ընկնի գետն ու քեզ խարջի տակ գցի...

-Բա քոնը, է՛, քոնը,-խայթում եմ:

-Իմն էլ ինչ ասեմ, խի՞ չեմ ասի. Իմն էլ իմ կապրիզներն ունի... Հա, հիմա դառնամ քո Նաղաշին: Չէ, Նաղաշը քեզ չի քաշել... , - բա Ֆելիքսը տակ կմնա՞,-Նաղաշը խելոք է, հանգիստ ու խոնարհ, մի հանդարտ ծով, մի անգամ Նաղաշ ես ասում, էնպես է նայում, ասես հայացքը խելքով շաղախած, մի լեզու է մնում, որ հետո խոսի...

-Էդ հո ես եմ ու ես,-կատակին եմ տալիս:

-Դու՞,-նայում է խեթ, շուրթերը ետ են գնում, աչքերը նետեր են արձակում,-արա, գիտե՞ս քո մեջ ինչեր կան...կամ դու, կամ ես քարափը. Մինչեւ քեզնից մի կայծքար եմ պոկում, հոգիս բողազս է հասնում... հա, լավ հիշեցի, բա էն բանի մասին ե՞րբ ես պատմելու:

-Էն բանի մասին էլ վաղը, Ֆելիքս,վաղը...,-ասում եմ ու վեր կենում, ուսապարկն ու մահակը առած՝ իջնում քարափից, ինքն էլ իմ հետեւից, լքելով իրիկնամուտ գնացող արեւի ոսկեգույն ցուրթերի մեջ ինքն իր հետ մտորող քարափը...

1996թ.

ՖԵԼԻՔՍԸ, ԴԺՎԱՐ ԱՊՐՈՒՍՏԻ ԿԻՄԱՆ ՈՒ... ԵՍ

Անհանգիստ գիշեր է, քունը լքել է ինձ ու նետել տազնապների գիրկը: Այդպես է լինում միշտ, երբ նախիրն արոտի տանելու իմ հերթն է գալիս: Առավոտյան տավարը պիտի քշեմ, բայց դեպի ու՞ր եւ ո՞ր կողմի վրա՝ ինքս էլ չգիտեմ: Մալիբեկլուի քարափները նախիրն այնպես է հնձել, կարծես այնտեղ իսկի խոտ էլ չի եղել: Մտածեցի՝ նախիրը կանցկացնեմ քարափներից այն կողմ, դեպի Փրմքու տարածքները: Երեկ Կիման էլ ասաց.

-Միայն այնտեղ, եթե հանդապահ Ժորիկի հետ կարողանաս լեզու գտնել,-լռեց, մի պահ մտածեց ու թե,- հետո կես լիտր վերցրու... ամա խոտ եմ ասում է՛, ըհը, մինչեւ էստեղ,-ծեռքով ցույց տվեց ծնկները:

Գետը չհասած՝ փողքերը չեն քշտում, մտածեցի, փակեցի աչքերս՝ փորձելով քնել: Հնչեց առաջին աքլորականչը: Ուրեմն՝ գիշերվա ժամը ուղիղ երեք անց կես է: Հաստատ: Եթե մինչեւ յոթը գոնե մի երկու ժամ չքնեմ՝ վայ իմ օրին: Սակայն քունն այդտեղ էլ մոտ չի գալիս աչքիս: Էս տավարն ո՞վ վզիս կապեց, ո՞վ: Ախր ինձնից ի՞նչ անասուն պահող. Էն գլխից պետք է պահած լինեի, սովորեի, ընտելանայի... Վաթսուն տարեկանում վարսավիր կամ մսագործ չե՛ն դառնում:

...Շահումյանից բռնագաղթվածները, տուն ու տեղ, եղած-չեղած թողած, հասցրին միայն մի-մի ուսապարկ ուտելիք վերցնել, մեկել՝ մի-մի ճիպոտ՝ անասունը մինչեւ Ստեփանակերտ քշելու համար: Ճանապարհին տավարը գնալով նվաղում էր, ջրի գնով մեկ-մեկ ծախում էին... ի՞նչ անեին: Մերոնք Խնձրիստանի տակ չորս կով առան, երեքը՝ հորթերով, մեկը՝ անհորթ. ճանապարհին սատկել էր: Եվ ընդամենը ի՞նչ տվինք, ութ հազար ռուբլի՝ հին փողով: Հարեւաններս շշմել էին, սրանք ինչի՞ վրա են էս գուլումին, էս փախափախին... Մեր հոգում եւ՛ տազնապ կար, եւ՛ ահ, եւ՛... հույս, թե գուցե ամեն ինչ կարգի կընկնի: Գյուղից մերոնք՝ քույրս ու խնամոնք, իրենց հարս ու

թոռներով, հրետակոծությունից փախան ու եկան մեր տուն: Դարձանք երեսուն շունչ եւ հիմա մտածում եմ, թե ո՞նց կլինեք մեր ճարը, եթե էդ կթանը չունենայինք...

...Երբ առաջին անգամ նախիրը հանդ էի քշում, հագիս մի հին շալվար կար, նույնքան էլ հնամաշ մի գույգ կոշիկ, բայց փողկապով էի ու գլխիս էլ լայնեզր գլխարկ, ուսապարկիս մեջ՝ մի քիչ ուտելիք ու մի տափաշիչ ջուր: Ֆելիքսն ու Կիման կծու կիսաժպիտով նայեցին ինձ: Հետո Ֆելիքսը մոտեցավ, ձեռքը խոթեց աջ գրպանս, կիսահանեց գիրքը, կիսաթեքված կարդաց՝ Բլոկ, ետ խոթեց, դարձավ ձախին, կիսաչափ հանեց մի ուրիշը՝ Պաստեռնակ ու բարձր ծիծաղեց.

-Հա՛, հա՛, հա... Արա, էս մեծամեծերին ո՞նց ես տանելու հետո, տավարն էլ առաջդ արած:

-Արա, Ֆելիքս, հլա մի գալստուկին նայիր,-մեջ մտավ Կիման,-էդ էծի պոչն ինչի՞ համար է...

-Էս էլ նրա համար,-տակ չմնացի,-որ ձեզնից որի տավարը կետանի, գցեմ վզով ու մի քոլից պինդ կապեմ, չկորչի...

-Իրիկունն էլ սոված բերե՞ս, հա՞,- վրա տվեց Ֆելիքսը:

-Էդ արդեն կարելուր չի,-ասացի,-միայն թե չկորչի ու խարջի տակ գցի...

-Է՛, հե՛չ, քեզնից տավարած չի ելնի,-եզրափակեց Կիման ու Ֆելիքսի հետ, գլուխներն օրորելով, գնացին տուն, իսկ ես նախիրը տարա հանդ:

Հունիսյան օրն արեւոտ էր ու տաք: Մալիբեկլուի քարափներն արեւի հրից արդեն շիկանում էին: Քարաճեղքերում ուրցի զգլխիչ բույր կար, քարածերպերից կախված վայրի ծիրանի կաթուկ՝ մանրահատ, դեղին ու պեպենոտ: Նախիրն արել էի կանաչախիտ բացատը, նստել քարափի գլխի մի ցից քարի, որ անասունն աչքի առաջ ունենամ, եւ Պաստեռնակ ու Բլոկ էի կարդում: Արեւի տապից, թե քարափներում բռնկված ուրցի բուրմունքից՝ նինջը վրա տվեց ու տանում էր նիրվանայի հիասքանչ աշխարհը, երբ ինչ-որ տազնապահար կանչից վեր թռա, անմիջապես աչք ածեցի բացատներին՝ տավար չկար:

-Այ տավարա՛ծ, հե՛յ, տավարը մտել է արտը՛... ա՛յ ես քու...

Հայհոյանքի շարունակությունը դառնությամբ կույ տալով, ուսապարկն առած, մահակը քարշ տալով, վազեցի կանչի վրա: Ու երբ տեղ հասա, դիմացս կանգնած էր իմ վաղեմի ծանոթներից մեկը՝ Ժորիկը, Ղարմետաքսի գործվածքային արտադրության նախկինում անուն հանած ենթավարպետը, որ հիմա հանդապահ է, նայեց մի տեսակ մեղավոր ու կոտոր ընկած: Ասես հանցանքն ինքն էր գործել:

-Էդ դու ե՞ս... դե լավ, ինչ եղել է, եղել է,-ասաց, շուռ եկավ, գնաց նախիրը դուրս արեց արտից:

Երեկոյան, տունդարձին անասնատերերը եկան նախրին ընդառաջ: Ֆելիքսն ու Կիման, իբրեւ փորձառու աչքով, տնտղեցին նախիրը, մի անթաքույց գոհունակությամբ նայեցին իրար, աչքով արին, որ կնշանակեր՝ ոչինչ, տավարն արածել է... որտեղի՞ց իմանային, թե նախիրն ի՞նչ օյին է դրել արտի գլխին: Կիման, Ֆելիքսի հետ ոտքը ետ գցեց, սպասելով, որ «օտարները» գնան, դարձավ ինձ.

-Տնաշեն, մի կռնատակ էլ խոտ բերեիր հորթերի համար...

-Խոտն ի՞նչ է անում,-մեջ ընկավ Ֆելիքսը,-երեւի մի կռնատակ ոտանավոր է բերել...

-Դե, որ էդպես է,-հեզմեց Կիման՝ ոչ այն է Ֆելիքսին, ոչ այն է՝ ինձ,-թող տանի տա՝ հորթերն ուտեն...

...Այդ օրից անցել է ոչ ավելի, քան երեք տարի՝ դժվար ապրուստի մեր անձիր ծիրի մեջ... Եվ հիմա, երբ վերհիշում եմ, թե ինչեր անցան մեր գլխով՝ սիրտս ակամայից կուչ է գալիս, ինչպես Մալիբեկլուի քարափներում նախիրը պահելու ժամանակ, երբ երկնքում հանկարծ հայտնվում էր թշնամու ահասփյուռ ոմբակոծիչը, ճերմակ հետագիծ թողնելով՝ շեղակի իջնում քաղաքի վրա, ռումբեր թափում ով իմանա՝ ո՞ր թաղում, անմիջապես ճողոպրելով անհետանում լեռներից անդին: Մանավանդ՝ ահավոր էին գիշերային հրետակոծությունները. Նկուղի խոնավ անկյունում կուչ եկած իբր մեր տեղն ապահով էր մտածում էի՝ ու՞ր ընկավ արկը: Եվ այդ ամենից հետո, երբ մտնում էի գոմ ու տեսնում, թե Նաղաշը, Նարինջն ու Խուրման ինչպես են մայում դռան կողմը՝ սկզբում թախծոտ, ապա խելացի մի հայացքով, ասում էի՝ փառք աստծո...

... Անհանգիստ գիշեր է: Աստված հեռու տանի դեկտեմբերյան

այս գիշերից, որ փոխանակ փակի աչքերդ, քուն բերի, թեկուզ մի քիչ մոռացության տա ամեն ինչ, հոգիդ թեթեւանա, ընդհակառակը՝ հոգսերի մի զորաբանակով գրոհում է վրադ, խռովում հոգիդ, տանջալից անքնության մատնում: Երեկ էլ Կիման՝ երրորդ անգամ երեսարանք էր տալիս ինձ ու Ֆելիքսին:

-Էդ ինչի՞ վրա եք, չեմ հասկանում... հունիս չի, հուլիս չի եւ ոչ էլ՝ օգոստոս: Դեկտեմբեր է... փայտ չունեք, խոտ չունեք, մեկ էլ տեսաք՝ քնից արթնացաք եւ հայտնվեցիք բութ ու բորանի բերանում...

-Է՛, լավ է,-մեղսրտեց Ֆելիքսը,-դու էլ հոգիներս հանեցիր... Մի վախենա՛ դուռդ չենք գալու...

-Արա, դրա համար չեմ ասում, է՛, անկեղծ մեղացավ Կիման,- դուռս ձեզ փեշքեշ...Կրթված եք, գրագետ, ամա՛ լուրջ մարդիկ չե՛ք լու՛րջ...

Հետ դառնամ, ասեմ՝ Կիման սխալ է, չէ, ճիշտ է, հազար անգամ ճիշտ, ի՞նչ իրավունք ունենք վիրավորվելու...Անասունի ի՞նչ հոգն է, թե մեքենա չկա, սալյարկա չի ճարվում, ճարածն էլ՝ կրակի գին ու մենք էլ ետ գցած փող չունենք, որ խոտ առնենք ու բերենք...ծերը-ծերին հազիվ ենք հասցնում: Հետո՞ ի՞նչ, ձյունը դնի՝ մտորում բան պիտի լինի, որ էդ անլեզուն չբառաչի ու մղկտա...

Ֆելիքսն ինձ ասում է... բայց կարծես ոչ թե ինձ, այլ ինքն իրեն կամ հենց այնպես մի անհայտ մեկի:

-Ա՛յ՛ թե մինչեւ հունվար էսպես տաք ու արեւ անի, տավարը հանդում յոլա տանենք, մինչեւ տեսնենք՝ ինչ ենք անում:

Եվ հիմա, էս խոր գիշերվա մեջ, որ աչքս խուփ չի գալիս՝ ինքս ինձ տալիս եմ առնում, վիճում, կռվում ինքս ինձ ու Ֆելիքսի հետ: Բա որ տաք ու արեւոտ չեղա՞վ...Մի ամիս ես ու Ֆելիքսը նախիրն արտոի էինք տանում միասին, բաց էինք թողնում քարափներում լռված խոտի մեջ, նստում թեղու շվաքում եւ, իր ինտելեկտն ինձ ցուցադրելու նպատակով, Ֆելիքսը «Շահնամե» էր արտասանում, անկեղծ ասած՝ շշմեցնում, հիացնում ինձ: Հետո կեսօրին ուսապարկերից հանում էինք տնից բերած ուտելիքն ու օդու շիշը, սուփրա գցում, ուտում-խմում, հռհռում, ասես քռունգոտում ու մեր այդ հռհռոցի վրա Կարմիր կովը նայում էր մեզ մի այնպիսի հայացքով, ասես ուզում էր հարցնել:

-Էդ ինչի՞ վրա եք...

Դե հիմա եկ ու պատասխան տուր... Քոլերն ընկած ձներեկ էինք քաղում, խնջլոզ էինք քանդում՝ բիհիրը պորտներիս հարելով, մանուշակ էինք քաղում ու նարգիզ, փնջում, իրիկունը բերում, տալիս երեխաներին, որ ուրախանան, հրճվեն, մենք էլ իրենց հետ՝ ինչպես երեխա: Չէ, մեզ նմաններին տավարած չեն ասի, կասեն՝ սրանք բանաստեղծներ են... Հլա որ տեսնեին ահից նախիրն ինչպես ենք դալ ու դոլբուդ արած պահում, որ հանկարծ մեկն ու մեկը չջոկվի, աչք գողանա, հեռանա ու անհետանա: Օրական հարյուր անգամ համրում էինք ու հարյուր անգամ էլ սխալվում՝ էս ինչի՞ քանակը ճիշտ դուրս չեկավ, էս ո՞րն է, որ չկա: Նորից ենք հաշվում ու նորից սխալվում այնքան, մինչեւ քարափի գլխին հանկարծակի հայտնված Բարսեղի ծիծաղն է հնչում ու ծիծաղի միջից էլ.

-Արա, քիչ հաշվեք է՛, քի՛չ, քանակը տեղն է, անհոգ եղեք, նախիրն ի՞նչ եք դալ արել, ցրե՛ք, թողե՛ք էդ անլեզուներն արածեն՝ մե՛ղք են...

Նայում էինք իրար՝ ես ու Ֆելիքսը ու երեւի նույն բանն էինք մտածում, թե ինչու՞ Բարսեղն էլ չի ասում՝ վարժաբեղներ եք է՛, վարժաբեղներ՛ր...

Վերջին աքլորականչ: Կոպերս արդեն իրենք իրենց փակվում են, երեւի քնեմ ու էդ մտքի վրա էլ գնացի...Կիսաքուն էի, թե կիսարթուն՝ չիմացա, հավանաբար՝ երազի մեջ հնչեց ինչ-որ տազնապախոռով կանչ.

-Ա՛յ տավարած, հե՛յ, տավարը մտել է արտը՛ ...

Վեր թռա, լուսամուտից դուրս նայեցի... ձյուն է իջնում. Բախտս բերեց՝ նախիրը չեմ քշի, բայց...

Շորերս հագա, դուրս եկա բակ՝ իմ ուսերի, իմ հոգսերի, իմ դժվար ապրուստի անծիր ծիրի մեջ ընդունելու առաջին ձյան ճերմակ ու մաքրամաքուր փաթիլները:

1995թ.

ԲԱՐՍԵՂԸ

Մալիբեկլուի քարափներում հիմա խոտ չկա: Օգոստոսյան արեւն այնպես է հրկիզել բացատները, որ կարծես այնտեղ մայիսյան կանաչի ծփանքի մեջ անասունը չէր խրվում մինչեւ փորատակ: Քթիցո ծուխ է ելնում, երբ տավարը թողնում է բացատը, տալիս շամբուտի մեջ, որ հավաքի թփատակերի խոնավահոտ խաշամն ու տհաճությամբ ծամի: Կիման իր հերթից մի օր առաջ հարցնում է Ֆելիքսին, որն այդ օրը նախիրը տարել էր արուտի.

-Հանդը ո՞նց է, էգուց տավարը ո՞ր կողմի վրա քշեմ...

-Հանդն ահա սա է,-Ֆելիքսը ոտքը խփում է ասֆալտին, եւ Կիման գլուխն օրորելով՝ գնում է տուն:

Մալիբեկլուի քարափները հիմա կորցրել են իրենց հմայքը, եւ այդ հմայքը ոչ միայն համատարած կանաչի, քարածերպերին ծաղկող մասրենիների, շիկաքարերի ճեղքերում բուսած խոռոխտախի խնկաբույրի մեջ էր, այլեւ քարափի գլխին գլխաբաց, կեպին ձեռքին հանկարծակի հայտնվող Բարսեղի կանչի մեջ /վերից վար նկատել էր, թե ինչպես բացատում արածող նախրից անջատվելով՝ ցուլիկը բղավոցով գնաց դեպի ուրիշ նախիր/...

-Հո՛, հո՛, հո՛, ցուլիկո, էդ ու՞ր էլի... Մորթեմ քեզ, հա՛... Մորթեմ միսդ Անուշն ուտի...

Բարսեղը Շուրիկի կովերը, ոչխարներն ու այծերն էր արածացնում: Բարսեղը, որ Մարաղայի եղեռնից մազապուրծ՝ 40-ին մոտ հիվանդ, կիսացնոր աղջկա հետ հասել է Ստեփանակերտ: Հանդիպեց Շուրիկին, որը Մալիբեկլուի կիսավեր տներից մեկը նորոգել էր, մտել մեջը, ցանկապատի մեջ առել մի գգալի հողատարածություն, հանդիպակած կիսավեր տունն էլ սարքել, գոմ էւ անասուն էր պահում: Բարսեղը տակ տվեց, գլուխ տվեց ու վերջում համաձայնեց հացափոր աշխատել Շուրիկի մոտ: Ինքն ու աղջիկը գոմն ծածկ կունենան գլխներից վեր...

-Հո՛, հոո՛, ցուլիկո, էդ ու՞ր էլի...

Անուշը Շուրիկի համալսարանական ուսանողուհի աղջիկն է, որին Բարսեղը սիրեց՝ ինչպես հարազատ աղջկան:

-Աղջիկ չի է՛, աղջիկ՝ տղա է,-մեկ չէր ասում, երկու չէր ասում, սեւ-սաթ մազերը կարճ կտրած, թուխ ու սեւ դեմքով, ջինսե շալվարը հագին: Ո՛նց էր ծեզր-ծեզին մտնում գոմ, մաքրում, աղբը դուրս տանում քափում, դառնում կովերը կթում, որ հասցնի մինչեւ առավոտյան ժամը ութը: Հետո էլ գուգվում-գարդարվում էր ու թրթռալով գնում դասի: Անուշը տեղովը մեկ հիացմունք է՝ մեկ չի ասում, երկու չի ասում Բարսեղը: Դասից գալիս է տուն, շորերը փոխում, վրան քաշում ջինսը, օրադն առնում, հո՛ւպ, նստում էշի մեջքին, խնդկի տալով գնում հանդ, որ հորթերի համար խոտ բերի:

-Հո՛ւ, հո-հո՛ւ, ցուլիկո, ետ դառ, անհրավ, մորթելու եմ քեզ է՛, մորթելու, միսդ տամ Անուշն ուտի...

Քարափի գլխից իջնող նեղ կածանով Բարսեղն ասես գլորվում էր դեպի բացատ: Գալիս էր «Պարի օր» ասում, անջրանցիկ թիկնոցը փռում խոտերի վրա, մահակը դնում մի կողմ, գլուխն ավերի մեջ առած՝ պառկում մեջքի վրա, կեպին՝ ծնկածալին:

-Ցուլիկոս գնաց դեպի ձեր նախիրը: Դե, ոչինչ, երեւի ձեր կովերը նրա կարիքն ունեն...,- ասում էր մի տեսակ վերացած, հետո աչքերը փակ խորասուզվում ինքն իր մեջ: Անծանոթին կթվար, թե նա քնեց: Նայում ես թուխ դեմքին՝ ոչ մի զառամություն, թեպետ անցել է յոթանասունհինգը:

Այտոսկրերին մայիսյան արեւի այրուցքներ կան, սրված ու մի քիչ էլ ցից քթի տակ վերին շուրթը երիզող բարակ ու նոսր բեխեր: Ծոծրակի ուռած երակն այնքան հանգիստ է խփում, որ կարող ես հեշտությամբ համրելով այդ խփոցները՝ որոշել, թե ինչպես է աշխատում սիրտը: Հնամաշ պիջակի օձիքը ծոծրակի կողմից սեւացել է քրտնափոշու շերտից: Կիսաբաց է նիհար կուրծքը. Շապիկը չի կոճկվում՝ մարերը լայնացել են, կոճակ չեն պահում: Չինվորական վարտիքի փողկերն անփութորեն խցկել է ռետինե սապոգների ճիւղերի մեջ:

Բարսեղը բացում է աչքերը, հայացքը հառում երկնքին: Արտասովոր կապույտ են այդ աչքերը: Մաքուր կապույտ: Ասես չեն տեսել

հերկատափի վերածվող Մարաղան... Ասես չեն կսկծացել Մարաղայի հրդեհների ծուխ ու սրից: Կնոջ դիակը «գրադի» հեղեղի տակ է հուղարկավորել, թաղել Մարաղայի գերեզմանոցում: Երբ թուրքերը ներխուժեցին գյուղ, եւ ինքը կիսացնոր աղջկա հետ փախչում էր, ետ չնայեց, որ Դովտի կնոջ պես չքարանա...

Լեփ-լեցուն տունը, ամեն պտղով մոխած այգին, հավ ու ճիվն ու անասունը, ներքնատան ամբարի տոննաներով ցորենն ու գարին, բիրտները լիքը յուղն ու պանիրը մնացին թուրքի՛ն: Գինի-օղին կարասների մեջ հորած էր այգում, երեւի չգտնեն: Ամեն ինչ բոլ-բոլ ու չոլ-չոլ էր: Ինքը բրիգադավար է եղել, ֆերմայի վարիչ, վերստուգիչ հանձնաժողովի նախագահ: Բոլորն էլ լավ էին ապրում, Մարաղայի բարեբեր ու ջրառատ հողերը պահում էին մարդկանց:

Բարսեղը ձեռքերը հանում է գլխատակից, ուղղվում տեղում, նստում թիկնոցի վրա: Գրպանից հանում է թութունի քսակը, ծխախոտ փաթաթում, դնում բարակ շուրթերի արանքում, լուցկի հանում, վառում, ներս քաշում ծուխը, արտաշնչում եւ ռունգերից ելնող դառը ծխի միջից նայում Մալիբեկլվի քարափներին:

Այդ օրը Բարսեղը քեֆ չուներ, քիչ էր ասել՝ քեֆ չուներ: Երեսը մազակալած էր, երեւի մի շաբաթ կլիներ, որ չէր թրաշվել: Ունքամիջից աղուն կաթում էր: Մալիբեկլվի քարածերպերից դանդաղ իջնող քաշաթուխայի առաջն ընկած՝ իջավ բացատ, նստեց մի ցից քարի, մահակը դրեց կողքին, հանեց թութունի քսակը...

-Շուրիկի մեջքը կոտրվեց... Չգիտե՞ս, չէ՞: Չգիտե՞ս: Շուրիկի Գարիկը զոհվեց մի շաբաթ առաջ...

Ծանր, ճնշող լուսություն: Քիչ հեռվում արածող ցուլիկը Բարսեղի տնքոցի վրա գլուխը բարձրացրել՝ նայում էր: Բարսեղը խեղճ-խեղճ նայում էր ցուլիկին ու ոչինչ չէր ասում: Ուրիշ անգամ լիներ, Բարսեղը կասեր՝ արածիր է՛, որ չաղանաս: Հը, ի՞նչ ես նայում, մորթեմ քեզ, հա՛, որ միտդ Անուշն ուտի: Բայց հիմա լուռ մնաց: Ու մեկ էլ ձեռքը խփեց ծնկանը:

-Ես էլ ո՞նց հաց կտրեմ էդ տանը, հը՞, հայացքը ցուլիկից չկտրելով, ասես նրա հետ էր խոսում,-ասաց Բարսեղը: Տղան ռուսատանից գրում է, թե՛ փողն ուղարկեմ, վեր կաց եկ... Գնա՞մ:- Ոտքը խփեց

գետնին: Էս անտեր հողը թողնեմ՝ գնա՞մ: Մնամ էլ՝ ի՞նչ անեմ... Մա-
րադաս՝ թուրքի ձեռքի՞ն...

Քաշաթուխալը հասել էր մեզ, տամուկ նստել մեր ուսերին, նախի-
րը չէր երեսում, բայց փնչոցով արածում էր: Շունն անհանգստացավ,
ելավ շարժվեց նախրի կողմը: Բարսեղը կանչեց ետեւից.

-Ու՞ր ես գնում, թող հեյվանն արածի, բան չի լինի...

Թանձր մառախուղի մեջ նստած՝ մտածում էր Բարսեղը, եւ տխ-
րությամբ էին լցվել աչքերը: Գիտեր՝ հո անվերջ հացափոր չի մնա-
լու, մեկ է, մի օր պիտի գնա: Թե ուր՝ ինքն էլ չգիտի, բայց...որ գնաց՝
կովերը, ոչխարներն ու այծերն ո՞վ պիտի պահի: Անու՞շը... Խեղճ
աղջիկ: Եղբորը կորցնելուց հետո մի տեսակ կոտրվել է, էլ են թափին
չէ: Յուրտ կլինի, անձրեւ կանի, Անուշը մնա ցրտի մե՞ջ, մրսի, հի-
վանդանա՞: Կոտրվեց Շուրիկի մեջքը, կոտրվե՛ց:

-Արա, բա մարդ ուրիշի ապրանքն էդպես կպահի՞... արա, բա մե-
րոնք չեն ամաչու՞մ էդ Բարսեղից,-հարցնում է Կիման Ֆելիքսին:

-Մարդ է, մա՛րդ, խիղճ ունի, խղճմտանք ունի... Չէ՛, մերոնց
նման... տանեն նախիրը սաղ օրը դալ անեն, իրիկունը սոված բերեն
տուն...

Անցան օրեր: Օրե՛ր, շաբաթներ: Մերկացել են Մալիբեկլվի քա-
րածերպերի մասրենիները, խամրել է խոռնիտտի խնկաբույրը: Քա-
րափի գլխին գլխաբաց, կեպին ձեռքին էլ հանկարծակի չի հայտն-
վում Բարսեղը, որ զիլ ձայնով կանչի.

-Հո՛, հո՛, հոո՛, ցուլիկո, էդ ուր էլի... Մորթե՛մ քեզ, հա, մորթե՛մ...

1996թ.

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ԷՍՔԻԶՆԵՐ

ԽԶՈՒՄ

Մեր տունն անտառամերձ է: Մեր պատշգամբից՝ գյուղն ինչպես ավիիդ՝ մեջ, փռված է շրջակա չորս բլուրների գրկում ու բլրալանջերին, որոնցից երեքը լերկ են: Ասենք՝ սխալ կլիներ դրանք բլուրներ համարել, կարող են նույնիսկ վիրավորվել, սարեր են ու ոչ այնքան փոքր սարեր, որոնցից այդ երեքը՝ Շարթա խութը, Փոքր նահատակը եւ Մեծ Նահատակը մի ժամանակ, ասում են, պատած էին թավուտ անտառներով: Բայց թե այդ երբ էր՝ պապս էլ չէր հիշում: Այդ անտառները վաղուց քաշվել էին, իրենց փեշերը հավաքել ու հիմա նրանցից մնացել է մի շերտ, տատիս կապտա-կանաչ լաչակի մնան, թառ տված Շեխուն հարթով, որ ամենից բարձր սարն է: Դե այն երեքը սկի էլ լերկ չեն, եթե հաշվենք, որ նրանք էլ պատած են ցախի ոչ խիտ թփուտներով, տեղ-տեղ՝ մոշ ու մացառուտով, որոնցով ոչխարի հոտն անցնելուց հետո տատս ամեն անգամ մի գիրկ բուրդ էր հավաքում:

Մեր տունը հենց Շեխուն հարթի անտառամերձ տունն է, ուր հիմա ոչ ոք չի ապրում, գոնե առայժմ՝ ոչ ոք: Երբ շաբաթ-կիրակի օրերը գալիս են գյուղ, անմիջապես բարձրանում են տան երկրորդ հարկ, կանգնում պատշգամբում, ապա նրա լայնքով ու երկայնքով գնում են ու գալիս, հետո իջնում են այգի, մեկ-մեկ ծառերը շոշափում, մտերմիկ շոյում նրանց, դես ու դեն տնտղում, որ տեսնեմ՝ ոնց են զգացել իրենց իմ բացակայության ժամանակ: Իսկ մերոնք՝ իմ հորեղբորանց խալխն այդ արանքում իրենց բակից նկատում են, որ արդեն եկել են:

Եկել են, այո, եւ ահա մտադիր են իջնել գյուղամեջ,-մտքումս կխոսեմ մերոնց հետ, նայելով նրանց տան կողմը: Մեր բակից այնտեղ լավ է երեսում նրանցը, ու ես պարզ կտեսնեմ, թե ինչպես այնտեղ կանգնած հորեղբորս տղան, երեւի կռահելով մտադրությունս, կշտապի իջնել Միրզաբեկանց քուչան, ուր այս անգամ որոշել է վերջապես թակարդ գցել ինձ:

Քիչ հետո մենք կհանդիպենք երես առ երես ու ես, կանխելով նրա «բարեւ, բարին տեսանք», անմիջապես նախահարձակ կլինեմ.

-Ես քեզնից նեղացած եմ, Աշո՛տ:

-Ինչու՞:

-Տղաներիդ գյուղից քշում ես քաղաք:

Աշոտն ինձ լավ կհասկանա. շաբաթ-կիրակի գնալ-գալ կա: Տան եղած-չեղածից կտանեն, յուր կզնան մինչեւ մի կարգին գործի տեր դառնան: Որոշ ժամանակ էլ կապրեն վարձով:

-Որոշ չէ, անորոշ ժամանակով:

-Մտքերս կարդու՞մ ես,-կհարցնի զարմացած:

-Չէ: Բարձրաձայն էիր մտածում:

-Թեկուզ անորոշ... մի տարի, երկու, երեք: Լավ՝ հինգ: Վերջապես, կստանան, չէ՞:

Հոնքերը կբարդվեն աչքերի վրա: Աչքերը կփոքրանան-կփոքրանան ու կկորչեն մթամած հոնքերի ստվերներում: Կմտնի թես ու կքաշի.

-Գնանք: Երկու օր է, լսել եմ, եկել ես ու չես անցնում:

Աշոտի հետ կմտնենք բակ: Նախիրն արդեն կվերադառնա: Խաղաղ ու կապույտ իրիկնաժամ կլինի: Չգիտեմ ինչու, չնայած ամեն անգամ էլ աչքովս եմ տեսնում, էլի ինչ-որ չեմ հավատում, թե գյուղում հիմա նախիր կա եւ պետք է լինի, անհատական կովերի նախիր, որ որեւէ մեկը նորից կարող է կով պահել, գոմ մաքրել, կով կթել, խոտի հոգս անել, ի՞նչ իմանամ, անասուն պահելու հետ կապված հազար ու մի բան: Ես նախիր պահել եմ, կոլտնտեսության նախիրը, բայց դա տարիներ առաջ էր: Ես նախիրը քառասունական թվականներին թողել եմ Իսաղին ծմակի բացատներում եւ հոնի կարմիր մահակս խրել Մոշ աղբյուրի մացառուտի մեջ, վերջին անգամ մի կուշտ ջուր խմել, քսանամյա հասակս թողած աղբյուրի հայելում, հեռացել ու էդ հեռանալն էր: Հիմա այդ նախրի վերադարձը մի տեսակ կվերադարձնի ինձ այն հեռավոր ու արդեն հուշ դարձած ժամանակները:

Աշոտը երկաթե դարբասի դուռը բաց կպահի, որ անասունները ներս մտնեն:

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

-Եկ, նարինջ, ի՞նչ ես մաթ մնացած նայում, չես ճանաչու՞մ քաղաքից եկած մեր ախպորը...

Ասող հասին վերելից կնկատի մեզ ու բակ կիջնի: Մինչ նա կողջագուրվի ինձ հետ, Նարինջը ներս կմտնի ու կմղվի դեպի մտորը:

-Իսկ դու ի՞նչ ես խլշել, Նադա՛շ, համեցեք,- Աշոտն այս անգամ էլ երինջին կհրավիրի: Սա էլ ներս կմտնի, որին կհետետեն մի քանի ոչխար:

-Մեկ, երկու, երեք, չորս, հինգ...-կհամրի, դուռը կփակվի ու կդառնա մորը...,-Անդրու կին, էս անասուններն աչքիս էսօր մի տեսակ շշկված են երեսում, բան պատահած չլինի՞:

-Ոչինչ էլ չի պատահել,-փորձված աչքերով իբր տնտղելով անասուններին,-դարիք մարդ են տեսել՝ դրանից է,-ու կնայեն իրար, կծիծաղեն:

Հայացքս ցուցադրաբար կզգեն տան երկրորդ հարկի պատշգամբին: Մայր ու տղա կհասկանան, որ դրանով ուզում եմ իմանալ՝ ալեուորը տա՞նն է: Աշոտը այնպես հասկացող-հասկացող կժպտա, որ կնշանակի՝ տանն է, մայրը դրականորեն գլխով կանի անխոս եւ մի այնպիսի աղերսանքով կնայի ինձ, որից ես կհասկանամ, որ ալետորի հետ իմ հանդիպումն այնքան էլ հեշտ չի ընթանա, որ ծանր խոսքեր, այնուամենայնիվ, կլինեն /ոչ ինձ, ոչ էլ իրենց համար հաճելի/ բայց դե փոքրը ես եմ, պետք է տանեմ, համբերեմ, չնայած հորեղբորս կտորն եմ, նրա պես իր ասածին, համառ ու կողիաստ: Վերջիվերջո՝ պիտի հաշտվե՞նք, թե չէ՞: Ապրել կա, մեռնել կա, ուրախություն ու դժբախտություն կա, հո ալետորն ինձնից խռով չպիտի հեռանա այս աշխարհից: Մեր այս լուռ ասել խոսելն իրար հետ ու լուռ հասկանալն իրար կեզրափակի Ասող հասին:

-Դե՛ գնանք, գնանք վերել:

-Դուք բարձրացեք, ես էս ապրանքը բեջարեմ, հետո,-կասի Աշոտը ու ոչխարը կքշի գոմ:

-Ես ուզում եմ Աշոտին օգնել,-կասեմ ու կհետետեն նրան: Ասող հասին մի պահ կկանգնի վարանոտ, ապա կռահելով, որ խորամանկում եմ, ուզում եմ ժամանակ տալ, որ այդ արանքում նախապատրաստի ալետորին ու...նա կբարձրանա վերել:

Գոմում, մաքուր սալահատակին, որ դեռ առավոտվանից էր փայլեցված, Աշոտի գրկից մեկ-մեկ ընկնող ծղոտի ցողունները կիսամթան մեջ կկայծկլտան անասելի ճերմակությամբ: Նա իր գիրկը կդատարկի ախոռների մեջ, եւ անասուններն այնպես կգրոհեն կերի վրա, որ կարծես հենց նոր չեկան հանդից: Նարինջն իր «աղջկան»՝ Նադաշին կպոզահարի մի կողմ, իր համար վայելքի ավելի լայն տարածություն գրավելով: «Աղջիկը» ասես մի տեսակ դժգոհ, բայց զիջողաբար կնայի մորը, ապա գործի կանցնի մի այնպիսի փնչոցով, որ ռունգերից ելնող շունչը կայրի ոչ այն է՝ իր ներսը, ոչ այն է՝ իր դուրսը:

Ձեռքս կդնեմ երինջի լանջին ու կզգամ, թե ինչպես է ափիս տակ սարսռում մաշկը: Աչքերը կխաշեն թշնամաբար, հետո, ըստ երեւույթին, հասկանալով, որ ես կարեկցանքի մման մի բան եմ ուզում դրանով հաղորդել իրեն, հանգիստ կծամի ծղոտի արանքից որսած մի բուռ խնձորածաղիկը, որ նրա բերանից կբուրի ամռան արեւի տակ կծղած, բայց տակավին իր մեջ պահած ժլատ բուրմունքով:

Գոմի վերին քունջից, գոտկաչափ բարձր միջնորմից այն կողմ աղերսագին կնըզզա Նարինջի Ձանիկ հորթը, երեխայի մման ոտքերը գետնին կխփի, թե ծիծ է ուզում: Ես կբացեմ փոքրիկ դռակը, հորթին կարձակեմ ու նա, հրմշտելով ինձ, դուրս կնդվի, կնետվի առաջ, կչոքի առջեւի ծնկների վրա, դնչով կորսա մոր կուրծքն ու կաթով լի պտուկները:

-Էդ օգնու՞մ ես,-կհարցնի Աշոտը մի տեսակ ձեռ առնելու մման:

-Նայած՝ ում,-կպատասխանեմ, իբր չհասկանալով, որ հորթը պիտի արձակելի կիթից հետո միայն:

-Իսկ ես մտածում էի՝ այսօր քեզ թարմ կաթով հյուրասիրել...Ամա խմնցիր, հա՛...

-Ես միշտ էլ իմ բերանից...կտրել եմ:

-Քո էդ «հումանիզմը» ինձ միշտ էլ դուր չէր գալիս: Գու լավ կանեիր, եթե հետեւեիր հորեղբորդ կնոջը եւ ինքդ ընդունեիր հորեղբորդ առաջին հարվածը...

Բազմանշանակ կնայեմ Աշոտին: Չի դիմանա հայացքիս ու աչքերը կխոնարհի ցած: Իրիկնաժամի մութը հետզհետե կխորանա

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

գյուղում եւ մթան մեջ այլեւս անհնարին կդառնա նրա դեմքից կռահել, թե ինչի մասին է մտածում, մինչ շուրթերը մեծ դժվարությամբ կարտաբերեն.

-Էն խոխան ես տարի ի՞նչ պիտի անի:

Աղջկա մասին է խոսում, Մաղլենի մասին, որ անցյալ տարի չընդունվեց ինստիտուտ, կոնկուրսով դուրս մնաց: Նեղացավ ինձնից, խիստ նեղացավ եւ հոր պես գրեթե մի տարի հետս չխոսեց: Բա ես ապրեմ, աշխատեմ քաղաքում ու չօգնեմ աղջկան, որ ընդունվի: Չօգնեմ, հերիք չի, դեռ կոշտ ու կոպիտ վրա բերեմ.

-Թե գիտելիքներ ունի, թող ընդունվի:

-Գիտելիքներով չի,-ասել էր Աշոտը ու բազմանշանակ ծիծաղել:

-Գոնե ես տարի ձեռքդ վրան պահիր, որ անցնի,-մթան մեջ բառերը հատ-հատ կկաթեն մի այնպիսի տառապանքով, որ եթե էդ անցնելը ինձնից լինի կախված, հոգիս տամ, ազատվեմ: Բայց էլի Աշոտը մթան մեջ կսպասի, թե ինչ պիտի ասեմ, կսպասի ձեռքը սահեցնելով երինջի մեջքով, պոզերի արանքով անցկացնելով՝ կշոյի ճակատն ու աչքերն այնպես, որ անասունը մեծ բավականությամբ ընդունի այդ փաղաքշանքը:

-Ինձ դրա՞ համար էիր կանչում ձեր տուն,- մթան մեջ բառերս կհնչեն կրակոցի պես ու ես չեմ իմանա՝ Աշոտը «կենդանի» մնաց, թե...

-Բա էլ ո՞ր օրվա հարազատներ ենք,-կլսվի մի խուլ տնքոց ու միտքս ցավով կդառնա սրտիս.

-Եթե ուժս չի պատում, ուրեմն... հարազատներ՞ը չենք:

-Կտրե՛չ չունես, է, կտրե՛չ: Քո էդ գործը, քո գրիչը իմը լինե՞ր... -մըթան մեջ կեզրափակի Աշոտը, հոգու մեջ խոր ու խուփ անթեղելով վիրավորանքը: Երեսանց կասի, կխոսի, մտերմություն կխաղա, բայց ես կհասկանամ, որ մերն այլեւս չի ստացվի...

1980թ.

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

Գնում եմ գյուղ՝ Կուսաբերդ: Վահանը հրավիրել է ինձ որդու հարսանիքին, Վահանը՝ հորեղբորս տղան ու իմ մանկության ընկերը: Գնում եմ հարսանիք ու նվերի մասին չեմ մտածում: Հիմա նման դեպքերում նվեր չեն տանում: Հարսանքատիրոջ բարեկամուհիներից մեկին նստեցնում են աչքի զարնվող մի տեղում, մատիտ ու տետր դնում ձեռքին, թե գրիր հրավիրվածի անուն-ազգանունը, դիմացը նշիր մուծած գումարը:

Գնում եմ գյուղ, հարսանիքի: Թե խոսք տան, մի բան կասեմ, տեղում կմտածեմ, թե ինչ: Նախօրոք՝ միտք չունի որոշել, թե հատկապես ինչ: Համենայն դեպս, երբ բաժակը ձեռքս առնեմ, Վահանը, բազմանշանակ ժպիտը դեմքին, կկանգնի սեղաններից վեր, տան անմիջապես շեմին, հայացքը խոնարհած, մարմանդ ժպիտը շուրթերից կախկոշտ ու կոպիտ, հազար տեղից ճաք տված ձեռքերը փոքրի վրա դարսած, կապասի, թե ինչ կասեմ: Մայրը՝ Աննան, մի քիչ առաջ կգա, կկանգնի որդու կողքին: Նրանց թիկունքում կհայտնվի Նազիկը, Վահանի կինն ու Աննայի հարսը եւ կստացվի լուսանկարվելու նման մի բան: Հարսնացուն ու փեսացուն, նստած պատշգամբի դիմաց դրված լեփ-լեցուն սեղանի առաջ, գլուխները կախ, ոչ այն է՝ ամոթխած, ոչ այն է՝ զարմացած, որ այդքան մարդիկ են հավաքվել վկա լինելու իրենց կյանքի ամենանշանակալից իրադարձությանը, ներքին անհանգստությամբ կապասեն, թե առանձնապես ինչ պիտի ասեմ ես:

Իմ աչքը կընկնի նրանց սնարին կախված նախշանկար գորգին, որի վրա բամբակով գրված կլինի. «Ռոբերտ եւ Նանար, ձեզ երջանկություն ենք մաղթում»: Ես հենց այդտեղից էլ կսկսեմ: Իմ խոսելու ընթացքում Ռոբերտն աչքը կզգի իմ աչքին, որ հանկարծ չշփոթվեմ, չասեմ՝ Օբա, Օբիկ, Ռոբիկ, ինչպես սովորաբար դիմում էի նրան, այլ լե՛ Ռոբերտ, ուղղակի՝ Ռոբերտ: Նա հայացքով կաղերսի, որ չշփոթվեմ, ամոթ է, ինքն արդեն մեծացել է եւ, ինչպես տեսնում եմ, ամուսնանում է: Տղան բանակից եկել ու ամուսնանում է, կամուսնանա, մի բանի օր կմնան տանը ու Նանարին, գյուղի ամենից սիրուն աղջկան

կառնի ու կտանի Նալչիկ:

Ռոբերտը գիտե, որ ես դրան դեմ եմ, գիտե, որ հայրը՝ Վահանը դեմ է, մայրը՝ Նազիկը նույնպես, տատը՝ Աննան, չի էլ ուզում լսել այդ մասին:

Անհոգ մնա, Ռոբերտ, էս բաների մասին չեմ խոսի: Երբ բաժակը ձեռքս առնեմ, աչքի պոչով իմաց կտամ, ես դու կհասկանաս, որ էսպիսի բաներով չեմ մթազնի քո ուրախությունը... Հարսանիքում ընդունված չէ: Նանարի ականջին էլ չչնջա, որ չեմ ասի, թող սիրտը վախվորած չթփրտա կրծքի տակ, ինչպես ճնճողուկն էր թփրտում քո ափի մեջ, երբ մի ժամանակ որսում էիր նրանց: Նանարն էլ դեմ է քո Նալչիկ գնալուն: Բայց դե, ինչ կարող է անել. խոսքերդ ականջներին օղ է արել, ինչպես ադամանդե այն օղերը, որ որպես ընծա էր տարել մայրդ.

-Չես գա, ուրեմն՝ դու կմնաս, ես՝ կգնամ...

Շառագունել էր Նանարի սիրուն դեմքը, երկար, շիկավուն թարթիչները խոնարհել էր, հուզմունքից կապույտ աչքերը ծփացել էին կապույտ լճակների պես ու խոսք չէր գտել ասելու: Ձեռքը տարել էր ուսերն ի վար կրակի պես ալեկոծվող շիկահեր մազերին՝ իբր հարդարելու, որ չմատնի իրեն: Ցավի պես մի բան է ծակել սիրտը, որ գնալու է... Մտածել է, թե ինչ է անելու, երբ հիշի սարեն Հարթը, Շարթա խոթը, Մեծ ու Փոքր նահատակները, Ջինհագին աղբյուրը, որ գիշերվա մթան քողի տակ կարտասովի իր կարոտից, ինչպես իր սիրտը՝ այն նորաբաց ու թարմ մանուշակի համար, որ ամեն գարնան աշխարհի կգա կապույտ իր աչքերի երանգներով, սիրտը հազար տեղից կխոցվի, երբ ամեն անգամ հիշի մոր խոսքերը.

-Նանար, քո աչքերը մանուշակի թերթեր են...

Գնում եմ գյուղ: Վահանն ապսպրել էր.

-Հարսանիքը՝ հարսանիք, բայց դե, եկ մի տես ինչ ես անում, գուցե ի՞նքդ համոզես էս տղային, որ չգնա, գուցե լսի քեզ:

Իմ աչքերը այս խոսքերից խոնավացել էին: Թվացել էր, թե այդ խոսքերը ոչ թե հաղորդում էին նրա անունից, այլ հենց ինքն էր ասում դեմս կանգնած, նշանակալից, ազդեցիկ, ես ասում էր այնպես, որ բառերն իջնում էին սրտիս՝ ինչպես ձյան առաջին սառն ու անբիծ փաթիլներն իջնեն խոնավ ու թաց հողի վրա:

Իմ աչքերի դեմ պարզորոշ ընդգծվում են Վահանի հաղթ ուսերն ու

լայն թիկունքը: Չգիտեմ ինչու, թվում է, թե նրանք հիմա ճեղք ու փլվածք են տվել, ինչպես երբեմնի գոմի հին կտուրը պատերազմի ժամանակ, երբ հայրը մեկնել էր ճակատ եւ... դեռ ինքը մի մատ երեխա էր: Թվում է՝ ճեղք է տալիս պատը երկհարկանի ու գեղեցիկ մի տան, որ ինքն է որմնադրի իր ձեռքերով կառուցել այն երբեմնի ու փլված գոմի տեղը: Գյուղի ամենից երեսելի տան պատը...

Որդին որոշել է քաղաքում ապրել: Իսկ հոր կարծիքով նշանակում է՝ քել իրեն, կնոջը, տատին, տունը, գյուղը:

Մինչդեռ ինչ երանությամբ էր մտածում, որ ահա նա շուտով կավարտի ծառայությունն ու կգա: Նախօրյակին վերջին մակնիշի «Ժիգուլի» մեքենա էր գնել, մտածելով, որ ընտանյոք հանդերձ, մեքենայով կգնան գործի ու կգան:

Արտադրության առաջավոր էր, ճանաչված վարպետ: Նախագահն ընդառաջել էր նրան, մեքենան հատկացրել անհերք: Որդու վերադարձին ճոխ սեղան էր բացել: Մարդիկ եկել էին աչքալուսանքի ու վայելելու յոթը տարվա գինին: Իսկ նախագահը բաժակը բարձրացրել էր ու թե.

-Ու՞մ աչքը լույս, մե՞ր, թե...

Նալչիկից եկած մորաքրոջ տղան, որ արդեն իր գործը տեսել էր Ռոբերտի հետ, ընդհատել էր նախագահին.

-Մեր աչքը լույս... Ես Ռոբերտի համար քաղաքում աշխատանքի տեղ եմ արել... պրոֆիլակտորիայում:

-Ի՞նչ պրոֆիլակտորիա, ի՞նչ բան... Էն որ ժե՞ժտ են թակում, սարքում,-արհամարհանքով ասել էր Աննան ու ձեռքն այնպես է վրա բերել, որ նշանակել է, թե այլեւս այդ մասին ոչ մի խոսք:

Աննան, որ պատերազմում զոհված ամուսնուց հետո երեք որբեր է պահել, մեծացրել: Աննան, խստաբարո, ազնիվ վարք ու բարքով, որ ջահել ժամանակ սլացիկ էր ու գեղեցիկ, որ այս հասակում էլ տակավին մնացել է նույնը եւ տեսնողին մի այնպիսի պատկառանք է ներշնչում, ինչպես տիրամոր պատկերը:

Եվ հիմա ես պարզ տեսնում եմ այն պահը, երբ Աննան մոտենում է շեմից ներս մտնող թեւանցուկ գույզին՝ Ռոբերտի ու Նանարի ճակատն է համբուրում, ապա դառնալով թռռանը՝ որպես խրատ ու մաղթանք, ասում.

-Ես այս տունը քո մորը հարս եմ բերել ու իմ հարսից լիացել: Թող

քո մայրն էլ բարով-խերով իր հարսից լիանա...

Նազիկն էլ կմոտենա, Աննայի գովական հարսը, Ռոբերտի մայրն ու Վահանի կինը, կմոտենա, կհամբուրի գույզին, Նանարի ճառագած մատներին մի մատանի էլ կհագցնի ու հազիվ կշշնջա.

-Մի բարձի ծերանաք,-բայց այնպես կշշնջա, որ կթվա, թե խեղդում է հոգու տվայտանքը, որպեսզի հանկարծ չպոռթկա.

-Էս հարսանիքն ինձ համար մի երազ կդառնա, երբ դուք գնաք...

Նորահարսն ափերի մեջ կառնի ջահել սկեսրոջ ձեռքը, կտանի ու կհալի շուրթերին այնպես, որ կարծես դրանով կուզեր ասել.

-Մամա, իմ կողմանի հոգուդ մեղք չանես...

Իսկ Վահանը... Դե, Վահանին ինչ, տղամարդ է, չի մատնի հոգու խռովքը: Հարսանիք է, իր առաջնեկի ուրախությունը, մարդիկ հավաքվել են ուտել-խմելու եւ քեֆ անելու համար, հոնքեր հո չի՞ կիտելու: Կշտկի մեջքը, ուրախ-ուրախ հրահանգներ կտա, կնայի սեղաններին՝ ինչ է պակաս, ով ինչ պահանջ ունի, կբավարարի, օգնողներին կհորդորի այնպես անել, որ ամեն ինչ տեղը-տեղին լինի, որ եթե հարկ լինի անգամ՝ ձեռացնել, թե չի լսել մեծ հորեղբոր խոսքերը.

-Մեր էս Ռոբերտը հանկարծ չկոտրի՜ հոր մեջքը...

Գնում եմ գյուղ: Գիտեմ, առաջինը ընդառաջ է գալու մեր մեծ հորեղբոր տղան՝ Աշոտը: Ձեռքս կսեղմի պինդ ու այնպես հուպ կտա, որ աչքերիցս կայծեր ցայտեն: Հետո, դեմքին մի խորամանկ ժպիտ խաղացնելով կասի.

-Ինձ էիր ասում, թե տղաներիդ գյուղից քշում ես... բա սրան /մատնացույց անելով Վահանին/, ի՞նչ կասես:

Դե, ես ինչ պիտի անեմ, իրեն էլ լավ գիտեմ, Վահանին էլ: Վահանը մնում է Վահան: Միտքս կռահելով՝ Աշոտը խոսքը շուռ կտա ուրիշ կողմ:

-Ձինհազիմ աղբյուրը նոր տեսե՞լ ես... Թե չես տեսել, գնա հարսանիքից առաջ այդ ջրից խմիր:

Ակնարկը թափանցիկ կլինի... իսկ ես, իրոք, աղբյուրը նոր տեսել էի եւ Աշոտը կուզեր, որ անպայման տեսած լինեմ: Վահանը կուրացող աղբյուրը մաքրել էր, գետնի տակով մաքրելով գնացել էր մինչեւ ակնը, ինչպես ինքը կասեր: Ջրամբարի ձորի քարահանքից հանել էր կարծր ու պինդ կարմաքար, որից մի այնպիսի գուռ էր սարքել

աղբյուրի համար, որ տեսնողները շշմել են: Գուռի մի թեւի վրա տիեզերանավ է հարթաքանդակել, մյուս թեւի վրա՝ սկաֆանդր՝ կարծես ցանկանալով դրանով աղբյուրին ժամանակակից հնչեղություն տալ: Գուռից վեր շուք է անում նրա ձեռքով հղկված մի ուրիշ կարմաքար, որի վրա գրել էր. «Ես, որդի Տիրանի, Վահան Գրիգորյանս շինեցի Գուռն այս այնպես, որ հավիտյանս հավիտյան չկուրանա աղբյուրս...1980թ.»:

Երբ թեքվել են գուռի վրա ու շուրթերս սուզել սառն ջրի մեջ, ինձ թվացել է, թե գուռից նավի մեջ ցայտող ջրաշիթերը մեղեդիացած շշմջացել են շուրթերիս տակ.

-Որ հավիտյանս-հավիտյան չկուրանա աղբյուրս...

Ջրի պարզկա հայելու մեջ արտացոլված մազերիս ճերմակություները մատնել է առաջացած տարիքս եւ... ինձ այնպես էր թվացել, թե իմ աչքերից ինձ էին նայում իմ ապուպապը, իմ պապը, հայրս, որ հիմա չկա, իմ Տիրան հորեղբայրը, որ դարձյալ չկա, մեր մեծ հորեղբայրը, որ դեռ ապրում է, մեր Աննան, Վահանը, Նազիկը, Ռոբերտը, Նանարը...Այո, ես այդ պարզ հայելու մեջ տեսա նրանց, ջրի սառն շիթերի հետ այնպես երկար-երկար ընկալեցի, որ ներծծվեմ մեջս ու հավիտյանս-հավիտյան մնամ:

Հետո բարձրացել էի, համբուրել դիմհար քարի վրա «Կիրվածքը», ինչպես Աննան կասեր, երանության մեջ շշմջալով.

-Գու մեր տոհմի, հողի ու ջրի ամենից լավ ջիղն ես, Վահան...

Մտովի աչքիս առաջն է գալիս Ռոբերտը, իսկ եւ իսկ Վահանի տղան է, բայց նա ավելի շատ իր Տիրան պապին է հիշեցնում: Ավելի ճիշտ՝ քանի մեծանա, այնքան ավելի կմոտենա պապին ու այնքան ավելի շատ կհիշեցնի նրան. Հոնքերը քթարմատից ձգվում են դեպի աջ ու ձախ՝ ծիծեռնակի գույգ թևերի պես: Իսկ աչքերը...

Հիմա չգիտեմ, թե որ գնամ, ինչ պիտի անեմ կամ ինչու՞ հատկապես ես պետք է մի բան անեմ, որ Ռոբերտը չգնա: Կարծես չգիտե, որ այդ հարցով մի անգամ չեմ որդու հետ խոսել, փորձել հետ պահել սխալ քայլից: Իսկ որդին ոչ տարել է, ոչ բերել ու թե.

-Ամի, էդ գյուղում ապրելը, որ էդքան լավ է, դու ինչի՞ ես քաղաքում մնում...

Ոնց էլ բռնեցրել է: Լեզուս կապ էր ընկել: Հիմար էլ չի, թե ասեմ հիմար է: Արժե՞ր, որ հատկապես ես այդ թեմայով խոսեի նրա հետ,

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

երբ իմ օրինակն այնքան էլ վարակիչ չէր: Հետո տեսել էր, որ լավ բան չստացվեց, փորձել էր ելք գտնել, ինձ հանել իմ ընկճված վիճակից:

-Դե քո ժամանակներն ուրիշ էին... Ամի,- խորամանկ-խորամանկ ժպտացել է աչքի մեկը կկոցելով,- գուցե՞ վերադառնաս:

-Հիմա իմ վերադառնալուց գյուղին ի՞նչ օգուտ: Էն ժամանակ ուրիշ էր. եթե հիմիկվա խելքս լինե՛ր...-ասել էմ միանգամայն անկեղծ եւ, ըստ երեւոյթին, աչքերս տամկացել էին, ու, նա զգացված, հայացքը փախցրել էր ինձնից:

Գնում եմ գյուղ, Կուսաբերդ: Ինչ խոսք, գյուղ եմ գնում հաճելի առիթով՝ հարսանիք: «Հարսանիքը՝ հարսանիք, բայց դե՛ եկ, մի տես՝ ինչ ես անում...» Վահանի ապսպարանքը ասես մի տեսակ սառը ջուր է լցնում ուրախությանս վրա, գնայի առանց որեւէ մտահոգության, հոգս ու պարտականության, գնայի ուրախսնայի իմ այդ հարազատների ուրախությամբ, անհոգ ու անկաշկանդ...

Լսել եմ, թե վերջերս էլի հայր ու որդի վիճել են.

-Մեքենան հետս տանելու եմ,-ասել է տղան:

-Ամա տարար, հա՛...

-Մի տասնհինգ հազար էլ կտաս, որ այնտեղ տուն առնեմ:

-Վարձով կապրես,-հեզնել է հայրը,-որ իմ էս պալատները չես հավանում, այնտեղ վարձով կապրես: Չմոռանաս էնտեղից մի Ռոբերտ ու Նանար ուղարկել, որ նրանք էլ իմ տանը... անվա՛րձ ապրեն:

Նրանց վեճը՝ վեճ, բայց վերջին խոսքն, ըստ Վահանի, ինձ է պատկանում: Հույս ունի... Ես կգնամ ու մի անգամ էլ կփորձեմ Ռոբերտին ետ պահել իր սխալ քայլից: Տա Աստված, որ գոնե այս անգամ նա ինձ լսի: Կլսի՞, արդյոք, չգիտեմ, բայց հարսանիքը՝ հարսանիք կլինի: Եվ ի՛նչ հարսանիք...

1970թ.

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ
ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ
ՄԱՍԻՆ

Հրանտ Ալեքսանյան

ԵՎ ԽՈՍՏՈՎԱՆՅԱԼ, ԵՎ ԽՈՍՏՈՎԱՆԱՀԱՅՐ

«Ապաշխարան» այսպես է կոչվում բանաստեղծ Արմեն Հովհաննիսյանի գիրքը, որ կազմվել ու հրատարակվել է որպես ամփոփում նրա ստեղծագործական հունչքի, որի տեր նա դարձել է իր 75-ամյա ճանապարհին:

2007-ին լույս տեսած այդ ժողովածուն վկայում է Ա. Հովհաննիսյանի բանաստեղծական անկեղծ կերպարի, ընդգծված շնորհքի, սեփական ձեռագրի հանդեպ հավատարմության, գրական իր հավատամքի եւ որոշ այլ իրողությունների մասին, ակնհայտ թե շղարշված, չափածոի քմայքներով: Գործ ունենք իր լիալուսինն ապրող բանաստեղծի հետ, որի սեղմ, բայց ներքին արձակությամբ հատկանշվող խոսքը բացում է մտքի ու զգացմունքի մի գրավիչ տարածություն, ուր հեղինակային ու ընթերցողական «եսերը» մեկտեղված շարժվում են նվիրական խորհուրդների ու հույզերի հանգրվաններով: Իրավ, բանաստեղծի նախանձախնդրությամբ Ա. Հովհաննիսյանն իր հոգու ու ոգու, երկրի ու ժամանակի, ազգային ու համամարդկային ոգորումների տարեգիրն ու մունետիկն է, հազվադեպ մնալով դժնդակ մտքերի ու զգացումների բավիղներում, գերազանցապես հուսադրող խոկումների երգիչն է նա: Թեպետ հաճախ են ցավագին հարցականներ հնչում նրա տողերում, այնուհանդերձ, նա տխրության, տվայտանքի ու կասկածանքի տիրություններից առավել հաճախակի դուրս է գալիս ապրեցնող խոսքի լուսակիր հրթիռով: Ահա՝

*Ո՞վ է ցանկալի, ո՞վ անանջկալի,
Ո՞վ է խոցողը, ո՞վ սպեղանի,-
Երբեք չեմ գալու անակնկալի,
Եթե կանչեն էլ զոհասեղանի...*

Մեղքի խնդիրը հաճախ է արժարժում բանաստեղծը՝ անցնելով սեփական քավարանի պարունակներով՝ եւ խոստովանյալ, եւ խոստովանահայր որպէս: Մեղքն ամենուր է սեփական վարքից սկսած մինչեւ տիեզերական անհաս անկյունները, եւ այդ մուժի դեմ պայքարի լավագույն միջոց է ստեղծագործումը, այս դեպքում բանաստեղծումը, որ մաքրագործող ուժով կարգի է բերում, հարազատացնում անցյալ ու ներկա, հեռավորներին ու մերձիմտող դեգերողներին, անգամ չարյաց սեւավորներին: Շիտակ խոստովանանքի քարտուղարն է Ա. Հովհաննիսյանը, որ արծաթ բառեր է հանում սրտի խորքերից եւ մատուցում իբրեւ վերահաս նշխար:

Մույն գրքում բանաստեղծը հաճախ է հետահայաց սուզումներով փորձում իր գտածի ու կորցրածի իրական արժեքը ճշտել, շատ բան անցյալում է այլեւս տեսնում: Սակայն ներկան ու ապագան նրա համար երիցս դառնում են հույժ կարեւոր, երբ իր անդրադարձներն աղերսվում են սիրուն ու հայրենի երկրին, նրանց տեսիլքը շարունակաբար ցոլում է հեղինակի մտապատկերում ու տեսադաշտում՝ հայոց հին առասպելներից հղված կերպար-դրվագների պէս: Տագնապի ու կասկածի մատնված սիրո եւ հայրենիքի համար անվերջ դողանջում են բանաստեղծի հոգու զանգերը որպէս փրկության անխաբ զանգակատուն:

Առանձնակի պատասխանատվությամբ է բանաստեղծը բացահայտում իր ժամանակի հոգեւոր-բարոյական թնջուկները, ձգտում հանգուցալուծել դրանք սեփական կենսագործով ու աշխարհայացքով, չտրվելով սոցիալ-քաղաքական կամ անձնական պատեհալատությանը: Անկեղծ տիրոջ անհանգստությունն է ալերախվում Ա.Հովհաննիսյանի բանաստեղծական ժամանակագրությունում: Նա հակված չէ հստակ պատասխանների, գրողի համար նույնպէս անհասկանալի երեւոյթների պակաս չկա, եւ նա տագնապում է շարունակ, փնտրում ապահովության արժանապատիվ ափ, ուր տոն կտան բարին ու գեղեցիկը:

*Ժամանակն ինչ-որ բաներ է հերքում,
Փակում հաշիվն իր մեր անցյալի հետը,
Իսկ մենք էլ արդեն երես ենք թերում*

Մեր նվաստացման տարիներից հեզ...

Բայց այստեղ հոգեկան դրաման չի ավարտվում, այն պետք է վերածվի նոր սկզբի, ինչի ազդանշանը կրկին տրվում է խոստովանանքի գորեղ ուժով:

Եվ ի՞նչ մեղք է, որ երես առ երես,

Մեր դեմքին անլուր նախասրինք առած,-

Չգուշավոր ենք դառնում այգու պես,

Վաղ զարնանային ցրտերից առաջ...

Տիպիկ քնարերգու է Արմեն Հովհաննիսյանն՝ իր չափ ու տարածքի մեջ, ոգումի իր զորությամբ, ու թեև հայ բանաստեղծության արարատները չի նվաճել, սակայն հաստատորեն գրավել է ստեղծագործական այն բարձունքները, որոնց հայտնաբերողը հենց ինքը եղավ նախորդ քերթողների նվիրական շեշտերի յուրացմամբ, արցախյան զարմի գույնով ու տոնայնությամբ: Հուսալի է նրա հոգեուր կերպարը, վստահություն ներշնչող՝ նրա բանաստեղծական ձայնը, այն առավելս մեղմ ու մտերմիկ է շատերին հոգեուր մտահոգությունների եւ ուրախությունների արտահայտիչ:

Ծիծեռնակաթե ու սաք իրիկուն,

Անհայտին միտված հայացք հանցապարտ...

Ներքի ուտերիդ՝ նվաղ ու նկուն,

Վերջին աղոթքիս ծվենները պաղ...

Ամբողջական գիրք է «Ապաշխարանը», ուր բանաստեղծություն առ բանաստեղծություն, շարք առ շարք վկայություններ են տրվում գրողական մի նկարագրի մասին, որ Արմեն Հովհաննիսյան անունով է կնքված, եւ այն տեղին հիշատակելի է մերօրյա քերթության անդաստանում: Հատորների կարիք չունեցավ բանաստեղծական «Եսը» անխաթար ու լիովին ցուցանելու համար, ծաղկաբաղն էլ բավ էր՝ վերահաստատելու եւ ճանաչելի դարձնելու իր հոգեուր ավագանը:

Եվ իր անվերջ լրումը Ա. Հովհաննիսյանն ի կատար է ածում ոչ միայն սեփական ստեղծագործություններով: Նա միաժամանակ հմուտ ու գնահատելի թարգմանիչ է, որի տքնանքով են նաեւ «հայացվել» ռուս դասական բանաստեղծության այնպիսի դեմքեր, որ-

պիսիք են՝ Ն.Գումիլյովը, Օ.Մանդելշտամը, Բ.Պաստեռնակը, Մ.Յվետաեւան, նորերից՝ Ա.Վոզնեսենսկին, Օսիպ Մանդելշտամը, այլոք: Թարգմանության հանդեպ ես ակնածալից նույն վերաբերմունքն ունի, ուստի «Ապաշխարանում» պատշաճ տեղ է հատկացրել նաեւ թարգմանական խոստովանություններին: Ու թեեւ գրել է ուրիշ առիթով, Ա. Հովհաննիսյանի ներքոբերյալ տողերը կիրառելի են գրեթե յուրաքանչյուր փոխհարաբերության առիթով, թե՛

Տառապանք ու ցավ փոխանցեք իրար,

Ես կապաշխարեմ նաեւ ձեր տեղակ...

Ապաշխարենք բանաստեղծի հետ:

Նրա գիրը մեզ դրան է մղում:

«Ակունք»

2007թ.

Նվարդ Ալեքսանյան

**ԱՐՉԱԿԻ ՄԵՉ ԷԼ՝
ԻՆՔՆ ԻՐԵՆ ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ**

Ուրիշ մեկը թե Դ-ն Կիխոտ ստորագրությամբ Սանչոյին ուղղված նամակներ հրապարակ հաներ, գուցե այսքան լրջորեն չընդունվեր, որքան «Քարափ» արձակ պատումների ժողովածուի հեղինակը: Անծանոթ անուն չէ: Անվանի բանաստեղծ Արմեն Հովհաննիսյանն է, ով «մի տանիքի տակ» է առել տարբեր տարիների գրված արձակ գործերը, որոնք որքան էլ ուզում ես ծալծել մեկ հայացքում ամփոփելու համար, ի հայտ են գալիս տողերի նոր ծալքեր: Ովքեր նրան գիտեն ոչ միայն որպես բանաստեղծի, այլև՝ մեր կողքին ապրող մարդու, քաղաքացու, ապա Դ-ն Կիխոտի կերպարը, երեւի, տեսել են Արմեն Հովհաննիսյանին գուգահեռ: Այս, իհարկե, ոչ թե «վշտակերպ ասպետի» հողմադացների դեմ կռիվը նկատի առնելով, այլ իր աշխարհում մշտապես այլ աշխարհ տեսնելու եւ այդ աշխարհի հավաստի բնակիչը լինելու համար:

Ինձ համար զարմանալին կոմունիստ եւ աստվածապաշտ բանաստեղծ լինելն է: Տարակուսանքս հայտնել եմ տարիներ առաջ, եւ ստացել եմ ոչ պակաս զարմանալի պատասխան: Իր պատկերացմամբ՝ իսկական կոմունիստը աստվածապաշտ մարդն է, ով առաջնորդվում է սրբազան պատվիրաններով: Հետագայում ավելի լավ ծանոթանալով Արմեն Հովհաննիսյանի բանաստեղծական աշխարհին, նրա մարդկային գուլալ էությանը, տարակուսանքի հետք անգամ չի մնացել, քանզի երիցս համոզվել եմ ասածի ճշմարտացիության մեջ: Ինքն իբրեւ բանաստեղծ հենց այն եզակիների շարքում է, ում կոմունիստական գաղափարախոսությունը ոչ թե հեռացրել, այլ մերձ է պահել Աստծո պատվիրաններին, քանզի կոմունիստի բարոյական կողեքսը փոխառվել է Աստվածաշնչից: Ուրեմն՝ որոնք մեկտեղվել են նրա հոգում, եւ իր ժամանակը, որը կոմունիստական գա-

դափարախոտության ծաղկուն ժամանակն էր, նա ապրել է նաեւ մեկ այլ ժամանակում: Իսկ եւ իսկ՝ Դոն Կիխոտ:

Արձակ պատումներում էլ հավատարիմ է մնացել ինքն իրեն:

Բանաստեղծություններից հառնող մորմոքը, ինքնաքրքրումը եւ այն հավատը, որ դրանից աշխարհը կդառնա ավելի անչար՝ փոխադրել է արձակ, հոգուց վանել անձուկ մտքերը եւ ինքն իրեն կատարյալ տեսնելու փափագը հրաշքով տարածել ողջ հողագնդի վրա: Սա է Արմեն Հովհաննիսյան արվեստագետի ընտրած ուղին:

Նրա տողերում մարդկային կյանքն է հոսում, հաճախ հիշեցնելով մաքառման ահեղ մարտերը, ուր սեփական պարտությունը հազար երկնքի փլուզում է: Ինքնափրկությունը՝ դրացուն, հարազատին, նույնիսկ մեկ օրվա ծանոթին օգնելու ցանկությունն է, մարդկային կարեկցանքը, հայրենի հողի պատկերն ամեն օր նորովի ընկալելը: Այս ամենն ունենալու եւ կյանքի դժվարին բաղիներում չկորցնելու համար տիրոջը մշտապես փառաբանելու շնորհքը պետք է նրան տաներ Դոն Կիխոտի ու Սանչոյի երազային աշխարհը: Որովհետեւ իրեն պիտի զարմացներ ոչ միայն իր հոգու ուժը, դժվարություններին դիմակայելու ունակությունը, այլ ավելի շատ ուրիշների ցավը տեսնելու եւ նրանց սփոփելու իր մեծ տառապանքը այդպես գործվանքով պահելու համար: Իսկ կորցնելու դեպքում կփլուզվեր իր աշխարհը պահող երկնակամարը, ուր արեւագալները լինում են միայն ցավի լճերում լոտոսանալուց հետո: Եվ ուրիշների կերպարների հետազոտով էլ ինքն իր համար կպարզեր, որ մի ողջ կյանք ապրելուց հետո էլ դեռ լավ չի ճանաչում իրեն: Ու հիմա էլ ինքնաճանաչողությամբ՝ սեփական ցավը հոգում անթեղած պիտի քայլեր դիմացինին ընդառաջ: Դրանից էլ բանաստեղծություններին զուգահեռ արձակ պատումներ գրվեցին՝ հենց իր հոգու տրտմությունը, կսկիծը, ուրախությունը երեւացնելու համար: Իր ստեղծած աշխարհում այնքան պիտի ներկա լինեն ուրիշները, որ ինքը նրանց գունեղ բազմության մեջ հազիվ նշմարելի դառնա: Ինքը հենց դա է ուզում, այլապես սեփական մտքերի հետ մենակ մնալու սարսափը նույնիսկ իրենց հրաշք երեւակայությամբ՝ Դոն Կիխոտն ու Սանչոն չեն կարող մեղմել: Եվ եթե Սերվանտեսի ռոմանտիկ հերոսը, չնայած իրականու-

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

թյան հետ դաժան բախումներին, բարեբախտաբար, քիչ ուներ սթափության պահեր, ապա Արմեն Հովհաննիսյանի պարագայում դոկլիխոտությունը խարսխված է մշտատեւ ողջախոտությանը: Սա էլ երեւի արցախյան դոկլիխոտության տեսակն է, եւ դատապարտված ենք թե մեր երագում, թե երագանքում սթափ լինել:

Ղարաբաղյան բարբառը նուրբ փայլով է երեւում գրքում եւ երիցս հաստատում, որ միշտ կենսատու ավիշ է մայր լեզվի համար: Մեր խոսվածքի գոհարներն իրենցով դառնում են խլրտուն մտքի մխրճումը ճապաղ ու նույնադեմ օրամսխելի մեր բառապաշարի մեջ, եւ տողերն ավելի են տրվում ինքնասուզանքին:

Կարծում եմ՝ գիրքը կշահեր, եթե տարբեր տարիների արարված գրույցները պահեին իրենց թվագրությունը, դրանով էլ ժամանակի հետագծում ավելի հստակ կերեւար անցածը, որն այդպէս էլ անցյալ չի դառնում:

«Երբ գրում եմ՝ չեմ փոխում հերոսներին անունները, կարող եմ վկայել իրենք: Նրանք միանգամայն իրական մարդիկ են, որոնց հետ շփվում եմ, ապրում ու շնչում: Իսկ ես գրում եմ հատկապէս նրանց մասին, որոնց սիրում եմ, ու եթե գրածներին մեջ երբեմն անխուսափելիորեն թերություններ են բացահայտվում, բոլորովին էլ չեմ անհանգստանում, թե կարող է վիրավորվեն: Հաճելի է, երբ մարդ ներկայացվում է այնպէս, ինչպէս կա: Հակառակ դեպքում՝ դիմացինը հիմար չէ, թափանցում է կեղծիքիդ մեջ եւ... առնվազն հոգու մի թաքուն անկյունում չի համակրում քեզ», - կարդում ենք «Պատերազմը եւ մարդիկ» խորագրի առաջին պատումում:

Ասել է թե՛ ասելիքը հատու է, եւ չնայած հաճախ արցունքն է շողում այնտեղ, սակայն իրական եւ ուժեղ իր հերոսներով քարափի պէս պինդ է ու անկոտրում: Չէ որ բոլոր դարերի համար է ասել մեր մեծ աշուղը. «Բունիաթս ավագ չիմանաս, քարափ է, քար ու կրեն է...»:

*«Ազատ Արցախ»
2 ապրիլ, 2011թ.*

Վահրամ Աթանեսյան

**«ՏԱՐԱԺԱՄԻ» ՉԱՆՊԵՐ՝ ՅԱՎԻ
ԵՎ ՀՈՒՅՍԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԻՑ**

Երբ ես ապրում էի Ալժիրում, ձմռանը միշտ գոտեպնդվում էի հույսով, որովհետեւ գիտեի՝ մի անգամ գիշերով Կոնստանդնուպոլիսում կծաղկի նշենին: Եվ հետո զարմանում էի՝ ինչպե՞ս է այդ փխրուն, ձյունաթույր շղարշը դիմանալու անձրեւի եւ ծովից փչող քամիների տակ: Եվ, այնուամենայնիվ, ամեն տարի նա դիմանում էր ճիշտ այնքան, որքան հարկավոր էր, որ պտղվի:

Մեր՝ հանկարծակի «գերիմաստնացած» (ինձ թույլ եմ տալիս մի փոքր շրջասել Վահան Տերյանի հանրահայտ միտքը) գրական աշխարհում՝ 80-ական թվականների վերջերից, երբ վրա էր հասնում հին արժեքների ճգնաժամը, մաքուր երգի երակն առհավետ կորցրած լինելու տագնապը եթե չարձանագրվեց՝ «մեղքը» ժամանակինն էր հանրային ու անձնական վերակողմնորոշման, ինքնավերլուծության, քաղաքական ու ազգային վերածննդի այդ ամբողջ հակասականությունը, խոսքարվեստի անդաստանում պատեհապաշտությունը հանդուրժած լինելու առիթներ պարունակում էր: Բայց գրականությունն ինքը, հանրային ինքնագիտակցում լինելով, չէր կարող «վեցերորդ զգայարանով», - այն, ինչ այլ առիթներով բնագոյ են համարում, - չըմբոստանալ դրա դեմ: Խոսքը հենց այդ ներքին լարման ուժն է, որ նախ եւ առաջ իրեն է մոխրացնում, ապա միայն՝ սկիզբը դառնում նորին: Դա ցավի, - երբ աշխարհն ու իրեն հնարավոր է դառնում զգալ բաց նյարդերով՝ ասես կյանքի կոչված հանճարեղ երաժիշտը քեզնից ուզում է մի հոգեցունց-սարսուզողու համանվագ ու հենց քեզ է երգեհոն ընտրած՝ հնչեցնում, - ուժն է: Տառապանքը: Կյանքի հարցականը: Գոյության առեղծվածը, որ մարդ ի սկզբանե կրում է: Որպես գուտ տիեզերական-արարչական նյութ եւ՝ ոգի: Առարկայական-ադամական գոյության սարսափը եւ ոգու ճախրը բախտի եւ գեհենի, արարման եւ սողոմզոմորի սահմաններում:

Այս զգացումը շուրջ երեք տարի է՝ չի լքում ինձ: Հաճախ եմ ինքս ինձ փորձել, հեռու եմ պահել առաջին պահի կախարդանքը. վիճել եմ հեղինակի հետ (երբեմն՝ սուկ մի բառի շուրջ), որպեսզի ստուգած լինեմ՝ չե՞մ սխալվում, չափազանցություն չէր, արդյո՞ք, զգացածս: Դիմել եմ ուրիշների,- որ երբեմն անթաքույց կասկածանքով են վերաբերվել «մոլորվածիս» օգնությանը նույնպես: Տառապել եմ ու տագնապել, բայց հանկարծահաս ու անպարտադիր այդ վերաբերմունքը անփոփոխ է մնացել. մեր աչքի առաջ, մեր կողքին ծնվում է մաքուր երգ: Անպարտուպահանջ, բայց մոլեգին, նվաճող պոեզիա:

Յավի ու հույսի մի սքանչելի համանվագ է Արմեն Հովհաննիսյանի «Տարածամի զանգեր» (Ստեփանակերտ, 1997թ.) ժողովածուն: Համանվագ՝ կառուցվածքով, որովհետեւ հեղինակը մի ընդհանուր կտորի տակ է հավաքել 1990-1997թ.թ. գրած բանաստեղծություններն՝ առանց գրողական միջամտության, որ «թեմատիկ միասնություն» կամ «գաղափարական միտում» անունն ունի արհեստավարժ քննադատի լեզվով: Համանվագ՝ պատրանքի եւ իրականության, մահվան եւ կյանքի, չարի եւ բարու, հիասթափության եւ հույսի, վրեժի եւ ներման, անեծքի եւ աղոթքի, ինչպես կյանք կոչվածն ինքն է ու մարդը՝ սատանա ու հրեշտակ, առաքյալ եւ հանճարասպան: Հողա եւ Քրիստոս:

«Սատանան անկյալ հրեշտակն է», - Լեւ Տոլստոյն է, եթե չեմ սխալվում, այս հանճարեղ ընդհանրացման հեղինակը: Ու եթե փոքր-ինչ խորանանք՝ պիտի ասենք, որ մարդն ապրում ու տառապում է մի հարաբերական սահմանի վրա, որից այս ու այն կողմ Սատանան ու Հրեշտակն են:

Նյութեղեն մարդը սատանայական է, ոգին՝ հրեշտակածին: Նյութը կախված է մարդու ոտքերից, քաշում է դեպի առօրյայի մեղստտ խորխորատները՝ մոռացման, սնափառության, հացկատակ Գոյաքարշության, իսկ ցավն աստվածացնում է.

*...Թե ուրիշներին խիտս մի ակզամ,
Ինչ փասնապարհիկ խիիր եւ քունքի՜ս...
Ոչ նրա համար, որ պարժես այնքան,
Որքան որ դառն է ցավը ամոքիչ-*

ինքնախարագանումի այս ազնիվ կավից է հունցված «Տարածամի

զանգերն» ամբողջությամբ: Քաղաքացիական նախանձեղի՝ խիզախում, քանզի բանաստեղծն իրեն պատասխանատու եւ պարտավորված է զգում երկրի, ժողովրդի ու մարդու ճակատագրի համար: Եվ՝ այրող տառապանքը.

*... Անգամ վերուստ ինչ փրված այս հողն էլ
Ոչ փուն է դառնում, ոչ փնամերձ է:
Ու նաեւ՝
Բայց անհնար է ապրելն առանց քեզ,
Այնպեղ, որպեղ քո բախարը վրիպեց՝
Աշխարհ եկա ես...*

Հայրենիքի հետ այսպես հարաբերվել կարող է միայն անմնացորդ սերը, այն, որ ռուս հանճարն է սահմանել «Տարօրինակ սիրո» ցավի երգ է Ա. Հովհաննիսյանի հայրենաբաղձությունը, որի ընդգրկուն համապատկերը «Արցախ» (Պոլ Էլյուարի նմանությամբ՝ ես գրում եմ անունը քո...) բանաստեղծությունն է: Վստահաբար կարող եմ ասել, որ հայրենականչի այդ բացառիկ սիմֆոնիայով Արմեն Հովհաննիսյանը մերձենում է Տերյանի «Երկիր Նաիրի» շարքին, Չարենցի «Ես իմ անուշ Հայաստանի»-ի «բարձր լարման» դաշտին, երբ ասում է.

*Արցունքներիս վրա բուռ-բուռ.
Մորմոքներիս վրա փնքող,
Կրծքիս վրա՝ վշտերի բուն,-
Ես գրում եմ անունը քո...
Եվ ավարտում՝
Մարդկայնության պաղատանքով,
Կործանարար այս աշխարհի
Անմիտքար խղճի վրա
Ես գրում եմ անունը քո...*

Սա արդեն ցավի միջուկն է, բուն տվայտանքը, որին հասու չէ աղամական մարդը կամ՝ որն իրենից հեռու է վանում մահկանացուն: Արմեն Հովհաննիսյանն ակնհայտորեն տառապանքի էություն է, այլ ոչ՝ տարեգիր, որովհետեւ վերջինս (Պարույր Սեւակի ասած՝ Աստծո քարտուղարը) կրավորական է, նույնիսկ՝ եթե Աստծո համեստ, մինչդեռ երբ մեր հեղինակն ասում է՝

*Եվ Վիյոնին մի օր հարցրի,
-Ո՞րն է դրախորի ճամփան լուսե,
Նա ցույց տվեց մրացրիվ՝
Կահասդանի օղակը սեւ...,-*

ուրեմն գիտի, որ Աստված էլ անգոր է փրկել բանաստեղծությունը եւ բանաստեղծին, որին խաչ ելնելուց զատ այս աշխարհում այլ ճակատագիր նախանշված չէ: Անպաշտպան է երգը, նրա առաքելությունն՝ անգոր, ինչպես մարդու առաջին ըմբռստությունը, որի մոխիրների վրա քանի՜ սերունդ զուր արցունք է թափում.

*Ես փուլ եմ գալիս հեկեկանքներից
Մի խուլ նրբանցքի կիսամթան մեջ,-
Ուր մեռե՞լ է անապական սերը, թե՞*

որտեղ Կայենն սպանել է Աբելին...ինչ-որ քան բոլոր դեպքերում, կորսվել է երազ, սպասում, հույս: Իսկ աշխարհը կա.

*Ամառն անցավ,
Եվ աշնան փրփում մշուշների մեջ
Մի ափսոսանք է միտում իմ սրտում,
Մի անարչազանք սեր ու փվայրանք:*

Ներկա բացակա այս աշխարհի պատրանքն է իրենից հայտնագործում բանաստեղծը, մի հրաշք հեքիաթ, առանց որի գոյությունն իրոք այնքան է իմաստավորվում, որ իր առարկայնությամբ անիմաստ է դառնում այլեւս, որպես կեցության վիճակների սոսկական հերթագայություն՝ ծնունդ-մահ, մահ-ծնունդ: Իր բանաստեղծական (պիտի ասեի՝ աշխարհակառուցման) փիլիսոփայությամբ Արմեն Հովհաննիսյանը հասնում է արտուրդի սահմանին. ցավի եւ հույսի միջեւ երկփեղկված՝ նրա մտահայեցողությունը կարծես հավասարության նշան է դնում գոյի եւ անգոյի, երեւոյթի ու երեւոյթականության միջեւ՝ հաստատելու, թե ամեն ինչի սկիզբը վախճան է, իսկ վախճանը՝ սկիզբ.

*...Միայն թե՛ փուր ինչ այնպիսի հնար
Կամ թե՛ գաղտնիքդ այդպե՛ս խաչվելու,
Այդպե՛ս հարություն առնելու համար:*

Իմաստությունն ասում է՝ եթե չմեռնես հարություն չես առնի, որ պիտի հասկանալ՝ ամեն ինչի սկիզբը վերջն է: Արմեն Հովհաննիսյանը

յանը ցավի գիրք է ստեղծել: Ցավ՝ վասն մարդու եւ հայրենիքի: Դա ավարտն է մեր երեկվա անպատասխանատու չգոյության եւ սկիզբը մեծագույն մաքառումի: Ասեմ, թե ոչ՝ խորաթափանց ընթերցողն այս գրքում տեսնելու է բանաստեղծի խոստովանաց դառնությունը, որ մերն է նաեւ, բոլորինս: Անցյալը մեզ հետ է, պատասխանատվությունը՝ նույնպես, ինչպես ներկան ու ապագան:

Հարկավ, բանաստեղծի խնդիր չէ, թե ինչո՞ւ պոեզիան «մուրացկան» է դարձել: Նա ստեղծում է իր իմացած աշխարհի պատրանքը, աշխարհ, ուր ինքը տիրակալ է: Բանաստեղծի հավերժական ոգորում, որով իմաստավորվում է փրկության խաբկանքը: Արմեն Հովհաննիսյանն, ահա, «Տարածամի զանգերով» առարկայական (Վահան Տերյանն ասում էր՝ ուտիլիտար) պոեզիայի սահմանն է ոտնել ու մտնում է արվեստի պայմանականության աշխարհը: Գուցե թե իր կամքին իսկ հակառակ, բայց նա արդեն սավառնում է աշխարհի մտակառուցման ոլորտներում, ստեղծում է այն: Այս մեղավոր երկրի վրա քայլում է աղամական նյութը, իսկ ոգին ամեն ինչի ու իրեն էլ նայում է խոսքի անմատույց բարձրից: Եվ մեֆիստոֆելյան մի ժպիտ է քրթում Արմեն Հովհաննիսյանի շուրթերին.

...Ու մրգաթափ կանեն ինչ,

Տերեւաթափ անխնս,

Կաղոցեն բունս հին

Ու էլ ոչինչ չի մնա,-

ծաղր՝ հանդեպ նյութապաշտ աշխարհի եւ գրական հացկատակների, որ պոեզիան ապրուստ են կարծում եւ բանաստեղծին՝ մահկանացու: Ա. Հովհաննիսյանն արդեն այդ ամենին անտարբեր, անհիշաչար է, կարծես ասելիս լինի՝ ես եմ սկիզբն ու վախճանը:

Թվում է՝ ցավի եւ հույսի՝ իմաստնացած այս պոեզիան երբեք խոտորվելու չափ հավակնոտ չի լինելու, եւ հեղինակն իր բանաստեղծական աշխարհի պատրանքը մերային անելու տառապանքի մեջ ինքնայրումի նոր էջեր է պարգևելու՝ որպես գալիք երգի շռայլ սերմնացան:

«ԼՂ հանրապետություն»

28 հոկտեմբեր, 1997թ.

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՂ ՇՐՋԱՆ

Երգը.....	6
Օրն իրիկնանում.....	7
Տուր ինձ բույրերդ արբշիռ.....	7
Այգիներ թափուր ու մերկ.....	8
Տուր արեւի մեն մի շող.....	8
Պատկեր.....	9
Հայրենի դաշտ.....	10
Քեզնից հետո.....	13
Ինչ իմանաս.....	13
Դու բաց նամակներ հղիր ինձ հեռվից.....	14
Վաղ առավոտյան.....	15
Հեռացումի երգ.....	16
Ինչ էլ անեն.....	18
Կա՞ մի մոլորակ.....	19
Հայտնություն.....	20
Քո ձեռնագործ թաշկինակը.....	21
Խոհ.....	22
Սիրահարված ենք մենք այս աշխարհին.....	24
Բալլադ անմահության.....	26
Բալլադ սիրո մասին.....	28
Ինչպես ճամփորդին.....	29
Քեզ համար բնավ դժվար չի՝ եղել.....	29
Այն օրից.....	30
Հիշողության դաշտ.....	30
Նախաստեղծ սեր էր.....	31
Իմ հղացումը.....	32
Քեզ հետ.....	32
Ես դատարկվել եմ կապույտներից.....	33
Ապաշխարանքի խոսքեր անսուտ.....	33
Ունկնդիր վերջին տերեւաթափին.....	34
Երբ աշնան վերջին.....	34

Ես խոցված էի.....	35
Անընդունելի վեճեր ու վճիռ.....	35
Կարեկցանք.....	36
Նվիրումն.....	37
Պաստեռնակ.....	39
Սահյանական.....	40
Քո ցավի առաջ.....	41
Քողարկում էր լույսի.....	42
Մանկության փողոցում.....	42
Ես այնտեղ եմ.....	43
Ես հիմա ուրիշ տեսակ եմ նայում.....	44
Հոգնած ու նկուն.....	45
Ոչ ամպրոպ, ոչ ամպ.....	45
Երկիր.....	46
Ես անձիր ցավի գալարման մեջ եմ.....	47
Վահան Տերյանին.....	48
Ժամանակները սահեցին արագ.....	49
Ահա երեկոն իջավ դալկադեմ.....	50
Հետադարձ հայացք.....	51
Մայրամուտի դող ու սարսուռ կեչու.....	52
Օ՛, ձեր աչքերը.....	52
Նվիրումի երգ.....	53
Վեր կենամ գնամ.....	54
Տար ինձ.....	55
Սիրտս փուլ եկավ.....	56
Դասեր առա.....	57
Եվ երագ է թվում.....	58
Ձորում.....	59
Հասկի մահը.....	60
Միրհավի երամ.....	61
Արշալույսի շեմին.....	62
Նստեմ հոգով դառնացած.....	63
Հովիկի տրտմություն.....	64
Իջնեմ աղբյուր.....	64
Թո՛ն է կաթում.....	65
Բայց ոնց լռեմ.....	65

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Իրիկնամուտ.....	66
Որոնում.....	67
Ցավի նահանջ.....	68
Իմ ձեռքերը.....	69
Հարատեություն խորհրդանիշը.....	70
Սիակ մխիթարանքը.....	71
Ձյուն է մաղում մեղմաբար.....	71
Ես մնում եմ այստեղ.....	72
Ես խոտ լինեի.....	72
Թվաց՝ կանչեցին ու.....	73
Էլ դու այն գիժ հովիկը չես.....	73
Կանչեին հեռու-հեռվից.....	74
Պատրանք մայրական.....	75

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՆԻԿՈԼԱՅ ԳՈՒՄԻԼՅՈՎ

Պոետիկն.....	78
Այնպես երկար է սիրոս մաքառել.....	79
Ես ելել էի կյանքի ճեղքվածքից.....	80
Դրախտ.....	81
Երբ որ անդունդից կյանքի մթամած.....	83
Զրադաշտի երգը.....	84
Վեցերորդ զգայարան.....	85
Ես միջանցքներով քայլեցի երկար.....	86
Ապաստարանը իմ այս գեղեցիկ.....	87
Նա.....	88
Հարավ.....	89
Ես ես դուք.....	90
Ես՝ լավագույնը պոետների մեջ.....	91
Փղիկ.....	92
Խոսքը.....	93
Երագում տեսա.....	94
Երեկո.....	95
Ընձուղտը.....	96
Դեռ մի անգամ չէ.....	97
Նիրհել է հոգին.....	98

Ինձ մոտ ծաղիկներ չեն աճում բնավ.....	99
Կայենի սերունդները.....	100
Կասկածանք.....	101
Դ-ա պատահել է ոչ թե մի անգամ.....	102
Երկու վարդ.....	103
Հեռախոս.....	104
Երագ.....	105
Կախարդուհի.....	106
Դու չհասցրիր կամ չցանկացար.....	107
Անջնջելի է բախտիս վրայից.....	108
Զբոսանք.....	109
Շամիրամ.....	110
Հինավուրց նվաճողը.....	111
Պարսկական խճանկար.....	112
Հարբած դերվիշը.....	114
Քարտաշների աղոթքը.....	115
Յասամանի մի ամբողջական փնջից.....	116
Հավանաբար ես նախընթաց կյանքում.....	117
Credo.....	118
Մարգարեները.....	120
Խաչը.....	121
Հոգու այգիները.....	122
Մանլի.....	123
Կայսրին.....	124
Երբ ուժասպառ եմ տառապանքներից.....	125
Դու դատարկ խոսքեր արտաբերեցիր.....	126
Արմավի պուրակ.....	127
 <i>ՕՍԻՊ ՄԱՆԿԵԼՇԱՄ</i>	
Ծովահարսեր.....	128
Սափոր.....	128
Ծառերից պոկվող պտղի.....	129
Նրբաթերթ ոսկով եմ վառվում.....	129
Կարդալ միմիայն մանկական գրքեր.....	130
Քնքշանքից քնքուշ.....	131
Կա մի խորհմաստ կախարդանք.....	132

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Անարտահայտիչ թախիծը խուլ.....133
Ինչ դանդաղ են հեռանում ձիերը.....134
«Լեռների ներսում չի գործում կուռքը...».....135

ԲՈՐԻՍ ՊԱՍՏԵՌՆԱԿ

Անգլերենի դասերը.....136
Համլետ.....137
Մարտ.....138
Նրանք պետք է որ ծաղկեն գարնանը.....139
Այդ դերը.....140

ՄԻԽԱՅԻԼ ԴՈՒԴԻՆ

Նամակներ Հայաստանից.....141
Արարատից վեր.....142
Սարսափն ու սուտն են.....143
Հիշողությանս հետ.....144

ԼԵՍՅԱ ՈՒԿՐԱԻՆԿԱ

Հուսալով անգամ.....146

ԷԴՈՒԱՐԴԱՍ ՄԵԺԵԼԱՅՏԻՍ

Սպոկալիպտիկ երկխոսություն.....148

ՌԻՄԱ ԿԱԶԱԿՈՎԱ

Բարիկաղների վրա սիրո.....151

ԱՆԱՏՈԼԻ ԿՐԱՄՆՈՎ

Ի՛նչ առավոտ է.....152
Նա մեռավ արդեն.....153
Ձեռքերը.....154

ԱՆԴՐԵՅ ՎՈՋՆԵՍՏԵՆՍԿԻ

Մայր.....155
Մենք հարուստ էինք քեզ հետ միասին.....158
Ցածրաձայն, կամաց.....158
Բաժանորդագրություն.....159

Ընթերցողուհի օրինակելի.....	161
Բացիկ.....	162

ԱՆՆԱ ԱԽՄԱՏՈՎԱ

Դու մուրացկանի համար աղոթիր.....	163
Ես հազվադեպ եմ հիշում քո մասին.....	164
Ես սովորել եմ իմաստուն ապրել.....	165
Սիրելին այնքա՛ն խնդրանքներ ունի.....	166
Այնպես է թվում.....	167
Այն, ինչ անում եմ.....	168
Երբ որ մեկմեկու խոցում, ապանում.....	169
Ներս ընկած շողին աղոթում եմ ես.....	170

ՄԱՐԻՆԱ ՅՎԵՏԱԵՎԱ

Օ՛, լացի մուսա.....	171
Մահացու գրքերում հաստափոր.....	172
Իմ քնքնչուքյունը անսահման – նրանց.....	173
Չեմ խորում.....	174
Այլային.....	175
Ոչ որի համար հաճելի չլինել.....	176
Դե արի՛, դե եկ, իմ ձայնը՝ համառ.....	178
Աստված անջատվեց ծանր հոգսերից.....	179
Դրախտում.....	180
Առաջին արեգակ.....	181
Սիրելի ընկեր.....	182
Ախոյան դու իմ.....	183
Իմ ինչին է պետք ամպ ու տափաստան.....	184

ԴՄԻՏՐԻ ՉԻՍՅԱԿ

Ծովահարսի երեկոյան գետախորշ.....	185
Իմ լռակյաց ընկերը.....	186
Մոտիվ.....	187
Վերադարձ.....	187
Խաղողի վազը.....	188
Դու նորից կվերադառնաս սիրելի այգին.....	188
Երեկոն՝ խաղաղ ու անուշ.....	189

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵԼԵՆԱ ԻՍԱԵՎԱ

Դու ինձ հիրավի կարող ես պատժել.....190
Ոնց պատասխան տամ ես այդ դարձվածքին.....190
Մոռացած բոլոր իրողություններն.....191
Կանգնել եմ, ահա.....192
Պատանհի էի ու անհարկավոր.....192
Ես մոռացել եմ հնչյուններն իսպառ.....193
Չեմ փորձում բնավ նայել իմ բախտին.....194

ՎԱՌԱՄ ՇԱԼԱՄՈՎ

Քարանձավային փոշով.....195
Ես միայնակ եմ.....196
Դու մի դատիր մեզ այդքան խստաբար.....197
Կլռեն վերջին ձյունաբքերը.....198
Լուսինը.....198
Դու պահպանվում ես.....199
Ես եղանակն եմ մոռացել մանկութ.....200
Է՛յ, գեղեցկուհի.....201
Ոտնահետքերդ.....202
Տան հոտն առնելով.....203
Դու կարձակես շիկ եղջերուներին.....204
Ես պահպանում եմ ոնց այրված կտավ.....204

ՔԱՐԱՓ

Նամակներ գյուղից

Նամակ առաջին.....206
Նամակ երկրորդ.....210
Նամակ երրորդ.....214
Նամակ չորրորդ.....218
Նամակ հինգերորդ.....223
Նամակ վեցերորդ.....228
Նամակ յոթերորդ.....232
Նամակ ութերորդ.....236
Նամակ իններորդ.....240
Նամակ տասներորդ.....243
Նամակ տասնմեկերորդ.....247

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Նամակ տասներկուերորդ.....	250
Էն Սերվանտեսը.....	255
Չմռան օր.....	259
Պապերագմբե և մարդիկ	
Ֆելիքսը.....	264
Դժվար ապրուստ.....	269
Քարափ.....	274
Ֆելիքսը, դժվար ապրուստի Կիման ու... ես.....	279
Բարսեղը.....	284
Գյուղական էսքիզներ	
Խզում.....	288
Հարսանիք.....	293

ՀՈՂՎԱԾՆԵՐ ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

<i>Հրանդ Ալեքսանյան</i>	
Եվ խոստովանյալ, եւ խոստովանահայր.....	300
<i>Նվարդ Ալեքսանյան</i>	
Արձակի մեջ էլ՝ ինքն իրեն հավատարիմ.....	304
<i>Վահրամ Արսենյան</i>	
«Տարածամի» զանգեր՝ ցավի եւ հույսի սահմաններից.....	307

ԱՐՄԵՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

**ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ
ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՐՈՎ
ԵՐԿՐՈՐԳ ՀԱՏՈՐ**

Սրբագրիչ՝	Արիս Գրիգորյան
Համակարգչային	
շարվածքը՝	Նանար Իշխանյանի
Էջադրումը՝	Լուսինե Բաղդասարյանի

Թուղթը՝ օֆսեթ, տպագրությունը՝ օֆսեթ: Չափսը՝ 60x84/16, ժավալը՝ 20 տպ. մամուլ:
Տպաքանակը՝ 250:

Տպագրվել է «Դիզակ պլուս» հրատարակչության տպարանում
Հ.Հակոբյան, 25
Ստեփանակերտ 2012